JULES DE LA MADELÈNE

marchizul * * de saffras

Coperta de : *Ion Bănulescu*

Jules de La Madelène
Le Marquis des Saffras
La bibliothèque française
33, rue Saint-André-des-Arts Paris (VI-e)
1949

Jules de La Madelène

Marchizul de Saffras

Traducere de Rodica Sfinţescu
Cu o prefaţă a ediţiei originale de Aragon

București — 1969
Editura pentru Literatură Universală

CUPRINS

Prefață pentru o capodoperă necunoscută 5

Cartea I Espérit 13

Cartea a II-a Familia Tirart și Familia Sendric 67

Cartea a III-a Damiana și Sabina 125

Cartea a IV-a Sărbătoarea Sfîntului Anton 177

Cartea a V-a Piolina în răscoală 225

PREFAŢĂ
PENTRU O CAPODOPERĂ NECUNOSCUTĂ

Îl cunoaşteţi pe Jules de La Madelène? Aţi citit Marchizul de Saffras? *Unul din cei mai buni scriitori francezi, una din capodoperele romanului din veacul al XIX-lea au fost acoperite de uitare: a venit în sfîrşit vremea să-i scoatem la lumină.*

Se practică periodic un fel de joc, la care s-a dedat de curînd şi un oarecare ziar, anume de a întreba dacă există genii ignorate, capodopere necunoscute; şi este un prilej pentru literaţi de a străluci făcînd caz de toţi scriitorii ciudaţi, de autorii „blestemaţi", sau de amicii lor din tinereţe, care au reuşit mai puţin bine ca dînşii. Nimeni nu pomeneşte niciodată de Jules de La Madelène, nici de Marchizul de Saffras.

Cine a fost, în definitiv, Jules de La Madelène?

Jules François Elzéar de Collet, baron de La Madelène, s-a născut în 1820, la Versailles, dintr-o familie de mică aristocraţie comtadină, care s-a înapoiat mai apoi la Vaucluse, unde copilul a crescut mare. Face parte din acea generaţie care împlineşte douăzeci de ani în 1840, dată la care începe să publice în Revue du Comtat *din Avignon. Exact din generaţia lui Baudelaire, aceea pentru care se sting primele focuri ale romantismului şi care merge să caute în viaţă prelungirea reflexelor lor. Acea generaţie a cărei copilărie s-a încălzit la soarele lui Iulie 1830, şi care va relua mai tîrziu iluziile pierdute în acele zile. Generaţia pe care o vedem în desenele lui Gavarni din* Charivari, *sub trăsăturile tînărului, căruia tatăl său, burghez de-al lui Ludovic-Filip, îi spune cu asprime: „Şi eu nu admit să se poarte asemenea mustăţi... cu nici un preţ!" Generaţia care va face revoluţia din patruzeci şi opt...*

Jules de La Madelène vine la Paris cu intenţia de a urma dreptul — şi după cum va scrie, patruzeci de ani mai tîrziu,

fratele său mai mic, Henry de La Madelène, „Jules alergă la reformatori, la teoreticieni, la utopişti, la apostoli". Tînărul baron era republican. O datora mai multor cauze, dar mai cu seamă tradiţiei comtatului Venaissian. Sub autoritatea Papilor, comtatul îşi cucerise de mult libertăţile republicane şi prerogativele comunale şi era foarte mîndru de asta. Spiritul republican căpătase un înţeles nou în 1791 cînd comtadinii, cu armele în mînă, se alăturaseră Revoluţiei şi din propriu impuls se alipiseră Franţei. Jules de la Madelène, la Paris, se îndreaptă către socialism, care tocmai se năştea. Socialismul acelor ani, pe care trebuie să-l împace cu credinţa sa religioasă, deoarece el este catolic fervent. Astfel se explică fără îndoială faptul că se întîlneşte cu Pierre Leroux la Revue Indépendante, *la care va colabora publicînd poeme şi nuvele pînă în zilele revoluţiei.*

Revoluţia din patruzeci şi opt îl face Comisar al Republicii pentru Guvernul Provizoriu, la Avignon. Din primele zile ale lui iunie, va lua partea muncitorilor din Paris. De aceea, candidat la alegeri în Vaucluse, va fi bătut. În patruzeci şi nouă, cînd se ridică lucrătorii mătăsari din Lyon, publică în redacţia Republicain du Vaucluse *(Avignon) un text de opt pagini intitulat* Starea de asediu *care e datat din Carpentras, 28 iunie 1849.*

„N-au decît să danseze la Elysée! Pentru a treia oară din februarie încoace poporul din cazărmi a întors armele împotriva poporului din ateliere — Rouen — Paris — La Croix-Rousse! Piară Polonia, piară Italia! Republicii abia-i ajung soldaţii ca să lupte împotriva republicanilor... Lyon, oraşul sfînt al proletarilor, este în stare de asediu; Parisul este în stare de asediu; această lege odioasă domneşte în douăzeci de departamente şi mîine se va întinde poate asupra întregii Franţe..."

După ce a evocat zilele din iunie şi represaliile sale cumplite, autorul imploră poporul francez să nu se lase pradă deznădejdii, şi formulează într-un mod surprinzător şi impresionant unul din adevărurile istorice care vor sta la temelia însăşi a socialismului ştiinţific: „Cînd o problemă apare în conştiinţa populară, declară el, trebuie s-o rezolvi sau să pieri". Dar nu mă pot împiedica să nu recopiez aici un fragment din acest text pasionant care are şi astăzi rezonanţe tulburătoare:

„Cum veți stăpîni milioanele de proletari care poartă într-înșii presimțirea unei meniri superioare? Toate aceste inimi însetate de știință, de dragoste și de libertate, cum le veți potoli? Aveți regimente oțelite și poliție abilă; aveți cetăți întărite și arsenalele voastre cuprind cu ce să incendieze lumea întreagă; dar unde vă sînt forțele morale?

Trageți tunurile în piețele publice, înțesați forturile, întăriți muzeele, palatele, bisericile, stradă după stradă, casă după casă, să nu se mai audă decît strigătul sentinelelor, regimul de teroare africană să se întindă din capitale în sate; de la Alpi la Ocean dezarmați toți proletarii, chemați armata din Alpi, chemați armata din Italia, nu veți reuși să opriți în drum trecerea dușmanului nevăzut; peste tot în jurul vostru mizeria se ridică și crește ca marea înfuriată; nădăjduiți s-o puteți întoarce în matca ei cu legile voastre de asistență socială? Dictatori improvizați, voi sînteți învinșii!

Industria e moartă și nu voi o veți reînvia.

Creditul e mort și nu voi îl veți organiza.

Onoarea Franței a ajuns pradă batjocurii națiunilor și nici unul din voi nu va ridica stindardele. Pentru voi și prin voi, Franța nu mai este patria virtuților cavalerești: a ajuns o parohie a Sfintei Alianțe. Veți asculta rîzînd strigătul popoarelor asuprite și vocea care va trezi străvechiul spirit al Galilor nu va fi vocea voastră...

Starea de asediu, iată ultimul cuvînt al civilizației voastre...“

Mîntuirea, Jules de La Madelène, n-o vede decît în oamenii muncii.

„Republica să-și trezească în sfîrșit marile sale inimi adormite, să le cheme la viață și la lumină, iar atunci cînd își va fi zămislit generațiile, se va ști că s-a ivit o rasă nouă, gata de sacrificiu, slobodă în intenții, puternică prin moravurile sale sănătoase, și pe care sărăcia a făcut-o de neînvins.“

Acest limbaj înălțător, patriotismul, dragostea pentru democrație, nu le vom mai întîlni decît mai tîrziu, sub pana lui Victor Hugo. Broșura menționează o lucrare în curs de apariție: Teoria Revoluției *de Jules de La Madelène. Dar bibliografiile nu o pomenesc: nu se află la Biblioteca Națională și poate că nici n-a văzut lumina tiparului. Prințul-președinte nu și-a făcut scrupule în a lichida Republica, și, după cum ne spune fratele*

lui Jules, Henry de La Madelène : „În ceasul tragic al trădărilor, Jules a fost unul din ultimii apărători ai drepturilor Republicane".

Sîntem în Imperiu, Jules de La Madelène nu va mai fi altceva decît un scriitor. Dar Imperiul nu-l va ierta! Abia în 1857, publică sub titlul : Suflete în suferinţă *nuvelele apărute în revista lui Pierre Leroux înainte de patruzeci şi opt. Sînt nuvele încă foarte romantice, dar pe care nici Théophile Gautier, nici contele de Gobineau nu le vor egala.* Rosita *şi mai cu seamă* Mănuşile verde-pal, *despre care se poate spune că rareori s-a obţinut în Franţa asemenea intensitate într-o povestire atît de scurtă şi* Ultimul ceas al unui Stradivarius... *Dar în 1859 se publică capodopera autorului nostru, un roman,* Marchizul de Saffras, *care apare mai întîi în* La Revue des Deux Mondes *şi nu se bucură de nici un fel de succes de librărie. Critica, cu excepţia lui Barbey D'Aurevilly, tace. Bineînţeles Armand de Pontmartin, care era de prin preajma Avignon-ului, îi acordă cîteva rînduri. Dar acest legitimist turbat nu putea uita pe comisarul Republicii...*

La 5 noiembrie 1859, în acelaşi an — împlinise treizeci şi nouă de ani — Jules de La Madelène moare, după o lungă şi chinuitoare agonie, din pricina unei boli care ţinuse mai mulţi ani. În 1861 apar reunite în volum nuvelele pe care le mai lăsase în urma sa : Brigitte, Contele Alghiera... *Apoi nu se mai vorbi despre el aproape douăzeci de ani...*

Avea totuşi un frate, Henry, cu cinci ani mai tînăr şi care se lăsa mult mai puţin furat de vise republicane. Trecînd de partea imperiului, fondează Le Monde Illustré, *devine apoi director la* Revue de Paris, *şi după 1871 trece din nou de partea Republicii învingătoare ; cariera sa literară a fost mereu împletită cu aventuri financiare. Abia la vîrsta de cincizeci şi patru de ani, el însuşi bolnav, îşi aminteşte de fratele său dispărut şi pune să se reediteze* Marchizul de Saffras *în 1879 la Lemerre. În 1890, Calmann-Lévy, care avea printre contractele vechi ale lui Michel Lévy volumul* Suflete în suferinţă, *reia* Marchizul, *mai bine primit ca la prima sa publicare, dar a cărui faimă mărginită la cîţiva literaţi nu depăşi pe aceea a unui bun roman regionalist. Tocmai din aceste limite este vorba să fie smulsă astăzi capodopera lui Jules de la Madelène.*

Marchizul de Saffras... *dar o veți citi : n-o să rezum subiectul. Totuși trebuie spus care îi sînt semnificația și ținta. Este un roman de la jumătatea secolului al XIX-lea, are în urma sa experiența lui Balzac și a lui Stendhal, tot romantismul, și reprezintă pentru romanele primei jumătăți a secolului al XIX-lea ceea ce este* Don Quichote *pentru romanele cavalerești. Le cuprinde, le parodiază și le depășește. Îl regăsim pe eroul primilor ani, pe Rastignac, Fabrice del Dongo, Rubempré, dar nu la Paris : ci înapoiat în satul său din comtat, pe tînărul Francisc Lucian, care e nepotul primarului din Lamanosc, și care, dacă are toate caracteristicile predecesorilor, este totuși redus la proporțiile cadrului său și nu mai este adevăratul erou, după cum nu e nici cel care i se opune, fiul brutarului, Marcel Sendric, ci Elzéar-Siffrein-Véran Espérit, cetățean din Lamanosc, meșter olar și cultivator. Aici, adevăratul erou nu e un om, ci oamenii, întreg poporul. Oamenii acestui sat și ai satelor vecine, pe care îi vom vedea în lumina celor două teme ce se încrucișează în această poveste îndrăcită, vie, pe care ne-o istorisește Jules de La Madelène cu o forță poetică și o savoare a limbajului care au păstrat acestui roman toată tinerețea și frumusețea sa, după un veac întreg cît a zăcut în praf și uitare.*

Există mai întîi tema lui Espérit, care nu e mai marchiz ca mine sau ca dumneata, dar este fără îndoială un fel de „Facteur Cheval", unul din acei artiști primitivi ca acela care, prin 1900, la Hauterives, prin partea Drôme-ului, a ridicat strania casă sculptată, vizitată și astăzi ca o curiozitate. Espérit și-a pus în cap să joace la Lamanosc, cu oamenii din sat, Moartea lui Cezar *de Voltaire. Peripețiile acestei antreprize, reușita și dezastrele care o însoțesc alcătuiesc fondul epic al romanului, străbătut de a doua temă, asemănătoare celei lui Montagu și Capulet, rivalitatea a două familii în mijlocul rivalității satelor, a două familii din care se înalță o dragoste interzisă, dragostea dintre Sabina și Marcel, una din perechile cele mai înduioșătoare din toate poveștile omenești.*

Marchizul de Saffras *este o frumoasă, o mare poveste de dragoste. Nu în stilul cinematografic, care ne-a obișnuit cu desfășurarea stereotipă a idilelor, cu sărutări în prim plan. Nu degeaba ne aflăm la Vaucluse, patria lui Petrarca și a Laurei : romanul de iubire al lui Marcel, fiul brutarului, și al Sabinei Cazalis, fiică a castelanilor de la Piolina, nu se desfășoară*

după făgaşul clasic. Îndrăgostiţii nu-şi vorbesc niciodată. Este de neînţeles cum ştie unul de dragostea celuilalt! Abia se întîlnesc, şi de departe, şi de îndată întorc privirea. Totuşi intensitatea acestei iubiri are puterea miresmelor de cîmp, cu florile, frunzişul, fructele, care alcătuiesc limba extraordinară, strălucitoare de vitalitate şi prospeţime a romancierului.

Dar unirea celor două teme o face poporul: mulţimea pestriţă a personajelor de neuitat, multiple şi atît de adevărate, încît nu vă veţi îndoi, încheind cartea, că aţi trăit în acest sat din Comtat nu ca un călător, ci ca unul din partea locului, ca unul pentru care toate sînt legate de istoria acestor pămînteni, de tradiţiile, de suferinţele şi de bucuriile sale.

N-aş mai conteni să vorbesc despre cartea asta. Totuşi, esenţialul pentru acest scriitor nu este oare limba, un deosebit simţ poetic al limbii care sfidează orice analiză, şi nu poate fi redus la exemple? Ce poate să vă spună acest mic citat, care are pentru mine toată puterea visului, în marea scenă de la sfîrşitul cărţii, cînd mătuşa Blandine este silită de furtună să se oprească la duşmanii săi, Sendrici:

„Verişoarele, gonite de ploaie, se înapoiară de la spălătorie; aşezară masa cu sprinteneală". Sau cînd vine Espérit la preot, ca să-i vorbească despre Moartea lui Cezar, *şi îl găseşte în livadă ţinîndu-şi lecţia: „Espérit îşi desfăcu custura şi începu să aleagă printre crengile înfipte în apă. Tot altoind şi curăţind puieţii, îşi expuse măreţul său plan. Şcolarii îşi azvîrliseră cărţile sub pomi şi alergau prin iarbă de-a buşilea după micşunele."*

Dar nu vi le voi căuta, eu, aceste micşunele prin iarba deasă a cărţii, şi nici miresmele lor, nici roua, nici ampla respiraţie a zilelor de vară... Nu-i un scriitor pe care să-l putem prezenta prin eşantioane, mă las păgubaş. Cum a putut trece neobservat? Au contribuit la asta greutatea Istoriei, duşmănia unei societăţi, lipsa de interes a unei clase pentru comorile naţionale precum şi prostia oamenilor purtaţi de modă. V-o spun, de la Alphonse Daudet şi pînă la Alain Fournier n-o să întîlniţi decît mărunţişul calităţilor lui Jules de La Madelène.

Dar măreţia lui n-o veţi mai regăsi nicăieri.

Această măreţie care stă în ideea trezirii poporului la viaţa spirituală, în această aventură a lui Espérit, pe care îl puteţi socoti caraghios o dată ce vrea să monteze Voltaire într-un sat, după cum este caraghios şi Cavalerul Tristei Figuri, îndră-

gostit de Dulcinea din Toboso. Dar olarul cuprins de dragostea pentru tragedie n-a visat oare să împace oamenii cu Moartea lui Cezar ? *Nu tot această împăcare a oamenilor cu ei înşişi stă la temelia luptei cu morile de vînt? Şi dacă în ziua hramului de Sfîntul Anton la Lamanosc năzuinţa e înfrîntă, ea biruie totuşi prin dragostea dintre Marcel şi Sabina. Atunci olarul se întoarce acasă; priveşte cu ochi proaspeţi — ochii vieţii — sculpturile grosolane pe care le făcuse în trecut şi care zac în hangar, vede bine că n-au nici o valoare, dar nu e trist... Apucă o grămăjoară de lut, o modelează, şi iată că ia naştere o capodoperă...*

Veţi citi şi asta. Şi nu uitaţi că totul se petrece într-o vreme cînd artizanii, muncitorii lucrau cu plăcere, visarea nu era exclusă din muncă prin aspra exploatare modernă. La Lamanosc trăieşte unul din acei făuritori de cîntecele, dintre acei poeţi populari, care au înflorit în mijlocul secolului trecut şi pe care îi laudă atîta Georges Sand. Dacă Jules de La Madelène îl numeşte Perdigal, poate ne este îngăduit să ne gîndim la Agricol Perdiguier, tîmplarul din Avignon, autorul lucrării Livre du Compagnonnage *care a fost deputat de Siena în patruzeci şi opt. Poate ne este îngăduit să gîndim că* Marchizul de Saffras *nu este numai imaginea frumoasă care ni se înfăţişează, dar dincolo de povestirea asta simplă şi melodioasă, toată nădejdea, toată credinţa unui om pe care nici un imperiu, nici o înfrîngere a oamenilor, nici boala, n-au putut să-l doboare. Nici moartea.*

Aragon

CARTEA I

ESPÉRIT

I

Prin 184..., de Saint-Quinid, hramul parohiei lor, ţăranii din Montalric au dat o mare reprezentaţie cu *Moartea lui Cezar.* De cîţiva ani, satele noastre din Comtat se porniseră pe jucat tragedii. Se jucau piese de Racine şi de Voltaire la toate hramurile. *Zaïre, Athalie, Brutus* şi *Cezar, Cezar, Brutus, Athalie* şi *Zaïre* — nu mai ieşeau dintr-astea atît la Montéou, cît şi la Saint-Didier, la Sarrians sau la Méthamis şi Beaume-de-Venise. Între toate aceste tîrguri se încinsese o luptă înfocată, o competiţie nemaipomenită pentru a izbîndi şi a se întrece. Vechile rivalităţi între vecini se prefăcuseră într-o întrecere de tragedii şi, în aceste lupte paşnice, se punea tot atîta patimă ca şi în încăierările cumplite pe care, cu douăzeci de ani în urmă, sate întregi le purtau împotriva satelor duşmane.

Pentru această *Moarte a lui Cezar,* se strînsese la Montalric un mare număr de străini. Drumul era înţesat de trăsuri şi căruţe ; hanurile erau ticsite de oameni şi de vite, fuseseră desfundate toate butoaiele ; pe uliţe, prin pieţe, pe la toate porţile tropăiau şi nechezau catîri, cai, măgăriţe. Tragedienii au fost foarte apreciaţi, au fost rechemaţi în mai multe rînduri pe scenă şi au trebuit să joace actul al treilea de două ori. Spectatorii erau în culmea bucuriei, aproape toţi aplaudau din răsputeri ; cîţiva însă încremeniseră muţi de admiraţie. Printre aceştia din urmă, în mijlocul celor tăcuţi, se afla un om de la munte, meşter olar de meserie, pe nume Espérit — Elzéar-Siffrein-Véran Espérit, cetăţean din Lamanosc. Cît timp actorii s-au aflat în scenă, Espérit a stat pe locul său, nemişcat şi ţeapăn, numai ochi

şi urechi. Era prima tragedie la care asista în viaţa lui. Înscenarea, povestea în sine, solemnitatea versurilor îl încîntau ; nu se mai sătura ascultînd lungile tirade răsunătoare ; prindea din zbor cîteva frînturi pe care şi le întipărea în minte, potrivindu-le apoi între ele cum îl ducea mintea ! Tot felul de gînduri se amestecau cu aceste impresii puternice şi, învălmăşindu-se toate într-un mare efort de atenţie şi curiozitate, dădeau naştere unei stări de spirit deosebit de complicate.

La căderea cortinei, cînd se porniră farandolele, Espérit tresări ca trezit dintr-un vis. Împresurat de forfota petrecerii, se simţea pierdut, zăpăcit, cuprins de o mare dorinţă de singurătate ; ar fi vrut să fie departe în munţi, în mijlocul pădurii. În jur numai rîsete, cîntece, muzică. În piaţă fanfarele comunei însoţeau în triumf pe învingătorii la lupte şi la alergări, întovărăşiţi de purtătorii de făclii ; pe malul rîului, sub platani, orchestrele balurilor date de taberele rivale ; ici şi colo pe uliţe, toboşari şi fluieraşi veniţi din toată Provence, care făceau serenade actorilor. Băteau clopotele, trăsurile goneau huruind zgomotos pe caldarîm, copiii aruncau pocnitori sub copitele cailor.

Espérit fugi la grajd să-şi înhame măgăriţa ca să plece cît mai curînd, căci se lăsase noaptea. Cu pauze şi reluări, tragedia durase pe puţin patru ceasuri. Mezina îşi terminase de mult nutreţul ; acum rumega, cu capul plecat, în faţa ieslei goale. Lîngă ea, doi măgari negri şi zdraveni înfulecau cu rîvnă cîte o porţie bună de fîn.

— Auleu ! zgîrciobul, spunea hangiţa, de atîtea ceasuri înghite în sec bietul dobitoc ! Stăpîne-su a adus un pumn de paie ca s-o hrănească o zi întreagă ; şi să vedeţi c-o să aibă chiar inima să plece fără să-i dea măcar tărîţe.

Mezina adulmeca plină de invidie nutreţul pe care femeia, ca s-o aţîţe, i-l trecea pe sub nări. Espérit luă o vadră de ovăz şi o dădu Mezinei ; dar cînd să plece, se pomeni în mare încurcătură : se scotoci în buzunare, în chimir, în desagă : nici un ban, nici o leţcaie. În timp ce admira tragedia, un vecin, un marseiez mărunţel şi foarte vesel, care colinda iarmaroacele punînd la cale loterii cu vînat şi ţigări, îl buzunărise pe nesimţite. Fusese o încîntare să-l asculţi pe marseiez vorbind despre teatrul vechi şi modern ; lămuririle pe care le dădea în pauze despre frumuseţile *Morţii lui Cezar* erau pline de tîlc. Pe Espérit îl cucerise pur şi simplu.

Socoteala pentru Mezina se ridica la trei bani, doi bani ovăzul şi un ban găzduirea. Olarul nu cunoştea pe nimeni la Montalric, aşa că se hotărî să-l roage pe hangiu să-l păsuiască, şi, cum voia să-şi lase desaga drept zălog, acesta îi răspunse rîzînd :

— Ei ! cumetre ! Doar n-a pierit încrederea pe lumea asta : oi fi tu în stare să dai trei bani. Judecînd după înfăţişarea ta de ageamiu, nu pari un şarlatan ; vezi mai bine să nu-ţi dispară măgarul de sub tine !

Dar femeia hangiului voia cei trei bani ai săi şi, văzîndu-l pe Espérit cum se îndepărta fără să plătească, alergă după el şi-i smulse tichia de pe cap.

— Aşa ! N-are bani, spuse ea. Să-i luăm tichia !

O înşfăcase, o scutura furioasă, şi striga cît o ţinea gura :

— Să mai vină şi altădată să ne jecmănească străinii ! De unde a mai răsărit şi ăsta ? Mai pofteşte tu găzduire de pomană ! Şi ovăz pe deasupra pentru măgăriţa ta care crapă de foame. N-ar mai lipsi decît să-şi ia cu el şi bălegarul.

Ţipetele babei adunaseră lumea. Espérit o ameninţa cu bătul ; mulţimea de trecători se bulucea în grajd, se înghesuiau toţi gură-cască ; cei din Montalric luau partea femeii, străinii ţineau cu Espérit. Fără să ştie prea bine despre ce e vorba, se înjurau unii pe alţii şi era cît pe-aci să se încingă o bătaie. Din fericire, stăpînul grajdului era un om de treabă. Puse capăt zarvei snopindu-şi nevasta. În timpul tămbălăului însă Mezina o tulise şi olarul porni în căutarea ei.

Espérit se învîrtea la întîmplare pe ulicioarele întunecoase şi întortocheate ale satului întrebînd pe fiecare de măgăriţa lui ; puştimea îl urma huiduindu-l. Una dintre puşlamale începu să imite răgetul de măgar atît de bine, cu o voce atît de aspră şi de puternică, încît Mezina răspunse din partea cealaltă a pieţei. Veni în goana mare şi-şi recunoscu stăpînul ; Espérit sări în şa şi pînă la răscruce o ţinu într-un galop. Pe neaşteptate o lumină mare străluci la răspîntie ; oamenii din partea locului aprinseseră un foc de vreascuri şi jucau în jurul lui. Mezina se trase cu spaimă înapoi. „În foc cu măgarii", strigau copiii. Răsăreau din toate părţile şi se-nvîrteau în jurul lui Espérit ca un nor de ţînţari. „Măgarii în foc ! Să sară în foc ! Să joace ! Să joace !" Copiii aceştia erau nişte ţînci. Espérit îi gonea agitînd bătul deasupra capetelor lor, dar avînd grijă să nu-i atingă. Văzînd că-i doar o glumă, ei se agăţară de căpăstrul măgăriţei şi încercară s-o tîrască cu sila în foc ; alţii o tră-

geau de coadă răsucindu-i-o. Espérit, ca să scape, lovi uşor pe cel mai înverşunat dintre ei, iar copilul se trînti pe jos şi începu să zbiere ca din gură de şarpe. Espérit fu împresurat şi, în timp ce răspundea la ameninţări cu vorbe pline de înţelepciune, oamenii agăţară de crupa Mezinei un mănunchi de spini. Scoasă din minţi de înţepături şi arsuri, măgăriţa se înfurie şi o porni vijelios drept înainte, răsturnînd totul în cale. În mai puţin de zece minute Espérit se găsea la o jumătate de leghe de Montalric pe malul unui rîu ; îşi împinse animalul în apă ca să-l spele şi să-l oblojească, făcu o unsoare din frunze de rozmarin storcite, sfîşie din cămaşă nişte feşe zdravene şi, cu măgăriţa astfel „dreasă", îşi urmă liniştit drumul său spre Lamanosc.

Uitase cu desăvîrşire necazurile prin care trecuse. Mezina mergea păscînd ; Espérit, cocoţat pe spinarea ei, se lăsa în voia pasului nesigur şi domol al dobitocului, cu braţele moi şi nasul la stele. Visa la Iuliu Cezar şi la Republica romană...

II

Trecuseră mai multe săptămîni şi amintirea tragediei tot mai dospea în capul lui Espérit, aşa încît într-o bună dimineaţă se trezi cu o poftă nebună de a face să se joace *Moartea lui Cezar* şi la ei, la Lamanosc. Îşi îmbrăcă straiele de duminică, avînd în vedere împrejurarea deosebită, îşi puse pe cap pălăria rotundă împrumutată de la domnul Lagardelle, învăţătorul satului, şi, cu toate că nu era fumător, aprinse un trabuc socotind că astfel va avea un aer mai deosebit. Astfel dichisit, porni hotărît spre primar. Primarul însă era la tîrg.

„Ei ! Cu atît mai bine, spuse Espérit ; nu e prea mult o săptămînă ca să chibzuieşti ce vrei să-i spui lui moş Tirart."

Opt zile mai tîrziu, pe seară, veni din nou la primar.

Marius Tirart, primarul Lamanoscului, locuia la marginea tîrgului, într-o casă mare, ale cărei acareturi se-ntindeau pînă-n capătul străzii Pique-Nierres. Hambarele şi curţile se întindeau prin spate pînă la ogoarele învecinate cu drumul. Cîinii care-l cunoşteau pe Espérit îl lăsară să treacă fără să-l latre ; intră pe poartă, apucă de clanţă şi trase sfoara. Primarul Tirart, între

ciobanii şi slugile sale, spunea rugăciunea de seară ; Espérit se opri tăcut în prag. Spre sfîrşitul rugăciunii, un ciobă aş aţipi şi primarul îi arse o palmă ca să-l trezească. Copilul trase o înjurătură, ciobanii izbucniră în rîs ; primarul împărţi scatoalce în dreapta şi-n stînga, făcînd atîta gălăgie ca să obţie linişte, încît în scurt timp răsuna toată bucătăria. Unul dintre cei loviţi stinse felinarul de deasupra vetrei, strigătele se-nteţiră. Espérit plecă aşa cum venise.

„De altminteri, îşi spuse el, nici nu e momentul potrivit. De treabă om moş Tirart, dar seara e întărîtat de munca grea de peste zi. Trebuie prins cînd face ochi, sau mai bine la micul dejun ; dimineaţa omul e mai vesel."

Aşadar, într-o dimineaţă, după ce se găti din nou, o apucă pe strada Pique-Nierres. Primarul sta la masă în bucătăria mare cu toată liota de slugi şi ciobani, după obicei. Marius Tirart era un om în vîrstă, dar încă foarte verde, foarte energic, scurt şi gros, aprins la faţă, cu ochii vii, buzele rumene, mîinile puternice şi păroase ca şi pieptul.

— Bună ziua la toată lumea ! spuse Espérit intrînd cu pălăria pe cap, cum se obişnuieşte la Lamanosc. Şi tu, Marius, înfuleci, înfuleci, nu te-ncurci ?

De multă vreme primarul Tirart căuta s-o rupă cu obiceiurile prea familiare ale consătenilor săi ; nu mai putea suferi tutuiala asta, acest Marius pur şi simplu, pe care oamenii se încăpăţînau să-l folosească faţă de el. Cînd se afla în vizită la prefect, în societatea unor oameni titraţi şi decoraţi, era cinstit în orice împrejurare cu titlul de primar şi cu tot soiul de politeţuri ; atunci îl cuprindea dorinţa arzătoare de a impune şi în Lamanosc aceste purtări alese. Ghinionul lui Espérit a făcut ca primarul să fi cinat chiar în ajun la prefect, la Avignon, înapoindu-se de acolo hotărît să se facă respectat în Lamanosc, aşa cum era la oraş.

— Ei, Marius, urmă Espérit pe un ton degajat, cum merge treaba ?

— Poftim de vezi cum merge, spuse primarul.

Şi cu pumnul strîns îi zbură lui Espérit pălăria de pe cap. Espérit răspunse cu o lovitură de bîtă care zdrobi sticlele de pe masă şi de care primarul scăpă ca prin minune. Picară tocmai la ţanc însă nişte samsari şi astfel cearta se opri aici. Espérit se înapoie la ţiglărie fără prea mult parapon, şi, cu mintea limpede, dădu întru totul dreptate primarului.

„Avea tot dreptul, își spuse el, era în casa lui ; ar fi trebuit poate să-mi scot pălăria."

În după-amiaza aceleiași zile Espérit se întoarse la primar purtînd sub braț un galon de cinci măsuri. Primarul își trimisese ciobănașii la școală și, în lipsa lor, își păzea singur turma la marginea crîngului de lîngă cîmp. Păstoritul nu i se potrivea de loc. Tirart nu era omul care să zacă o zi întreagă în iarbă, cîntînd din fluier sau cioplind sîmburi, în timp ce cîinii dădeau ocol turmei. În așteptarea ciobanilor, se hîrjonea cu dulăii pe pajiște ; îi alerga și îi asmuțea, se lua la trîntă și zburda cu ei.

— Din ce crîșmă vii, bețivane ? îl întîmpină primarul ; ce vrei de la mine cu butelca ta ?

— Azi-dimineață, răspunse Espérit, am spart vreo patru-cinci sticle ; luați asta și sîntem chit. Și acuma să vorbim puțin, dar să vorbim bine. Ați auzit că la Montalric, de hramul lor, au jucat o minunăție de *Moarte a lui Cezar ?*

— Ce-mi pasă mie de Montalric ! spuse primarul. Uite, turma a luat-o prin vii ; fugi după ea și gonește-o înapoi.

— O s-o adune cîinii, spuse Espérit.

— Îi învăț niște figuri, spuse primarul, nu e momentul să-i stingheresc. Șterge-o prin șanț și întoarce-mi turma, hai, dă-i bătaie !

Turma o dată întoarsă, Espérit îl găsi pe primar jupuind de frunze două nuiele lungi de răchită.

— Apucă vergile astea, spuse primarul, și hai să le răsucim amîndoi, trebuie să meșterim un cerc mare prin care să sară cîinii. Ce-o să mai rîdem !

Împletiră cercul, cîinii săriră ; primarul era bine dispus.

„Iată momentul potrivit", își spuse Espérit.

— Și ziceam de *Moartea* asta a *lui Cezar*, aduse el vorba cu dibăcie, dac-am juca-o și la noi, la Lamanosc ! Ce-ați zice, dom' primar ?

— S-a și făcut ora patru ! strigă Marius trăgîndu-și ceasul burduhănos din buzunar ; sînt așteptat la primărie. Te las ! Te las cu turma ; treceai drept un bun păstor pe vremuri. Ia bîta mea, petrecere frumoasă și pază bună ! Dacă-ți place să cînți, găsești fluiere în traistă... și mai cu seamă ai grijă de duzii tineri !

Și primarul Tirart urcă spre primărie.

III

A doua zi, în faţa casei primarului Tirart se încărcau trei căruţe mari. Caii se ridicau în două picioare scuturîndu-şi clopoţeii, cîinii scheunau, cărăuşii de prin Avignon şi din Pontet ţipau şi ocărau ca păgînii ; nişte pierde-vară din sat se adunaseră în jurul căruţelor şi-şi dădeau cu presupusul. Aşezat pe o legătură de frunze, Marius Tirart îşi fuma luleaua în tăcere, fără să ia seama la sporovăiala trecătorilor. Espérit, care îi dădea tîrcoale de opt zile, se apropie şi-l salută politicos, cu pălăria în mînă.

— Să trăiţi, domnule Marius ! Îmi place cum arătaţi ; mereu acelaşi, tare ca fierul, iute ca oţelul. Tragem tutun ? Foarte bine. Fiecăruia cum îi place : eu, de dimineaţă, prefer o picătură de zeamă de gutui, contra viermilor : fiecare cu ale lui... Unora le place vinul roşu, altora cel alb ; iar altora muscatul. Închipuiţi-vă că mătuşa mea din Methamis n-a gustat carne toată viaţa ; la anii ei ar da toată carnea din lume pentru o ceapă dulce. O fi adevărat, dom' primar, că turcii fumează sîngele-voinicului ? În zi de tîrg sau de duminică mi se poate întîmpla şi mie să trag un chiştoc de ţigară, nu zic nu ; în zilele lucrătoare însă n-am gust de aşa ceva. Asta ar putea să vă mire avînd în vedere că primul care a fumat în Lamanosc a fost naşul mamei mele, venit din marină, cînd eram republică papală. Era singurul fumător din comună ; de unde şi porecla de „Moş Lulea". Judecaţi şi dumneavoastră ce schimbări de cînd ţinem de Franţa ! Dar tot ce trăncănesc eu acum e vorbă de clacă, după cum spun femeile pe la noi, cu atît mai mult cu cît am să vă vorbesc despre o afacere importantă care ar face mare cinste comunei noastre. Ştiţi că anul trecut am fost la Montalric de hramul lor ; şi atunci mi-am spus : „Espérit, iată o sărbătoare pe cinste. Ei ! Dac-ar vrea primarul nostru, ar putea fi şi mai frumos la Lamanosc, de Sfîntul Anton."

— Mă rog ! ce pofteşti ? îl repezi primarul. De un ceas îţi toceşti limba. Simt eu unde baţi, vrei să-mi oferi frunzele tale de dud ; ţi le cumpăr, ştii preţul meu ; dacă-ţi convine, trimit deseară la olărie.

— Nu vînd frunzele, spuse Espérit, din moment ce creso viermi ; ştiţi foarte bine, doar m-aţi lăudat chiar dumneavoastră pentru coconii mei.

— Atunci, cu cît coconii ?

— De cîte ori să vă spun că nu e vorba nici de mine, nici de frunzele mele, nici de coconii mei, ci despre comună ; e limpede ? Nu sîntem în 7 martie ?

— Da, în 7 martie 184... Ei şi ! Mai departe ?

— Deci în 7 martie, foarte bine. Cine scade 7 din 31 rămîne cu 24 ; 24 şi cu 14 fac 38, cum s-ar zice o lună şi opt zile, plus cinci luni între martie şi septembrie ; asta face întocmai şase luni şi opt zile, de azi pînă la Sfîntul Anton, care cade în 14 septembrie. Avem aşadar şase luni şi opt zile ca să pregătim totul. Ştiţi că am putea face minuni ? Ar fi o treabă bună... Dar văd că nu mă ascultaţi, domnule Tirart ; dacă vă stingheresc, vă rog să-mi spuneţi...

Marius Tirart era prost dispus ; nu ascultase nici o iotă din toată această cuvîntare. Preţul la garanţă era în scădere, coborîse de la 32 la 29 şi de la 29 la 26—25 ; viermii de mătase nu se menţineau nici ei ; consiliul municipal din Lamanosc, stîrnit pe ascuns de portărelul Fournigue, se arăta din ce în ce mai potrivnic şi-şi refuza autorizaţia pentru construirea unei fîntîni la care se-ncepuseră lucrările acum şase luni. Se vorbea chiar despre trecerea cheltuielilor în socoteala primarului şi despre încheierea sesiunii printr-un vot solemn de neîncredere, motivat îndelung. Cele douăzeci şi opt de puncte erau deja redactate, peste tot nu se vorbea decît de cele douăzeci şi opt de puncte, formulate într-un frumos stil parlamentar, ponderat, cadenţat, riguros şi tulbure, înţesat cu citate aşezate într-o ordine crescîndă, la punctul culminant aflîndu-se marea problemă a adăpătorii. Această capodoperă scotea la iveală geniul unui avocat al curţii supreme, expert în materie, om învăţat şi bolnăvicios, spaima autorităţilor din ţinut, maestrul Mazamet, ca să-i spunem pe nume.

— Deci, domnule Marius, reluă Espérit, hramul nostru cade în 14, aşa încît avem pe puţin şase luni în faţa noastră.

— Ei ! Tarascot, strigă primarul, dă-i bătaie, totul e prins în chingi, daţi scările la o parte. Haide ! Gata ! Plecarea !

Căruţele se urniră greoi, şovăiră înaintînd şi dădură înapoi cîţiva paşi pînă-n smîrcul cel mare din marginea grădinii.

— Înhămați ajutoarele, spuse primarul. Ptrr ! Pietre sub roți ! Haideți, copii ! Cele două baloturi mai grele mutați-le în față ! Strîngeți chingile spre dreapta și săriți cu toții pe hulube.

— Aveți dreptate, spuse Espérit ; cu greutatea la spate trăgea anapoda. Acum să revenim la proiectul nostru. Iată ce mi-am spus : anul trecut tineretul din Montalric a jucat comedia lui *Cezar*, și încă foarte bine. Atunci mi-a venit o idee...

Căruțele se urniseră, caii fornăiau, se ridicau în două picioare și zornăiau din toți clopoțeii agățați la căpăstru.

— A, da ? Ți-a venit o idee ? spuse primarul mormăind zeflemitor. Ai o idee ? reluă el, sărind drept pe capră. Ei bine, atunci du-te s-o vinzi la tîrgul din Beaucaire ! Diee, Tarascol, la galop !

Gluma plăcu mult căruțașilor, care începură s-o comenteze fără să prea știe despre ce era vorba, dar ardeiat, fiecare în felul său. Ar fi primejdios să riscăm tălmăcirea glumelor proaste care ajungeau la urechile lui Espérit printre pocnetele de bici, scîrțîitul roților și clinchetele clopoțeilor. Limba provensală e plină de expresii îndrăznețe, îndeobște în graiul căruțașilor...

„Iată o stare care te face tare grosolan", spuse Espérit, fără să mai ia în seamă batjocurile.

Se înapoie la țiglărie, cu pași mărunți, cu brațele la spate, tîrîndu-și picioarele. Lutul fiind pregătit, se așeză la roată și se puse pe treabă.

„Primarul nostru e un om și jumătate, spunea el frămîntînd bulzul de lut ; zdravăn, ține la tăvăleală, de loc mîndru și drept. Se pricepe la vite și la pămînt ; dintr-o ochire îți poate spune cît atîrnă un bou fără să se-nșele cu o jumătate de oca, și se vede bine că-și dă multă osteneală pentru comună. Nu-s împotriva lui în povestea cu adăpătoarea ; monumentul acesta mi se pare de mare folos pentru vitele care coboară de la munte, și dacă cei de la municipiu îi fac figura să-l încarce pe el cu plata cheltuielilor, o să spun peste tot că asta-i o hoție. Mî se datorează doisprezece franci pentru instalarea conductei, patru franci pe deasupra pentru cimentul roman : dacă nu plătește orașul, nu primesc nici un ban. Domnul Marius e în dreptul lui, în pofida palavragiilor din consiliu... dar asta nu înseamnă că trebuie să ocărăști lumea, mai ales cînd omul vine să-ți vorbească în interesul comunei. Îl fac eu să m-asculte ! Las pe vineri !"

Vineri 16, la două noaptea, Espérit era treaz.

„S-au prostit de tot cocoşii, zicea el răsucindu-se în paie, nu mai cunosc nimic la ore. E pentru a treia oară că iau luna drept zi."

Se sculă din nou, puse nasul la geam, se uită la stele şi, în timp ce-şi freca urechile :

„Iar m-am înşelat, nu e luceafărul, luna e tot pe cer."

Se lungi în staul, ca să doarmă mai la răcoare, dar somnul îi pierise. De zece zile Espérit visa tot timpul la tragedie, dar niciodată cu stăruinţa, cu patima asta încăpăţînată care pusese stăpînire pe el acum. Chiar dacă închidea ochii sau îşi scutura capul, tot nu vedea decît togi, draperii vechi stropite cu sînge, tîrîndu-se prin praf ; în fiecare clipă i se năzăreau năluciri luminoase în atitudini solemne ; declamaţii eroice îi zbîrnîiau în urechi ; privirile îi erau atrase de o vedenie ciudată, în care scînteiau pumnale şi strălucea purpura romană. „M-am ţicnit ! spunea el lovind cu pumnii în gratiile staulului. Îmi arde sîngele în vine şi-mi joacă creierii în cap. Asta-i din pricina vremii ; aerul e greu ; o să se işte o furtună grozavă." Acea noapte de martie era însă minunată ; nici un fir de nor, nici măcar înspre Ventoux ; stelele sclipeau pe cerul limpede, un vînticel răcoros trecea printre chiparoşii ţiglăriei şi le legăna vîrfurile.

În sfîrşit se lumină de ziuă. La ivirea zorilor Espérit se afla la jgheab, ţesălînd şi spălîndu-şi măgăriţa. Turmele ieşeau din staule, ciocîrliile ciripeau în lanurile de grîu, vîrtejuri de pulbere se ridicau pe drum ; de pretutindeni răsunau clopoţeii caprelor şi tălăngile căpeteniilor berbeci...

Soarele se înălţase spre Villes cînd Espérit şi Mezina ajunseră la răspîntia de la Saint Pierre-de-Vassols. Mezina se opri dintr-o dată în mijlocul drumului. Espérit privi în jur, luă un pai între degete şi-şi făcu un cadran din palmă.

— E şase, spuse el. Mai lipsesc zece minute. Primarul nostru merge ca ceasul, n-o să fie aici decît la şapte. E foarte bine. E mai bine să vii cu un ceas mai devreme dacă nu vrei să-ţi scape omul. Am timp să-mi spun rugăciunile de duminică ; cine ştie dacă poimîine o să mai pot merge la slujbă ? Hai, Mezino, eşti slobodă !

Desfăcu zăbala măgăriței, ca să pască în voie iarba săracă de pe dîmburi, și în timp ce Mezina își făcea de lucru prin mărăciniș, Espérit se plimba la pas pe marginea șanțului, rugîndu-se și cîntînd, cu căpăstrul agățat de braț, cu cartea de rugăciuni în mîna stîngă și gonind mușteie, cu o ramură de rozmarin în mîna dreaptă.

Suna ora șapte la clopotnița de la Saint-Pierre-de-Vassols, cînd apăru la răspîntie primarul Tirart. Espérit în mijlocul drumului își juca măgărița.

— Salutare, domnule Marius și compania ! Ce bine că sînteți singur ; o să reluăm discuția noastră. E mai bine de un ceas de cînd vă aștept și o să stăm de vorbă liniștiți. După cîte știu, nu sîntem dușmani, nu ?

— Auleu ! strigă primarul, pun rămășag că tot de comedia ta e vorba, iată de ce mă pîndești la drumul mare, ca un haiduc.

— Așa e, dom' primar ; puteți să puneți rămășag cincizeci de ludovici de aur și o să-i cîștigați. Ce mi-am spus eu noaptea asta : „Espérit, ai greșit rîndul trecut cînd l-ai stingherit pe primarul nostru, el era prins cu afacerile sale de garanță ; dar azi e vineri ; de vreme ce merge la oraș pentru că e tîrg, o să-l aștepți în drum, o să faceți împreună o leghe, două, și o să-i poți înfățișa sistemul tău, fără să-i furi din timp." Așadar, am trezit-o pe Mezina, și iată-mă... Vă spuneam deci că anul trecut s-a jucat comedia lui *Cezar* la Montalric ; și atunci mi-am zis că dacă ați vrea, ar fi și mai frumos la Lamanosc, de Sfîntul Anton al nostru.

Măgărița galopa cu salturi mari, deoarece își făcuse un punct de onoare în a ține pasul cu iapa primarului. Domnul Tirart, crezînd că Espérit voia să se întreacă cu el, dădu pinteni și-și porni animalul la trap.

— Ei ! Ei ! spuse el, Mezina asta merge ca vîntul : pînă-ntr-un sfert de ceas ajungem la podul de la Fontaines.

Espérit trase scurt din hamuri și spuse primarului :

— O să cîștigați singur premiul, domnule Marius. N-o cunoașteți pe Mezina : nu se pune ea cu animale de soi. Drum bun, domnule Marius și compania ! Văd că vă grăbiți... O să vorbim noi altă dată despre treburile noastre. Ne mai întîlnim noi, hramul e abia peste șase luni. Cine are timp, are și bani...

IV

Trecuseră trei săptămîni de la întîlnirea lui Espérit cu primarul la răscrucea de la Saint-Pierre-de-Vassols. Primarul Tirart se plimba prin lanurile sale de garanţă de la Leydet în Limon, din ţinutul San-Blaze. Venise dis-de-dimineaţă aici pentru o întîlnire de afaceri ; tot aşteptînd misiţii, îşi cerceta garanţa şi dădea pietrele la o parte cu piciorul.

„Proastă treabă ! spunea el, şi cu piciorul zvîrlea într-una pietrele. Pir peste tot !“

Curînd mîna urmă piciorul, apoi tot trupul urmă mîna, şi cît ai clipi iată-l pe primar în genunchi pe brazdă, îmbrăcat în haine negre, smulgînd buruienile, scormonind pietrele, aruncîndu-le pe drum la dreapta şi la stînga, în două grămezi : pietre şi pir. Iată-l încălzindu-se la treabă, înfierbîntîndu-se, înaintînd mereu, înaintînd în patru labe, încît, fără să ridice capul pînă la marginea cîmpului, ajunse la capătul brazdei. Aici locul e mărginit de o surpătură ; drumul trece pe la celălalt capăt. Printre pinii, ienuperii şi stejarii din rîpă s-a aciuat aici o salcie sălbatică. Îndreptîndu-se din şale ca să-şi tragă suflarea, primarul fu surprins văzînd cum se mişcă vîrful salciei. Scuipă pe deget ca să vadă din ce parte bate vîntul.

„Ciudat, spuse el ; nu adie nici un firicel de vînt, şi joardele astea se învîrtesc şi se zbat ca nebunele.“

Ramurile se înclinară pînă la pămînt şi curînd, pe fondul verde-deschis al frunzişului, ieşi la iveală o scufie roşie.

— Espérit ! spuse primarul, tu eşti, puşlama ?

— Eu oi fi, domnule Marius ; cu toată dragostea...

— Şi spre ce ţări porneşti tu aşa, pe drumuri, cu desaga asta ? Ce frumuseţe de boccea doldora şi umflată ca un pepene ! Vrem să trecem marea ?

— Nici marea, nici Ronul, domnule Marius ; nici Ouvezul, nici măcar Auzonul... Nu mai departe de locurile astea, sluga dumneavoastră. S-ar putea să stau aici toată ziua. Sînt puţin ostenit ; tovărăşia dumneavoastră mi-e pe plac, şi apoi ştiţi bine că avem o vorbă împreună, dom' primar, o vorbă lungă să ne-ajungă... Aţi avut timp să vă mai gîndiţi şi dumneavoastră. Mezina nu-i aici să vă stîrnească iapa.

— Tot comedia ta ? Du-te dracului !

— Asta nu, domnule Marius. Căutaţi altceva dacă vreţi să scăpaţi de mine ; dar cred că de data asta doar cu jandarmii aţi mai reuşi. Pînă una alta să îmbucăm ceva : iată un stejar care a crescut aici taman pentru folosinţa mea...

— O să pun să se taie toţi copacii ăştia, spuse primarul ; îmi mănîncă un pogon bun de ţarină.

— Nu ducem lipsă de tăietori de lemne prin partea locului, răspunse Espérit.

Se aşeză liniştit sub stejar, cu capul la umbră şi trupul la soare, apoi lăsă desaga să-i lunece în iarbă, o desfăcu şi o goli încet, gospodăreşte, ca omul care are timp din belşug.

— Masa e pusă, spuse el. Făceţi-mi cinstea şi poftiţi, domnule Marius. Dacă aveţi plăcere, scoateţi cuţitaşul şi înfigeţi-l în oală. Şi acum, ascultaţi-mă. După cum e adevărat că sîntem oameni de treabă şi că am un ardei iute în vîrful cuţitului, e limpede că acuma trebuie să mă ascultaţi, dom' primar. Aţi venit aici ca să încheiaţi tîrgul cu uleiul şi faceţi foarte bine ; după recoltă se vor ieftini ; nu mai e primejdie de îngheţ şi anul ăsta, măslinele or să rupă crăcile în tot ţinutul de partea cealaltă a Durancei. Îl aşteptaţi aici pe Tonin din Vallat de la Bernada, care trebuie în acelaşi timp să preţuiască garanţa pe cîmp ; dar calul său e beteag, aşa că n-o să fie aici înainte de orele nouă. Priviţi umbra din jurul stîncii ; mai avem un ceas bun de stat de vorbă liniştit. Iată aşadar ideea mea : anul trecut, tineretul din Montalric a jucat o comedie, şi încă foarte bine...

— Ce treabă proastă ! spuse primarul, numai pietre şi pir. Priveşte, te rog, şi spune dacă nu e o nenorocire ! Pot să jur că stratul roditor nu e mai adînc de un picior. Uite, Espérit, mai spuse el luînd un pumn de pămînt şi fărîmiţîndu-l, priveşte ce pămînt bun ! Ce frumuseţe ! Şi cînd te gîndeşti că s-au pierdut trei ani !

Espérit vîntură pămîntul în palme şi răspunse primarului care-l pironea cu privirile şi-i aştepta răspunsul cu gura deschisă şi ochii strălucitori :

— Pămînt bun, muncă de mîntuială. Sînt foarte bucuros. Să crească pirul lui neica, să crească, să crească mereu, şi toată arătura să se schimbe în nisip şi pietriş ! S-ajungă pămînturile din Leydet o pîrloagă ! Auleu ! Dom' primar încă n-a învăţat că scumpul mai mult păgubeşte. Creşti mare, dragă pi-

rule, creşti mai departe, aşa se întîmplă cînd lucrezi cu venetici, cu haimanale ; ce, la noi în comună e lipsă de braţe ?

La capătul lanurilor de la Leydet, spre drum, se află un pîlc de ulmi tineri porecliţi „La Tousque". La picioarele lor, s-a săpat o groapă adîncă în care musteşte apa pe sub muşchi. E singurul izvor pe care-l întîlneşti în drum cînd vii din cîmpie ; de aceea călătorii se opresc întotdeauna aici ca să-şi adape vitele şi să prindă puteri pentru a înfrunta urcuşul. Morarul din Malaucène se oprise aici cu catîrii lui, fără ca Espérit să fi băgat de seamă. Se mai auzea clinchetul slab şi monoton al clopoţeilor care sunau ritmic în depărtare.

— Uite unul care socoteşte pămîntul prea jos pentru el, se oţărî primarul după plecarea morarului. Nu m-a salutat pentru că sînt în haine negre, e dreptul său ; dar dacă e prea mîndru ca să adune bălegarul dobitoacelor lui cînd are coşniţele goale, e dreptul meu să mă bucur de el... N-are rost să folosească numai pentru înmiresmarea aerului. Vino-ncoa, Espérit.

Şi primarul alergă la locul cu pricina şi începu să măture drumul cu mîinile.

— Asta aşa e, spuse Espérit, care venise să-l ajute. Aşteptaţi numai să vă rup o creangă !

— Nici cracă, nici nimic, spuse primarul. Şi mîinile astea, Espérit ? Ce, nu sînt feciorul lui taică-meu ? Un gospodar care se sperie de bălegar e ca un ostaş care s-ar teme de pulbere ! Mie-mi dezmiardă mîinile !

— Dezmiardă şi pămîntul, spuse Espérit.

— Mai bine spune că e sîngele pămîntului. De-aş avea bălegar aş acoperi tot ţinutul cu grîu, cu lucernă, cu garanţă, de la Abeilles pînă la Sainte-Croix ! Ăsta e sîngele, e vlaga pămîntului.

După ce adunară bălegarul şi-l întinseră pe brazdă amestecîndu-l cu pămîntul, Espérit descoperi din nou oala, ciupi un ardei iute şi îşi reluă astfel discursul, cu cuţitul în mînă :

— Anul trecut, domnule Marius, tineretul din Montalric a jucat tragedia lui *Cezar*. Or, Montalricul nu face cît Lamanoscul.

— Dar mi-ai mai spus asta de douăzeci de ori, strigă primarul scos din sărite. O să mă înnebuneşti cu hramul de la Montalric. Dacă ai chef de vorbă, povesteşte-mi altă istorie ; hai să vedem ce-ai mai născocit, doctor de păduchi ce eşti !

Ce mai veste-poveste ? Treci drept vrăjitor, spune-mi ce-ai mai văzut în lună ?

— Domnule Marius, spuse Espérit, am văzut în lună că un primar trebuie să asculte pe oamenii din partea locului cînd vin pentru interesul comunei. Nu e nevoie să dai din cap sau să-l scuturi ca regele Spaniei. Şi acuma, o dată pentru totdeauna, vreţi să m-ascultaţi, dom' primar ? E ultima oară că vă mai spun. Ei, fir-ar a dracului de treabă ! Nu aşa stăteau lucrurile altădată, cînd eram republică papală. Consulii ascultau pe toată lumea ; şi erau boieri printre ei, domnule Tirart ; dar pe atunci nu ni se urcaseră fumurile la cap, ca în zilele noastre. Toţi ne tragem din Adam, la urma urmei. Din totdeauna comunele noastre din Comtat am fost republică, şi n-o să întoarceţi dumneavoastră lumea pe dos.

— Ohoho ! S-a pornit ! spuse Tirart rîzînd. Ptrr ! Espérit, linişteşte-te, ori pun să te aresteze ca duşman al guvernului şi te trimit la Paris, din post în post, cu funia de gît, pentru că ai vrut să ridici ţinutul împotriva Franţei.

— Oamenii de treabă nu se arestează aşa între ei în comună, domnule Marius. Nu sînt duşmanul Franţei, dar ţin cu dreptatea. Ştiţi bine că nu vorbesc pentru mine, ci pentru binele ţinutului nostru. Atunci ascultaţi-mă, reluă el, aruncînd cuţitul cît colo, dacă vreţi să nu iasă prost pentru amîndoi, vă spun drept că mă mănîncă palmele.

— Haide, hai ! spuse primarul, dă-i drumul, eşti în dreptul tău ; dar să ne grăbim, şi în primul rînd fără ameninţări : dacă te mănîncă palmele, nici eu n-am să stau cu mîinile-n sîn, aşa că ţine-ţi gura.

Espérit îi întinse mîna :

— Bateţi palma, dom' primar, să-mi trăiţi ! Sînteţi un om de treabă ; o să vă povestesc toată istoria din fir-a-păr.

În sfîrşit, Espérit putu să-şi desfăşoare proiectul punct cu punct, iar primarul ascultă cum putu expunerea pe care olarul i-o înfăţişa înzorzonată cu sumedenie de perifraze şi metafore. Comparaţiile, proverbele, amintirile, anecdotele se îngrămădeau în această cuvîntare ticluită cu migală. Tirart îşi jurase să rabde : ascultă tot acest discurs fără să-şi iasă din pepeni ; dar cînd olarul termină, obiecţiile se îmbulziră grămadă.

— Cum ai să faci ? O să te-ncumeţi să închiriezi o sală ? Şi banii ? De unde o să iei decoruri, costume, actori ? Care din

voi ştie măcar franţuzeşte ? Cel mai dibaci e pe măsura mea... Şi banii ?

— Treaba mea, treaba mea, răspundea Espérit fără să se clintească. N-am nevoie decît de încuviinţarea dumneavoastră.

Cînd mîntuiră ceea ce aveau de spus, Espérit se ridică şi grăi către primar :

— Nu vă cer un înscris, cuvîntul e de ajuns. Totul e în ordine.

— Vom vedea, vom vedea : ideea ta nu e rea, dar lasă-mă să mă mai gîndesc, nu-ţi făgăduiesc nimica. Ehei ! Dac-aş avea alt consiliu municipal !

— Atunci, vă las cu bine, dom' primar. Doar o vorbă : la cît garanţa ?

— Douăzeci şi şase, douăzeci şi cinci, depinde.

— Douăzeci şi şase ? Vai de mine ! Nu vă cunoaşteţi meseria, după cîte văd. Trebuie că aveţi noroc cu carul, de faceţi avere ! Poate vreţi să spuneţi treizeci şi doi ? Şi celor mai învăţaţi li se-ntîmplă să se bîlbîie.

— Douăzeci şi şase, domnule „doctor".

— Treizeci şi doi, domnule primar, fără doar şi poate. Mîine treizeci şi patru şi poate chiar treizeci şi opt !

— Cu neputinţă ! Am fost alaltăieri la Vaison şi am vîndut cu douăzeci şi şapte ; un ceas mai tîrziu, pierdeam o sută de franci.

— Domnule Marius, rămîne aşa cum v-am spus, şi ştiţi bine că nu sînt un flecar. Uite, nu vreau să vă fierb mai departe; au venit veşti mari din America şi din Rusia. Ia citiţi scrisoarea asta de la vărul meu, misit la Avignon ; a venit unul de la Charité acum două ore, în goana mare. Vărul meu îmi scrie să cumpăr tot. Dar mie nu-mi place negustoria, păstraţi scrisoarea şi faceţi tîrgul împreună. Ce hotărîţi în privinţa comediei ?

— Treizeci şi doi ! De necrezut ! Espérit, facem cîştigul pe din două.

— Şi comedia, dom' primar ?

— Tot la ea ţi-e gîndul ?

— Tot la ea, şi azi, şi mîine şi poimîine ; cu gîndul la ea să mă îngropaţi, dacă vă mai puneţi contra binelui comunei.

— Bine ! Pe duminica viitoare, vom vedea.

— Îmi trebuie răspunsul chiar astăzi, acum, vreţi, da, ori ba ?

— Uf ! Vezi ce faci cu popa ; dacă vrea el, vreau şi eu. Sîntem legaţi unul de altul ca degetele de la mînă, nu vreau să ne stricăm din pricina comediilor tale.

— O să avem îngăduinţa popii, spuse Espérit, strîngîndu-şi desaga. Să trăiţi, dom' primar, şi mulţam frumos.

Şi fără să mai piardă vremea, se agăţă de crengile salciei şi-şi dădu drumul în rîpă, fugind spre casa parohială.

Părintele îşi ţinea lecţia în livada din spate, sub alunii care se-nşirau alcătuind o boltă pînă la iazul cel mare. Răsadurile înfloriseră şi sparanghelul încolţise.

— Espérit ! Espérit ! strigară copiii încîntaţi, la vederea tichiei roşii care apărea deasupra gardului de rodii.

Espérit, care nu intra niciodată pe poartă, se căţără pe zidul de piatră ridicat în chip de contrafort înspre surpătura din partea apei.

— Bună, omule ! spuse popa. Vii la timp, măceşul meu e bolnav ; uită-te şi la pruni ; cred că n-au prins altoii ; găseşti în iaz butaşi de toate mărimile cu care poţi altoi toată livada.

Espérit îşi desfăcu custura şi începu să aleagă printre crengile înfipte în apă. Tot altoind şi curăţind puieţii, îşi expuse măreţul său plan. Şcolarii îşi azvîrliseră cărţile sub pomi şi alergau prin iarbă de-a buşilea după micşunele.

— Să-ţi spun drept, spuse popa, nu-mi prea vine la socoteală. La ce bun tragedia asta ? N-avem noi lupte, alergări, sărituri ? Nu găseşti că-mi iese îndeajuns sufletul cu balul ?

Espérit stărui.

— Om vedea, om vedea, spuse popa ; dar mai întîi nu vreau să joace fete în tragedia asta a ta.

— N-o să fie nici o fată.

— Crezi că e mai frumos să vezi băieţi îmbrăcaţi în femei ?

— N-or să fie nici băieţi îmbrăcaţi în femei.

— Şi cum asta ?

Espérit desfăcu desaga şi scoase dintr-însa un volum de Voltaire, învelit cu grijă în hîrtie şi aşezat pe un pat de frunze între două turte de brînză albă.

— *Moartea lui Cezar !* taică părinte, *Moartea lui Cezar.* Ia citiţi-mi fraza asta din prefaţă : „Aci nu este vorba nicăieri de dragoste, autorul n-a înjosit această mare temă prin introducerea unei intrigi amoroase.“ Ce mai spuneţi ? Acum întoarceţi foaia şi citiţi-mi lista personajelor. Unde găsiţi vreo

femeie ? O fi marele Cezar ? Sau poate Marc-Antoniu, Decimus, Dollabella ? Sau poate Cassius, Casca, Cimber ? Tot caut, dar în zadar, nici doamne, nici domnişoare. Poate lictorii ? Senatorii ? Romanii ?

— Şi asta ? spuse preotul arătînd gravura.

Era ediţia din 1785, din care un volum desperecheat se afla în mîinile lui Espérit. Desenele sînt de Moreau cel tînăr. Poza aşezată în fruntea volumului cu *Moartea lui Cezar* înfăţişa ultima scenă a tragediei. În prim plan, o femeie alăptînd un prunc arăta poporului pe dictatorul asasinat, întins pe patul de ceremonie ; iar ca legendă celebrul vers :

„Din primul fiu al Romei, iată ce ne-a rămas."

Espérit nu se aşteptase la această obiecţie. Nu-şi revenise încă din uimire, cînd preotul îi spuse rîzînd :

— Vino-ţi în fire ; nu vreau să-ţi caut nod în papură. Nu văd femei în lista personajelor, iar gravura nu eşti silit s-o copiezi.

— Sînteţi deci de acord ? întrebă Espérit.

— N-am spus asta.

— Vă opuneţi ! Cînd te gîndeşti că tragedia asta a fost jucată în 1745 de călugăriţele mînăstirii de la Beaune ! Şi eu care vă pregăteam o surpriză pentru Joia Mare.

— Ce surpriză ?

— Mă priveşte ! Nu aveţi încredere în mine ? Şi altarul în aer liber, de anul trecut ? Şi grădina bisericii ? Havuzurile, aleile aşternute cu nisip, lacul, fîntînile, peşterile, muntele înflorit din spatele altarului ! Se mai văzuse aşa ceva la Lamanosc ? Şi încă toate astea sînt nimica pe lîngă ce-o să vedem anul acesta ; faceţi-mi rost de un plan al Ierusalimului şi al Muntelui Măslinilor, precum şi de o descripţie a costumelor din vremea aceea ; nu vă spun nimic mai mult. Şi ce-aţi mai zice, dacă de Crăciun aţi vedea apărînd pe neaşteptate în biserică oieri cu veste albastre şi trandafirii, urmaţi de mioriţele lor albe ca neaua, cîntînd un Saboly [1] cu fluiere şi tamburine ca la Aix-en-Provence ! Şi cînd te gîndeşti că respingeţi tragedia asta, care ar face într-adevăr cinste comunei noastre ! Dacă nu v-aţi împotrivi, totul ar fi hotărît.

— Mai vino peste opt zile, spuse popa, om vedëa, om vedea.

---

[1] Poet provensal, cunoscut ca autor de colinde (n. ed. fr.).

Espérit aruncă atunci în joc argumentul său cel mai puternic, pe care şi-l păstra în rezervă.

— Nu am prea mare încredere, spuse popa, dar în sfîrşit, e ideea ta. Tu răspunzi de toate. Dar primarul ?

— E de acord, nu e nici un ceas de cînd sporovăiam împreună despre tragedia asta.

— Ai autorizaţia lui ?

— Am cuvîntul lui : hîrtiile sînt pentru şarlatani.

— Atunci, fă cum vrei ; pe mine m-ai cîştigat. E ideea voastră, daţi-i drumul ! La urma urmei, nu eu sînt primarul.

V

Espérit se aşteptase la mai multă împotrivire din partea preotului. Această izbîndă nesperată îi mări încrederea în sine şi a doua zi, duminică, porni hotărît prin cîrciumile din Lamanosc ca să ridice o ceată de tragedieni. Alegerea era făcută de mult ; rolurile erau împărţite după firea, obiceiurile, pasiunile actorilor pe care îi avea în vedere. Un singur lucru îl îngrijora : cum să împace toate ambiţiile pe care urma să le stîrnească această tragedie ? În ce fel să cruţe sau să respingă candidaturile rivale care fără doar şi poate aveau să se iveaască ?

Făcu ocolul hanurilor celor mai de soi din comună : „Mielui încoronat“, „Micul Paris“, „Grenadierul Alpilor“, „Coşul cu Flori“, „Catîrca de aur“, „Crucea din Malta“, „Tivoliul Sudului“. Cum nu era un stîlp de cafenea, prezenţa lui a făcut senzaţie, a fost înconjurat, înghesuit, hărţuit cu întrebări şi pe urmă cu zeflemele de îndată ce pronunţa cuvîntul „tragedie“, cuvînt care nu avea un înţeles prea limpede pentru ţăranii din Lamanosc. Cei mai mulţi auzeau vorba asta pentru prima oară : aceştia erau cei care rîdeau cel mai tare şi-l încolţeau cu mai multă înverşunare pe Espérit. La „Catîrca de aur“ lucrurile au fost gata să iasă prost de tot. Espérit se adresase în primul rînd vopsitorului Triadou, care i se părea foarte potrivit pentru rolul lui Brutus datorită firii sale întu-

necate ; Triadou întrezări o batjocură în spatele acestei propuneri. Era bănuitor din fire şi avea obiceiul de a înţelege totul pe dos ; se întîmpla să se înfurie dacă era salutat, sau să-şi iasă din minţi dacă nu i se dădea atenţia cuvenită.

„E ceva la mijloc", îşi spunea el.

Vopsitorul era de altfel un personaj de seamă în comună ; avea avere în ţinuturile de la Baux şi de multă vreme era socotit ca unul dintre cei mai buni la lupte de prin partea locului.

Din nenorocire, tocmai cînd Espérit se adresa lui Triadou, pe uşa „Catîrcei de aur" intra Perdigal, veselul cupletist. Acesta mi ţi-l cunoştea pe degete pe Triadou şi era încîntat să-l aţîţe cînd se ivea prilejul.

— Linişteşte-te, spuse el făcînd pe împăciuitorul : nu e nimic rău în asta, brută bătrînă ! Espérit are dreptate.

Vopsitorul îşi făcu scaunul zob.

— Aşa ! Credeţi că mă duceţi ? spuse el. Ei bine, o să vedem

Espérit şi Triadou îşi smulseseră vestele şi se pregăteau de trîntă, cînd îşi făcu apariţia caporalul Robin. Robin interveni şi fu acceptat drept arbitru. Era numai de trei săptămîni la Lamanosc. Bănuitorul Triadou, care toată viaţa se ferise de cei mai buni prieteni, a avut din prima clipă încredere în Robin şi i-a dăruit toată prietenia lui. Credea că admiră şi de fapt nu făcea decît să imite tot ce venea de la Robin. Caporalul se întorcea de la Alger ; era îndrăgostit de culoarea locală şi nu mai umbla decît în cipici ; Triadou era convins că Robin n-ar fi putut face un pas fără papucii săi. Caporalul purta fes, suduia pe arăbeşte şi nu scotea o vorbă în provensală ; adusese cu el din Africa pasiunea culorilor aprinse, a poveştilor fabuloase şi absintul. Triadou, altădată atît de sobru, nu mai părăsea „Catîrca de aur", se costuma, fuma turceşte şi purta o tichie roşie ; nimic nu era mai comic decît încăpăţînarea lui de a vorbi franţuzeşte... şi ce franţuzească ! Dar dacă cineva ar fi îndrăznit să zîmbească ascultînd poveştile lui Robin, care pasămite omorîse toţi leii deşertului, Triadou i-o reteza scurt. „Aşa este", spunea el, cu o expresie feroce şi cu pumnul ridicat.

Iar mărturia lui atîrna greu, pentru că ucisese mulţi lupi cu acest pumn şi, cu toate că era vînător, nu mintea niciodată.

Caporalul Robin se cocoţă pe o masă şi se instală picior peste picior. Puse să i se înfăţişeze pricina în amănunt, după care hotărî cu gravitatea unui jude în instanţă că nu era nici o insultă la mijloc, cu toate că Espérit a împins gluma prea departe ; că lucrurile trebuiau să se oprească aici şi că nu mai rămînea decît să se dea de băut la toată lumea, pe socoteala lui Espérit. Toţi obişnuiţii localului se învoiră cu sentinţa caporalului şi conflictul se aplană, fără vînătăi şi cucuie, cu paharele în mînă. După ce se bău tot ce era de băut, Robin îşi scoase ciubucul din gură şi porunci lui Triadou să-l îmbrăţişeze pe Espérit. Se despărţiră deci împăcaţi, dar nu mai era cazul să se discute de tragedie la „Catîrca de aur".

La „Marele Alexandru" Espérit fu întîmpinat de aceleaşi glume care-l asaltaseră în toate hanurile satului ; dar cu un singur cuvînt Cayolis, potcovarul, curmă batjocura :

— Nu-i nimic de rîs, spuse el, o tragedie e o piesă de teatru, cum s-ar spune o comedie...

„Sînt salvat, gîndi Espérit, Cayolis e de partea mea".

Dominic Cayolis era un om de vază în Lamanosc, de altfel, foarte priceput şi cunoscînd bine animalele sănătoase ori bolnave. Făcuse ocolul Franţei [1] pînă la Lyon, prin Toulouse şi Bordeaux, şi se stabilise de curînd în comună în calitate de potcovar. Influenţa lui era mare, şi nimic nu întinase încă prestigiul pe care-l datora marilor sale călătorii. Espérit se gîndise la el pentru rolul lui Iuliu Cezar...

— E o piesă de teatru, spuse Cayolis, dar nimic pe lume nu e mai frumos ca *Muta din Portici* [2]. Am văzut spectacolul acesta la Toulouse, ascultaţi numai puţin aria lui Massaniello [3].

Oamenii se strînseră în jurul frumosului Cayolis, care începu să cînte, cu mîna la inimă. A fost foarte aplaudat.

---

[1] Aşa-numitul *Tour de France*, care îngăduia tinerilor meseriaşi să cutreiere ţara pentru a-şi îmbogăţi experienţa.

[2] *Muta din Portici*, operă de Auber, pe un libret de Scribe şi Delavigne. Tema libretului este revoluţia poporului împotriva tiraniei, sub dublul aspect : social şi de asuprire naţională. Acţiunea se petrece la Neapole, iar asupritorul este regatul Spaniei. Premiera acestei opere a avut loc în 1830 la Bruxelles, fiind primul semnal al revoluţiei împotriva ocupantului spaniol care a dus la independenţa Belgiei.

[3] *Massaniello*, eroul revoluţionar al operei *Muta din Portici*, cel care cîntă celebra arie : „Dragoste de ţară, sfîntă".

— Acum, spuse el, hai să atacăm trioul ; Espérit, tu ţii basul.

Se cîntă trioul, apoi cuartetul, apoi sextetul, apoi corurile, în aşa fel încît concertul dură pînă la miezul nopţii. Cu neputinţă de adus vorba despre tragedie.

Nu-i mai rămînea decît să viziteze „Cafeneaua lui Apolo". La hanul acesta veneau tîrgoveţii comunei, care nu erau destul de numeroşi ca să alcătuiască un cerc ; mai întîlneai aici şi mici negustori care-şi dădeau aere de burghezi, frecventînd lumea bună. Ţăranii şi muncitorii nu se încumetau niciodată să se abată pe acolo.

„Cafeneaua lui Apolo" era un loc foarte respectat, foarte temut, un soi de tribunal care hotăra în ultimă instanţă reputaţiile. Acest tribunal îşi trăgea toată puterea din permanenţa sa ; numai localul acesta şi „Catîrca de aur" erau frecventate şi în timpul săptămînii. Mai era şi un centru important electoral, iar stîlpul localului era portărelul Fournigue. Obişnuiţii spuneau mereu „Cercul" cînd vorbeau de „Cafeneaua lui Apolo". Erau fără îndoială gurile cele mai rele din ţinut, în frunte cu notarul Giniez ; dar ce să ne plîngem, că nu se cruţau nici între ei şi se urau din toată inima. Localul era aşezat în piaţă şi deseori, cînd mergeau la slujbă, fetele făceau un ocol ca să intre în biserică pe uşiţa din spate, ferindu-se să treacă prin faţa cumpliţilor cenzori. Espérit socoti cu înţelepciune că n-avea nimic de nădăjduit la „Cafeneaua lui Apolo" ; notarul Giniez încercă să-l ispitească din pragul uşii, dar olarul o făcu pe surdul şi coborî la castelul său de Saffras.

„Trebuie să recunoaştem că n-a prins, spuse el. În sfîrşit ! pe duminica viitoare."

Sosi şi duminica următoare şi lucrurile nu merseră mai bine. Peste tot acelaşi eşec la hanuri, la jocul de bule [1], la plimbare sau în curtea bisericii, unde se angajează zilierii.

„Proastă zi, îşi spuse el ; s-o lăsăm pe săptămîna viitoare, încetul cu încetul se face oţetul."

Espérit nu era omul care să se dea bătut cu una, cu două, cînd pornea la o treabă. Cunoştea din experienţă îndărătnicia şi capriciile opiniei publice, şi de multe ori pînă atunci prin tenacitatea sa învinsese prejudecăţile cele mai înverşunate. Cînd

[1] Un fel de biliard, cu bile mari de lemn, care se joacă pe orice fel de teren. Popular şi astăzi în Franţa.

pomenise prima dată să se planteze plopi şi răchitiş pe malul rîului şi să se construiască în josul apei un stăvilar ca la Coromb, toţi rîseseră de el ; i se făcuseră şi cîntece, căci la Lamanosc se compun cuplete în orice împrejurare, şi uneori foarte bine ticluite ; Perdigal a ajuns vestit prin cînticelele lui provensale. În ciuda cupletelor şi a glumelor, digurile şi stăvilarele plutitoare se ridicaseră în mai puţin de un an.

— Ei bine, se decretă atunci la „Cafeneaua lui Apolo", o dată cu prima creştere a apelor, toate lucrările astea vor fi luate de şuvoi.

Furtuna izbucni şi digurile rezistară.

— O să vedem la toamnă, cînd or începe ploile.

Toamna lucrurile se petrecură aidoma, şi tot aşa în anii următori ; ecluza se ţinu bine şi fu chiar consolidată prin tasarea pămîntului. Se scoaseră căruţe întregi de nămol bun, plopii crescură ca piersicii şi în curînd făcură o umbră plăcută de-a lungul apei ; taluzele, povîrnişurile se înierbară de la sine şi în fiece dimineaţă notarul Giniez venea să se tolănească aici printre ierburi, ca să-şi citească gazeta în linişte.

Nu existau în comună decît penitenţi cenuşii [1] ; Espérit, care se trăgea dintr-o familie de penitenţi negri [2], hotărî că trebuie reînfiinţată şi această confrerie. Ca de obicei începu să se spună în sat :

— Poftim, ideile lui Espérit, trăsnăile lui !

Se făcură cuplete. Cu toate acestea, penitenţii negri fură reînfiinţaţi.

Consiliul municipal voia să dărîme turnul Sf. Sebastian, al cărui trecut a fost dintre cele mai glorioase. Aici luptaseră în secolul al XII-lea consulii Lamanoscului, morţi cu arma în mînă pentru libertăţile comunei. În 1359, cetele lui Arnaud şi Servole i-au dat foc ; în 1562 a susţinut trei asalturi cînd hughenoţii împresuraseră Lamanoscul. Espérit îşi puse în cap să salveze bătrînul turn, şi Sebastian rămase în picioare.

Espérit introdusese în sat duzii pitici şi măslinii de Crimeea ; tot lui i se datora fabrica de gheaţă ale cărei produse Lamanoscul le expediază la Marsilia. Sînt zăpezi presate, care

---

[1], [2] Membrii unor asociaţii laice, care făceau penitenţe purtînd pe cap un sac în chip de glugă, vopsit în diferite culori, de unde şi numele de : penitenţi albi, negri, cenuşii etc. Tradiţia datează din sec. al XIII-lea, asemenea „frăţii" menţinîndu-se şi astăzi în Sudul Franţei şi în Italia.

se păstrează tot anul în gheţării naturale, la poalele muntelui, în scobiturile stîncilor, unde nu pătrunde niciodată soarele.

Acest Espérit, care înfăptuise atîtea pentru Lamanosc, nu făcea parte nici din consiliu, nici din conducerea fabricii ; sforăriile electorale îl revoltau ; refuzase chiar orice demnitate în cadrul confreriei pe care o restaurase. Fericit în modestia sa, nu se gîndea de fiecare dată decît la opera de înfăptuit, şi i se dăruia cu totul. Astfel, îşi păstra mereu tăria şi independenţa omului dezinteresat. Proiectul o dată conceput, scopul fixat, voinţa lui se încorda şi pornea drept înainte. Nimeni nu avea în aceeaşi măsură energia, stăruinţa înceată, continuă a ideii fixe, lovind mereu în acelaşi punct, cum picură apa în peşteri şi sapă, picătură cu picătură, vaste cupe în bazaltul dur.

Această mare voinţă izvora dintr-un patriotism fierbinte şi naiv, veşnic treaz. Cei care nu i-au simţit niciodată ei înşişi dulceaţa şi tăria înţeleg greu această patimă. Espérit a avut în viaţa sa o mare bucurie, pe la începutul epidemiei de holeră. Pînă atunci admirase totul în Lamanosc, dar de-a valma, dintr-o dragoste instinctivă, inconştientă. „Aer curat, priveliştе frumoasă", nu ştia nici să spună şi nici să gîndească mai mult, cel puţin aşa i se părea. În timpul epidemiei de holeră, bogătaşii din Lyon şi din Paris veniseră să se adăpostească la Lamanosc. Espérit, care vorbea puţin franţuzeşte, le servea drept călăuză. În primele zile, străinii găseau totul încîntător : faţada bisericii, turnurile, uliţele întortocheate şi presărate cu merişor, torentul, hîrtoapele drumului, nu dintr-o mare dragoste pentru natură sau pentru sat, ci din simplu capriciu, de dragul noutăţii, din gust pentru contrast. Puteau fi văzuţi prin toate locurile, luînd schiţe după surpăturile meterezului, după podul arcuit, după clopotniţă, sau fugărindu-se şi chemîndu-se unii pe alţii cu strigăte extaziate în faţa unei barăci roase de cari, a unei flori, a unei buruieni, a unei năpîrci, ca nişte copii care ar fi descoperit insula lui Robinson. Domnişoarele alergau pe cîmp şi se-ntorceau împletindu-şi cununi din levănţică şi rozmarin. Se făceau mari excursii pe munte şi, pe drum, străinii reluau lungile lor discuţii despre pitoresc, despre natură şi artă, păduri, ape, zăpezi, peisaje şi apusuri de soare. Mînînd măgăriţele, Espérit nu pierdea o vorbă din ce se spunea ; reţinea cît mai multe chiar fără să priceapă prea bine ;

deseori înţelesul unui cuvînt, al unei fraze îi scăpa, dar prindea vorbele din zbor, aşa cum ajungeau la el, şi le priponea într-un ungher al minţii sale cum ar fi făcut cu un citat latinesc ; acolo zăceau ani de zile neclintite şi fără viaţă, ca apoi dintr-o dată să reînvie şi să deschidă drum ideii pe care o conţineau.

— E curios, spunea el mai tîrziu, cînd încerca să-şi analizeze impresiile, cu ideile astea se vede treaba că se petrece ca şi cu garanţa, trebuie să stea doi, trei ani îngropate ; dacă sămînţa e bună, pînă la urmă tot rodesc.

După două săptămîni, iată că doamnele cele frumoase nu mai admirau nimic şi se plictiseau de moarte. Lui Espérit nici că-i păsa ; din toate cîte spuseseră, el trăsese foloase. O lume încă necunoscută i se desfăşura înaintea ochilor ; spiritul lui primise imboldul, îl simţea deschis şi liber, mişcîndu-se într-un torent de lumină. La sfîrşitul zilei pornea pe cîmp, meditînd şi visînd, cu nasul la stele, rumegîndu-şi gîndurile, cercetînd şi comparînd, reflectînd la toate cîte auzise, fraze goale luate din cărţi şi simple maimuţăreli în gura orăşenilor, dar pentru Espérit idei noi şi vii, născînd în sufletul lui o stare fără seamăn, liberă şi sinceră ; astfel prindeau viaţă noi prilejuri de a îndrăgi locurile sale de baştină, legîndu-l mai mult de scumpul său Lamanosc ; muguri de visare pentru ani îndelungaţi, vis care prindea temei, înviorat mereu şi păstrat într-o albie firească prin pietatea lui Espérit, putînd astfel să se desfăşoare fără primejdie pe această temelie de moravuri sănătoase care-i slujeau drept suport.

Cabantoux, păstorul, sau vreun alt ţăran mai bătrîn, îl întovărăşeau în plimbările sale de duminică, care se prelungeau pînă noaptea tîrziu ; un sentiment adînc izbucnea cîteodată din sporovăiala lor dezlînată ; nu ştiau să vorbească decît despre pămîntul lor, şi sufletele înălţîndu-li-se, se gîndeau la cele veşnice. În satele noastre din Comtatul de sus, în fundul acelor văi adăpostite care se întind la sudul munţilor, întîlneşti deseori astfel de oameni meditativi, cărora credinţa vine să le îmbogăţească şi mai mult sufletul. Ea creează în ei obişnuinţa de a gîndi, de a se reculege, deprinderea de a iscodi cu mintea felurite întrebări, sentimentul necunoscutului, o întreagă viaţă spirituală activă, concentrată.

VI

De felul său, Espérit fusese mai întîi ţăran ; dar cum izbutise în ţiglărie şi mai tîrziu în amenajări de terenuri, nu mai avea de mers la cîmp decît în zilele de cules garanţa. Era cunoscut drept un om îndemînatic, priceput în lăstărirea duzilor şi a viei, în stare să dea o mînă de ajutor zidarilor ca şi tîmplarilor, niţel lăcătuş, niţel şelar, potcovar la nevoie, grădinar încercat şi mai cu seamă fîntînar, pentru că ghicea firul de apă de sub pămînt. Toate aceste îndeletniciri îi asigurau traiul, şi astfel, fără să se rupă de pămînt, putea să-şi îngăduie mai mult timp pentru invenţiile sale.

Învăţase pînă-ntr-a şasea la Sainte-Garde, şi în zilele de sărbătoare purta o mantie lungă, croită ca un anteriu. De aici titlul de „musiu" Espérit, care i se dădea de obicei în glumă ; dar din an în an, înţelesul batjocoritor al cuvîntului de „musiu" se estompa, pe măsură ce Espérit devenea o personalitate. Pînă la urmă a fost acceptat într-o oarecare măsură aşa cum era ; să nu fii luat în zeflemea decît pe jumătate este tot ce poţi nădăjdui, în materie de respect, din partea unor oameni atît de veseli cum sînt meridionalii.

Casa lui Espérit era clădită la cîteva aruncături de băţ de sat, dincolo de drumul care duce la Carpentras, sub un pinten de stîncă ce alcătuia o boltă. Suprafaţa de bătătură pe care se uscau olanele era îngrădită spre răsărit cu nişte grămezi de lemne şi crăci stivuite, de jur împrejur se căţărau viţă şi caperă a căror frunze acopereau zidul şi spînzurau pe drum. La celălalt capăt, se aflau gropile cu argilă, cuptoarele şi puţurile cu roată ; apoi o livadă de măslini şi de migdali, iar mai departe bălegarul, presărat pe lîngă un şir de chiparoşi ca să-l ascundă vederii. Peste tot bogăţie de flori din cele mai rare, în vase, în lădiţe, în ţevi de canalizare, pe ziduri, pe acoperişuri, pe cornişe, la geamurile de la pod, pe toate treptele scărilor ; mixandre în crăpăturile zidurilor, irişi printre pietre. La intrare, între două coloane romanice, luate din ruinele bisericii Notre-Dame-des-Vans, creşteau nişte chiparoşi foarte înalţi şi stufoşi ; în faţă, în dreptul porţii, străluceau în soare ca nişte tunuri de aramă lustruite şiruri de dovleci.

La poalele stîncii de care se rezema casa, se întindeau în lungime dune de nisip împietrite, numite în acest ţinut „saffras". Tîrnăcopul şi dalta se joacă în voie în stîncile astea nisipoase, amestecate cu pietriş ; Espérit scobise aici mai întîi nişte pivniţe, apoi sere, apoi scări. Din an în an, casa se întinse în felul acesta în toate direcţiile, cu bolţi, terase, galerii şi colibe. Espérit săpa, săpa într-una, şi-şi lărgea vizuina spre dreapta, spre stînga, în sus, în jos, scobitură peste scobitură, grădiniţă peste grădiniţă. În vîrful acestor construcţii se ridica un fel de turelă de lemn, cu baluştri crenelaţi în care scîrţîiau mori de vînt şi orologii ; pe un ţăruş se învîrtea un înger de metal, gol pe dinăuntru, care purta pe ecuson un Saint-Clou şi care suna din trompetă cînd se pornea crivăţul. Coşmelia asta era cunoscută în ţinut sub numele de „Castelul de Saffras" ; de aici titlul de marchiz de Saffras cu care era deseori poreclit Espérit.

Îşi aşezase atelierul sub o streaşină, într-o curte interioară a castelului, unde nimeni nu era primit vreodată. De cincisprezece ani se îngrămădeau în hangarul acesta arcurile, roţile, uneltele, fierăriile, pe care le cumpăra de peste tot. Aici îşi desăvîrşea în taină invenţiile şi mai ales opera sa capitală : construirea unei orgi şi a unui monument de lut ars... Îşi săpase o groapă în grădină, şi această ceramică era sortită să-i devină monument funerar. Trebuia să-l reprezinte pe Espérit, întins pe un pat de iarbă, cu o cruce pe piept şi un cîine încolăcit la picioare. Atunci cînd, întorcîndu-se dintr-o călătorie de la Avignon, îi venise ideea de a-şi ridica acest monument, încercase mai întîi să-l cioplească cu cuţitul în piatra moale de Saint-Didier ; sculpturile acestea au ieşit îngrozitoare. Observînd copiii care-şi făceau portretul în zăpadă, îi dădu prin cap să se întindă gol, cu faţa-n jos, pe un strat de lut moale, şi să toarne apoi ipsos în amprentă. Nu obţinu la început decît nişte mulaje informe, într-un stil barbar care amintea de zeii mexicani. După sute de încercări, reuşi în sfîrşit să modeleze un personaj în argilă, pe care-şi propunea să-l ungă cu un smalţ frumos, verde, inventat de el. În cuptor, armăturile luară foc şi aruncară totul în aer. În această fază se afla monumentul, cînd se hotărîse Espérit să pună să se joace *Moartea lui Cezar*. Mai avea multe alte proiecte în cap, pentru el şi pentru comună, dar le amîna cu înţelepciune ; pînă şi orga şi mormîntul le lăsase baltă de

cînd concepuse marele lui plan cu tragedia ; înainte de toate trebuia să se joace la Lamanosc *Moartea lui Cezar.*

— Nu prinde, ideea nu prinde, repeta Espérit ; n-am găsit drumul cel bun. Cînd le vorbesc de frumoasa comedie de la Montalric, toţi îmi spun : „La Montalric e altceva". „Şi la Monteou, la Saint-Dizier, la Baume-de-Venise, la Thor, la Vedènes ?" „Pe acolo e altă treabă". „Şi de ce, mă rog ?" Peste tot acelaşi răspuns : parcă s-ar fi vorbit.

„Ar fi trebuit să-i cer părerea domnului Lagardelle, spuse el într-o zi, zărindu-l pe învăţător, care-şi întindea pe banca din faţa porţii compasul şi nivelele de apă ; e un om instruit şi ar putea să-mi dea un sfat bun."

— Vă salut, domnule Lagardelle !

— Salutare, Espérit.

Intrară în sală şi începură să discute despre tragedie ; de la primele cuvinte magistrul se înfurie.

— O tragedie ! strigă el, ridicînd braţele în aer. Nenorocitule, întoarce-te iute la cuptorul tău ! N-ai ieşit niciodată din sat şi vrei să montezi piese de la Paris ! Aşa ai fost toată viaţa, n-ai de gînd să te mai schimbi ? Sîntem grădinar, sîntem fîntînar, uscăm ţiglele la soare, învîrtim roata mai bine sau mai prost, şi într-o bună zi, tam-nisam, pe nepusă masă, cînd ne trăsneşte prin cap, ne lansăm în artele frumoase ; să ţi se facă părul măciucă, nu alta ! Poate eşti titrat sau diplomat şi nu ştiam eu ? Ia arată-ţi documentele ! Îţi închipui, poate, că mie mi s-ar încredinţa expertize şi măsurători de pămînturi dacă n-aş fi trecut examene în faţa unor comisii competente ? Dar s-ar părea că pentru literatură e altă treabă, şi probabil c-o să-mi spui, sus şi tare, că n-am dreptul să-ţi cer diplomele ? Atunci nu uita să păstrezi un rol şi pentru Mezina. Ah ! ignorant nenorocit ! Prostul pămîntului ! Tu să joci o tragedie ! Tu, Espérit ! Ştii tu cel puţin ce e o tragedie ? Îţi trece măcar prin cap ? Te-ai întrebat, măcar o dată, care e cel mai mare autor tragic ? Ai cea mai vagă noţiune despre retorică ? Te încearcă vreo bănuială despre legile frumosului ? Vă rog să-mi răspundeţi, domnule tragedian, domnule doctor : cîte stiluri cunoaşteţi ? După ce recunoaşteţi sublimul ? Aţi putea deosebi nobil de demn, ponderat de moderat ? Habar n-ai. Eu ştiu, şi totuşi nu mă încumet să montez tragedii. De ce ? Fiindcă nu-s nici un vanitos, nici un prezumţios, şi fiindcă ignoranţa voastră, a tuturora, mi-e binecunoscută. Nu montez tragedii şi to-

tuşi aş fi putut să le compun, ca oricare altul, pentru că sînt şi eu un copil al naturii.

Espérit se apropiase de uşă cu paşi mari.

— Domnule Lagardelle, spuse el, cu plecăciune ; văd bine că nu vorbim aceeaşi limbă.

Cîteva zile mai tîrziu, făcu o ultimă încercare la „Coşul cu flori", la „Micul Paris", la „Marele Alexandru". Perdigal puse pe versuri un cînticel, şi glumele se porniră mai abitir. Se luă chiar hotărîrea ca tragedianul să fie luat pe sus prima oară cînd ar mai păşi în cîrciumă ! Espérit începea să-şi piardă răbdarea ; o porni de-a lungul apei, destul de întărîtat ; băţul şuiera în mîna lui şi reteza florile de nalbă şi tulpinele albastre de măselariţă...

„E un blestem, spunea el. Văd că oamenii deştepţi nu vor să-mi dea o mînă de ajutor pentru binele comunei. Ei bine, o să adun cerşetorii de pe drumuri şi o să-i fac consuli şi dictatori. Vor juca nărozii şi betegii. Da, Bélésis mutul, Bélésis ciungul, cum îi spuneţi, va fi senator. Cabantoux, idiotul satului, cel „sărman cu duhul", cum îi spuneţi, va fi Brutus sau Cassius, şi tu însuţi, scrîntitul, ţăcănitul Espérit, lunaticul Espérit, vei fi Marc-Antoniu sau Iuliu Cezar ! Ei bine, da, tragedia asta se va juca, şi o s-o aplaudaţi... sau să nu-mi spuneţi mie pe nume !

Păstorul Cabantoux acceptă cu ochii închişi ; luă pe încredere rolul ce i se oferea, fără să aibă idee despre ce putea fi Brutus ; Bélésis, mutul, îl urmă pe tovarăşul său Cabantoux şi pe înserat, se începu studiul *Morţii lui Cezar* la castelul de Saffras. Bélésis nu era mut din naştere : căzuse de pe un acoperiş la vîrsta de şase ani, în timp ce dădea o mînă de ajutor unor zidari ; în căzătură îşi zdrobise încheietura mîinii şi-şi rupsese fălcile. Era un om mărunţel, slăbănog şi nervos, mereu bolnav şi mereu vesel, cu o imaginaţie mereu trează, vioi ca o veveriţă. Cabantoux şi Bélésis erau rîsul satului. Cabantoux pentru că era greoi, iar Bélésis pentru neastîmpărul lui. Şchiop, slut, strîmb, Bélésis iubea la nebunie dansul şi în privinţa asta se arăta foarte sprinten. La bal sau pe stradă, vioiciunea, nerăbdarea tuturor mişcărilor lui stîrneau bătaia de joc a glumeţilor din Lamanosc, care nu vedeau decît grotescul acestei gingăşii fireşti, ferecată într-un trup infirm.

Cabantoux era cioban, Bélésis învîrtea roata la frînghieri. În fiecare zi, la căderea nopţii, ciungul şi nărodul se întîlneau

la staulul primarului Tirart şi de aici plecau braţ la braţ spre ţiglărie, unde-i aştepta Espérit. După venirea lor, olarul punea ranga la poartă, cei doi prieteni îşi potriveau un locşor prin talaş sub streaşina hangarului : Bélésis pe burtă, Cabantoux cu şezutul într-o groapă. Espérit se urca pe bancă şi, cu o voce puternică şi stridentă, declama versurile lui Voltaire. Bélésis se arăta foarte interesat de această lectură ; cînd îl impresiona un pasaj cu osebire, i se întîmpla deseori să fie cuprins de o poftă nebună de a vorbi, care se trăda prin gesturi şi ţipete sacadate. Cabantoux stătea pironit în groapa lui cu talaş, ţeapăn şi nemişcat ca o statuie. Cu mîinile lipite de genunchi, cu privirea aţintită, cu urechea ciulită, asculta cu lăcomie versurile spuse de Espérit, fără să înţeleagă nici măcar o singură tiradă. Cînd era întrebat, respira zgomotos, năduşea cu broboane, strîngea pumnii, bălăbănea din cap... şi tăcea mîlc. Bunăvoinţa lui era nemărginită, nu se sătura să asculte şi să se lase mustrat, dar această atenţie încăpăţînată rămînea mereu nerăsplătită ; după cincisprezece zile de lecţii, nu făcuse nici un progres. Părea cu neputinţă să-i intre în cap măcar două versuri ; şi chiar de le-ar fi învăţat, le-ar fi recitat într-un mod execrabil.

Espérit nu avea de ce să fie mai mulţumit nici de el însuşi. Dînd sfaturi lui Cabantoux, îşi dădea seama de propria-i nepricepere ; vedea bine că sfaturile lui dau greş, simţea asta cu tărie, dar nu putea înţelege de ce. Zi şi noapte, la ţiglărie, în pădure, pe drum, recita şi declama primul act; citea şi recitea prefaţa, notele, introducerea, comentariile ; dar toate aceste studii îndărătnice nu-i foloseau la nimic, poate doar ca să-i atragă atenţia asupra unor dificultăţi pe care nici nu le bănuise, şi care-i creau îndoieli din ce în ce mai mari în propria-i capacitate.

„În loc să merg mai departe, dau înapoi, spunea el, în fiecare zi e din ce în ce mai prost. Profesorul Lagardelle avea dreptate. Ah ! Espérit, prostule, cap sec, colivie de sticleţi ! Totuşi, se-ntorcea el zicînd : *Moartea* asta a *lui Cezar*, ar fi spre binele comunei. Şi de altfel s-a jucat la Montalric, iar Lamanoscul face cît Montalricul. Locuri mai frumoase, aer mai curat, beţivi mai puţini. Pămînturile noastre sînt mai mănoase, podgorenii mai pricepuţi, oamenii mai mintoşi. Ei ! Dacă prietenul Marcel ar fi acasă !“

Aceste raţionamente minunate nu-l scoteau din încurcătură. Nu mai mergea nici la ţiglărie, nici la grădinărit ; orga, sculptura, mecanismele şi toate invenţiile sale erau lăsate de izbelişte. Noaptea, citea din nou cu disperare volumul său, iar ziua pribegea pe cîmp ca un suflet de pripas...

VII

Într-o bună dimineaţă, cînd Espérit trecea drumul ce duce spre Flassans, se întîlni cu Dominic Cayolis, potcovarul. Acesta îşi cumpărase catîrce din ocolul de la Notre-Dame şi era foarte bine dispus.

— Hei ! spuse el, hei ! Salutare, domnule !

— Salutare, Ménicon ! Sănătate bună !

— Salutare Espériton, tot îţi mai umblă gărgăuni prin cap?

— Şi tu, ce veşti ? Unde te duci ?

— Drept înaintea nasului, pămîntul e mare.

— Tot acelaşi. Vii cu mine ?

— Cu tine ? Cînd o face plopul mere...

— Atunci, rămîi cu bine, Ménicon ! Eu mă duc la Flassans.

— Flassans ? Unde s-a răsturnat carul cu proşti ?

Espérit se depărtase cîţiva paşi, cînd Cayolis îl chemă din nou.

— Că veni vorba, spuse potcovarul, mîine e tîrg ; ar trebui să-mi duci ceasul ăsta la ceasornicar ; cînd merge, cînd nu merge ; ca o minte de femeie — plină de toane... se poticneşte ca trebile guvernului.

Espérit deschise capacul ceasului şi atinse resorturile cu un fir de pai.

— Nu e nimica, spuse el, ceasul tău n-are ce căuta la oraş, mă ocup eu de el ; să intrăm la ţiglărie.

— Bine zis, încuviinţă Cayolis. Doctorii de ceasornice, vezi tu, sînt la fel cu cei ai oamenilor ; mai mult îmbolnăvesc decît vindecă ! Ei bine, haidem spre castelul de Saffras ! Ia ascultă aici, mă simt în voce :

Înfrunt pentru al tău amor
Şi ceruri şi pămînt, Lenor
Lenor...

Se înapoiară la Saffras ; olarul îşi luă sculele şi repară ceasul.

— Gata ? spuse Cayolis. Eşti grozav de priceput. Ia te uită cum ciripeşte ceapa mea, veselă ca un piţigoi. Ehei ! zîmbi el subţire, dîndu-i lui Espérit cu cotul. Ehei ! E mai uşor de pornit decît o comedie !

— Atunci hai să vorbim despre comedia asta, răspunse olarul. Ce ai împotrivă ? N-am adus eu vorba, dar dacă mă stîrneşti, vreau să facem lumină. Trebuie s-o lămurim odată şi odată. Mă rog, ce ai tu contra ?

— Proastă treabă ! spuse Cayolis, proastă treabă ! Stai jos colo şi ascultă cum socot eu lucrurile ; dar mai întîi, dă jos sticla ceea, că i-e urît aşa pe marginea ferestrei, soarele ar putea s-o îmbolnăvească. Foarte bine, Cabantoux, clăteşte paharele ! Acum toarnă, Spiriton, şi taci din gură ! Nici o vorbă, sau eşti un om pierdut. Proastă treabă, tragedia asta, proastă treabă ! Nu se mai joacă tragedii la Bordeaux ; îmi place mai mult *Muta*. Eu sînt ca un cînepar în cuşcă, sufăr de uscăciune ; mai toarnă ; licoarea asta se lasă băută. Spiriton, Spiriton, tu nu te pricepi la teatru ; am să-ţi explic eu cum stau lucrurile, dar în orice caz, ţine-ţi gura. Nu-mi place să mi se taie vorba, atunci cînd am ceva de spus. Am cuvîntul.

Cayolis era bun de gură, iar lichiorul de gutui îi dezlegă limba. Îşi istorisi călătoriile, glumele, aventurile, timp de un ceas turui în voie despre *Muta*, bătăile cu flori, faţada teatrului din Bordeaux, comerţul colonial, corurile toulousane, politica secretă a Austriei. După ce se goli sticla, Ménicon se opri şi-i spuse olarului :

— E rîndul tău acum, Cayolis te ascultă !

Espérit luă cuvîntul, lui Cayolis nici nu-i trecea prin cap să-l contrazică ; fluiera încîntat în cheia lui de agată, şi îşi zdrăngănea brelocurile de coral de la ceas. Întrebat, răspundea zîmbind şi încuviinţînd. Cayolis luase volumul lui Voltaire şi privea gravurile cu atenţie, fredonînd o arietă. Espérit îşi desfăşura cele mai valoroase argumente, cînd Ménicon îl întrerupse brusc :

— Să vedem rolurile : cine poartă costumul ăsta ? spuse el arătîndu-l pe dictator, care şedea întins pe patul de paradă, cu pieptul şi braţele goale.

— Iuliu Cezar, împăratul !

— Ei bine, spuse Cayolis, pe Cezar îl joc eu, s-a hotărît.

— Un rol frumos, spuse Espérit, dar anevoios. E greu de învăţat... E lung, te previn. Trei sute zece versuri !

— Floare la ureche, spuse Cayolis, fleac, fleac ! În ce priveşte ţinerea de minte — n-am seamăn ! Cîntă-mi un cîntec, care vrei tu, cel mai lung din cîte ştii, şi să nu-mi mai spui mie pe nume dacă uit un singur cuvînt.

Espérit cîntă o baladă foarte veche, pe care Ménicon n-o cunoştea. Potcovarul dispreţuia cîntecele populare din ţinut, şi se dăruise în întregime ariilor de operă, care puneau în valoare vocea lui cantabilă. Era foarte vestit pentru felul în care cînta „dragoste de patrie sfîntă" nu numai la Lamanosc, ci în tot ţinutul, şi în mai multe oraşe din Franţa. Balada avea douăzeci de strofe ! După a cincea, olarul se opri, văzînd că Ménicon nu înceta cu vorba şi cu rîsul, că îl trăgea pe Cabantoux de urechi şi se hîrjonea cu cîinii.

— Şi a şasea ? spuse Cayolis ; hai, dăi drumul înainte, în timp ce eu o să încerc un pas de dans.

Şi tot patinînd aşa, Cayolis ajunse pînă la uşă, se-nvîrti în jurul mobilelor, făcu sărituri cu bătaie, reveni şi plecă din nou, valsînd cu un scaun, în timp ce Espérit îşi cînta balada. La ultimul vers, potcovarul se opri locului, făcu o piruetă şi cîntă balada ; cele douăzeci de strofe fură repetate fără greş...

— Iac-aşa, spuse Cayolis, scuturîndu-l pe Cabantoux, care-l privea uluit. Îţi dau treizeci de ani ca să faci la fel. Şi tu, Spiriton, ce spui ? Cu *Moartea lui Cezar* o să fie la fel. S-a hotărît : de rolul ăsta mă-ngrijesc eu. Perdigal, fiind poet, va juca pe Brutus, şi generalul Robin pe Marc-Antoniu. Îţi trebuie oameni umblaţi, vezi bine. În ceea ce te priveşte, cum nu ai cap bun pentru scenă, o să rămîi în figuraţie cu Cabantoux şi Bélésis. Cît priveşte celelalte roluri — fii liniştit — mă ocup eu. Astă-seară înrolez trupa şi duminică la ora două venim cu toţii să mîncăm pîine cu sare la castelul de Saffras. Totul să fie pregătit şi mîine, la tîrg, nu uita batogul afumat !

— Totul o să fie gata, spuse Espérit, iar tu, fă după voia ta ; te-aş sfătui, numai, să alegi actori în număr egal dintre ţărani şi „musii".

— Poftim ! Poftim ! spuse Cayolis. Sfaturi ? Glumeşti, sau faci dragoste ? Ehei ! domnule, nu te băga unde nu-ţi fierbe oala. Pe duminică.

Şi frumosul potcovar se duse, cîntînd cavatina lui Robert.

În ziua sorocită, la ora exactă, Cayolis îşi făcu intrarea la Saffras cu Robin, Perdigal, Triadou şi alţi doisprezece tovarăşi hotărîţi. Şase ţărani şi şase musii.

Aceste expresii, de „ţărani" şi „musii", denumeau cele două partide care împărţeau pe atunci comuna în două. La Lamanosc au fost din totdeauna două tabere învrăjbite. Între 1831 şi 1834, luptele politice se potoliseră. Liniştea părea că se va aşterne asupra satului, cînd răsăriră ca din pămînt două noi tabere ; cea a preotului şi cea a vicarului. Primele cuplete provensale ale lui Perdigal datează din epoca aceea. Ţinutul era pe picior de război, autoritatea religioasă supremă interveni şi vicarul fu mutat... Cîteva luni mai tîrziu, un doctor italian se stabili într-un cătun vecin cu Lamanoscul, tabăra vicarului se năpusti de îndată de partea italianului şi îi alcătui la iuţeală o clientelă ; duşmăniile se porniră din nou, şi, vrînd-nevrînd, doctorul din Bologna şi doctorul din Montpellier se treziră în fruntea a două mari partide. Războiul ţinu trei ani, — trei ani de cotonogeli, de cuplete şi procese. Cu timpul, pasiunile osteniră şi-şi schimbară ţinta. Bătrînul doctor din Lamanosc, simţindu-şi moartea aproape, îşi mărită fiica cu doctorul italian ; partidele se destrămară, şi oboseala generală readuse ordinea şi pacea în comună.

Abia la hramul din 1838, ieşiră la iveală alte două tabere, sub denumirea de „ţărani" şi „musii". Ar fi destul de anevoios de definit aceste două partide. La Lamanosc nu există proletari, şi muncitorii plătiţi de stat au fiecare un petec de pămînt pe care-l cultivă singuri. „Ţăranii" sînt proprietari, „musiii" poartă vestă, şi mai mulţi dintre ei muncesc cu ziua. Tot ce se poate spune este că în partidul „musiilor" se găseşte un număr mai mare de meşteşugari.

Cei doisprezece tineri care-l urmau pe Cayolis erau capii celor două partide, şi simplul fapt al întîlnirii lor în aceeaşi trupă dovedea cît de influent era potcovarul, deoarece niciodată ura nu fusese mai aprigă la Lamanosc. Războiul era pretutindeni în floare ; aceeaşi înflăcărare cuprinsese pe bătrîni şi pe copii ; la baluri, la plimbare, chiar la biserică, în confrerii, vedeai fetele strîngîndu-se în două tabere duşmane.

Cayolis era foarte stimat de ambele partide. Cînd a venit aici, nu s-a lăsat prins în luptele lor ; ca unul care locuise în oraşe mari, nu mai putea privi decît cu dispreţ certurile astea săteşti ; dar, oricum, îngăduinţa lui firească tot l-ar fi îndepărtat, de altfel, de duşmănii şi furii.

Espérit îşi întîmpină oaspeţii în curte ; îndată Cabantoux trase clopotul, iar Bélésis dădu foc petardelor înşirate pe terasă. Mesele erau aşezate sub bolta de viţă ; la intrare fluturau două drapele tricolore ; în fund, sub coloanele romanice, tronau bustul regelui şi statuia Sfîntului Anton, patronul comunei, încununate cu flori şi frunze. Pe mese erau aşezate farfuriile în formă de frunză de viţă, smălţuite cu frumosul lac verde, născocit de Espérit ; la mijloc, pe un soclu de lemn sculptat, o damigeană de vin alb şi spumos, împodobită cu ramuri de viţă înfrunzite ; peştele şi salata erau servite în vase de lut strălucitoare, aşezate de jur împrejurul damigenei. Caporalul Robin lăudă felul în care erau orînduite toate şi Cayolis declară că nici la Toulouse n-ar fi ieşit mai bine. La desert damigeana era goală ; Cayolis şi Robin citiră cîteva tirade din Voltaire ; toată lumea îi aplaudă furtunos, iar rolurile fură distribuite pe loc.

— Ei şi acuma, să cîntăm „gloria", spuse un ţăran.

— Absolut, răspunse caporalul, dar să nu uităm că muscatul e prietenul omului.

A cînta „gloria" înseamnă a cînta toate cîntecele despre Africa, împărat, aventurile pe mare şi pe uscat, întoarcerea în patrie şi, în sfîrşit, tot ceea ce nu e nici cîntec de jale, nici cîntec de dor. Espérit desfundă butoiaşul de muscat de Beaumes. Cîntară „gloria" fiecare la rîndul său, şi după ce toţi mesenii îşi arătară talentele, Cayolis le spuse :

— Acum, prieteni, o să montăm *Muta ;* dar să începem prin a alcătui două coruri : Perdigal, potriveşte vocile.

— „Musiii" la dreapta, ţăranii la stînga, spuse poetul, e foarte simplu.

— Nu cunosc nici „ţărani", nici „musii", răspunse Cayolis, n-am văzut aşa ceva nici la Toulouse, nici la Bordeaux, şi generalul Robin o să vă spună că nu se găseşte aşa ceva nici la Alger ; aşadar, nu mai există nici la Lamanosc... Vreau ca pentru corul *Mutei* toţi să-şi dea mîna din toată inima. Altfel — nici o „Sfîntă dragoste de patrie" ! Hai, Spiriton bătrîne, să ne-nfrăţim. Daţi-mi steagul.

„Totul merge strună, își spunea Espérit ; iată, în sfîrșit, o treabă încheiată, n-a fost prea ușor. Ce să-i faci, nici Parisul n-a fost clădit într-o singură zi ! Tragedia s-a urnit. Va fi mai frumos ca la Montalric."

După ce s-a intonat corul din *Muta,* Perdigal își luă fluierul și cîntă niște cadriluri ; mutul fugi la grajd și se întoarse cu o salbă de clopoței în jurul gîtului și două tălăngi de catîrce la brîu. Actorii ieșiră din castelul de Saffras jucînd farandola, Cayolis în frunte cu drapelul pe umăr, Bélésis la coadă, trăgîndu-și vesel piciorul infirm și dansînd cît îl țineau balamalele, zornăind din clopoței. Domnul Lagardelle ședea în fața porții sale și citea tragediile lui Crébillon !

— Doamne ! spuse domnul Lagardelle, împingîndu-și ochelarii pe frunte, Doamne sfinte ! Ce e sărbătoarea asta națională ?

— *Moartea lui Cezar !* răspunse Espérit. Haideți, prieteni, rupeți șirul, două locuri la mijloc !

Șirul se rupse, patru mîini vînjoase îl prinseră pe magistru, și farandola porni tîrîndu-l în goana ei. În același timp, Cayolis îl răpise pe primarul Tirart, care se nimerise în drumul trupei. Massapan, toboșarul orașului, văzîndu-l pe primar dansînd, își luă bețele și începu să bată toba alături de Perdigal. Obișnuiții „Cafenelei lui Apolo", aventurîndu-se în piață, au fost prinși și ei și luați la joc. În cîteva minute, farandola număra o sută cincizeci de persoane ! Cît despre tragedie... numai Espérit se mai gîndea la ea.

*

Se hotărîse ca toată lumea să se întîlnească săptămînal, la aceeași oră, la castelul de Saffras. Întrunirile avură loc după cum fusese învoiala, actorii veniră cu rîvnă la întîlnire și repetițiile se ținură cu multă stăruință.

Ciudate repetiții ! Caporalul Robin își luase răspunderea de a-i pregăti pe conjurați și, sub cuvînt că de cînd e lumea conspirațiile s-au urzit în subterane, începea prin a-și căra învățăceii în pivniță, cu o torță în mînă. Acolo se desfunda butia. Robin trăgea un răcnet de hienă și, cu o voce cavernoasă, declama monologul din actul al II-lea. Paharele se umpleau la fiecare tiradă și, după ce se termina monologul, asasinii lui Cezar își reluau torțele, își împleteau brațele și-l purtau pe caporal în triumf.

Triadou, vopsitorul cel tăcut, îl admira pe Robin, fără să-l mai imite totuşi. Era primul său act de independenţă : în orice altă împrejurare îl copia servil pe caporal.

— Măi Triadou, spunea Cayolis, tu unelteşti în tăcere.

Era absolut adevărat : vopsitorul stătea locului ceasuri întregi, fără să-şi descleşteze fălcile, nu numai din obişnuinţă, ci şi din principiu, pentru că aceasta era concepţia lui despre personajul Cassius, pe care-l avea de interpretat.

Împreună cu olarul, caporalul era singurul care prinsese oarecare interes pentru tragedie ; discipolii lui Cayolis cîntau *Muta* sub umbrar ; frumosul potcovar alesese cele mai bune voci ; sextetul lui era bine alcătuit şi corul cînta la unison. Perdigal, care dispreţuia versurile franţuzeşti, găsea mai distractiv să-şi încerce învăţăceii la jocul de bule ; de la jocul de bule îi trecu la popice, joc încă necunoscut la Lamanosc ; în chip de popice se foloseau ţevile de pămînt ars pe care Espérit le fabrica pentru fîntînari. După ce sparseră toate ţevile, le înlocuiră cu vase, ţigle şi oale. Cu asemenea maeştri, în scurt timp numărul actorilor se triplă : toţi tinerii din sat voiau să vină la Saffras. Piesa însă n-avea nimic de cîştigat din asta : la şcoala lui Perdigal, ca şi în cercul lui Cayolis şi Robin, ţărani şi „musii" nu se mai îndeletniceau decît cu golirea damigenelor de vin alb şi de muscat. Cînd li se urca vinul la cap, se întîmpla deseori ca şefii celor două partide să se ia la bătaie, sau să-şi zvîrle cu sticlele în cap. Cînd se aveau ca fraţii, era şi mai rău ; Perdigal îşi lua fluierul şi-i îndemna să joace, — joc greoi şi violent ! Totul era pustiit : grădina, răzoarele, iarba şi rondurile de flori ; castelul era prădat, jefuit din pivniţe şi pînă la terase ; tragedienii baricadau drumul cu scări şi cotiuge, ieşeau prin uşa mică şi, luîndu-i pe trecători şi pe curioşi pe la spate, îi mînau cu nuielele şi-i făceau să intre cu sila în ţiglărie, ca să joace şi să bea.

Espérit introdusese în trupă pe un prieten al învăţătorului, pe bătrînul sergent Tistet, cu care nădăjduia să-l neutralizeze pe Robin. În faţa acestui dezmăţ, Tistet, om de omenie, se retrase ; Cayolis îl aproba întru totul, dar trebuia să rămînă la Saffras, ca să nu-şi piardă popularitatea...

Olarul îi spuse atunci lui Cabantoux :

— Sergentul Tistet are dreptate. Tu, de îndată ce-or pleca cetăţenii, apucă-te şi baricadează castelul, iar duminică facem pe mortul în păpuşoi ! Dacă vor să pătrundă cu sila, puştile să

fie încărcate şi sîmbătă seara, după ce îţi întorci turma, vino aici cu dulăii tăi din Caru şi cu cîinii primarului.

După care, Espérit deschise cufărul la care nu umbla decît la cele cinci sărbători principale.

„Haide, spuse el, hai, Espérit, a sunat ceasul să îmbrăcăm redingota ; nu mai poţi primi ajutor decît de la Piolina."

Îşi adună ţoalele cele mai bune, anteriul de zile mari, pantalonii de catifea albastră, vesta galbenă, ciorapii în două culori şi pantofii subţiri din piele de castor. Olarul împături cu grijă acest costum complet, îl aşeză într-un coş, apoi coborî în curte cu pachetul sub braţ şi un ciob de oglindă în mînă. Măgăriţa era la poartă, înşăuată şi cu frîul pus. Espérit nu mai trebui decît s-o încalece, că Mezina o şi luă la trap pe drumul care ducea spre Piolina.

VIII

Piolina este un mic conac dărăpănat, unde cresc în devălmăşie tot soiul de animale ; între staul şi fermă, cocina ; de corpul casei se reazemă şi se-nalţă cotineţele caprelor, ale iepurilor, ale gîştelor, ale raţelor. Un dud bătrîn şi strîmb, sădit sub Henric al IV-lea, serveşte de adăpost pentru curcani ; păunii se preumblă printre platanii aleii şi castanii din jurul terasei celei mari. Pe cornişele acoperişurilor, pe coşuri, la ferestrele podului, hulubi cu sutele, în grădină — stupi ; în curţi, cete de cocoşi ruseşti, de găini, bibilici, iepuri de casă şi fazani domesticiţi, care vin de multe ori să ciugulească în salon. Tot acest popor mărunt se mişcă, foşneşte, se agită şi se învîrteşte fără încetare ; e de-ajuns să deschizi o uşă, o fereastră, că animalele dau năvală ; numai ţipete şi fîlfîit de aripi, furnicar de labe, de ciocuri, de cozi. În toate ungherele se văd cuibare, cotețe, colivii. În spatele cocinii, un pui de vulpe, dăruit de Perdigal, trage şi-şi scutură lanţul ; în faţa lui, într-o cuşcă cu gratii, se află doi lupi prinşi în capcană de vînătorul Malaterre ; şi, în sfîrşit, în preajma serelor din vale sînt ţinute animalele exotice, trimise la înapoierea lor din călătorii de că-

tre ofiţerii de marină prietenului lor Cazalis, stăpînul Piolinei, — locotenentul de marină Jean-de-Dieu Cazalis, fost comandant al navei „Ville-de-La Ciotat".

— Niciodată n-o să se ştie ce de animale pot fi în această Piolină, spuse într-o zi ciobănaşul Cascayot ; e mai rău ca arca lui Noe ; cînd îşi iau zborul porumbeii, se întunecă soarele.

De aici, denumirea de „Arca lui Noe", pe care ţăranii, mari amatori de porecle, i-o dădeau la fel de des ca şi pe aceea de Piolina.

Cînd ajunse în dreptul urcuşului dinspre Mourgues, Espérit se opri şi, ascunzîndu-se după un tufiş de rozmarin, îşi schimbă straiele.

— Iote-l şi pe episcopul greierilor, spuse Zouneta slujnica, care tăia cu secera iarba din şanţuri pentru iepuri. Auleu ! Minune ! Spiriton, la soare te poţi uita, dar la tine ba. Te însori ? Numai panglicile şi florile îţi mai lipsesc. Dacă ai venit la mine în peţit, te anunţ că o să trebuiască să mă îmbraci ca pe o cucoană.

— Bună ziua, Zouneta ! spuse Espérit. Locotenentul e bine dispus ?

— Ca-ntotdeauna, răspunse slujnica. Poate crezi că noi sîntem ca tine, mori de vînt ? Dacă vrei să-l vezi, coboară în livada de măslini, lîngă cireşi. Poate c-ar fi bine să şi rămîi acolo, în chip de sperietoare pentru ciori !

Espérit dădu drumul Mezinei în stufăriş şi coborî în fugă spre livada cu măslini. Domnişoara Sabina, fiica locotenentului, şedea sub dud şi le dădea mieilor să lingă sare din mîna ei; Espérit făcu un ocol, ca să n-o întîlnească pe domnişoara Sabina şi, dintr-o săritură, trecu peste zidul grădinii. Sub cireşi îl văzu pe locotenent, care azvîrlea cu bulgări în caprele lui Cascayot. Locotenentul blestema, înjura şi ţipa după Cascayot. Ciobănaşul o făcea pe surdul şi se strecura tîrîş pe sub viţa de pe zid.

Espérit se apropie de domnul Cazalis şi-i înfăţişă cu sfiiciune rugămintea lui. De la început, numai la auzul cuvîntului de „tragedie", locotenentul se lumină la faţă :

— Cum să nu ! spuse el, e o idee minunată ! Eşti un om şi jumătate ; dar de unde dracu' ţi-a venit ideea de a mă consulta pe mine ? De ce te-ai gîndit la mine mai curînd decît la altul ?

— Totul merge anapoda la castelul de Saffras, răspunse Espérit, şi atunci mi-am amintit ce am auzit la Piolina, acum trei ani. Vă mai amintiţi cînd am fost aici să vă lucrez grădina? Stăteaţi sub al patrulea smochin, acela care a degerat la viscolul cel mare ; îi citeaţi domnişoarei Sabina versuri din *Athalie*, şi se poate spune că le rosteaţi strașnic de bine. Pe cuvînt ! Era o plăcere să vă asculte omul.

— Dragul meu, spuse domnul Cazalis, ce vrei, eu l-am văzut pe Talma... şi l-am şi cunoscut, reluă dînsul cu tresărirea de mîndrie pe care nu şi-o pot ascunde bătrînii care au avut cît de cît legături cu actorii celebri.

— Talma ? spuse Espérit, Talma ?

Si, cum nu pricepea, se uita la locotenent cu o privire tristă şi neliniştită, ca de cîine. Locotenentul se grăbi să-i povestească despre Talma, Cinna, publicul de regi [1], domnişoara Mars şi decretul de la Moscova [2]. Caprele zburdau prin toată livada, dărîmau zidurile şi muşcau cu poftă din mugurii puieţilor, dar domnul Cazalis nu mai lua în seamă acest jaf ; era cuprins cu totul de bucuria de a povesti serile marilor triumfuri de la Comedia Franceză.

— Ah ! Talma ! Talma ! spuse el în încheiere. Dragul meu, nu l-am văzut niciodată pe Lekain, dar poţi fi sigur că nu-i ajungea lui Talma nici pînă la gleznă. Spiriton, sînt poate treizeci de ani de cînd n-am mai fost la Paris, dar nici nu ţin ; nu mai există teatru, teatrul a murit, s-a terminat.

— Nu vreţi să luaţi parte ? spuse Espérit. Ce ne facem fără dumneavoastră ? Nu numai pentru sfaturile dumneavoastră bune, în felul lui Talma, dar numai dumneavoastră aţi putea stăpîni ceata asta de derbedei !

De cînd se ştia, locotenentul nu refuzase niciodată să facă un serviciu cuiva. Şi în împrejurarea aceasta, mai mult ca oricînd, se putea oare pune la îndoială buna lui voinţă ? Aparţinea unei generaţii care iubise tragedia cu ardoare, un entuziasm, despre care azi nici nu ne mai putem face o idee. Propunerea lui Espérit trezea în el vechea patimă, mereu vie ;

---

[1] Referire la cuvintele adresate de Napoleon lui Talma, chemat în 1808 la Erfurt pentru o serie de spectacole : „Te voi face să joci în faţa unui public de regi". Spectacolul inaugural a fost cu *Moartea lui Cezar* de Voltaire.

[2] Dat în 1812, în timpul campaniei din Rusia, decretul reglementa modul de funcţionare a Comediei Franceze. E în vigoare şi astăzi.

domnul Cazalis se simţea reînviind, toată tinereţea lui scotea capul la lumină. Făcu doar cîteva obiecţii de formă şi, fără prea multă vorbă, hotărîră să pornească treaba cît mai curînd.

— Haide ! Haide ! spuse locotenentul, în timp ce-l petrecea pe Espérit, totul o să fie bine ; principalul e însă ca sora mea Blandine să nu afle nimic ; e o femeie teribilă, ar fi în stare să găsească o mie de argumente ca să ne împiedice. Adu-mi ceata ta în cursul săptămînii, s-o pun la treabă ; lucrul o dată început, soră-mea n-o să mai poată face nimic ; o punem în faţa faptului împlinit, cum se spune în gazete. Fugi iute, şi las' pe mine ; totul e să nu afle nimica pînă atunci ; dacă o încearcă vreo bănuială, sîntem pierduţi. Nu uita că domnişoara Blandine iese zilnic pe la unu, ca să-şi vadă bolnavii. Dacă-şi umple buzunarele cu sticluţe, alifii, ierburi uscate şi cutiuţe, nimic pe lume n-o mai poate reţine la Piolina, şi ca să se întoarcă, trebuie mai întîi să fie totul deşertat, coşul şi buzunarele. Haide, haide, o să meargă strună ; şi acum, ia-ţi catrafusele şi du-te de mă caută la Lamanosc.

Cît ai zice peşte, Mezina străbătu distanţa dintre Piolina şi Saffras. În preajma castelului de Saffras, măgăriţa începu să ragă bucuroasă şi o porni la galop. Espérit ridică ochii : un fir de fum se înălţa în spirală în spatele chiparoşilor de la ţiglărie, iar poarta era larg deschisă. Espérit sări în şanţ, alergă pînă la uşiţă şi dezgropă cheia, ascunsă sub pietre.

— Asta e cheia mea, spuse el, şi acesta e fără îndoială castelul de Saffras ; iată, e pentru prima dată că încui peste tot, şi poarta e deschisă ! Asta e ceva nou. Să vedem cuşca.

Cuşca era goală. Flora, căţeaua, chelălăia bucuroasă în bucătărie. Din fundul curţii, Espérit o văzu ghemuită lîngă vatră cu coada-n sus şi botul în cenuşă ; în spatele Florei, Mezina se şi instalase la masa mare, unde se pusese pe băut de-a dreptul din cană şi pe mîncat salată ; cocoţat pe vatră şi ţinîndu-şi picioarele pe poliţă, un ţăran tînăr o mîngîia pe Flora, în timp ce-şi usca ghetele la flacăra strălucitoare de grozamă. Era prietenul lui Espérit, fiul brutarului din comuna Seyanne, Marcel Sendric, care se-ntorcea acasă după o lipsă de patru ani.

— Iată-l pe Cezar, spuse Espérit sărind de gîtul lui Marcel. Cum ai ajuns aici ? Cînd te-ai întors ?

— La Seyanna — de azi-dimineaţă, spuse Marcel, la Saffras de un ceas. Vezi că n-am pierdut vremea ; catîrcele erau

la moară, şi, cum n-am vrut să aştept, am venit pe cărarea de lîngă rîu. Peste noapte furtuna a smuls puntea, şi... să treci rîul Mèdes, cu apa la şale...

Espérit nu-l mai asculta, se dăduse cu cîţiva paşi înapoi ca să-l privească mai bine.

— Dar scoală-te odată, îi spuse el. Aşa, drept ! Doamne sfinte, ce-ai mai crescut !

— Şi chiparoşii tăi de asemenea, răspunse Marcel. Acum patru ani nu s-ar fi putut trece peste zid.

Espérit îşi sorbea prietenul din ochi. Deodată strigă : „Cezare, vei domni !"

Marcel nu pricepu nimica din acest citat din Voltaire.

— Da, vei fi Iuliu Cezar, reluă Espérit. Totul e în ordine ! Ai să vezi ce oameni de treabă, aceşti Cazalişi. L-ai cunoscut pe Cayolis ? Are o voce foarte frumoasă ; e şi el cu noi. Sergentul Tistet s-a întors. Îi avem de partea noastră pe popă şi pe primar. Trebuie neapărat ca tu să fii Cezar, şi, din moment ce eşti cu noi, eu voi fi Marc-Antoniu. Poimîine ne ducem la Piolina.

— Mă duc unde te duci, spuse Marcel, am să fiu cine vrei tu, o să fac tot ce-ţi place, dar jur că n-am înţeles şi nici n-o să înţeleg o boabă, dacă nu începi cu începutul.

Năzuinţă cu neputinţă de îndeplinit : Espérit începuse cu sfîrşitul şi, în nerăbdarea lui de a spune şi de a afla în cîteva clipe tot ce se petrecuse în aceşti patru ani cît fuseseră despărţiţi, se abătea de o mie de ori de la firul povestirii, îl descosea pe Marcel în privinţa călătoriilor lui, a familiei, a pricinilor reîntoarcerii, abia asculta răspunsurile, dădea veşti din sat şi o lua de la capăt cu înşiruirea păţaniilor tragediei. Încîlceala acestor prime mărturisiri se agravă şi mai mult cînd nărodul se băgă şi el în vorbă ; bietul Cabantoux, care tocmai picase, socoti potrivit să dea o explicaţie personală a *Morţii lui Cezar*. În sfîrşit, avînd toată noaptea înaintea lor, cei trei prieteni reuşiră pînă la urmă să se-nţeleagă.

A doua zi, Espérit îl înfăţişă pe Marcel locotenentului.

— Iată-l pe tovarăşul meu, spuse el din prag, iată-l pe Iuliu Cezar, eu voi fi Marc-Antoniu. Cum ceilalţi actori nu au treabă în actul întîi, i-am lăsat în sat ; de altfel trebuie făcute schimbări mari, şi atîta lume dintr-o dată ar fi speriat-o poate pe domnişoara Blandine.

— Sora mea e departe, spuse locotenentul ; a fost chemată de la ora douăsprezece ; sînt doi oameni bolnavi la ferma de la San-Bouzielli ; iată-ne liberi ca vîntul ; să nu pierdem vremea ; sînteţi gata ?

— La poruncă, spuse Espérit, venisem chiar să vă întrebăm cînd vreţi să începem.

— Îndată, răspunse domnul Cazalis ; soră-mea nu se întoarce decît la noapte, avem toată ziua înaintea noastră ; dar, dacă merge bine, putem să reluăm repetiţia. Hai, cu inimă ! Daţi-mi cartea, luaţi loc şi să-ncepem.

Se citi actul întîi. Domnul Cazalis se arătă încîntat de Marcel, dar pe olar nu-l cruţa de poveţe şi dojeni. Nu se poate spune că n-ar fi avut dreptate : greu ai fi găsit un Marc-Antoniu mai ciudat. Espérit se lăsa muştruluit fără să crîcnească ; succesul prietenului său îl umplea de bucurie şi mîndrie.

Marcel citea cu inteligenţă şi plăcere, fără accent provensal, cu un sentiment adînc şi sincer, poate puţin cam rece, după părerea domnului Cazalis, care nu se temea de excesele vocale şi de recitarea pompoasă. Jocului său fin şi delicat i-ar fi preferat fără doar şi poate declamaţia solemnă şi stilul măreţ al vechilor clasici ; dar chiar această reţinere îl surprinse ; ceea ce îl impresionă cu osebire a fost simplitatea lui Marcel, firescul lui şi graţia naturală a întregii sale comportări, şi, cum obişnuia să gîndească cu voce tare, îi spuse la sfîrşitul actului :

— Dar e foarte bine, dragul meu ! E foarte bine... Sincer, între noi, nu-i vreo şmecherie la mijloc ? Să fie adevărat, domnule, că aţi fi ţăran ? Dar atunci, de ce această vestă ? Nu mai ştiu ce să cred...

— Nu credeţi nimica, îi spuse Marcel rîzînd, mă numesc Sendric şi sînt feciorul brutarului din Seyanne.

— Cu neputinţă ! exclamă locotenentul.

Abia îi scăpă vorba aceasta, şi se ruşină ca de-o necuviinţă ; în tulburarea sa, crezu că o drege, adăugînd :

— Dar manierele, distincţia aceasta ? De cine naiba ai fost educat ?

— Frumoasă întrebare ! răspunse Espérit, de maică-sa, de Damiana.

Locotenentul amuţise de teamă să nu facă o prostie şi mai boacănă. Domnişoara Sabina, care torcea la fereastră, sări în picioare şi se apropie de Marcel ca să-i prezinte scuzele dom-

nului Cazalis, dar se fistîci la rîndul ei, roşi ca o cireaşă şi încremeni lîngă masă, fără să mai poată rosti un singur cuvînt. Locotenentul nu mai ştia cum s-o dreagă. De tulburare, se ridica de pe scaun, se aşeza din nou, îşi răsucea tabachera şi privea cu disperare spre fiica sa, aşteptînd o mînă de ajutor. Domnişoara Sabina nu mai îndrăznea nici să se apropie, nici să ridice capul ; îşi reluase fuiorul şi torcea într-o goană nebună, dar degetele ei pricepute se împiedicau în ghemul de mătase, încurcau şi rupeau firele.

În sfîrşit, bătrînul luă o hotărîre solemnă ; se apropie de Marcel şi îi întinse mîna :

— Domnule Sendric, spuse el cu o voce foarte mişcată, sînt locotenentul Jean-de-Dieu Cazalis : vreţi să acceptaţi scuzele mele ? Sînteţi primul om căruia îi cer iertare în viaţa mea.

Marcel nu se simţise de loc jignit. Dacă fusese o insultă la mijloc, insistenţa cu care încercau s-o dreagă ar fi agravat-o în ochii unui vanitos ; dar în aceste clipe Marcel nu vedea decît cordialitatea care ieşea la iveală chiar din aceste stîngăcii ; îl stînjenea încurcătura în care se zbăteau gazdele şi le-ar fi cerut cu dragă inimă la rîndul lui iertare pentru toată tulburarea ce le-o pricinuise. Îi fu cu neputinţă să găsească o singură vorbă şi, drept răspuns, îi strînse cu putere mîna domnului Cazalis.

Locotenentul stărui ca să-l reţină pe Marcel la masă. Marcel ar fi vrut să plece, era aşteptat la Seyanne, dar se temea să nu se creadă că le poartă pică : primi, aşadar, invitaţia şi locotenentul ieşi cu el, să-i arate harbuzăria şi viile cele noi. Espérit se făcu nevăzut sub sălciile de la Grand-Vallat ; şi nu mai apăru pînă la cină. Masa a fost foarte veselă. Din primele clipe convorbirea se legă foarte firesc. Domnul Cazalis voia să cunoască viaţa lui Marcel ; Marcel i-o povesti, şi între el şi gazde se înfiripă de la bun început un fel de intimitate. Părcau a se cunoaşte de cînd lumea.

Înainte de a se înnopta, Marcel încercă să-şi ia rămas bun de la domnul Cazalis.

— Eşti al nostru toată seara aceasta, spuse locotenentul ; am aflat că sora mea înnoptează la San-Bouzielli ; rămîneţi, rămîneţi, vom reciti actul întîi ; iată-ne liberi ca pasările cerului !

Marcel răspunse că nu se puteau lipsi de el la brutărie pentru coptul pîinii de seară.

— Nu-i adevărat, spuse Espérit ; cît timp aţi umblat prin vie, eu am fost la Seyanne şi împreună cu fratele tău mai mic, Damianet, am băgat pîinea în cuptor ; ca dovadă, vi se vor servi biscuiţi. Chemaţi-o pe Zouneta.

Zouneta sosi cu biscuiţii aduşi de Espérit, şi luară din nou în lectură actul întîi. Se făcuse foarte tîrziu cînd locotenentul acceptă să se despartă de actorii lui ; îi întovărăşi pînă la pădurea de la Gargoris şi le hotărî o întîlnire pentru a doua zi.

— A treia repetiţie va fi în ziua tîrgului de la Vaison, spuse el, dar mîine veniţi la ora stabilită ; e zi de spălat rufe, o să fim de capul nostru. Ah ! dragul meu, îi spuse el lui Marcel, poate că nu ştii ce-nseamnă o zi de spălat. Ar putea cădea trăsnetul pe casă fără să se bage de seamă.

IX

În ziua tîrgului de la Vaison, Marius Tirart îşi adăpostise turmele sub şopronul Piolinei, ca să le odihnească înainte de a le porni mai departe spre stînele de la Abeilles. Nu era încă ora prînzului şi primarul, care nu-şi pierdea vremea prin cîrciumi, găsise timp să se ducă la tîrg, să-şi vîndă boii, să cumpere şi să aducă înapoi alte vite. Domnul Cazalis îl reţinu pentru repetiţie şi, după ce plecară actorii, îi ceru primarului părerea.

— Nu e rău, răspunse Tirart, şi îmi place cum arată băietanul acela de Marcel Sendric ; dar dacă s-ar amesteca în treaba asta nepotul meu Lucian, ar fi altă poveste. Să joace el şi o să vedeţi atunci cum o să zbîrnîie comedia asta ; o să te miri singur, locotenente, o să vezi, o să vezi ! Nu-l cunoşti pe mezinul meu, că se-mplinesc unsprezece ani de cînd îl tot ţin prin străinătate, Dumnezeu ştie cît mă costă ! Ochii din cap, dragul meu, ochii din cap ! Colegiul regal, caii, facultăţile, cărţile, artele frumoase, călătoriile, banii de buzunar, ce mai ştiu eu ? Cîte baloturi de garanţă s-au dus pe astea, şi vite, şi mătase ! În sfîrşit, e scump, dar se poate spune că n-am cheltuit în zadar. Cultura, domnule Cazalis, e ca băligarul

pentru pămînt ; nu trebuie să te scumpeşti, şi nu sînt niciodată bani aruncaţi. Vă jur că pentru deşteptăciune n-are pereche. Tot timpul cu nasul în cărţi. Şi pentru ce, Doamne sfinte ? Averea lui e pusă deoparte. Poftim, ce trăsnit ! E o figură ! E nebun după Lamanosc, şi nu izbuteşte să stea niciodată aici ; e mort după noi, şi îl vedem un ceas-două la trei ani ; ar putea să-şi petreacă lîngă noi zilele în belşug şi fericire, ca puiul sub aripa cloştii, fără să mişte un deget, liniştit ca în sînul lui Avram, iar el, de şase ani de cînd a terminat şcolile, aleargă prin lume, Italia, Germania, Anglia, ţări străine, ce ştiu eu ? A fost peste tot. Parcă-l văd că ajunge şi în insulele îndepărtate. Trece pe aici din întîmplare, şi eu cred că l-am prins, aş, de unde ! ai întors capul, Lucian a dispărut. Ce om ! Dar de data asta am pus mîna pe el, şi vă jur că-l ţin bine. Chiar mîine vin să vi-l prezint cum scrie la carte.

— Chiar azi, spuse locotenentul. Nici nu discut, şi vreau ca Espérit să-i găsească un rol bun ! Ei Zouneta ! O pană şi cerneală... Foarte bine, ia cornetul meu şi strigă-l pe ciobănaş ; să fie gata de dus la Lamanosc cu scrisoarea asta. Stai aici, primare ; să-i scriem nepotului. Ai tot timpul. Spui că va veni peste un ceas ; acum e douăsprezece. Mîncăm la patru ; nepotul dumitale are tot timpul să se odihnească şi să se echipeze. Declar că nu sînt dispus să accept obiecţii. Să scriem, să scriem. Eşti prizonierul meu, şi nu-ţi dau drumul. Nu mi-ai văzut nici noile plantaţii de viţă de grenache, şi mai vreau să-ţi cer sfatul şi-n privinţa bostănăriei ; aşadar, ne-am înţeles. Azi iau masa cu noi notarul Giniez, domnul Lajarije, Corbin cel mare...

— A, da ! Ăsta îmi place, spuse primarul. Ce bărbat zdravăn ! O sănătate de fier. Iată unul clădit din piatră ! Şi frate-su, care abia suflă, ce se mai aude cu el, Corbin cel mic, cu invenţiile lui aiurite ? Tot mai vrea să ne plimbe în balon?

— Ca totdeauna, spuse domnul Cazalis ; vine şi el imediat, împreună cu vicepreşedintele cercului. O să vă explice sistemul lui. Va mai fi şi prietenul nostru, controlorul Dulimbert...

— Iată un om foarte amabil, spuse primarul.

În clipa aceea apăru ciobănaşul.

— Uite-l pe Cascayot, spuse locotenentul. Poftim încoace.

Cascayot făcu două tumbe în chip de salut şi rămase în mîini, cu picioarele drept în sus ca un stîlp. Ţopăi apoi în

jurul mesei, pe cînd primarul se căznea să-şi încheie scrisoarea, gîndindu-se la secretarul comunal care de obicei îl scutea de această istovitoare corvoadă.

— Totul e în ordine, spuse domnul Cazalis. Acuma, Cascayot, ia-ţi picioarele la spinare şi zboară la Lamanosc ca fulgerul ; ai un ban pentru asta.

— Domnule Marius, reluă el, sînt de părerea dumitale ; domnul Dulimbert e foarte amabil.

— E un comesean plin de farmec, spuse primarul.

— Asta-i cuvîntul, răspunse locotenentul, e un om de lume desăvîrşit.

Din partea ei, Zouneta spunea tocîndu-şi verdeţurile :

— E un om foarte distins domnul controlor, şi care ştie să se poarte la masă — un om bine ! E atent la toate, preţuieşte totul cum trebuie ! Şi întotdeauna o vorbă de laudă la momentul potrivit. Am plăcere să-i servesc masa, şi are aerul să-i placă şi lui. Nu-i ca prietenul lui, notarul Giniez, care rîde mînzeşte şi e slab ca un ţîr. Dar de mîncat, mănîncă, nu se-ncurcă, urîtul ăsta de Giniez ! Cîţi a nenorocit cu fondurile lui pierdute ! Şi-a făcut suma de zeci de ori pînă acuma, şi Dumnezeu ştie cînd o să moară. Fondurile astea pierdute, sînt pacostea ţinutului.

— Da' mai taci odată, strigă domnişoara Blandine, taci din gură, limbă de viperă.

— Să tac ? spuse Zouneta ; eu să tac ! Cînd oi fi în ţintirim... Am tot timpul, că nu mi-au mîncat încă viermii limba.

La ora patru, nepotul Lucian încă nu sosise ; ceilalţi oaspeţi se adunaseră, pe domnul controlor Dulimbert îl treceau toate apele. Se uită la ceas şi numără cincisprezece minute.

— Sfertul academic a trecut, spuse el rotind ceasul prin aer. Vedeţi şi dumneavoastră : şaisprezece minute ; ceasul meu este un Breguet ! Mergem pe şaptesprezece. Sînt de părere să-l aşteptăm pe tînărul nostru prieten după obiceiul din străbuni : cu masa dinainte.

Locotenentul ar fi vrut să mai cîştige cîteva minute. Dar Zouneta apăru pe terasă, cu faţa roşie ca para, cu pumnii strînşi şi boneta răvăşită.

— Poftiţi la masă, spuse ea, altfel se arde tot şi o să azvîrl toată mîncarea la pisici.

Musafirii alergară nerăbdători în salon, iar domnul Cazalis rămase în urmă, îndreptînd pentru ultima oară luneta marinărească spre drumul Lamanoscului.

Pe la orele şase, după ce se ridicaseră de la masă, locotenentul se puse iar de strajă în colţul terasei ; un grup se formase în jurul domnului Corbin cel mare, care-şi povestea isprăvile vînătoreşti ; primarul se plimba în lung şi-n lat, bombănind, iar Corbin cel tînăr desena linii curbe pe nisip.

— Domnilor, domnilor, spuse locotenentul, iată un călăreţ admirabil care coteşte pe la crîngul lui Lubat. Pun rămăşag că e nepotul. Fiţi atenţi.

— L-am văzut înainte, spuse Tirart, ochii mei bat toate lunetele voastre.

— Iată-l în dreptul plopilor, urmă domnul Cazalis, trece în galop. Dar ştiţi că stă foarte bine în şa ? Prietene Marius, văd că ai un cal bălţat de toată frumuseţea pe care nu ţi-l cunoşteam.

Primarul ajunsese în mijlocul aleii şi striga din răsputeri :

— Prîslea, Prîslea !

Opri scurt calul în plină fugă, îl prinse pe Lucian de mijloc, îl smulse de pe cal şi-l îmbrăţişă cu putere, după ce zvîrlise frîul ţăranului din urmă, care călărea în mare ţinută de valet.

— Iată-l ! iacătă-l ! spuse el împingîndu-şi nepotul în braţele locotenentului, care se apropia, cu pălăria în mînă.

Lucian se scuză cum se cuvine pentru întîrziere ; domnul Cazalis se lăsă cucerit de îndată. Cotind pe lîngă gard, domnul Marius îl călcă pe prietenul său pe picior întrebîndu-l din ochi, locotenentul se aplecă prin spatele lui Lucian şi-i strînse mîna primarului, în semn de mare mulţumire.

Toată adunarea se ridicase în picioare ; primarul îşi apucă nepotul de mînă şi-l prezentă cu mare cinste tuturor prietenilor săi. De fiecare dată cînd nepotul se-nclina, domnul Dulimbert se apleca spre domnişoara Blandine şi-i spunea la ureche :

— Perfect, perfect ! Îmi place nespus aerul ăsta anglo-saxon.

Domnul Tirart se apropiase foarte mult de domnul Dulimbert, înaintînd însă de-a-ndăratelea ; controlorul se strecură iute prin spatele lui, ocoli pe după pomi, se întoarse din nou spre Lucian, creîndu-şi astfel distanţa necesară pentru cei trei paşi absolut obligatorii.

— Domnule François-Lucian, spuse el cu un gest plin de noblețe de pe vremea directoratului, prezența dumitale ne umple de bucurie ; primește, te rog, omagiile cărora le sînt cel mai umil interpret.

Lucian se înclină și se așeză lîngă domnișoara Blandine. Ca să lege vorba, domnul Corbin cel mare începu să spună ceva despre vînătoare, iar domnul Corbin cel mic despre axiomele navigației aeriene ; Corbin cel mare îl întrerupea cu dispreț la fiecare cuvîntel și pirpiriul visător, luat repede, se încurca, se bîlbîia, cu ochii plini de lacrimi.

— Domnule Lucian, îți plac călătoriile ? spunea domnul Dulimbert. Te interesează artele frumoase ?

La toate întrebările Lucian răspundea monosilabic, cu o politețe de gheață, pe care nimic n-o încălzea. Laconismul și răceala lui Lucian derutau oaspeții gălăgioși ai Piolinei ; îl priveau surprinși, și nu mai îndrăzneau să scoată un cuvînt.

— Dar vorbește odată, vorbește odată, spunea primarul, făcînd nepotului semne cu cotul.

Se lăsase o mare tăcere.

— Și cu asta șapte ! trînti notarul Giniez, pocnind din degetele sale osoase.

— Notarul își numără iubitele, spuse Corbin cel mare, rîzînd în hohote.

Puțin cîte puțin, totul reveni la normal ; rentierul, controlorul, cei doi Corbin, care la început schimbaseră doar cîteva fraze banale, nu întîrziară să pălăvrăgească ca niște coțofene. Vorbeau toți o dată, fiecare pentru sine, fiecare despre sine ; fiecare descriindu-se, lăudîndu-se, povestind cu îngăduință gusturile, capriciile, maniile sale, propunîndu-le ca pe niște legi neclintite, singurele legi adevărate ale bunei-cuviințe și ale celei mai înalte morale. Vocea puternică a primarului Tirart spulberă bîzîiala acestor vorbe fără rost.

— Nu mai terminați odată cu toate fleacurile astea ? Eu, pe mine, mă ! Nu vorbiți decît despre voi. Eu mă culc ; eu mă scol ; mie-mi plac gazetele ; mie judecătorii ; mie hoții ; și eu în sus și eu în jos ! La dracu cu toate astea ! Parcă n-ați fi decît voi pe lume. Hai, Prîslea, e rîndul tău.

Nepotul Lucian nici nu se gîndi să urmeze un asemenea îndemn, și domnul Dulimbert se grăbi să ia cuvîntul :

— Mereu original, prietenul nostru Marius, mereu original ! Ei bine ! Îți dau de o mie de ori, de zeci de mii de ori drep-

tate. Egoismul este cel mai urîcios viciu, este un năravpe care nu-l pot suferi. Am citit în cartea *Bunelor maniere* că nimic nu e mai necuviincios decît să vorbeşti despre tine. Citeşte cartea aceasta, domnule Marius, citeşte cartea aceasta ! Regăsesc în ea, la fiecare pas, preceptele bietului meu amiral de la Jonquière. Ce maniere ! Ce om de lume ! Cîtă distincţie ! Ştiu în legătură cu el o istorioară care-l zugrăveşte la perfecţie. Era prin 1827, sfîrşitul lui octombrie, pe vremea sturzilor, dar amiralul aprecia cu precădere ortolanii ; în ceea ce mă priveşte, preţuiesc mai mult păsărelele numite smochinari.

— Iar eu sînt pentru ortolani, se amestecă notarul Giniez, şi n-o să mă las înduplecat ; numai că trebuie să ştii să-i îndopi ; vînatul acesta cere o îngrijire cu totul deosebită ; nu uitaţi niciodată să le scoateţi ochii cînd îi puneţi în colivie ; eu am luat măsuri foarte ingenioase în coliviile mele. Fiinţele acestea sînt instalate ca nişte domniţe ; gratii aurite, castronaşe de marmură, o pendulă care le anunţă orele de masă, un termometru, un ventilator. Cer multă îngrijire ; sînt atît de delicate ! Domnule Lucian, ar fi o plăcere pentru mine să vă explic sistemul meu, dacă-mi faceţi cinstea unei vizite. Am obţinut rezultate fabuloase.

— Giniez, prietene, sînt încredinţat, spuse controlorul, sistemul dumitale e fără cusur. Ortolanii au meritele lor, cine ar putea să se-ndoiască ? Noi doi sîntem făcuţi să ne-nţelegem, dragul meu ; nici nu mi-a trăsnit prin cap să-i depreciez, sugeram numai uşoara mea preferinţă pentru smochinari, atîta tot, şi admit...

O salvă de puşti întrerupse naraţiunea controlorului ; oaspeţii Piolinei se ridicară foarte surprinşi, păunii ţipau înspăimîntaţi şi hulubii se ridicaseră pe acoperişuri ca un nor, din toate părţile. Salvele răsunau cu înverşunare, şi terasa fu curînd cotropită de cete de ţărani veniţi să-l sărbătorească pe Lucian : erau tragedienii, prieteni ai familiei, foşti colegi de şcoală, toţi cei pe care putuse să-i găsească Espérit în vale, pe cînd se întorceau de la vînătoare.

— Prîslea ! Prîslea ! Ţîcă ! Ţîcă !

Din toate părţile nu se auzeau decît strigătele astea. Lucian era împresurat, împins, luat pe sus, îmbrăţişat. Îi strîngeau mîinile, îl înghionteau în spate, îl băteau pe umeri, îi trăgeau cu puşca la ureche.

— Doamne, iartă-mă, spuse Perdigal, sucindu-i capul, ce slab eşti ! S-ar zice că-i scumpă pîinea pe-acolo !

— Asta, pentru că aerul nu e atît de bun ca la Lamanosc, spuse Espérit.

— Ce slab eşti ! spuse Cayolis. Auleu, pungaşii, ce te-au mai canonit prin şcolile lor. Uită-te la mine, se trăieşte mai bine în şcolile de meşteri.

— Vai, bietul Ţîcă, relua Perdigal, mi se rupe inima cînd te văd. N-arăţi de loc bine. Te-ai făcut ca dracu, pe-acolo pe-unde-ai fost ; ai ajuns să semeni cu Espérit.

Perdigal îl măgulea pe olar. Espérit, cu nasul lui mare şi coroiat, cu braţele deşirate, cu mîinile lungi, cu picioarele atît de lungi, încît i se hîrşîiau de pămînt cînd o călărea pe Mezina, Espérit nu semăna de loc cu frumosul, cu fermecătorul, cu elegantul Lucian ; dar Perdigal, ca un ţăran adevărat, nu admira decît trupurile vînjoase şi obrajii aprinşi.

Domnul Cazalis tîrîse în grabă o damigeană de muscat pe terasă ; primarul Tirart nu-şi încăpea în piele de bucurie ; alerga cu locotenentul printre oameni cu sticle şi pahare în mînă, cîntînd şi împărţind de băut. Lucian se căznea să facă faţă acestor furtunoase semne de prietenie, şi se supunea cu osîrdie la toate, dar era stingherit la culme. După unsprezece ani de absenţă, se înstrăinase cu totul de Lamanosc ; dintre colegii lui de şcoală nu mai cunoştea pe nici unul ; primirea lor gălăgioasă îl stînjenea, la fel şi purtările unchiului său, întrebările notarului, rîsetele lui Corbin cel mare şi politeţea demodată a controlorului. Părea mereu rănit, jignit, şi aceasta cu atît mai mult cu cît din fire se arăta a fi un om mîndru şi reţinut.

La capătul terasei, domnişoara Sabina îşi chema porumbeii şi bibilicile, aruncîndu-le grăunţe ; împins de mulţime, Lucian se pomeni în preajma ei. Mai ales în faţa domnişoarei Sabina erau supărătoare manierele lor, acea lipsă de frîu a moravurilor provensale, felul de a se purta al unchiului Tirart, poreclele cu care-l strigau oamenii, şi mai ales nesuferitul diminutiv de „ţîcă", repetat cu insistenţă în strigătele lor prieteneşti.

Lucrurile se înrăutăţiră cînd sergentul Tistet alinie toţi tragedienii cu arma la umăr şi Espérit se apropie în fruntea lor foarte serios, ca să-i propună lui Lucian rolul lui Marc-Antoniu.

— Espérit a vorbit cum trebuie, spuse primarul ; haide, Prîsleo ! O cuvîntare frumoasă pentru prieteni ! Urcă-te pe masă. Trăiască regele !

Lucian refuză într-un fel care trăda toată neplăcerea pe care o simţea. Acest gest de nerăbdare răni instinctul bănuitor al ţăranilor.

— Nu te sileşte nimeni, spuse Espérit ; aici toţi sîntem slobozi ; pari nemulţumit şi, dacă te plictisim, n-ai decît s-o spui. Te supără că-ţi zicem Ţîcă, Prîslea, ca la şcoală ? Pare-se că nu ţi se mai potriveşte numele de Francisc. Treacă de la noi, fie şi Lucian ! Tu poţi să-mi spui mai departe cum ţi-e poftă ; omul din lună, regele almanahurilor, avocatul pisicilor, marchizul de Saffras, la alegere ; la ora asta nici nu mai ştiu cîte porcele mi s-au scornit, şi în fiecare zi răsar altele, ca buruienile pe pămîntul bun. Nu spui nimic, te ţii mîndru, faci pe domnul ? N-ai decît ! Poţi veni de la capătul lumii şi pe noi tot neschimbaţi o să ne găseşti ; salut, salut ! Noi, în Lamanosc, sîntem în republică : toţi egali ; aşa a fost cînd eram un ţinut al Papei, aşa va fi pînă la Judecata-de-Apoi. Franţa n-o să poată schimba nimic, şi tu de asemeni. S-auzim de bine !

Primarul îl potoli pe olar. Îşi strînseră mîinile, dar impresia proastă rămase ; tragedienii îşi luară puştile şi părăsiră Piolina.

La un semn al lui Lucian, lacheul în livrea dădu fuga la grajd.

— Asta-i trădare ! spuse locotenentul văzînd că sînt aduşi caii înşăuaţi.

Lucian ceru îngăduinţa să se retragă.

— Nici astă-seară, nici mîine, spuse domnul Cazalis. Camera albastră e pregătită de dimineaţă ; rămîi la noi toată săptămîna. Chiar de-ar trebui să tai picioarele frumosului dumitale cal, vei rămîne la noi.

— Da, da, spuse Tirart, aşa voiesc.

— Domnule Cazalis, spuse Lucian, sînt aşteptat astă-seară la Vaison ; drumurile sînt foarte proaste şi aş dori să ajung în vale înainte de a se înnopta. Unchiul meu vă va confirma că am întîlnire la Vaison cu Lordul Henswood, tovarăşul meu de drum ; mîine în zori începem din nou săpăturile ; am şi descoperit un mormînt roman.

— Bine-nţeles, bine-nţeles, spuse primarul.

— Cu o singură condiţie, spuse locotenentul : să te întorci aici săptămîna viitoare în aceeaşi zi, şi să te-ntîlneşti din nou cu toţi prietenii noştri. De acord ?

— Voiam tocmai să vă cer permisiunea, răspunse Lucian.

Adăugă cîteva cuvinte pline de curtenie şi îşi luă rămas bun de la toţi oaspeţii Piolinei. După ce sărută mîna domnişoarei Blandine, sări în şa şi porni la galop.

Pe săptămîna viitoare ! îi strigă din depărtare domnul Cazalis.

Lucian ajunsese în capătul aleii ; îşi ridică calul în două picioare şi salută o ultimă oară, fluturîndu-şi pălăria.

— O să-l aveţi aici, viu sau mort, spuse primarul.

CARTEA a II-a

FAMILIA TIRART ŞI FAMILIA SENDRIC

I

Primarul Tirart se întoarse de la Piolina la Lamanosc foarte mînios pe nepotul său ; nu se putea împăca cu acest debut tăcut al lui Lucian ; în ochii lui, era un eşec. Era necesară o revanşă straşnică şi cît de curînd ; avea nevoie de asta cu orice preţ : era în joc onoarea familiei.

Întîlnirea fusese hotărîtă peste opt zile. Aceste opt zile de aşteptare i se părură foarte lungi primarului. În cursul săptămînii, ca să-şi amăgească nerăbdarea, îl puse pe magistrul Lagardelle, secretarul comunal, să-i citească *Moartea lui Cezar*.

— E plin de simţăminte înălţătoare, spuse el, bine gîndit, bine scris. Nu cunoşteam comedia asta, îmi place. Rolul lui Iuliu Cezar e cel mai frumos...

— Părerile sînt împărţite, răspunse magistrul ; unii sînt pentru Antoniu.

— Da de unde, da de unde, spuse primarul ; susţin că Iuliu Cezar e cel mai bun rol ; îl vreau pentru Lucian : Lucian va fi Cezar.

Îl chemă pe Espérit şi-i spuse :

— Trebuiesc orînduite azi toate schimbările. Este hotărît că Lucian va fi Cezar.

Olarul refuză scurt. Primarul stărui.

— Să nu mai vorbim de pomană, spuse Espérit ; e rolul lui Marcel, şi dacă-mi pare rău de ceva, este că l-am cedat pe Antoniu lui Lucian al dumitale. Să-ţi spun cinstit, nu ni s-a prea lipit de inimă...

Toţi tragedienii erau de părerea lui Espérit. Primarul, întărîtat de aceste împotriviri, se stăpînea cu mare caznă. Se duse la primărie bombănind, dădu trebile peste cap, şi îşi ocărî consilierii. O dată slobod, îşi înşeuă iapa, pe Leydette, şi porni spre Seyanne. Se hotărîse să-i ceară lui Marcel de-a dreptul rolul lui Cezar.

Ajungînd la Seyanne, primarul găsi brutăria închisă. Strigă, bătu în ferestre, sări în curte la Sendrici, la vecini : nu răspunse nimeni. De la metereze pînă la uşa bisericii, la toate porţile era pus drugul ; strada era pustie ; pisoii moţăiau pe crestele zidurilor, găinile se zbenguiau prin curţi, ciugulind pe ici, pe colo. Primarul străbătu tot satul fără să-ntîlnească ţipenie de om. Nemaiavînd încotro, luă înapoi drumul Lamanosculuí, dar ajungînd la terenul pentru manej, auzi în depărtare cîntecele spălătoreselor, şi făcu iar cale-ntoarsă, coborînd spre rîu. Printre copiii înarmaţi cu nuiele de trestie, care se jucau de-a soldaţii, domnul Tirart îl recunoscu pe Damianet Sendric, fratele lui Marcel. Damianet comanda exerciţiul, aliniindu-şi prietenii la marginea şanţului, cu picioarele în apă.

— Unde-s ai tăi ? întrebă primarul.

— Vorbiţi cu mine, spuse micul Damianet ; eu păzesc casa. Ce vă trebuie, tărîţe sau făină ?

— Îmi trebuie frate-tu, şi încă iute.

— Maică-mea Sendrica e la tîrg, spuse Damianet ; o-nsoţeşte naşul cu verişoarele. Mătuşa Laurenţia — tot cu junghiurile ei ; o găsiţi torcînd. Duceţi-vă şi-i daţi bună ziua, are să-i facă plăcere. Pînă atunci am să încalec iapa dumneavoastră şi am s-o joc prin apă, ca să se distreze.

— Şi frate-tu ?

— Am să vă spun la ce oră a plecat Marcel cu Spiriton. Tocmai trecea pe uliţă hîrîitoarea pentru slujbă. La Lamanosc predica se face tot dis-de-dimineaţă, ca la noi ? După părerea mea, ar fi mai bine să se ţină mai tîrziu.

— Pe unde au luat-o ? întrebă primarul.

— Acum un ceas, prin Grands-Vallats. Ştiţi dumneavoastră un drum mai scurt ? Pe unde-aţi vrea s-o ia, dacă s-au dus să taie fagii pe care i-am cumpărat la Ventoux, în văgăuna de la Canal ? Au pe puţin opt zile de lucru acolo ca să mîntuie treaba, şi e departe, şi ce mai drumuri ! Or să aibă măgăriţele noastre ceva de tras. Din fericire, sînt cele mai frumoase şi mai puternice din ţinut. Eu, dac-aş fi primar ca

dumneavoastră, aş face drumuri largi la munte peste tot, şi mi-ar plăcea să urc cu trăsura pînă la Sainte-Croix. Cu praf de puşcă, spargi orice.

Primarul o porni la galop. Oricît goni însă, nu ajunse la Canal decît după-masă. Îşi mai pierdu un ceas-două cercetînd locurile, de-a lungul pădurii.

„Marius, îşi spuse el, iată o zi prăpădită. Rolul ăsta al lui Cezar o să mă coste scump. Dar îmi trebuie, şi pace!"

Era hotărît să nu se înapoieze la Lamanosc fără să-l fi văzut pe Marcel Sendric ; dar, cum aceste trecători de munte îi erau cu desăvîrşire necunoscute, nu ştia în ce parte să se îndrepte. Zări atunci, întins pe burtă, printre trestii, un ciobănaş care scotea cu pantoful apă dintr-un izvor. Turma alerga de capul ei în crîngurile rezervaţiei. La chemarea primarului, copilul o luă la fugă şi se făcu nevăzut după o stîncă, fluierînd-şi caprele. Tirart se năpusti spre el ca o urgie. Avantajul însă nu era de partea lui ; păstorul de capre se strecura ca un şarpe pe creasta stîncii, pe cînd primarul se-nvîrtea în loc neputincios, săltîndu-şi iapa în două picioare ; Leydette se împiedica şi se poticnea mereu în tufele de mure şi în rădăcinile copacilor, iar sălbăticiunea răspundea prin hohote de rîs.

— Auleu puşlama, strigă primarul scoţînd din buzunarul vestei o monedă de argint, de ce nu vrei să cîştigi banul ? Ia priveşte cum luceşte ! E cu chipul regelui ! Două vorbe şi e-al tău ! Vrei să-mi fii călăuză ? Îţi făgăduiesc şi un fluier nou de Sfîntul Anton.

— Adevărat ? întrebă copilul. Nu mă minţi ?

— Eu sînt Tirart, spuse primarul. L-ai văzut pe Espérit ?

— Să cădem la învoială, spuse ciobănaşul, dar nu te apropia. Întîi şi-ntîi jură-mi că nu m-aleg cu închisoarea.

— Jur. Dar coboară repede şi arată-mi drumul.

— Drumul dumitale ? zise păstorul de capre cu viclenie, îl cunoşti dumneatale mai bine ca mine.

— Vrei banul, da sau ba ? Pe unde a trecut Espérit ?

— Şi n-o să iasă cu puşcărie nici pentru el ?

— Nici pentru el, nici pentru altul. Mă iei drept un copoi ? Toţi sînteţi în contravenţie, adunătură de hoţi ! Dar asta nu mă priveşte, guvernul n-are decît să-şi păzească singur pădurile ! Uite banul cum luceşte ! Argint curat !

Copilul privea moneda cu ochi aprinşi ; o spaimă nelămurită îl mai ţinea însă pe loc ; cuvîntul „jandarmi" îi zbîrnîia înurechi.

— Perdigal mi-a spus azi-dimineaţă că jandarmii au voie acum să se şi costumeze. A văzut pe unii îmbrăcaţi în femei. Dacă trădezi ?

— Dar am jurat o dată ! spuse primarul. Sînt Tirart. Vrei banul, da sau ba ?

— Mă rog, dar trebuie să te mai juri o dată. Hai, fă-ţi cruce şi rupe paiul.

Primarul se supuse. „În sfîrşit, nu mă vede nimeni", îşi spunea el.

— Şi cu fluierul cum rămîne ? spuse păstorul.

— E hotărît, cel mai mare fluier din iarmaroc.

— Bine ! atunci aruncă banul acolo în dreapta, pe pietroiul alb, între ierburi.

— Iată-l. Dar îmi făgăduieşti să mă pui pe urma lui Espérit ? Pînă nu aud tălăngile măgăriţelor lui, vreau să umbli înaintea mea, chiar de-ar fi să ajung pînă la capătul pămîntului.

— Şi pînă-n lună ! Sînt omul dumitale ; dar mai întîi dă-te înapoi cu douăzeci de paşi... mai mult, mai mult... Aşa e bine, vreau să ţi-o iau înainte cu patruzeci de paşi. Acuma trebuie să descalici şi să rămîi cu zece picioare în urmă.

Primarul se supuse cu voie bună la toate aceste capricii despotice. După ce coborî de pe cal, cînd să numere cele zece picioare, îl apucă furia ; pe urmă furia se-ntoarse-n haz şi hazul în furie, şi el se uşură printr-o cuvîntare împletită din rîsete şi înjurături.

Păstorul coborî din fortăreaţa sa. Se apropie de pietroiul cel alb cu neîncredere, cu paşi de lup, ochiul la pîndă, capul între umeri, ca un vînător adulmecînd vînatul. Dintr-o săritură, îşi apucă prada şi, retrăgîndu-se sprinten, se cocoţă din nou pe stînca lui, cu ochii aţintiţi la primar, ţinînd banul între dinţi. Acolo sus se opri, îşi răsuci un capăt al cămăşii, puse moneda înăuntru, într-un pumn de ţărînă, şi înnodă zdreanţa de mai multe ori ; pe urmă răsuci colacul acesta în jurul pieptului, îl turti bine şi-şi încheie vesta pe deasupra.

— Înainte, spuse el, făcîndu-şi vînt ; înainte, prieteni ! Şi vezi să nu-ţi năduşească iapa !

Primarul porni la trap. Călăuza lui alerga înainte, jucîndu-se cu pietricelele, cîntînd, fluierînd, ţopăind, vioi şi vesel, dar mereu neîncrezător şi bănuitor, ţinîndu-se la distanţă. La fiecare săritură, în timp ce-şi arunca pietrele pe sub picior, nu

uita să arunce o privire în urmă, ca să se asigure de bunele intenţii ale primarului. Pînă cînd ajunseră pe podişul din vîrf, de unde ai ca-n palmă strungile.

— Uite dobitoacele lui Espérit, strigă păstoraşul. Le auzi clopoţeii ? Ia-o la dreapta şi gata ! Salutare ! Te las sănătos !

Din trei salturi se făcu nevăzut sub tufele de mure şi, sărind din rădăcină-n rădăcină pînă la ultimele pante, nu mai avu decît să-şi dea drumul pe grohotiş, ca să lunece în cîteva clipe pînă în fundul trecătorii.

Măgăriţele care păşteau în luminiş erau într-adevăr ale lui Espérit şi Marcel, dar tăietorii erau în pădure. Primarul, neîndrăznind să meargă mai departe, se opri la răspîntia unde se încrucişează toate potecile din partea locului.

— Oamenii mei trebuie să treacă neapărat pe-aici, spuse el deshămîndu-şi iapa, şi iată-mă pîndar, pînă-n noapte, dacă o fi nevoie. Poftim, domnişoară Leydette, sînteţi slobodă, faceţi-vă de cap, frumoasă marchiză.

Perdigal, care se-napoia de la vînătoare, trecu pe acolo.

— Tolba plină ! îi spuse primarul, cîntărindu-i tolba goală ; chiar merita să mergi aşa de departe, prin locurile astea pline de dezertori ! Sînt un om de la cîmpie, dar cînd vînam. nu mă-ntorceam niciodată fără o bucată bună de băgat sub nas la prieteni.

— Pe vremea dumitale, eraţi mai iscusiţi ca noi, răspunse Perdigal.

— Te-ai întîlnit cumva în drum cu Marcel şi Espérit ?

— Cum să nu, minţi cu nerușinare poetul ; dar dacă îi aşteptaţi aici, o să vă crească barba. I-am văzut urcînd prin dreapta, pe poteca de pe care vin eu. Mergeţi tot înainte pe lîngă copaci, fără să părăsiţi malul, şi n-or să vă scape. Urcaţi mereu.

— Mulţumesc, meştere vînător ! spuse primarul.

— Mereu drept înainte, domnule Marius, mereu drept înainte, numai să nu vă lase Leydette de căruţă. Nu care cumva să-i vină rău de mare.

— Încheieturi de oţel, spuse primarul, sărind în şa. O s-o vezi alergînd ca un iepure. Că veni vorba de iepuri, poate ar fi bine să-ţi pui nişte pietre în tolbă ; o să arate mai acătarii.

Coborînd, Perdigal îi zări pe Espérit şi pe Marcel, care urcau pe malul stîng, însemnînd copacii. Primarul îi căuta în direcţia opusă.

„Bun ! îşi spuse Perdigal, ştiu pe unul care n-o să doarmă în patul lui la noapte. Pînă-n patru ceasuri se lasă întunericul şi Tirart o să fie în preajma rîpelor celor mari. E prea încăpăţînat ca să se întoarcă din drum : o să meargă pînă la capăt; dar cînd s-o înfunda drumul, o să fie nevoit să se oprească. Atunci moş Tirart o să se întoarcă prin pădure ca s-o ia pe scurtătură ; dacă ajunge pe beznă în făget şi se descurcă, înseamnă că e mai viclean ca o vulpe şi zece jandarmi. Ultimii pe care i-am trimis pe acolo au rătăcit şase ceasuri fără să se dezmeticească, şi asta încă în plină zi ! Îţi las răgaz pînă mîine, taică Marius, ca să te descurci. Doar să-ţi crească aripi. Moş Tirart, o să ai plăcerea să numeri stelele !"

În timp ce poetul Perdigal se întorcea la Lamanosc în tovărăşia acestor gînduri vesele, primarul Tirart urca muntele şi se depărta din ce în ce mai mult de Espérit şi de Marcel, care urmau un drum cotit, pe stînga, între crîng şi albia torentului.

La ieşirea din pădure, Espérit îi spuse lui Marcel :

— Ne-am mîntuit treaba pe ziua de azi ; catîrcele noastre sînt obosite de primul drum ; cît se odihnesc pe pajişte, avem timp să urcăm pînă la gheţărie. Să vedem dacă mai cunoşti drumurile. De cînd ai plecat pe la şcoli, au fost mari stricăciuni pe la noi, prin Ventoux. La înapoiere, o să luăm răsaduri de zmeură pentru domnişoara Blandine : ştiu o tufă de spini unde se găsesc cele mai frumoase ; picior de om sau de dobitoc n-a călcat vreodată pe-acolo.

Espérit cunoştea fiecare ungher şi ascunziş din munţii săi ; înainte de a se face olar, fusese cioban la alde Cazalis şi, în fiecare primăvară, venea să cerceteze văgăunele acestea ca să găsească plante rare, pe care le răsădea în grădiniţele castelului de Saffras. Ar fi putut să găsească cu ochii închişi orice scurtătură sau trecătoare lăturalnică ; le arăta cu mîndrie tovarăşului său şi le alegea cu precădere pe cele mai anevoioase. Era o sărbătoare pentru Espérit să colinde din nou, cu prietenul său Marcel, prin aceste trecători prin care umblaseră de atîtea ori împreună, pe vremea primelor lor vînători, sau pe cînd păzeau turmele de la Piolina. La fiece pas îl oprea ca să-şi depene, cu mii de amănunte, amintirile din copilărie ; întîmplările, datele, cele mai neînsemnate împrejurări se-ntipăriseră în amintirea lui ; nu uitase nici un foc de puşcă ; nici o potecă, nici o scobitură în stîncă nu rămăsese fără povestea ei.

Marcel, fericit ca orice om scăpat de strîmtoarea oraşelor, alerga prin vînt, cu capul şi cu pieptul descoperite ; aerul curat îl îmbăta ; smulgea smocuri de ierburi de munte şi mireasma lor sălbatică i se urca la cap, ca aburul pămîntului însuşi şi cu încă ceva, nenumit, dar şi mai apropiat. Îmbătat de aceste miresme tari, Marcel regăsea prin mii de analogii tainice accentul specific al Provenţei, întreaga ei natură, însuşi geniul ţinutului, cu graţia şi asprimea sa.

Deasupra brîului de fagi vegetaţia se răreşte, nu mai cresc decît cimbrul şi levănţica, ici şi colo, în crăpături ; numai cîţiva paşi şi pămîntul a pierit ; drept în faţă, se înalţă ultimele piscuri, crăpate la temelie, zimţuite cu colţi de piatră.

— Înainte, înainte !

Şi iată-i porniţi la asalt, cu pasul îndrăzneţ, sărind peste ridicături, tîrîndu-se cu mîinile şi genunchii pe cornişele înguste, coborînd şi urcînd prin falii, între crestele primejdioase, trecînd pe sub spărturile stîncilor, ca nişte păsări de pradă care se-ntorc la cuiburile lor. Ajunşi pe culmile cele mai înalte, singuri şi liberi, în aceste locuri pustii şi neumblate, se simţiră cuprinşi de o puternică tulburare de tinereţe, independenţă şi, cu o pornire din inimă care le zdrobea piepturile, îşi strînseră cu putere mîinile. Se aşezară la marginea prăpastiei ; în jurul lor, în fundul abisului, se întindeau zăpezile necălcate de om, şi ei nu-şi puteau desprinde privirile de acolo ; albeaţa neîntinată a acestor zăpezi îi fascina. Espérit îşi frămînta şi îşi răsucea tichia rumegînd un discurs.

— Nu ştiu de ce, spuse el într-un tîrziu, dar privind zăpezile astea, mă poartă gîndul la domnişoara noastră Sabina. Pe tine nu, Marcel ?

Era pentru prima dată cînd se pomenea numele domnişoarei Sabina între ei.

— Ba da, spuse Marcel, care nu voia să mintă ; dar era foarte tulburat şi întrebările lui Espérit îl îngrijorau. Îşi luă iar toporul şi sări pe cărare.

— Hai să mergem, spuse el, se apropie noaptea şi la noi se coace pîinea de seară.

— Noaptea ? spuse rîzînd olarul. Mai avem două ceasuri bune de lumină. Ce-i fi învăţat prin oraşe ? Nu te mai pricepi la soare.

II

Perdigal nu se înşelase în prevestirile sale : primarul Tirart ajunse pînă la rîpă fără să întoarcă o dată capul, fără să se gîndească măcar o clipă că ar trebui să facă calea întoarsă. La căderea nopţii, o luă din nou prin pădurea de fag şi se rătăci ; vrînd să scurteze, se încăpăţîna mereu s-o ia pieziş, în loc să se ţină după albia torentelor, astfel încît la ieşirea din făget, după atîtea ocolişuri, era aşa de zăpăcit, că se îndreptă spre Ventouret, crezînd că se apropie de Lamanosc...

Dispăruse orice urmă de potecă ; primarul nu mai înainta decît bîjbîind, trăgîndu-şi animalul de frîu printre spini ; la fiecare pas, pămîntul li se surpa sub picioare, din toate părţile se sfărîma şi se prăbuşea grohotişul.

— Iată că ne fuge pămîntul de sub picioare, spunea el iepei sale ; curaj, copila mea, o să ajungem noi odată, hai ! Lasă că o să-ţi plătească Perdigal ovăzul !

Tot coborînd astfel, sub acest potop de pietre care se prăvăleau grămadă în jurul lui, silit să-şi ridice în fiecare clipă animalul, şchiopătînd el însuşi, frînt de oboseală, primarul Tirart ajunse spre miezul nopţii în fundul unei văgăune fără ieşire, închisă ca o arenă de circ. Iapa îşi pierduse potcoavele şi se rănise la genunchi.

„Marius, spuse el cu glas tare, mi se pare că aici sîntem poftiţi să petrecem noaptea ca să ascultăm cîntecul privighetorii. Iată un han pe cinste, de care nu auzisem niciodată, bine construit, cu totul din piatră, la aer curat ; păcat că acoperişul a rămas în lună. Foarte bine, foarte bine, Marius ! Mi se pare că Perdigal a vînat un dobitoc mare."

Şi ca să se facă mai bine înţeles, adăugă rîzînd în hohote :

„Şi dobitocul cel mare este Tirart Marius. Marius a intrat în capcană — apăi să stea acolo. Mi-a făcut-o Perdigal ! Banditul o să scornească un cîntec pe socoteala mea, şi o să-l cînte cu toţii cît e noaptea de lungă la „Catîrca de aur", ţopăind şi golind la sticle. Beţi, cîntaţi, spargeţi totul în jur, oameni buni, sînteţi liberi s-o faceţi ! Dar nu e totul pierdut, Marcel

are inimă bună şi mîine am să-i scriu o scrisoare lungă. Am fost prieten cu bietul taică-su. N-o să îndrăznească să mă refuze."

Aşa filozofa primarul Tirart, în timp ce căuta adăpost pentru iapa sa. Izbuti să găsească o ieşitură în stîncă, sub care ciobanii îşi fac de obicei de mîncare cînd e furtună. Pereţii şi bolta erau înnegrite de fum, şi grămezi de frunze arse astupau intrarea. Primarul culese frunze uscate şi cîteva crăcuţe în scobitură, sub pietroaiele de vatră, smulse de ici, de colo foi de merişor, de pelin şi de ferigi, şi, de bine, de rău, pregăti un culcuş peste cenuşă. Iapa se culcă, primarul îi acoperi ochii cu jiletca sa, ca s-o ferească de lumină, şi cu fîşii din cămaşa sa, o obloji la genunchi. În timp ce se îndeletnicea cu oblojeala, iapa îşi mînca culcuşul ; era atît de înfometată, încît înghiţea tot, crăci şi merişor bătrîn, ca şi frunze verzi.

Partea asta de munte e foarte pustiită. Toată noaptea, Tirart căută prin crăpături ierburi pentru dobitocul său ; adună puţin, iar în ce-l privea se văzu silit să mestece rădăcini şi măcriş sălbatic. Îi era tare foame şi tare frig, dar ceea ce-l nemulţumea cel mai mult era tot scrisoarea pe care se gîndea s-o trimită lui Marcel ; numai la gîndul de a pune mîna pe pană fără ajutorul secretarului comunal, toate necazurile din timpul ultimelor douăzeci şi patru de ore i se păreau un fleac.

În zori, iapa se rostogoli prin cenuşă, şi fără să mai ceară îngăduinţa stăpînului său, o porni spre soare-răsare. Primarul, care se întorcea cu un smoc de siminoc şi cimbru ca să-i umple iarăşi ieslea, nu mai găsi decît şaua şi căpăstrul ; încărcă hamurile în spinare şi alergă strigînd după hoinara, care necheza şi galopa înaintea lui. La ieşirea din strungă, Leydette se opri dintr-o dată, se sumeţi pe picioarele din spate şi-şi alese calea. Vîntul bătea din sud şi-i aducea miresmele ierburilor proaspete. O apucă spre dreapta, spre stînga, o luă de-a curmezişul, ocolind urcuşurile, ca şi cum aceste drumuri de capre i-ar fi fost cunoscute de cînd lumea. Leydette avea chef de libertate şi părea hotărîtă să nu mai poarte samar cît o trăi. Primarul alerga în urma ei cu şaua în spinare.

„Dacă m-ar vedea Perdigal !" îşi spunea el. Un soi de bordei făcut din pămînt şi pietre lunguieţe, prinse ca solzii, se

ivi de-a curmezişul potecii, pe partea opusă colinei ; jur împrejur, răzoare pline de flori ; în faţă, stupi de albine înşiraţi printre rozmarin şi cimbrişor. Iapa merse glonţ spre micşunele, ţopăind şi sărind peste stupi. Roiurile de albine zădărîte se şi-nvîrteau în jurul ei, cînd stăpînul prisăcii ieşi din bîrlogul său, desprinse sfoara cu care era încins şi zvîrli laţul. Leydette fu înapoiată stăpînului ei, legată în chip ruşinos de picioare. Se nimeri ca prisăcarul să fie un fost cioban din ţinutul Leydet, care se aşezase de cîţiva ani în locurile acestea din Sault ; nevastă-sa ţinea han la intrarea în sat. Se grăbi să-l aducă pe primar la drumul cel bun, şi voi chiar să-l întovărăşească pînă la Sault.

Trecînd pe lîngă ogoarele comunale ale acestei parohii, primarul fu uimit de frumuseţea şi bogăţia lanurilor de levănţică în floare. În scobituri şi rîpe, peste tot unde pămîntul nu fusese spălat de ploi, tufe dese alcătuiau pete albastre pe stîncile cenuşii.

— N-am făcut niciodată negoţ cu levănţică, spuse primarul.

Tot mergînd mai departe, îl descusu pe tovarăşul său de drum despre preţurile de vînzare şi de cost, despre recoltă, despre tragerea la sorţi a loturilor, despre pieţele de desfacere şi despre transporturi, în aşa fel încît, ajungînd la han, era la fel de ştiutor într-ale negoţului de levănţică ca cel mai iscusit misit.

Curţile şi hangarele hanului erau înţesate de căruţe încărcate cu baloturi de levănţică. Se deshămau caii. Cînd să pornească, se aflase că negustorul care cumpărase încărcătura dăduse faliment. Cultivatorii, aşezaţi în cerc pe baloturile lor, discutau despre acest tîrg stricat, nemulţumiţi, îngrijoraţi, neştiind ce hotărîre să ia. Primarul se apropie de ei şi se informă despre afacere. După ce numără baloturile, puse să se dea jos un sac, îl dezlegă, îl desfăcu, afundîndu-şi braţele şi capul între flori ; o învolburare de pulbere albastră zbura în jurul lui şi i se aşternea apoi pe faţă, pe pieptul său scăldat de năduşeală ; spicurile sfărîmate se lipeau, acoperindu-i părul şi favoriţii scurţi şi creţi.

— Ţin preţurile, spuse el, socotind pe degete, şi iau tîrgul pe socoteala mea. Sînt Tirart Marius. Batem palma ! Acum

să se înhame caii şi să mi se scobească un culcuş într-un balot din prima căruţă. Haide ! Hai ! Copii ! Trei căni de vin în ovăz. Trebuie să ajungem la Orange pînă-n amiază.

Înainte chiar de a se fi pus caii în ham, primarul se şi cufundase într-un somn greu şi fără vise ; nu se trezi decît la sosire, cînd căruţele treceau prin faţa arcului de triumf de la Orange. Marius Tirart era un negutător foarte priceput, activ, prevăzător, îndrăzneţ şi norocos de mama focului. Întîi de toate, avea mînă bună. Acolo unde cei mai destoinici se ruinau, el făcea minuni. În dimineaţa în care încheiase tîrgul, levănţica era în scădere, şi deja se oprise orice cumpărare ; la prînz, cu un ceas înaintea sosirii primarului la Orange, agentul expediţionar al oraşului primea un curier de la Var care-i anunţa o creştere neprevăzută ; ordinul era să cumpere tot. Primarul vîndu cu ridicata toată încărcătura la preţuri foarte mari, şi prima lui încercare în negoţul cu levănţica fu o lovitură de maestru. Proaspăt şi bine dispus, vesel ca o pitulice, cu chimirul plin, porni în goană la Avignon, de unde îşi puseso în minte să-l ia pe Lucian şi să-l aducă la Lamanosc.

Abia picat, primarul dădu fuga la nepotul său.

— Iată-mă, iată-mă, spuse el, intrînd cu biciul în mînă ; trei leghe într-un ceas, şi încă pe un cal de povară. Ia să vedem dacă ghiceşti unde e Leydette ? Pun rămăşag că nici nu-ţi dă prin minte... La Sault ! O să te strici de rîs. Îi povesti cu de-amănuntul toată călătoria lui din ajun, noaptea albă, negoţul cu levănţica etc... Cînd te gîndeşti că-i datorez toate astea nebunului de Perdigal, spuse el, trecîndu-şi mîna sub cămaşă ca să-şi scuture punga cu bani, fără el n-aş fi aici. Nu te-aşteptai să mă vezi, nu-i aşa ? Ce spui de surpriza asta ?

— Ai venit la timp, spuse Lucian, peste o oră plec la Marsilia.

Pretextă afaceri şi treburi urgente care trebuiau să-l reţină încă vreo cincisprezece zile pe drumuri ; dar Marius nici nu voia s-audă de toate aceste explicaţii ; pusese mîna pe nepot şi nu era dispus să-l scape. Lucian căuta să se strecoare, dar primarul făcea pază bună, şi, fără să mai piardă vremea, îşi întoarse prinsul înapoi la Lamanosc.

III

Au sosit la Cazalişi la data hotărîtă. Societatea se şi adunase pe terasă ; toţi musafirii veniseră la întîlnire, în afară de Corbin cel mare, reţinut la pat „absolut din întîmplare" după cum se exprima în scrisoarea de scuze adresată domnului Cazalis.

— Fratele meu e sănătos tun, spunea cu glas dulce Corbin cel tînăr, ca răzbunare ; şi iată că face prima lui pleurezie...

— Dar unde-i domnul Dulimbert ? întrebă primarul.

— Mai încet, şopti rentierul Lajarije : e aici, alături, în salon. Aflaţi, rămîne între noi, că vă pregăteşte o surpriză cu şervete.

Controlorul avea darul de a confecţiona scoici, evantaie, melci, cocarde, lalele, din şerveţele de masă. Pe lîngă aceste „fantezi clasice", domnul Dulimbert se mai lansa deseori în inovaţii îndrăzneţe. Între două prînzuri, marea lui plăcere era să descopere teme originale, efecte surprinzătoare şi variate. Le visa noaptea şi, în amorţeala lungilor dimineţi petrecute lenevind în pat, mii de forme noi îi asaltau închipuirea ; îşi petrecea toate ceasurile de răgaz din timpul zilei cu studierea acestor combinaţii capricioase. Domnul Dulimbert era acela care — în anumite ocazii festive — îşi lua pe seamă organizarea meselor cu invitaţi ; el împodobea platourile, el stabilea ierarhia locurilor la masă, potrivea cine în faţa cui să stea, alegea vinurile, şi în toate hotăra cele cuvenite, pentru asigurarea unei desăvîrşite armonii. Competenţa dumnealui se vădea atît în amănunte cît şi în ansamblul serviciului ; se achita de îndatorire cu pedanteria omului care preţuieşte la adevărata ei valoare importanţa unui ospăţ în viaţa de provincie. Dar aceste variate preocupări nu erau pentru controlor decît un fleac, o recreaţie, după marea încordare a minţii pe care i-o cerea aranjarea savantă a şervetelor. Aceasta era, fără doar şi poate, problema cea mai grea, cea mai importantă a zilei ; într-însa punea domnul Dulimbert toată pasiunea, toată conştiinţa sa de creator.

În timp ce controlorul, încuiat pe dinăuntru în salon, îşi vedea de ingenioasele sale lucrări, pe terasă conversaţia înce-

puse, ca şi prima dată, cu un potop de întrebări adresate lui Lucian. Nepotul dădea din cap sau răspundea monosilabic ; primarul Tirart fierbea.

— Dar vorbeşte odată, spunea el, dîndu-i coate.

Vicepreşedintele cercului şi notarul se apucaseră din nou să-şi numere ibovnicele, trosnindu-şi degetele. Rentierul Lajarije marca punctele, Corbin cel tînăr urmărea zborul porumbeilor, primarul plesnea din bici ca să-şi asmută cîinii, domnul Cazalis se străduia să-şi împlinească cît mai bine îndatoririle de gazdă, dar nu se poate vorbi la infinit despre vreme, iar clevetirile din gazetă au şi ele un sfîrşit. Locotenentul epuizase toate resursele minţii sale. Ajunsese la fundul sacului şi nu mai ştia ce să născocească. Domnul Dulimbert apăru tocmai la timp ca să-l scoată din încurcătură.

Operaţia şervetelor se încheiase ; controlorul îşi făcea apariţia sprinten, cu nasul în vînt, proaspăt ca o floare, spilcuit şi zglobiu.

— Vai, dragă prietene, spunea el ţopăind în jurul lui Lucian, prezenţa dumitale ne umple de fericire.

Pregătise un mic discurs de circumstanţă, pe care-l rosti dintr-o suflare.

Lucian nu ştia ce să răspundă ; oaspeţii se apropiaseră de el, adresîndu-i tot felul de întrebări fără rost.

„Trebuie să-i punem capăt", îşi spuse Lucian.

Şi, cum îl hărţuiau din nou, cerîndu-i să vorbească despre călătoriile sale, le înfăţişă o Anglie fantezistă, în care nici cei mai excentrici din cele trei regate nu s-ar fi putut recunoaşte ; după care, trecînd prin Indii, pică de-a dreptul în plină Germanie şi le servi pe neaşteptate un amplu discurs despre filozofia germană, care ar fi plăcut celor mai rafinaţi cunoscători. Notarul, care ţinea să se arate la curent cu problema, riscă unele obiecţii ridicole ; atunci Lucian, pornit pe batjocură, avu inspiraţia de a-l desemna pe domnul Dulimbert drept arbitru.

— Eşti prea curtenitor, spuse controlorul, e foarte amabil din partea dumitale să mă alegi judecător în această controversă ; sînt adînc mişcat de asemenea gentileţe, dar trebuie să mărturisesc că e foarte mult de cînd n-am mai revăzut această materie. De altminteri, sînt exact de părerea dumitale, şi chiar dacă nu mă-nşală memoria, mi se pare că sentimentele şi ideile

dumitale concordă perfect cu cele ale bietului meu prieten La Jonquière. Ce om ! ca şi dumneata avea cunoştinţe universale, domnule Lucian. Ah ! Ce noblеţe ! Ce suflet ! Ce distincţie ! Cunosc, în legătură cu el, o istorioară încîntătoare...

Contraamiralul La Jonquière era un chefliu celebru, căruia domnul Dulimbert îi cunoştea tot repertoriul ; de zece ani obţinea mari succese repetînd în societate glumele sale de pahar.

— Era prin 1827, continuă controlorul, pe vremea trufelor, ei bine, ghiciţi ce mi-a spus ?

Lucian se străduia să nu pufnească în rîs.

— Vă rog foarte mult, îl luă el din scurt, fără reticenţe. Îngăduiţi-mi să vă readuc la subiect : ce părere aveţi despre legile lui Manou ?

— Ştiu şi eu ? spuse domnul Dulimbert. Aş fi mai degrabă de părerea dumitale : ea mi se pare... dar nu-ţi voi ascunde că preocupările mele sînt mai cu seamă de domeniul mitologiei. Uite, pe Desmoutiers îl ştiu pe de rost.

Din plăcerea de a prelungi stînjeneala controlorului, Lucian îşi continuă cu şi mai mult elan peroraţia. Nicicînd nu se auzise la Piolina, sub jujubii zumzăind de albine, un asemenea potop de vorbe mari. Marius, fermecat, îşi sorbea nepotul din ochi arătîndu-l locotenentului ; în momentele cele mai izbutite ale discursului, primarul fornăia, şuiera, clipea din ochi cu înţeles ; îşi pocnea în fiece clipă vecinul cu genunchiul, cu piciorul, cu cotul, din ce în ce mai energic, marcînd astfel curgerea suitoare a teribilelor perioade în stil germanic ; ochii-i străluceau, sprîncenele-i stufoase se zburleau de bucurie. Mătuşa Blandine privea pieziş, bănuitoare.

Se aşezară la masă. Tot timpul cinei, Lucian nu încetă să turuie spre bucuria generală ; acaparase conversaţia, şi degeaba încerca domnul Dulimbert să-şi strecoare între două dizertaţii istorioarele. De cum apărea la orizont o anecdotă de-a lui La Jonquière, Lucian se grăbea să-l oprească pe controlor adresîndu-i pe neaşteptate întrebări despre simbolistică, mitică sau antropologie. Domnul Dulimbert scăpa prin răspunsuri în doi peri şi baliverne convenţionale, după care, eschivîndu-se cît mai repede, lăsa cîmp liber cumplitului său interlocutor. Neobositul Lucian reintra îndată în scenă şi conferenţia mai cu foc despre toate, ca un doctor. Fără îndoială, nepotul Lucian nu se gîndise la început decît să se amuze pe

seama naivității gazdelor sale, dar curînd, printr-o curioasă lunecare, devenise el însuși actorul cel mai pătimaș al comedioarei pe care singur voise să și-o ofere. Îl mîna temperamentul său de orator : odată scăpate hățurile, limbuția lui din născare își da drumul ; nu și-o mai putea stăpîni ; chiar de-ar fi vrut, n-ar mai fi putut să intre din nou în pielea acelui personaj taciturn și disprețuitor pe care voise să-l joace la prima lui vizită la Piolina. Nu mai trăncănea în joacă sau pentru satisfacerea vanității unchiului Tirart ; ci, stîrnit de succes, fermecat de propriile-i cuvinte, ajunsese să vorbească din plăcerea de a vorbi, cu pasiune, ametit de acea beție care i se urca la cap lui Cayolis, frumosul potcovar, în serile sale de triumf, de la „Marele Alexandru". Toată adunarea era în extaz, doar mătușa Blandine mai păstra îndoieli ; lăsase capul în jos și ochii ei îngrijorați nu încetau să-l cerceteze pe Lucian. Cei doi amici, Tirart și Cazalis, care de obicei moțăiau vreo zece minute la desert, între vinul de grenache și cel de muscat, în cinstea nepotului își sacrificară de bunăvoie siesta ; acum luptau din răsputeri împotriva somnului care-i copleșea. Ca să n-adoarmă, locotenentul se trăgea de barbă, iar primarul își mușca buzele pînă la sînge. Domnișoara Sabina se ridicase de la masă înainte de desert să dea de mîncare la păsări ; nimeni nu-i observase lipsa, atenția mesenilor fiind concentrată asupra nepotului, iar Lucian nu se ocupa decît de Lucian : se oglindea în propriile-i cuvinte. Sabina zbura ca o albină, din grădină pe terasă, din curte la hulubărie. Porumbeii i se așezau pe brațe, găinile și bibilicile o urmau cotcodăcind ascuțit și se repezeau cu penele zburlite spre șorțul ei plin de grăunțe. Ea le împrăștia aruncîndu-le cîte un pumn de mei și de porumb. Venea mereu cu căușul la sac să mai ia semințe ; dar, abia umplut, șorțul era atacat de hoțomani, smuls și prădat, înainte ca domnișoara Sabina să-l fi deșertat în talere.

Primarul și locotenentul, pe jumătate biruiți de somn, cu mîinile împreunate, dădeau din cap și moțăiau în cadență, cu nasul în pahare. Lucian continua să vorbească. Controlorul, renunțînd să mai strecoare vorbele de duh ale amiralului La Jonquière, se instalase comod în fotoliu, ca să-și facă digestia. Lunecînd într-o dulce visare, se gîndea cu desfătare la plăcerile tinereții și ale vîrstei de mijloc, la toți acei ani de huzur și îndestulare.

— Domnilor, domnilor, spuse deodată primarul, trezindu-se din toropeală, nu trebuie să tîndălim prea mult cu masa. După mîncare, aer curat; e o vorbă în legătură cu asta la şcoala din Salerne. Lucian, tu care ştii tot, cum se spune asta în latineşte? Hai, lasă sfiala, oferă-i braţul domnişoarei Sabina. Pe terasă! Şi mergeţi înaintea mea, să mă bucur privindu-vă! Ce copii frumoşi! Văzîndu-i aşa de buni prieteni, mă simt din nou de douăzeci de ani! Cascayot, dă drumul la cîini! Sînt nemîncaţi?

În timp ce primarul îşi stropea dulăii la fîntînă, musafirii rămăseseră în sufragerie, ca să trăncănească în linişte despre nepot. Se începu printr-un cor unanim de laude, pînă şi notarul Giniez devenise elogios.

— Oh! Perfect! Oh! E foarte tare, foarte tare, spunea controlorul cu vocea lui de scapet, ameţit de somn şi rotind nişte ochişori albi.

— Şi eu vă spun că e un prost! sări deodată domnişoara Blandine. Ce-aţi rămas aşa miraţi? Am spus-o şi o repet. Da, aşa e, domnia-ta frate-meu, şi nu văd de ce mă calci pe picioare ca să tac. Eu nu vorbesc într-aiurea ca o coţofană; ce, mă luaţi drept un Lucian?

— Dar, scumpa mea soră, spuse locotenentul, eşti de o imprudenţă! Controlează-ţi spusele, te implor, să nu te audă prietenul nostru Tirart.

— Să mă audă cine o vrea! spuse mătuşa, nu vorbesc pentru pereţi, aşa sînt eu, ca Sfîntul Ion Gură-de-Aur; cui nu-i place n-are decît să nu-mi iasă în cale. Nu mai sînt de măritat, n-am de făcut pe placul nimănui.

— Soră dragă! Soră dragă! spuse domnul Cazalis.

— Nu mă lua pe mine cu soră dragă: ceea ce am spus despre Lucian o menţin; poate vreţi să mai spun o dată?

— Dar încetează, pentru Dumnezeu, încetează! spuse locotenentul, voiesc să taci.

— Regele spune „Noi voim", i-o întoarse domnişoara Blandine. Foarte bine, în curînd n-o să mai poţi deschide gura în casa asta! Jean de Dieux, poruncile tale nu mă sperie; aici nu eşti pe fregata ta şi, atîta timp cît nu i se va pune căluş la gură mătuşii Blandine, mătuşa Blandine îşi va păstra felul ei de a vorbi, şi n-are decît s-o audă cine-o vrea! Cu mine,

nu e nevoie să asculţi pe la uşi ; ce gîndesc eu despre Lucian al vostru o s-o spun peste tot şi mereu, sub nasul tău, în faţa lui, pe stradă sau în casă, şi, dacă o fi nevoie, o să mă duc s-o strig de pe acoperiş. Am spus-o şi-o repet : e un prost.

— Vai ! surioară, spuse locotenentul.

— Vai ! domnişoară, spuse controlorul.

— Vai ! domnule Dulimbert, spuse mătuşa Blandine ridicînd ochii în sus şi împreunîndu-şi palmele, ca să-l imite pe controlor — fără să izbutească cine ştie ce.

Cu bărbia ei ca un galoş şi mişcările ei colţuroase, bătrîna domnişoară maimuţărea într-un chip destul de ciudat pe grasul şi duiosul controlor, gesturile lui molatice şi manierele sale blajine şi curtenitoare.

— Un gentleman desăvîrşit, reluă domnul Dulimbert, fericit să poată strecura la locul potrivit această expresie englezească.

— Hop şi dumneata, ca Eremia cu oiştea-n gard ! spuse mătuşa. Vai de mine ! „peşer" ! Admiraţi-vi-l cît vreţi pe maimuţoiul vostru, admiraţi-l, peşer ! peşer !

Aceasta era o traducere liberă a mătuşii după exclamaţia populară *pecaïre* [1], căci dînsa nu vorbea niciodată provensala. Trebuie să-ţi ţii rangul, spunea ea, şi respectul pe care-l purta limbii franceze mergea atît de departe, încît spunea întotdeauna *la salée* şi *la poivrée* în loc de *la salade* şi *la poivrade* şi schimonosea astfel toate cuvintele care, avînd terminaţia asemănătoare, îi făceau impresia de provensalisme îngrozitoare.

— Domnişoară ! Domnişoară ! murmură controlorul.

— Lucian al vostru e un prost ! ţipa furtunoasa domnişoară ; un prost, m-aţi auzit ? Un prost cu moţ, un prost pur şi simplu ; e limpede ?

— Femeile ! Femeile ! spuse domnul Cazalis, îndepărtîndu-se.

Domnul Dulimbert se înclină cu un aer duios şi, cu gestul său cel mai afabil :

— Mereu maliţioasă ! spuse el. Şi plină de duh pînă-n vîrful unghiilor !

---

[1] Exclamaţie echivalentă cu „vai de mine" sau „Doamne sfinte !"

IV

Nimic nu dovedea deocamdată că domnişoara Blandine ar fi avut dreptate. Lucian era deseori bombastic, scrobit, tăios şi semeţ ; vorbea cu primul venit despre cercetările sale ; se exprima cu o infatuare comică, făcînd cel mai mare caz de cuvinte străine. Termeni dialectali de dincolo de Rin apăreau cu precădere în peroraţiile sale cele mai obişnuite, ca blestemele arabe în discursurile caporalului Robin ; dar există o vîrstă cînd poţi cădea în aceste greşeli fără să fii neapărat prost : să fim drepţi şi să facem partea tinereţii, care aleargă după toate maimuţărelile, încercînd toate măştile, toate costumele scornite de moda zilei.

Fiecare epocă îşi are pedanteriile sale, mai ieri greaca, romana sau engleza ; mîine poate orientala sau chineza. Acum cîţiva ani se purta germana, şi Lucian germaniza cu toată puterea şi îndrăzneala. Prin acest talmeş-balmeş, răzbăteau în fiece clipă ascuţimi şi nerăbdări care trădau o gîndire mlădioasă, capricioasă, zburdalnică, deseori uşuratică, dar nu fără farmec ; neaşteptate izbucniri aiuristice dezminţeau gravitatea lui de împrumut, croindu-şi drum liber în pofida acelui Lucian oficial ; firea lui nestatornică dominată de neastîmpărul provensal ieşea la iveală, rezultatul fiind dintre cele mai pestriţe cu putinţă. În felul lui de viaţă se vădeau aceleaşi contraste. Îşi compunea dinainte o morgă scorţoasă şi rigidă căreia de obicei i se conforma cu măiestrie, luînd un aer sec şi bătrînicios după moda englezească, dar în împrejurările pe care le socotea de mai mică însemnătate, ieşea cu plăcere din rolurile sale de ceremonie, pentru că iubea mişcarea şi zgomotul. Îşi regăsea atunci adevărata sa fire neastîmpărată şi plină de veselie, comunicativă, jucăuşă, cuceritoare ; atunci voioşia, francheţea, ştiinţa lui de a se face plăcut n-aveau pereche. Tot tămbălăul ăsta apărea ca o cordialitate bruscă, şi, în momentele de adevărată bună dispoziţie, Lucian amintea oarecum pe unchiul Marius — cu toată deosebirea dintre rusticitatea primarului şi marele rafinament al nepotului. Erau între ei asemănări puternice, dar fugitive : în trăsăturile feţei, în gesturi, în atitudini regăseai un aer de familie care te izbea din prima clipă şi dispărea îndată. Ca

să vorbim ca la Lamanosc, Lucian trăgea dinspre partea maică-si, o Tirart. Lucian era un „Tirart" în toate privinţele, dar schimbat, şlefuit, cizelat, cum s-ar spune subţiat cu graţie ; fusese smulsă scoarţa zgrunţuroasă. Dar în gusturile, în moravurile, în obiceiurile, în ce privea caracterul, ce deosebiri esenţiale ! Între unchi şi nepot se deschidea o prăpastie, trecuseră veacuri. Ce putea fi comun între acest Marius de bîlci, pe jumătate sălbatic, şi acel Lucian atît de rafinat, sceptic, leneş, artist, care trecea prin viaţă hoinărind, fără alte griji decît propriile lui plăceri, neoprindu-se nicăieri, gustînd din toate, într-o dispoziţie senină şi capricioasă.

Unchiul Marius, de cînd era primar, nu mai umbla îmbrăcat decît în haine negre ; dar sub aceste haine domneşti rămăsese ţăran pînă-n măduva oaselor, ţăran de spiţă veche, muncitor şi cumpătat, încăpăţînat, strîns la mînă în afaceri, aspru deopotrivă cu lucrătorii lui şi cu el însuşi, darnic cînd îl apuca, pătimaş în prietenie ca şi în ură, foarte cinstit de altfel, integru şi drept. Cu toate că nu spunea zi şi noapte decît că Lamanoscul e un ţinut cu neputinţă de locuit sau de cîrmuit, plin numai de puşlamale, şarlatani, dizidenţi şi răzvrătiţi, avea pentru Lamanosc o dragoste adîncă, fanatică, tot atît de violentă ca şi patriotismul lui Espérit. Era legat de acest pămînt cu rădăcini adînci ca stejarul.

Lucian, dimpotrivă, se simţea înstrăinat cu totul în ţinutul lui de baştină. Admira mult Lamanoscul şi muntele, frumuseţea priveliştilor, păşunile, morile, datinile bătrîneşti, vechea limbă provensală, dar pentru nimic în lume n-ar fi acceptat să trăiască un an în acest tîrg plin de poezie. Unchiul se amăgea cu nădejdea de-al păstra şi a-l statornici lîngă el. Voia să se bucure de nepotul lui, să se fudulească cu el ; punea în aceasta tot orgoliul lui de parvenit. Acel răsfăţ, acea eleganţă a lui Lucian erau opera lui, a lui Marius, creaţia sa, fantezia, luxul vieţii sale...

— Cine ar spune că mi-e nepot ? repeta el deseori cu o vanitate greoaie, amestec de tandreţe şi cumsecădenie.

Era încîntat cînd auzea spunîndu-se în jurul lui :

— Lucian, ăsta s-a născut la momentul potrivit. N-o să trebuiască să facă nimic toată viaţa. Are unchi-su ce să-i aştearnă sub nas. A prins cheag unchi-său şi pentru el.

— Ştiţi voi că moş Tirart nu se sperie nici de o sută de mii de scuzi ?

— Nici de o sută cincizeci, răspundea Tirart. Firește că n-o să aibă nevoie să muncească. Trag eu în locul lui, de asta-s bun...

În privința aceasta, Lucian era exact de aceeași părere cu unchiul său. Iar unchiul muncea, muncea fără încetare, și cu mîinile sale neobosite își consolida averea cu mîndria, energia, încrederea unui baron feudal care-și ridica turnul pe stîncă. La tîrguri, în piețe, la abatoare, l-ai fi recunoscut dintr-o mie după mutra lui voioasă și hotărîtă, după tonul său poruncitor. Încrezător în soarta sa, sigur de reușită, sigur pe sine, se purta ca un stăpîn printre ceilalți oameni ; aici se afla în împărăția lui. Aici trebuia să-l vezi cu tot cortegiul lui de negustători și cumpărători sau la el la Pique-Nierres, în curte, sîmbăta, în zi de plăți, în focurile sfîrșitului de săptămînă. Trebuia să-l vezi în pragul porții, în picioare, în capul scării, cu picioarele desfăcute, fluierîndu-și cîinii, dîndu-le de băut, lăsînd să-i treacă oile printre picioare, numărîndu-le una cîte una și pipăindu-le în același timp coastele, în vreme ce misiții veneau la el după porunci, ca să-și achite datoriile, sau să-și prezinte facturile. În același timp, muncitorii și zilierele treceau pe dinaintea lui cu tîrnăcopul pe umăr, cu coșul pe cap. Dădea drumul unora, reținea pe alții ; laudă sau dojană — fiecăruia cuvîntul potrivit și, astfel, cu toate socotelile încheiate, primea cu o mînă, dădea cu cealaltă. Amîndouă mîinile sale umblau încolo și-ncoace ca suveica țesătorului, și arginții zdrăngăneau fără încetare în punga lui de piele, mereu în mișcare, cînd goală, cînd plină, răsucită și zvîrlită în sîn printre eșantioane, capete de sfoară, cuie și registre, care-i umflau cămașa ca pe o desagă.

După oieri și țărani, veneau la rînd comisionarii, arendașii, căruțașii și negustorii. Îmbrăcat în haine negre, cu mînecile suflecate, fără vestă și cravată, vara și iarna deopotrivă, cu capul gol, cu pana după ureche, cîntarul roman pe umăr, cu biciul de gît și furca sub braț, alerga cu sufletul la gură de la un capăt la celălalt al ogrăzii, înțesată de mașini și de mărfuri, cu ochii în patru, punînd mîna la toate, la cumpărări, la schimburi, la vînzări, la primiri, la plecări ; sărea peste saci, peste coșuri, se cățăra peste baloturile de garanță și căpițele de fîn, își dădea drumul în mijlocul grîului, al grăunțelor de tot felul, al mătăsii, ca să cîntărească, să încarce, să măsoare, să semneze chitanțe, să bată cuie în lăzi sau să ros-

togolească baniţe. Şi punga suna mereu şi sălta, împreună cu călimara şi ciocanul, din cămaşă în mînă, din mînă la cămaşă, buzunar încăpător.

Cînd se afla la Lamanosc, Lucian făcea mare haz de acest spectacol. I se construise în fundul curţii o frumuseţe de foişor, după schiţele pe care le trimisese de la Veneţia ; o galerie în stil maur se desfăşura pe amîndouă faţetele. Lucian se tolănea de-a latul balconului, şi, trăgînd din lulele turceşti, cu coatele pe perne, privea cum munceşte unchiul.

V

Primarul Tirart nu pierduse nădejdea să cucerească rolul lui Iuliu Cezar pentru nepotul său, Lucian. A doua zi după masa de la Piolina, îi scrisese, în legătură cu asta, o scrisoare lungă, foarte afectuoasă şi foarte poruncitoare lui Marcel Sendric. Marcel îi cedă rolul cu bunăvoie ; se amestecase în treaba asta cu tragedia ca să nu-l supere pe Espérit ; renunţa fără părere de rău, pentru că avea prea puţin timp de închinat pentru *Moartea lui Cezar ;* pe umerii săi apăsau grele răspunderi familiare...

Tatăl lui Marcel murise cu doi ani în urmă, lăsîndu-şi familia în cea mai mare strîmtoare. Timp de optsprezece luni, Damiana încercase să conducă brutăria din Seyanne cu un ucenic ; la capătul puterilor, bolnavă, vlăguită de necazuri şi de oboseală, se hotărî pînă la urmă să-şi recheme feciorul, care se afla atunci la Lyon. Marcel nu stătuse pe gînduri. Îşi părăsise îndată studiile ca să se ocupe de treburile familiei şi, cu multă rîvnă, se apucase din nou de aceste munci simple şi aspre, de care se dezobişnuise de mult.

Pînă la vîrsta de şaisprezece ani, Marcel fusese lucrător în brutăria tatălui său, Sendric. Poate că n-ar fi părăsit niciodată această îndeletnicire, dacă nu s-ar fi petrecut o întîmplare dintre acelea care schimbă uneori soarta unui om. Sendricii aveau în Dauphiné un văr pe care nu-l văzuseră niciodată ; era profesor de matematici, un om foarte învăţat, foarte sărac, o

fire hoinară şi liberă, care nu prindea rădăcini nicăieri, şi care de treizeci de ani umbla din oraş în oraş, schimbînd şcolile la fiecare şase luni. Prin 1833, acest văr sosi la Seyanne ca să-şi ridice o mie de franci, moştenire de la bunica sa. Cînd se trezi cu averea asta, declară că ia pe seama lui viitorul lui Marcel. Îl făcu elevul său, plecară împreună, şi, timp de opt ani, îl păstră pe lîngă el. Oricît de modest ar fi trăit profesorul şi elevul, moştenirea bunicii se termină pînă la urmă. Marcel studia cu mare pasiune, şi bătrînul profesor nu mai voia să se despartă de tînărul lui tovarăş. Lipsit de mijloace, se adresă în taină părinţilor băiatului, ca să capete ajutoare. În fiecare an, la recolta gogoşilor de mătase, primea de la ei cîteva sute de franci fără ştirea lui Marcel. Toamna, Marcel petrecea două săptămîni la Seyanne ; dar în ultima vreme, Sendricii sărăciseră într-atît, încît trebuiră să renunţe la aceste călătorii de vacanţă. Cînd se înapoie Marcel după patru luni de lipsă şi-şi dădu seama de sacrificiile făcute, i se frînse inima. Toate aceste amintiri, starea de strîmtorare actuală, viitorul atît de nesigur al acestei gospodării, al cărei cap devenise, toate aceste griji, aceste temeri îi apăsau greu sufletul. Obişnuit să se lipsească de orice bucurie, îşi imputa ca o slăbiciune marea prietenie care-l lega de domnişoara Sabina şi ar fi vrut să nu se mai ducă pe la Cazalişi ; dar prietenul său Espérit hotărîse că el va fi Iuliu Cezar. Cînd află că Lucian va lua rolul, se duse prin cîrciumi să-i întărîte pe tragedieni împotriva nepotului primarului şi cu toţii declarară că nu primesc demisia lui Marcel.

Marius Tirart se hotărî să pună capăt discuţiei printr-un act de autoritate. Dădu o decizie comunală şi nepotul fu numit Iuliu Cezar „în numele regelui". Massapan, toboşarul comunei, primi poruncă să strige decretul cu răpăit de tobă ; a fost huiduit, bătut şi izgonit cu pietre pînă la primărie...

— Trebuie întrunit consiliul, spuse atunci secretarul Lagardelle. Toate astea încep să semene a răscoală ; cred că e momentul să ne consfătuim.

— Consiliul sînt eu, spuse primarul, şi n-am nevoie de nimeni ca să-mi apere deciziile. Scrie, dictez. Massapan, fii gata să le citeşti discursul.

— Nu e nici o grabă ! răspunse toboşarul, care se codea s-o facă ; nu-i nici o grabă ; să aşteptăm noaptea, or să se liniştească. Să le dăm timp să se mai gîndească...

— Să crape cui i-e frică ! strigă primarul. Massapan, dă-mi mie toba, Lagardelle, pune-mi eşarfa !

Se urcă pe balcon şi, după ce bătu un apel din tobă, anunţă poporului că trupa era desfiinţată, tragedia suprimată şi că puterea e în mîna legii.

De îndată ce află de acest conflict, Lucian se grăbi să primească rolul de Antoniu care-i fusese propus de la bun început. Ca să liniştească spiritele, se duse în persoană în cîrciumile în care se întîlneau tragedienii şi, prin purtările sale îndatoritoare, îi cuceri pe toţi. Perdigal compuse un cîntecel cu istoria asta. Espérit mergea din om în om, spunînd că se înşelaseră în privinţa lui Lucian, că fără Lucian nu era cu putinţă nici o tragedie. Oprea trecătorii ca să le povestească toate frumoasele istorii despre teatrul antic şi modern aflate de la Lucian. La „Catîrca de Aur" caporalul Robin închina abundente libaţiuni în cinstea nepotului ; la „Marele Alexandru" se cîntă pentru el corul din *Muta* şi, mai pe înserat, Cayolis şi prietenii săi veniră sub ferestrele primarului să-i cînte o serenadă.

Se hotărî ca repetiţiile să fie reluate fără zăbavă. Rolurile trebuiră distribuite din nou, Espérit folosi sfaturile bune primite de la Lucian, şi toate schimbările fură acceptate fără discuţii. Bănuitorul Triadou consimţi să cedeze rolul său, Brutus, lui Cayolis, sergentul Tistet luă rolul lui Cimber şi Robin pe cel al lui Cassius. Maestrul Lagardelle acceptă funcţia de regizor, Perdigal deveni Dolabella, iar Cabantoux — Decimus. Şefii celor două mari partide (ţărani şi „musii") împreună cu toţi scandalagiii fură surghiuniţi definitiv în grupul senatorilor şi al lictorilor, personaje mute.

VI

În fiecare duminică la orele nouă, familia Cazalis pleca de la Piolina pentru slujba a doua, locotenentul călare pe măgar, mătuşa Blandine pe catîrcă, între cei doi puşti ai fermierului cocoţaţi în scări, restul cetei pe jos cu Zouneta

în frunte, Zouneta în mare ţinută : rochie verde şi şorţ vînăt, foarte scrobite, şi stînd băţ, cu cute drepte, cu guler plisat, cu un batic roşu urcînd pînă la urechi şi făcînd cocoaşă la spate, totul încununat de o bonetă umflată, zbîrlită ca un arici, din complicate împletituri de dantelă şi borangic, plină de panglici colorate, panglici fluturînde, panglici înnodate, panglici încreţite ca verzele, ca cicoarea, în formă de ciucure, de suluri, de fuse, dantelate, împletite în torsade, şerpuind în zigzag, răsucindu-se în spirale. Cascayot, agăţat de coada catîrcei, se zbenguia, ţopăind şi pocnea din bici ca un surugiu. Domnişoara Sabina galopa în frunte pe căluţul ei corsican, pe care ţăranii îl porecliseră *Garri* (şobolanul). Dacă întîlnea pe drum femei încărcate cu poveri, ele trebuiau de voie, de nevoie să-i dea dînşii lucrurile grele ; acelea care din prea mult respect se încăpăţînau să le păstreze erau hăituite la galop prin arătură. Domnişoara Sabina le smulgea cu o mişcare iute sacii şi coşurile din mînă sau de pe cap şi le agăţa de inelele şeii sale, în faţă, în spate, la căpăstru, la curele, şi Garri îşi relua cursa, sărea şanţurile, trecea peste garduri şi prin vii, sărea ca o capră printre pietre şi spini.

Totdeauna, cînd clopotele de la Lamanosc sunau primul dangăt pentru liturghie, familia ajungea la marginea Estrasselor. Între Grayons şi Estrasses îi aşteptau pe Cazalişi ca să facă drumul împreună oamenii de la hambare — unii păşind desculţi pe taluz, ţinîndu-şi pantofii cei noi în buzunare — alţii călări, cu picioarele atîrnînd, cu nasul în vînt şi cu o ramură de viţă în mînă. Bărbaţii se adunau în spatele locotenentului, iar femeile pe lîngă mătuşa Blandine, sporovăind despre trebile zilei. Tot mergînd aşa pe drum, caravana creştea, şi, cînd soseau la Lamanosc, erau o ceată impunătoare, mai ales dacă înainte de Florans se întîlneau şi cu oamenii din cătune.

De obicei Marcel Sendric şi cu prietenul Espérit se amestecau şi ei în această ceată ; dar, după întoarcerea sa de la Avignon, Lucian prinsese obiceiul de a-şi duce frumosul său cal bălţat pe drumul Piolinei, la ceasul de trecere al Cazalişilor. Din ziua aceea, Marcel încetă să mai meargă la Estrasse. Cu toate astea, cum auzea clopotele sunînd pentru liturghie la Lamanosc, nu mai putea rămîne la Seyanne şi, fără să-şi dea

seama, pe neştiute, se găsea de fiecare dată în surpătura de la Grayon, cînd trecea familia pe lîngă rîpe. Atunci, îl prindea un soi de teamă şi fugea să se ascundă după un desiş, iar de acolo, de departe, îi privea pe Cazalişi trecînd.

VII

Casa familiei Sendric e clădită în partea de miazănoapte a Seyannei, faţă-n faţă cu Piolina ; construcţia este prinsă în ruinele meterezului, iar curtea brutăriei coteşte spre dreapta. Dacă bate vîntul de sud-est, zvonul clopotelor din Lamanosc pătrunde în curte cu unde vesele şi limpezi, care se prelungesc în ecouri pînă în fundul bucătăriei. Cînd bătea acest vînt cu clopote, Marcel tresărea şi ridica fruntea, ca un mînz la sunetul tunului.

— O să fie furtună, spunea atunci mătuşa Laurenţia, întorcîndu-se spre mama lui Marcel, Marcel al nostru adulmecă vîntul. Priveşte-l, Damiano, ce flăcău inimos. Uite-l cum îi strălucesc ochii şi cum sparge lemnele ! Cine ar crede că poate să ne încarce sacii şi să-i salte pe umeri ? Haida-de ! Ştiu eu bine că se străduieşte. Nu-i lipseşte tragerea de inimă, e aprig la muncă Marcel al nostru, trage pe viaţă şi pe moarte, dar cînd ai vîrsta lui, nu-ţi mai schimbi meseria, după ce ai stat atîţia ani în oraşe cu nasul în cărţi... poate să se omoare muncind, tot n-o să facă atît cît strămoşii lui nici ca brutar, nici ca tăietor de lemne. De vreo trei sute de ani, sîntem cei mai buni brutari din Comtat şi cei mai vechi. Cred că n-ar fi trebuit să-l chemaţi înapoi pe Marcel, că mai avea de stat la şcolile lui doar cîţiva ani, şi mai puteaţi răbda încă niţel cum aţi răbdat după moartea lui Sendric al tău. Mai bine nu-l trimeteaţi de loc la oraş şi încă pentru atîţia ani ! Tot o idee de-a lui bietul taică-su, cu maşinăriile lui ! Sărmanul, dragul de el ! Fie-i ţărîna uşoară !

Şi, îndată ce Damiana se depărtă, mătuşa continuă :

— Mi-am pierdut ochii tot plîngînd nenorocirile lor. Auleu ! matematica, mecanica ! Mitamat ! Mitamat ! Mult ne-a chinuit bătrînul Sendric !

Cumetrele care treceau pe acolo, dădeau din umeri şi reluau în cor :

— Mitamat ! Mitamat !

Tatăl lui Marcel căpătase porecla aceasta de Mitamat („Jumătate Nebun") în 1827, cu prilejul unui tîrg, unic în felul lui, despre care se mai vorbeşte încă la Seyanne. Într-o zi de iarmaroc, Sendric fusese întîlnit între Modena şi Saint-Pierre-de Vassols, vesel şi încîntat, înfipt mîndru pe un animal îndărătnic, înşeuat după moda spaniolă şi cu o înfăţişare ciudată. Nu se văzuse niciodată aşa ceva prin partea locului. Sendric îl cumpărase de la nişte ţigani, era un măgar fără urechi, cu o coadă stufoasă care atîrna pînă la pămînt, un măgar tărcat alb şi negru, zebrat pe crupă şi picioare, cu trunchiul şi pieptul împestriţat de pete ruginii. Trecînd apa, frumosul măgar se decolorase, petecele de piele se dezlipiseră, descoperind arsurile, vînătăile, rosăturile, şira spinării şi coastele găurite, crăpate, umplute cu cîlţi.

Din 1827 îşi toceau limba cumetrele din partea locului cu povestea asta a măgarului pictat şi peticit *(l'aze pinta et petassa)*. Istoria asta hazlie se povestea de fiecare dată cînd venea vorba despre Mitamat. Pe cîmp, la fîntînă, la rîu, verişoarele lui Marcel o auzeau din nou, de fiecare dată cînd veneau să spele sau să-şi întindă rufele. Cînd se pregăteau să-şi încarce cele cinci coşniţe cu albituri, lopăţelele se opreau şi din toate părţile se auzea :

— Ne-ar prinde bine să avem un măgar, măgarul lui Mitamat, măgarul lui Mitamat.

Cea mai mare dintre verişoare răspundea printr-o glumă muşcătoare, în timp ce amîndouă surorile ei îngenuncheau ca şi ea, ca să primească povara pe cap ; se ridicau dansînd, cu pumnii înfipţi în şolduri ; după care, luînd de toartă celelalte coşuri şi legănîndu-le sfidător, plecau cu pasul uşor alergînd pe iarbă, de-a lungul şanţurilor, pînă la terenul pentru manej. Chiar şi după ce dispăruseră, tot se mai auzeau rîsetele răsunătoare şi vocile ascuţite ale spălătoreselor, repetînd ca un ecou refrenul : „Măgarul lui Mitamat ! Măgarul lui Mitamat !"

Mitamat păstră toată viaţa gustul trocului şi al negoţului ; îi plăcea să se vînture prin iarmaroace şi bîlciuri şi, dacă după întîmplarea nefericită din 1827 n-a mai cumpărat măgari de la ţigani, cîştigurile sale nu erau totuşi mai substanţiale. Cu timpul devenise foarte priceput în preţuirea animalelor şi a mărfurilor, şi Marius Tirart spunea că de multe ori i-au prins bine sfaturile lui Sendric, înainte de a face tîrgul cu geambaşii ; numai că se nimerea ca iscusitele speculaţii ale lui Mitamat să păcătuiască mereu pe undeva ; nu le lipsea de fapt decît oportunitatea. Astfel, cumpăra cai sănătoşi şi tineri, de rasă bună, în cele mai bune condiţii ; dar se nimerea s-o facă tocmai cînd era nutreţul mai scump. Alteori, îşi vindea frunzele de dud foarte scump, fără să se gîndească însă că în curînd va trebui să cumpere şi mai scump altele, ca să hrănească viermii de mătase pe care Damiana îi creştea în pod.

Cînd pornea Sendric prin tîrg cu punga de bani sub vestă, puteai fi sigur că n-o să se întoarcă fără să-şi fi umplut căruţa. Metale vechi, paturi de fier, vase, căldăruşe de tuci, maşini de gătit, cuţite de tot felul, roţi de care, totul îi era de trebuinţă ; culegea tot ce putea de la negustorii de vechituri.

— Trebuie, spunea el, ca o gospodărie să fie înzestrată cu de toate şi bine utilată cu piese de schimb. Vreau ca la moartea mea copiii mei să găsească tot ce le trebuie.

Departe de a cumpăra la întîmplare, se arăta foarte priceput ; cînd se vindeau lucrurile celor răposaţi, dacă vreun obiect mai acătării zăcea sub o grămadă de vechituri şi de rupturi, Sendric era primul care-l descoperea, înaintea tuturor negustorilor, şi tot el era acela care ştia să scoată la un preţ de nimic aceste lucruri dispreţuite chiar şi de cei mai iscusiţi.

— Negoţ de aur ! spunea el la întoarcere, descărcînd căruţa ; uneori se ivesc ocazii din astea, care nu le mai întîlneşti niciodată ; nu trebuie să le scapi. Cîteodată îţi prind bine nişte piese de racord, din oţel, ori aramă, sau ceva fierărie bună ca pe vremuri ! Dacă s-ar apuca vreodată copiii mei să clădească, credeţi că nu se vor bucura să aibă de-a gata, sub şopron, grinzi şi bîrne, cum nu mai găseşti azi de aici pînă la Toulon ? Dar priviţi ce piese pe ales ! Şi pe nimica toată, pe un codru de pîine. Un negoţ de aur.

Cu negoţurile astea de aur, bietul om îşi ruina familia. Au fost ani proşti şi deseori era mizerie mare în casă. Lui Sendric i se rupea inima : ajunsese la deznădejde, luni întregi se zbătea

în zadar, căutînd să repare răul făcut. Nu mai cunoştea atunci nici sărbători, nici duminici ; cînd nu era la brutărie, îl găseai pe ogor, şi nu-l speriau nici cele mai grele munci. Secerişul, semănatul, culesul viei, lua tot greul asupra sa fără să primească vreun ajutor, şi dacă nevastă-sa îi tocmea zilieri, el îi trimitea acasă. Îşi impunea privaţiunile cele mai severe şi muncea fără încetare. Seara, după o zi de muncă aprigă, lua din nou strămurarea. Agăţa un felinar de coarnele boului şi pornea la arat pentru toată noaptea...

— Ei, mă credeţi acuma ? spunea mătuşa Laurenţia către soborul său de cumetre. Cînd vă ziceam eu că e Mitamat ! O să vedeţi că rămîne numai osul din ditamai Bannarut (era numele boului), şi-i pune şi pielea pe băţ. Sraşnică ispravă ! Nu mai ştie ce să pună la cale ca să strice !

Dacă Sendric îşi lăsa pentru o clipă treaba ca să vină să-l îmbrăţişeze pe Damianet, ultimul născut, de cum intra în bucătărie, rupt de oboseală, alb la faţă şi năduşit, o auzea pe mătuşa Laurenţia spunîndu-i copilului cu un glas plîngăreţ şi pierit: „Dormi, comoara mătuşii, biet copilaş, o să vedem noi dacă are cineva inima să te scoale din somn". Sendric se apropia în vîrful picioarelor, mătuşa care avea auzul foarte ager se făcea că nu aude nimic, îşi împingea fotoliul mai aproape de leagănul de nuiele, se apleca peste Damianet şi începea să-şi mormăie din nou micul ei cîntecel de adormit copiii, ca şi cum ar fi fost singură : „Somn uşor, biet sufleţel, scump odor al Franţei".

Dacă Damianet ţipa şi plîngea pentru că îi ieşeau dinţii, mătuşa Laurenţia bombănea în colţul ei :

— Haide ! plîngi, plîngi, biet oropsit ! Te-aşteaptă o viaţă nenorocită ; ochişorii tăi frumoşi să-şi plîngă toate lacrimile, să nu mai rămînă nici una pentru vremile de restrişte care te aşteaptă cînd o să treci prin toate chinurile iadului ! Trebuie să se deprindă de pe acuma să rabde de foame ; i-au murit pînă acum patru fraţiori bietului puişor. Sînt nebună că i-am plîns atîta. Spre fericirea lor au părăsit casa asta bătută de nevoi, bieţii îngeraşi !

Cînd copilul rîdea şi se veselea, mătuşa se juca cu el, îi făcea ghiduşii cu mîinile şi cu capul, şi, tot dezmierdîndu-l, spunea :

— Rîzi, Veselache, veseleşte-te cît poţi, steluţă de pe cer, mieluţul sufletului meu, bucură-te de timpul ăsta fericit care n-o să mai ţină. Cînd foametea dă tîrcoale caselor se găsesc taţi

vare să tragă zăvorul şi să-i deschidă larg poarta ; în zilele noastre, taţii sînt aceia care-şi aduc familiile la sapă de lemn.

În felul acesta, drăgălind copilaşul, îşi da mătuşa la iveală tot paraponul. Mătuşa Laurenţia îl iubea pe Damianet, îl cocolea şi-l mîngîia ca pe copilul ei, dar îl iubea şi mai pătimaş în ciuda lui Sendric. Nu îndrăznea să-l atace făţiş pe Mitamat cu Damiana de faţă, care-i impunea prin înfăţişarea ei distinsă, blîndă şi severă, astfel toată îngrijorarea sa ieşea la iveală prin aceste drăgălăşenii răutăcioase. Sendric, pe care-l chinuiau remuşcări cumplite, îi dădea toată dreptatea mătuşii Laurenţia ; se-ndepărta cu inima grea, se-ntorcea la munca lui, şi se poate spune că aici nu se cruţa de fel. În aceste brutării sătеşti, acelaşi om trebuie să facă de toate, să fie brutar, cuptorar, negustor, să meargă la pădure după lemne, să meargă la moară după făină. Sendric se pricepea de minune la toate aceste aspecte ale meseriei sale : la nevoie ar fi fost şi un foarte bun morar. Era vestit mai ales ca un foarte bun tăietor de lemne, chiar după spusele mătuşii Laurenţia. Ea însăşi recunoştea că era de ajuns ca Sendric să dea ocolul unui stejar ca să spună exact cîte chintale de buşteni, rădăcini şi crăci se vor obţine la tăierea lui, şi asta dintr-o privire, o ochire la fel de sigură ca aceea a lui Marius Tirart cînd i se arăta o vită la păşune şi o cîntărea din ochi cu aproximaţie de o livră.

În afara acestor neguţătorii, în viaţa de toate zilele, Sendric era un om de bun-simţ, priceput şi prudent, se descurca foarte bine, mai ales cînd nu erau în joc propriile sale trebi, şi nu degeaba i se cerea sfatul înainte ca o pricină să ajungă la avocat ; toţi îl alegeau arbitru pentru că-i preţuiau spiritul de dreptate şi agerimea ; în sfîrşit era ceea ce se cheamă un bun sfătuitor. Astfel, dacă o bucată de vreme se resemna să nu se mai avînte în negustorii, totul mergea strună în gospodărie. Această mare înţelepciune îl ţinea mai multe luni, uneori un an întreg ; după care, într-o bună dimineaţă, după ce de bine, de rău treburile casei se puseseră iar pe roate, Sendric se strecura în grajd, îşi înhăma catîrca şi o lua la galop spre Vaison, Carpentras sau Malaucène. Pe drum îşi făcea dinainte socoteala cîştigurilor de peste zi.

„Norocul ne surîde iar, îşi spunea el, ce surpriză pentru nevastă-mea deseară ! Totul e în ordine. Am o idee pe ziua de azi şi n-o să-mi ceară mult timp ; cu puţin noroc poţi încheia cel mai grozav tîrg în mai puţin de un ceas, cît să dai ocol pieţei."

Ca de obicei, acest ocol al pieței ținea pînă-n noapte și Mitamatul se aventura în afacerile cele mai păguboase. Ca să fim drepți, ar trebui să spunem că, de cele mai multe ori, nu putea fi învinuit de lipsă de prevedere sau de stîngăcie ; își băga coada soarta potrivnică. Dacă-și vindea gogoșile de mătase la prețul curent, puteai fi sigur că a doua zi va fi o creștere de prețuri nesperată ; și dacă aștepta, mătasea scădea sub orice prevederi. La fel pentru grîu, pentru șofran, pentru vinuri, pentru garanță ; vînzări sau cumpărări, nu nimerea niciodată momentul potrivit. Nenorocul a vrut ca acest ghinion să fie întrerupt din cînd în cînd de cîte un neînsemnat succes. Mai bine n-ar fi avut decît ghinioane ! Pînă la urmă poate s-ar fi descurajat și s-ar fi vindecat de năravș ; dar uneori i se nimerea cîte un chilipir, și asta era destul ca să-i deschidă pofta. Norocul, care-și bătea joc de el, părea că-i făcea cîte un hatîr la țanc doar ca să-l împingă la noi îndrăzneali ; pe aceste întîmplări fericite își zidea strălucite iluzii și se arunca cu capul înainte în afaceri de amploare. La înapoiere, după aceste isprăvi minunate, i se adresa Damianei pe un ton triumfător : „Ei, ce zice Sendrica noastră de afacerea asta ? Aur curat ! Nu-i așa ?“ Își povestea atunci isprăvile de peste zi și se încălzea vorbind : „Ce afacere, un noroc picat din cer, aur curat ! De rîndul ăsta am pășit cu dreptul, și nimeni n-o să mai poată spune că mă paște ghinionul. Sîntem salvați ; dar nu spui nimic, dragă Damiană. Ce s-a întîmplat ?“ Și văzînd-o înmărmurită, își pierdea cumpătul, o privea duios și tulbure și spunea cu mîhnire :

— Era totuși o ocazie rară, am crezut că fac bine.

Damiana se ținea să nu plîngă și-i amintea de copii, de viitorul lor.

— Dar pentru ei fac toate astea ! striga el. Eu n-am nevoie de nimic, trăiesc din te miri ce și pentru voi bucuros mi-aș da sîngele ! Sînt eu omul crîșmelor ? Au umblat vorbe despre mine de cînd ne-am luat ? M-am uitat în viața mea la altă femeie decît la tine ? M-a văzut cineva cu cărți de joc în mînă ? De ce se ține atunci nenorocul de noi ? Ne-a deocheat cineva, e ca un făcut... Ah ! dragii mei, toată nădejdea noastră stă numai în mașinăriile mele ca s-o scoatem la liman. E o avere în ele. Cînd o să reușim să le asamblăm, o să fie o zi mare.

Sendric proiectase tot soiul de aparate ; capcane pentru prins lupi, spărgătoare de pietre pentru caldarîm, bărci cu elice, fierăstraie acționate cu aburi pentru carierele de piatră, pluguri

necanice, mori şi cuptoare mobile pentru armatele de pe mare
i uscat, maşini de vînturat grîul, de ţesut, de cosit, de grăpat.
.ada cea lungă din şopron era înţesată de planuri şi de studii,
i de la cuptor pînă la poliţele cele mai de sus nu se vedeau în
afturi decît şuruburi, plăci numerotate, burlane, planşete, ară-
năriı şi fierării.

„Am aicea o avere, îşi spunea el zi şi noapte, şi o să facem
reabă de pomină pentru oamenii din partea locului. Dar de
nde să iau banii pentru toate brevetele astea ? Of, Doamne !
Dacă aş da o lovitură cu negoţul..."

VIII

Cele mai multe din aceste poveşti despre Mitamat, Marcel
-a aflat de la Espérit. Cum nu se dezlipea de maică-sa în
acanţele pe care le petrecea acasă, habar n-avea ce se poves-
ea la Seyanne despre Sendric, fiindcă nimeni n-ar fi îndrăznit
ă-l batjocorească pe Mitamat de faţă cu soţia lui.

Espérit şi Damiana fuseseră singurii confidenţi ai lui Sen-
ric, mătuşii Laurenţia nu i se pomenise nici o vorbă despre
roiectele de maşini şi ani de zile fusese roasă de curiozitate,
văzîndu-l pe Mitamat umplînd pereţii cu desene şi cifre în
ărbune. În cele din urmă, se ţinu un mare sfat de cumetre, şi
e hotărî că Sendric vrea să se facă hotarnic. La vremea aceea
iimănui nu-i dase prin cap ceva în privinţa muncilor tainice
iin şopron ; poarta curţii din spate era ferecată de mult şi
u se putea ajunge la polată decît trecînd peste stiva de lemne
iin dos, mergînd de-a lungul unui gang întortocheat şi întu-
ecos din uluci, astupat cu fel de fel de rămăşiţe şi de vechi-
uri. Tot aici îşi aveau culcuşul şi cîinii, şi cumetrele nu s-ar
i încumetat niciodată să treacă pe acolo... Ca să ajungi la
reastra joasă prin care puteai pătrunde în acel cotlon, tre-
uia să mai treci şi pe sub o căruţă desfăcută care sta proptită
zid. Pe acest drum venea Sendric la atelier, şi o dată intrat,
entru o mai bună pază, mai trăgea şi zăvorul în urma lui.

Ca de obicei, acest ocol al pieței ținea pînă-n noapte și Mitamatul se aventura în afacerile cele mai păguboase. Ca să fim drepți, ar trebui să spunem că, de cele mai multe ori, nu putea fi învinuit de lipsă de prevedere sau de stîngăcie ; își băga coada soarta potrivnică. Dacă-și vindea gogoșile de mătase la prețul curent, puteai fi sigur că a doua zi va fi o creștere de prețuri nesperată ; și dacă aștepta, mătasea scădea sub orice prevederi. La fel pentru grîu, pentru șofran, pentru vinuri, pentru garanță ; vînzări sau cumpărări, nu nimerea niciodată momentul potrivit. Nenorocul a vrut ca acest ghinion să fie întrerupt din cînd în cînd de cîte un neînsemnat succes. Mai bine n-ar fi avut decît ghinioane ! Pînă la urmă poate s-ar fi descurajat și s-ar fi vindecat de năravuri ; dar uneori i se nimerea cîte un chilipir, și asta era destul ca să-i deschidă pofta. Norocul, care-și bătea joc de el, părea că-i făcea cîte un hatîr la țanc doar ca să-l împingă la noi îndrăzneli ; pe aceste întîmplări fericite își zidea strălucite iluzii și se arunca cu capul înainte în afaceri de amploare. La înapoiere, după aceste isprăvi minunate, i se adresa Damianei pe un ton triumfător : „Ei, ce zice Sendrica noastră de afacerea asta ? Aur curat ! Nu-i așa ?“ Își povestea atunci isprăvile de peste zi și se încălzea vorbind : „Ce afacere, un noroc picat din cer, aur curat ! De rîndul ăsta am pășit cu dreptul, și nimeni n-o să mai poată spune că mă paște ghinionul. Sîntem salvați ; dar nu spui nimic, dragă Damiană. Ce s-a întîmplat ?“ Și văzînd-o înmărmurită, își pierdea cumpătul, o privea duios și tulbure și spunea cu mîhnire :

— Era totuși o ocazie rară, am crezut că fac bine.

Damiana se ținea să nu plîngă și-i amintea de copii, de viitorul lor.

— Dar pentru ei fac toate astea ! striga el. Eu n-am nevoie de nimic, trăiesc din te miri ce și pentru voi bucuros mi-aș da sîngele ! Sînt eu omul crîșmelor ? Au umblat vorbe despre mine de cînd ne-am luat ? M-am uitat în viața mea la altă femeie decît la tine ? M-a văzut cineva cu cărți de joc în mînă ? De ce se ține atunci nenorocul de noi ? Ne-a deocheat cineva, e ca un făcut... Ah ! dragii mei, toată nădejdea noastră stă numai în mașinăriile mele ca s-o scoatem la liman. E o avere în ele. Cînd o să reușim să le asamblăm, o să fie o zi mare.

Sendric proiectase tot soiul de aparate ; capcane pentru prins lupi, spărgătoare de pietre pentru caldarîm, bărci cu elice, fierăstraie acționate cu aburi pentru carierele de piatră, pluguri

mecanice, mori și cuptoare mobile pentru armatele de pe mare și uscat, mașini de vînturat grîul, de țesut, de cosit, de grăpat. Lada cea lungă din șopron era înțesată de planuri și de studii, și de la cuptor pînă la polițele cele mai de sus nu se vedeau în rafturi decît șuruburi, plăci numerotate, burlane, planșete, arămării și fierării.

„Am aicea o avere, își spunea el zi și noapte, și o să facem treabă de pomină pentru oamenii din partea locului. Dar de unde să iau banii pentru toate brevetele astea ? Of, Doamne ! Dacă aș da o lovitură cu negoțul..."

VIII

Cele mai multe din aceste povești despre Mitamat, Marcel le-a aflat de la Espérit. Cum nu se dezlipea de maică-sa în vacanțele pe care le petrecea acasă, habar n-avea ce se povestea la Seyanne despre Sendric, fiindcă nimeni n-ar fi îndrăznit să-l batjocorească pe Mitamat de față cu soția lui.

Espérit și Damiana fuseseră singurii confidenți ai lui Sendric, mătușii Laurenția nu i se pomenise nici o vorbă despre proiectele de mașini și ani de zile fusese roasă de curiozitate, văzîndu-l pe Mitamat umplînd pereții cu desene și cifre în cărbune. În cele din urmă, se ținu un mare sfat de cumetre, și se hotărî că Sendric vrea să se facă hotarnic. La vremea aceea nimănui nu-i dase prin cap ceva în privința muncilor tainice din șopron ; poarta curții din spate era ferecată de mult și nu se putea ajunge la polată decît trecînd peste stiva de lemne din dos, mergînd de-a lungul unui gang întortocheat și întunecos din uluci, astupat cu fel de fel de rămășițe și de vechituri. Tot aici își aveau culcușul și cîinii, și cumetrele nu s-ar fi încumetat niciodată să treacă pe acolo... Ca să ajungi la fereastra joasă prin care puteai pătrunde în acel cotlon, trebuia să mai treci și pe sub o căruță desfăcută care sta proptită de zid. Pe acest drum venea Sendric la atelier, și o dată intrat, pentru o mai bună pază, mai trăgea și zăvorul în urma lui.

La Sendrici, sfîrşiturile de trimestru aduceau zile grele. Poliţele iscălite soseau din toate părţile spre mirarea nespusă a Mitamatului, care nu se afla întotdeauna în situaţia de a le onora. Mitamat era un socotitor foarte ager şi se spunea despre el : „socoteşte ca un înger". Mitamat avea o bună ţinere de minte a ideilor şi a faptelor, a sunetelor, a formelor, a culorilor, memoria numelor, a locurilor, a figurilor ; dar n-avea memoria scadenţelor... Confunda toate datele, încurca toate socotelile şi de creanţele sale uita mai abitir decît de datorii. Într-o dimineaţă dintre acestea, pe care Sendric le uita aşa de lesne, Damiana veni în grabă la şopron, ca să-l prevină asupra unei poliţe de protestarea căreia era ameninţat : o însoţea micuţul Damianet, pe care nu voise să-l lase singur cu mătuşa Laurenţia. Era zor mare, căci poliţa se afla în mîinile portărelului Fournigue.

— Proastă treabă ! Vai de capul nostru ! răspunse Sendric ; Fournigue e neîndurător ; pentru un ceas de întîrziere, i-ar pune sechestru şi lui taică-su. N-o să ne îngăduie nici un minut. Vai de noi ! Proastă treabă ! Trebuie să ne gîndim. Să ne aşezăm pe talaş. Deci Fournigue are poliţa ?

În tot cătunul, oamenii sărmani vorbeau cu groază de acest Fournigue, om veninos, necruţător, aprig la cîştig şi pe deasupra, pasionat de meseria lui din înclinaţie, ca un artist ; pentru plăcerea hăituirii...

După o lungă tăcere, Sendric se sculă şi-i spuse femeii lui :

— Cîntărindu-le pe toate, m-am hotărît să-l caut pe prietenul Espérit ; fără el sîntem pierduţi, dar nu mi-am pierdut nădejdea. Daţi-i ovăz catîrcei.

Mitamat nu ştiuse niciodată să găsească altă cale de ieşire din primejdia scadenţelor. În ultima clipă, chiar cînd se vestea venirea portărelului în tîrg, Mitamat cădea pe gînduri ; visa, căuta, îşi spărgea capul cu tot felul de idei, născocea mii de combinaţii subtile, dar orice ar fi făcut, dacă ar fi meditat cinc minute sau toată ziua, de fiecare dată ajungea la aceeaşi concluzie : „Espérit e un om de nădejde ; femeie, ţine-ţi firea : mă duc la castelul de Saffras." Şi era hotărîrea cea mai cuminte fără economiile înţeleptului şi prudentului Espérit, niciodată n-ar fi scăpat Mitamat din ghearele portărelului Fournigue.

În timp ce chibzuiau astfel asupra acestei situaţii disperate, Damianet alerga de capul lui în atelierul lui taică-su, de la strung la bancul de tîmplărie, de la rafturi la lada cea mare,

se agăţa de funii, învîrtea roţile scripetelor ; se căţăra, mergea de-a buşilea, sărea peste tot, cotrobăind prin toate sertarele, pe sub mese, pe bănci, pe grinzi. Cînd să plece, a trăit una din cele mai mari supărări din mica lui viaţă : se întoarse în bucătărie la mătuşa Laurenţia plîngînd de mama focului. Bătrîna intrase la idei văzînd cît de mult se sfătuiesc Damiana şi Sendric şi, bănuind o taină, încercă să-l iscodească pe Damianet, care şedea botos la o parte, pitit după un scaun ; copilul nu-şi descleşta gura. Timp de o lună n-a pomenit nimic despre călătoria lui prin şopron, după care, într-o duminică, pe neaşteptate, în plin sobor de ţaţe, luă cuvîntul şi, hodoronc-tronc, se porni să povestească ce văzuse în atelierul lui taică-su. Cilindrii aceia, formele decupate în lemn şi în tablă, resorturile, plăcile de tot felul alcătuiau pentru el un întreg univers de jucării bizare şi uriaşe ; bietul copil era uluit ! Amintirile îl năpădeau, îl puseseră să-şi depene povestea de douăzeci de ori.

— Ce nenorocire ! spuneau vecinele. Ridicau braţele spre cer şi plîngeau de mila nebuniei acestui tată de familie.

— Vai de mine ! Ce mişel ! spunea mătuşa. Şi eu care nu ştiam nimic ! Ce se petrece în şopron ? Ce viperă ! Dar las că ţi-o coc eu, vulpe bătrînă !

Din acel moment îşi puse la bătaie tot arsenalul de luptă, nu-l mai slăbi din ochi pe Mitamat, nu mai pierdea o vorbă din cele ce se spuneau în preajma ei în bucătărie. Cînd venea Espérit să stea la sfat cu Sendric, mătuşa nu mai fugea în celălalt capăt al sălii ţipînd că-i împuie capul ; în loc să bombăne şi să se înfurie ca odinioară, dimpotrivă, se apropia de cei care discutau, încet, de-a-ndăratelea, ca să nu le dea de bănuit. Cît timp cei doi prieteni erau prinşi în discuţie, veghea ghemuită în fotoliu, cu capul aplecat pe sub furca de tors, atentă, nerăbdătoare, întinzîndu-şi bărbia ascuţită, ciulind urechile, toată la pîndă, tresăltînd şi făcînd o mutră de şoarece care adulmecă.

Cumetrele complotau cu mătuşa şi Sendric nu mai făcea un pas fără să fie iscodit şi urmărit. Se ştia la ce oră intra în şopron, la ce oră ieşea ; cum se apuca de maşinăriile lui, erau goniţi cîinii din gang ; copiii din cartier se tupilau după lemne şi, prin crăpăturile pereţilor, priveau la Mitamat cum lucrează. La nevoie, ca să vadă mai bine, găureau peretele de scîndură cu sfredelul. Cei mai şmecheri primeau ca răsplată bucăţi de pîine albă şi chiar parale, dacă aveau curajul să rămînă la pîndă pînă la sfîrşitul experienţelor.

Pe temeiul celor aflate astfel, se dezlănțuiau presupuneri și comentarii, și imaginația cumetrelor își lua zborul. Mătușa ardea să afle cît mai multe. Țintuită în fotoliul ei, roasă de curiozitate, se chinuia ca trasă pe roată, pentru că nu putea să coboare în șopron, să scormonească în rafturile acelea tainice, să vadă cu ochii ei, să atingă cu mîinile ei. Marea ei dorință, visul ei era să-l facă pe Sendric să vorbească el însuși despre mașinăriile lui, să-l aibă la mînă, între patru ochi, între patru pereți, ca să-l judece în voie, să discute cu el, să cenzureze, să critice, să sfătuiască ; dar cum să se strecoare în sufletul acestui om tăcut și solitar, „de care se temea ca de foc", după cum spunea dînsa ; și cum să-l ia ? Își deșerta tot sacul de viclenii, punea în joc metodele ei cele mai subtile și totuși Mitamat îi scăpa printre degete ; nu putea fi prins cu nici un chip.

— Auleu, ce drac împielițat : Lunecos ca un țipar !

Cel mai greu era să-l surprindă fără nevastă-sa. Dar omul nu intra în bucătărie decît atunci cînd era sigur c-o s-o întîlnească pe Damiana : de obicei, se ținea de coada ei, ajuta la gospodărie și nu se depărta decît pentru treburile brutăriei. Ieșea Damiana ? Sendric după ea.

— Of, prostul ! fredona mătușa încercînd să-l oprească în drum ; vai, mielul lui Dumnezeu ! se ține de fustele Sendricăi lui, ca un copil de poala mă-sii. Sărman puișor, să nu-l fure cineva ! E așa de frumos ! Ăsta-i bărbat ? Doamne ferește !

Și ca să-l rușineze, la întoarcere, istorisea cu glas tare povestea cu „bărbatul îmbrobodit" *(Gaou gallino)*, din legenda populară, care spală, gătește, face paturile, mulge capra, clocește ouăle și scoate viermii de mătase.

Dacă prin cine știe ce întîmplare Sendric uita să iasă sau era reținut de o treabă în bucătărie în lipsa nevesti-sii, mătușa Laurenția, de cum se întorcea Damiana cu spatele, își expedia vecinele :

— Plecați, plecați, am pus mîna pe el ! îl trag eu de limbă ; dar să nu simtă ceva...

Își rotea fotoliul și pornea spre Mitamat. În grabă mare aborda importanta problemă a mașinăriilor, dar cu asemenea ocolișuri, încît Sendric nu pricepea nimica...

— Ce tîlhar ! își spunea mătușa, ce lotru ! Cu oameni dintr-ăștia îți trebuie o iscusință de vulpe. Am să mă prefac, ca să-l prind mai bine.

Fără să bage de seamă toate aceste iscusite învăluiri, Sendric își făcea treaba și umbla de ici-colo ; mătușa Laurenția îl urmărea cu o repeziciune de necrezut ; lovind cu călcîiul în podea își făcea vînt și-și rostogolea fotoliul pe rotile în toate direcțiile, printre saci, printre lemne, fără să se răstoarne. Și vorbea, vorbea cît o ținea gura. Sendric tăcea, sau răspundea ca nuca-n perete, și astfel convorbirea își urma mersul șchiopătînd, el preocupat și zăpăcit ca de obicei, învîrtindu-se printre mobile cu mișcări bruște și hoțești ; ea, neobosită, sărind și trăncănind, vînînd-și prada, urmărind-o prin toate cotloanele. Dar de îndată ce-avea o portiță de scăpare, Mitamat se făcea nevăzut.

În 1838, de Saint-Blaise, se întîmplă ca mătușa Laurenția să aibă la dispoziție o zi întreagă pentru a-l hărțui pe Mitamat și a-l supune la cazne. Cele mai neînsemnate amănunte ale acestui război domestic se întipăriseră în mintea olarului ; i le înfățișă lui Marcel deosebit de viu, deoarece el petrecuse toată ziua aceea la Sendrici, neputînd să doarmă din cauza febrei care îi dădea o stare de puternică agitație. Se rănise în ajun spărgînd niște lemne și îl culcaseră în bucătărie, iar din patul său, vedea și auzea toate. Credeau că doarme...

În acea zi de Saint-Blaise, Damiana plecase la tîrg cu neamurile și prietenii, iar Sendric fusese lăsat de pază acasă. Mătușa Laurenția se sculase cu noaptea în cap, ca să nu irosească o clipită ; mîncarea de dimineață, spălatul, îmbrăcatul, ceaiul, afumatul cu tămîie, toate aceste trebi de seamă le săvîrși în graba mare, fără ajutorul nimănui, de una singură. Era gata la post, la intrarea în cuhnie, cînd coborî Sendric în curte. Îi întovărăși pe călători pînă-n drum, după care se-ntoarse, se așeză pe ghizdurile puțului, la doi pași de mătușă. Mulțimea se răspîndea pe uliță și pe șosea. Prin poarta mare, larg deschisă, se vedea trecînd ceata veselă a celor ce mergeau la tîrg claie peste grămadă, animale, oameni pe jos, căruțe. Copiii cîntau, fluierau, găinile cotcodăceau, purceii grohăiau cu furie în cotețele lor ; pe lîngă carele încărcate tropăiau călăreții, cîinii lătrau și săreau la picioarele catîrcelor ferchezuite ca de sărbătoare. Scîrțîitul osiilor, răcnetele animalelor, tălăngile, clopoțeii, tropotele cailor, toate aceste zgomote din afară Sendric le asculta cu multă tristețe. Nu se putea hotărî să se întoarcă în bucătărie, și, după ce se scurse mulțimea, el rămase rezemat de zid, cu brațele atîrnînde, cu capul plecat, amorțit și visător,

rîcîind pămîntul cu picioarele. Cîţiva păstori întîrziaţi coborau pe scurtătură în sat ; alţii, mergînd de-a lungul meterezelor, se grăbeau să-i ajungă din urmă pe ceilalţi ; din cînd în cînd se mai auzeau tropotul măgăriţelor şi copitele turmelor care răsunau limpede pe drumul sonor tăiat în stîncă. La aceste din urmă chemări Sendric se trezea tresărind ; după care, căzînd din nou pe gînduri, strîngea în pumni pietricele, pe care le alegea şi apoi le arunca încet, una cîte una, în fundul puţului.

— Omule dragă, îi spuse mătuşa, mi se rupe inima. Parc-ai fi puşcăriaş. Vai, cît te plîng că nu te poţi duce la un tîrg aşa de frumos, bietul nostru Sendric, şi ce lungă o să-ţi pară ziua ! Iată-i pe toţi plecaţi, nevasta, copiii, prietenii. Ce-o să te faci ? Toată lumea dusă, Espérit bolnav în colţul lui, şi tu stai s-o păzeşti pe bătrîna mătuşă, biata Laurenţia, pe jumătate surdă, beteagă, care nu ştie nimic, care n-a văzut niciodată nimic, pe care ai dispreţuit-o întotdeauna ! Tovărăşia mea n-o să te veselească, după cît se pare. În prezenţa mea te plictiseşti repede. Se vede asta pe chipul tău. Cît eşti de cătrănit, săracul de tine ! Vai, vai, vai ! te roade supărarea.

— Asta, ce-i drept, aşa e, spuse Sendric.

Şi mătuşa începu din nou, suspinînd o dată cu el, în chip de condoleanţe :

— Vai, ce lungă o să fie ziua asta, vai, ce lungă ! N-au să se întoarcă ei aşa de curînd. La bîlciuri nu termini niciodată. Ştii dumneata ce vreau să spun, doar n-ai scăpa un tîrg, dacă ai fi de capul dumitale. Cînd eşti pe drumuri, puţin îţi pasă de cei rămaşi în sat, uscîndu-se de plictiseală. Acuma vezi şi dumneata : cînd eşti departe, suferinţa mare o au cei ce rămîn. E rîndul dumitale azi. Nu strică să vezi pe pielea ta cît de tristă-i casa pentru cei lăsaţi de izbelişte. În sfîrşit, fără supărare şi cu inima bună, îţi ofer tovărăşia mea. Dacă vrei, o să folosim dimineaţa asta ca să stăm de vorbă în linişte, ca nişte buni prieteni, despre tot ce te interesează. Am şi eu multe de spus, ştiai asta ? Nu sînt o persoană cu carte, dar am capul pe umeri, şi cine m-ascultă nu-şi pierde vremea... Nu faci plămada decît spre prînz, cel mai curînd, şi, socotit cum te ştiu, nu cred să-ţi schimbi orele. Pînă atunci, dacă ţi se urăşte, îţi stau la dispoziţie. Hai Sendric, dacă tot nu ştii ce să faci, vino să stai puţin lîngă mine, pe scăunel : o să încercăm să-ţi ţinem de urît.

Sendric îi răspunse :

— Nu de muncă duc lipsă, mătușă. Chiar acum o să m-apuc să întind bălegarul de-a lungul zidului, fără să mă depărtez. Dacă ai nevoie de mine, cheamă-mă.

— Nu te sinchisi de mine, spuse ea ; ai de alergat pe-afară, nu te reţin ; eşti stăpîn, pleacă, pleacă. Nu-ţi prea place casa ta, e limpede, s-ar zice că-ţi cade-n cap, aşa te fereşti să stai în ea. Poate din pricina mea ; te stingheresc, văd eu bine ; tovărăşia mea te supără, ai un dinte împotriva mea, ştiu eu... Şi pentru ce, Doamne sfinte ! ce-mi poţi reproşa ? Doar grija pe care ţi-o port. Mă tot cercetez şi nu-mi găsesc nici o vină. Ţi-au împuiat capul cu minciuni împotriva mea. Nu ştiu cine te mînă din spate, dar să ştii că rău sfetnic ţi-ai găsit. Poftim de vezi ! chiar acum, cînd vorbesc serios cu tine, gîndul îţi zboară aiurea. Stai ca pe jar, abia te ţii să n-o iei la sănătoasa ; te frige pămîntul sub tălpi : pleacă ! Pleacă ! Te ţine cineva cu sila ? Lasă-mă singură şi neajutorată ; sînt învăţată. O zi mai mult sau mai puţin, nu mai contează...

— Ei bine ! o să ne întoarcem în casă, spuse el zvîrlind furca în grămada de gunoi. Iată-mă-s ! Eşti mulţumită ? Ce vrei de la mine ?

— Eu de la dumneata ? Nimica, nimicuţa, nimic ! Dacă te-ai întors de dragul meu, ai greşit. Cine te caută ? Doamne fereşte ! Cui îi trebuieşti ? Du-te-vino, pleacă, fă cum îţi spune inima, ce-mi pasă ? Îţi eşti singur stăpîn. Eu nu cer nimic, nu aştept nimica, nici de la dumneata, nici de la altcineva, îmi ţin singură de urît. Eu să te chem ? Niciodată, niciodată, pot să jur !

Sendric se apucă să deretice prin bucătărie.

— Ei tată Sendric, strigă mătuşa, dacă tot nu ştii ce să faci, vino să-mi bagi aţa-n ac !

Veni în grabă şi goli coşuleţul de lucru.

— Cu plăcere, mătuşă Laurenţia, cu dragă inimă ; am ochi bun, o să-ţi înfig o duzină de ace în braţul fotoliului, mai mari şi mai mici, gata pregătite. Iată-mă-s...

O dată aţele trecute prin ace, mătuşa nu mai voia să coasă. Îi trebuiau igliţele, roata de tors, sacul cu petece, fuiorul, boarfele vechi, în fiecare clipă schimba lucrul, îşi pierdea foarfecele, degetarul, centimetrul, tiparele, fusul, măsurile, cutia cu tabac ; un semn, o vorbă, şi era servită după dorinţă, după care harnicul Sendric se apuca în fugă de lucrul lui ; dar mătuşa îl întrerupea îndată.

— Ei ! drăguță ! dacă tot stai degeaba, fă-mi un serviciu ; fii și dumneata bun la ceva.

Îl punea să depene mătase, să facă gheme de ață, de bumbac, de lînă.

— Încă un scul ; e ultimul. Tot depănînd, putem sta de vorbă în toată liniștea, ca doi vechi prieteni. Am multe să-ți spun, știai ? Despre ce ? Ghicește, hai ghicește, dacă ești în stare. Poate că din întîmplare poți să-mi dai noutăți despre un tată de familie care se îngroapă zile-ntregi într-un fund de șopron, printre lăzi, butoaie, grinzi, scînduri, rafturi, fără știrea nimănui, ca urșii, ca lotrii ? S-a mai văzut să se ascundă cineva ca să facă o treabă cinstită ? Nimeni, niciodată !

După cîteva minute, mătușa se plictisea de depănat ; își cerea mătăniile. Sendric întîrzie să i le aducă ; mătușa tremura toată de nerăbdare.

— Ce nenorocire ! S-or fi pierdut, pierdut fără urmă. Nu te mai face că le cauți, Sendric, știi bine că n-are rost. Cine-mi spune că nu le-ai dat chiar dumneata lui Damianet, ca să le strice ? Nu ești în stare să-i refuzi nimica. Ești de o slăbiciune ! Bătrîne Sendric, tare prost îți crești copiii ! Ar fi timpul să-i aduci pe calea cea bună ; Damianet ăsta o ia razna ; tat-su bucățică ruptă. Nu stă niciodată locului. Ce băgăreț ! Ce meșter-strică ! E un viezure. Sînt sigură că a rătăcit mătăniile astea, că le-o fi aruncat în fîntînă ; și ele n-au pereche, nu le-aș fi schimbat nici pe niște mătănii de aur. Cine mai știe de cînd le avem în familie ? Sîntem unul din neamurile cele mai vechi din ținut ; de sute de ani a tot fost cîte un Sendric meșter brutar, din tată-n fiu. Se stinge spița cu dumneata. Nu faci multe parale ; ei bine ! Damianet al dumitale o să fie și mai rău...

După ce-și căpătă mătăniile, își ceru cartea de rugăciuni. Îndată ce-o deschise, o închise la loc, țipînd că moare de foame. Ca să curme orice plîngere, Sendric apropie ora mesei cu două ceasuri ; mătușii Laurenția nu-i mai era foame.

— Ia te uită ce grăbit mai ești ! S-ar zice că supărarea îți ascute pofta de mîncare. Ca om cu necazuri ce ești, mănînci mult, bătrîne Sendric ! Eu nu sînt ca dumneata ; îmi place o viață așezată, cu mese la timp, ca și toate celelalte; dar, mă rog, aici nu sînt la mine acasă, și, bine-nțeles, mi se arată asta la fiecare pas ; sînt tratată ca un copil, mi se schimbă orele de

masă fără să fiu întrebată ; mi se dau obişnuinţele peste cap cu de-a sila. La vîrsta mea, asta m-ar putea ucide. Dar aşa-s bărbaţii ; trebuie să le faci voia. În ce mă priveşte, eu nu mai joc după cum mi se cîntă, m-am hotărît. Poftim, mănîncă, mănîncă fără mine, mănîncă singur, mănîncă tot, ia şi partea mea. Eşti înfometat ca un lup, şi tot ce-i pe masă n-o să-ţi ajungă nici pe-o măsea ; îţi dau şi porţia mea. Poţi să scoţi tacîmul meu. Mă lipsesc.

— Şi eu la fel, mătuşă Laurenţia ; cînd ai să vrei dumneata.

Apucă oala şi o agăţă deasupra vetrei, cît mai sus.

— Cînd ai să vrei dumneata, mătuşă. Cînd o să doreşti. Nu e nici o grabă, putem aştepta, mai avem două ceasuri înainte. Pînă la ora douăsprezece ai tot timpul. Pînă atunci foloseşte-te de bătrînul Sendric după voie, dar la amiază, cînd or bate clopotele, mă duc la covată, mă bag cu capul în ea, şi, degeaba mă chemi, e ca şi cum ai vorbi cu pereţii.

Nu mult după aceea oala fu coborîtă din nou pe masă, apoi agăţată iar, apoi pusă iarăşi pe faţa de masă albă şi repusă pe cărbuni. La fiecare sfert de ceas, mătuşa cădea lată de foame ; de îndată ce era servită, nu-i mai era poftă de nimic. În sfîrşit consimţi să se aşeze la masă ; Sendric se ocupă de ea cu toată grija, dar în ce-l priveşte, nu făcu cinste bucatelor şi mătuşa îi căuta nod în papură din pricina prea marii lui sobrietăţi.

— Te chinuie foamea şi te stăpîneşti, văd eu bine. Îţi dai aere în faţa mea. Căzneşte-te, tată Sendric, şi nu te mai prosti. E o măsură în toate. Mănîncă, mănîncă, şi o să vie şi pofta mîncînd, ţi-o spun eu. Haide, îndrăzneşte ! Cele mai bune clipe din viaţă, la masă le petreci. Ştiu eu că trăieşti ca păsările cerului, dar tot nu te poţi hrăni numai cu apă şi cu vînt, şi la urma urmei prea te pierzi cu firea pentru că eşti fără nevastă cîteva ceasuri. O zi de despărţire, şi iată-te abătut şi bolnav. E caraghios ! Ce vrei să gîndească lumea despre dumneata ? Se spun şi aşa destule, omule ! Dac-ai şti cum se vorbeşte în tîrg despre dumneata ! Mi-e şi ruşine, nici nu mai ştiu ce să răspund. Cum să mă împotrivesc cînd îmi ajung la ureche vorbe ca astea : Ce gogoman şi Sendric ăsta ! Ce prostănac ! Ăsta nu-i bărbat, fără Damiana lui se crede pierdut. E de ajuns să se depărteze o clipă, şi-şi pierde capul ; e mut, e surd ! Iată-l în lună. Mereu Damiana şi iar Damiana ! Departe de ea eşti un trup fără suflet !

— Da ! Damiana e o femeie şi jumătate ! spuse Mitamat încuviinţînd din cap.

— E plină de însuşiri, spuse mătuşa.

— Aşa e, pe cinstea mea, tuşă Laurenţia ! Bine zici ! Damiana şi cu mine sîntem ca degetele de la mînă.

— Dar n-o meriţi, Sendric, să ştii de la mine, n-o s-o meriţi nicicînd, mă auzi ? Nu faci nici cît degetul ei cel mic.

— Fără doar şi poate, mătuşă, e adevărul adevărat, pe-onoarea mea ! Precum spui ! Nu sînt două Damiane pe lume ; poţi să mergi pîn-la capătul lumii şi nu-i găseşti pereche !

— Este o persoană plină de merite. Cu dumneata a avut necazuri multe. Dacă ţi-o laud, să ştii, Sendric, că nu o fac ca să te necăjesc, te rog să mă crezi ; dac-aş şti că te supăr aş tăcea pe loc.

— Spune înainte ! strigă Mitamat, care nu se sătura niciodată ascultînd cum îi e lăudată nevasta. Putem vorbi despre Sendrica şi pînă mîine dacă vrei. Sînt omul dumitale. Adă oala ; mi s-a făcut foame.

Şi, cu un aer fericit îşi turnă un poloric.

Văzîndu-l atît de bine dispus, mătuşa o luă de la început.

— Da, omule, ai aicea o femeie de treabă ; ţine foarte mult la dumneata, poate chiar prea mult ! Dac-ai şti cum se topeşte cînd te duci la tîrgurile dumitale ! Jidov rătăcitor ! De multe ori am văzut-o cum se ţine cu dinţii să n-o podidească plînsul.

— Adevărat ? spuse el. Ei bine, dacă mă mai prinde cineva la tîrgurile astea, să nu-mi mai spuie pe nume. Tuşă, uite, sînt mai bine de şase luni de cînd n-am mai făcut un pas în afara comunei decît ca să mă duc la moară. Cu negoţul, cu negoţul s-a sfîrşit.

— Deie Domnul, omule. Deie Domnul ! Urmează-mi totdeauna sfatul şi o să-ţi meargă bine. Poţi să mă crezi pe mine, negoţul nu e bun ; e o mare supărare pentru femeia dumitale. A venit ceasul să-i dai şi ei puţină mulţumire.

După care adăugă cu înţeles :

— Şi de altfel la ce bun acuma toate drumurile astea ? Ce mai ai de cumpărat ? Nu ţi-ai ticsit şopronul de sus şi pînă jos ? Se zice că e plin ca un ou. Şi pentru ce, Doamne sfinte ? La ce bun ? Şi acum, pentru că sîntem între patru ochi omule, hai să ne lămurim o dată pentru totdeauna, să folosim prilejul ca să-mi spui ce se petrece acolo, în şopronul ăla ? Ce naiba

tot faci acolo ? Ce ai de gînd ? Vorbeşte, vorbeşte ! N-o să te trădeze nimeni.

La auzul acestora, Sendric sări de la masă şi dintr-o sorbitură îşi goli strachina. Ceasul bătea ; Sendric se duse la covată. Acuma nu mai puteai să-l baţi la cap. Cum îşi afunda braţele în făină, nu mai era omul blînd şi răbdător dinainte ; mătuşa ştia lucrul ăsta din experienţă, aşa încît se resemnă şi ea cum putu cîtă vreme îl văzu în focul lucrului. Dar cînd, după ce înşirase pîinile pe scîndură, Sendric apuca alt sac de făină ca să-l răstoarne în copaie, mătuşa Laurenţia nu se mai putu stăpîni. Se plictisea, suspina, gemea, scîncea de ţi se rupea inima ; în curînd de nerăbdare o apucă tusea, o tuse acră şi seacă. În zilele ei de nelinişte cădea pradă acestor crize nervoase. Tusea aceasta era involuntară şi neprefăcută, dar mătuşii nu-i displăcea să fie compătimită ; o dată pornit accesul, nu se reţinu, dimpotrivă arătă chiar multă bunăvoinţă, apoi dădu şi o mînă de ajutor, după care se căzni puţin, apoi mai mult, în sfîrşit tusea izbucni ; tuşea cu tot plămînul, aşa de bine încît o auzi şi Sendric, cu toate că zbiera şi răcnea după obiceiul brutarilor cînd îşi frămîntă aluatul.

— Vai de mine ! Mi se rupe inima cînd te aud, spuse el, o să-ţi dai sufletul. Din fericire nu s-a stins încă focul ; răbdare ! răbdare ! Lasă-mă să-ţi pregătesc nişte ceai de flori şi zeamă de smochine cu lapte. O să-ţi moaie pieptul !

Mătuşa se lăsă mult rugată pînă să ia ceaiurile ; le bău încet, picătură cu picătură ; tusea potolindu-se, începu să se plîngă de-o durere de şale.

— Ei ! dac-aş mai avea picioarele zdravene, spunea ea, cum m-aş mai duce să-ţi deretic puţin prin şopron ! Numai o femeie ştie să facă curat. Ce zăpăceală trebuie să fie pe-acolo ! Ce trebuie să fie ! Cred că n-ai loc să te-nvîrţi. Se pare că e plin peste tot. Şi-o neorînduială...

— De unde ştii ? o întrebă Sendric.

— Cine mi-a ciripit ? răspunse ea ; degetul meu cel mic. Ştie el multe, multe, şi poate că-n curînd o să ai de ce să te miri. Da, da, vei fi fiind tu isteţ din cale-afară, dar nici bătrîna dumitale mătuşă n-a dat încă în mintea copiilor ; a descoperit ea, Laurenţia, multe minuni.

Mitamat nu pricepea nimica din toate aceste parabole ; îşi pregăti al doilea cuptor, şi, cînd totul fu gata, se pregăti să iasă. Mătuşa nu-l scăpa din ochi.

— Aud o căruță pe drum, spuse el, poate că-mi sosește mătasea. Mă duc s-o cîntăresc.

În timp ce se urca pe masă ca să ia din cui cîntarul roman, mătușa Laurenția își răsuci fotoliul și-l repezi pînă la ușă, așezîndu-se de-a curmezișul, ca să-i taie drumul. Sendric se întoarse spre scară ; și această ieșire era închisă.

— Nu-i nici o scăpare, tată Sendric. Toc ! Toc ! Toc ! Broasca e zdravănă.

Rîdea cu lacrimi, cu mîinile-n șolduri.

— Toc ! toc ! toc ! Ușa se ține tare ; ca s-o deschizi ar trebui să-i smulgi belciugele. Te sfătuiesc să cauți cheia. Vai, ce bine mă simt, sînt grozav de fericită. Caută peste tot, sus și jos ; pînă la Paști ai tot timpul s-o găsești. Cheia e la mine în buzunar, vino să vezi. Ei bine ! nu-ndrăznești să te apropii ! Ți-e frică să nu te mănînc ? Poftim încoace și agață balanța pe vatră. Crede-mă : căruța noastră nu se întoarce decît pe seară, și avem tot timpul ca să ne povestim micile noastre taine, prietenește, singuri cuc, nestingheriți și liniștiți ca cei fără de prihană. Hai mai aproape, mai aproape : sînt cam tare de urechi.

— Mătușă Laurenția, spuse el, sînt foarte îngrijorat de grîul nostru, care a rămas culcat de la furtună ; dacă nu vine un vînt bun și uscat ca să-l îndrepte, se mai pierde și recolta asta. Roadele pămîntului trec prin mari primejdii. Trebuie să mă lași să ies, ca să văd dacă se îndreaptă vremea.

— Se-ndreaptă, și încă cum, tată Sendric, Doamne-ajută ! Simt asta în toate mădularele, care mă-njunghie de mama focului. Rămîi, rămîi, nu e nici o grabă, nici o nevoie să pleci ; crede-mă : pînă-ntr-un ceas o să se ridice un vînticel, de o să smulgă coarnele boilor. Mă pricep fără să casc gura la nori. Am brațe și picioare care-mi dau semne despre vreme.

Se apropie de ea prevenitor.

— Dacă te doare ceva, mătușă, spune-i lui Sendric ! Sînt aici ca să te slujesc. Să tragem cămeșoaia, să-ți fac o frecție.

— Parcă de durerile mele îmi arde mie acuma ! strigă mătușa scoasă din răbdări. Lasă-mă, brută bătrînă, lasă-mă. Durerea mea e treaba mea. Acuma o să ne lămurim, și, de data asta, pe cuvîntul meu, că n-o să mă mai amîi la paștele cailor. Să dăm totul pe față. Chiar acum ! Pe loc ! Ce se petrece în șopron ? Ce facem acolo ? Și cu mașinăriile, ce-i ?

— Maşinăriile mele ? spuse Mitamatul, foarte surprins ; ce maşinării ? Hai spune, spune, ce ştii despre asta ?

— A, iacătă că m-asculţi acuma ; mare cinste ! Foamea scoate lupii din crîng. N-o mai faci pe mortu-n păpuşoi, te-am băgat la idee, după cîte văz. Ia te uită, nu mai eşti surd ! A vorbit mutul, ce minune ! Ei bine, prefăcutule, taina aceea mare cine n-o cunoaşte ? Se ştie tot despre maşinăriile dumitale ! Şi ceasurile, ai ? Vulpe bătrînă ! Şi învîrtitoarea de frigare ?

Asta era tot ce-şi putea închipui ea mai complicat ; nu întrezărea nimic mai presus.

— Ceasuri ? spuse Sendric. Frigări ? Eu fac frigări ?

— Ei bine, da ! Faci frigări. Nu încerca să mă amăgeşti : te-am prins. Ce obraz gros ! Nu vrea să recunoască ! Şi numai ieri dimineaţă, la ce lucrai ? Şi duminica trecută, cu înscrisurile şi zmîngălelile alea ? Hai, cucuvea bătrînă ? Frigări, frigări ! Îndrăzneşte să spui că nu.

Sendric nu răspundea ; se pregătea să taie cu ferăstrăul un trunchi de copac. Mătuşa îl chema cu o voce drăgăstoasă :

— Sendricuţ, Sendricuţ ! Ia poftim colea lîngă mine, să mai răsufli niţel. Lasă naibii stejarul acela ; sînt destule lemne tăiate. Nu-i nici o grabă şi-ai obosit, *pecaïre !* Vrei să te istoveşti muncind ? Vino, vino să te odihneşti pe scaunul ăsta, şi o să stăm de vorbă ca doi prieteni buni. Cruţă-te, dragul meu ! Fără îndoială că te zbaţi prea mult. E timp destul pentru toate, omule, şi dacă întreci măsura, n-o să te mai ţină balamalele. Ai făcut-o destul pe viteazul ! O să dai în brînci şi odată rămîi lat ! Ascultă ce-ţi spun ; să nu crezi că eşti de fier sau de piatră ; cu atît mai mult cu cît nu asculţi de sfaturile nimănui ca să te-ngrijeşti mai bine ; de la un timp ai căpătat o culoare verde la faţă care nu-mi spune nimica bun. Şi ce ochi ! Ce voce ! Parcă eşti o stafie ; mai mare mila ! Galben ca o gutuie ! Şi slab, slab, de poţi trece prin urechile acului.

Mitamatul tăia liniştit cu ferăstrăul trunchiul de stejar. Ca să-l zgîndăre şi să-l întărîte mai rău, mătuşa repeta în fel şi chip :

— Ţi-e ruşine va să zică de meseria noastră de brutar ? Se vorbeşte peste tot că vrei să te aşezi ceasornicar. La vîrsta dumitale e cam tîrziu să-ţi schimbi rostul. Piatra care se rostogoleşte nu prinde muşchi. Domnul dispreţuieşte pe oamenii din

satul lui. Domnul vrea să se facă tîrgoveț la oraș, cu bastonul în mînă. Să crăpi de rîs !

Toată osteneala de pomană, nimic nu izbuti să-l clintească. Sendric tăia buturugă după buturugă fără să ridice capul și, după ce le stivui, ajunse dintr-un singur pas la ușă.

— Mătușă Laurenția, acum pot să trec ?

— Nu, nu, nu.

— Foarte bine, spuse el ; m-apuc să fac o scară. Vezi grămada asta de lemne, mătușă ? Am aicea cu ce să-mi omor vremea pîn-deseară, cînd s-or întoarce ceilalți. Și-apoi, prea erau frumoase lemnele astea de salcie, ca să fie puse pe foc. După ce le-oi lucra, o să fie o plăcere. Privește-mă cum lucrez ; sînt unii și mai stîngaci decît mine...

Cînd s-au întors oamenii de la bîlci, scara era isprăvită și Sendric răzuia, răzuia înainte. Vergeaua de fier se înroșea pe foc, toate lemnele stăteau pe jos, desfăcute în bețe mari, bețe mici și scînduri. Orînduise toate piesele ca să monteze scaune. Ar fi ajustat duzini și sute chiar ; ar fi răzuit pînă la sfîrșitul lumii, fără ca mătușa să-i poată smulge o singură vorbă despre mașinării. O dată căzut în mutenia lui, se ținea îndărătnic și tare.

Scene ca cele din ziua de Saint-Blaise, cărora Espérit le fusese martor tăcut, nescăpînd nici un amănunt — se mai repetară de multe ori între Mitamat și mătușa Laurenția, fără ca aceasta să poată scoate ceva de la el. În public, îl iscodea prin întrebări ocolite, prin înțepături și aluzii ; dar Sendric nu le lua în seamă și tăcea mîlc. Mătușa se răzbuna hărțuindu-l în fel și chip, chiar și seara, în sînul familiei. În serile cînd se cocea pîinea, după ce plecau cumpărătorii, mătușa Laurenția stingea lampa și ei lucrau la lumina focului, ca să se economisească uleiul. După cină, Damiana mergea să-și culce copiii. Sendric, nemaiauzind zgomot, se credea singur și visa la mașinile lui. Stătea ghemuit pe bancă, cu picioarele pe poliță, desenînd și socotind pe cenușa căminului cu vîrful cängii lui de brutar ; mătușa Laurenția torcea în spatele lui, la lumina cuptorului întredeschis. Cînd era mai absorbit în socotelile lui, cu o lovitură de fuior îi zvîrlea tichia de pe cap.

— Ei, sărmane, dormi ? Ia vezi că-ți ia foc cipilica. Trezește-te, lunaticule ! Se stinge focul și o să se strice pîinea.

IX

Marcel nu se sătura de poveştile acestea, pe care i le istorisea Espérit ; îl punea deseori să i le mai spună o dată, cu toate amănuntele ; nimic nu-i era indiferent în relatarea minuţioasă a acestor mici drame domestice. În ce-o priveşte, mătuşa Laurenţia îi povestea în felul ei răutăţile lui Mitamat ; Marcel o asculta cu multă atenţie. Prin învinuirile pătimaşe ale mătuşii cît şi prin povestirile pline de înţelegere ale lui Espérit, la care se adăugau propriile sale amintiri, reînviate, luminate astfel, el reconstruia în trecut toată viaţa tatălui său, pe care îl cunoscuse atît de puţin ; îi ghicea suferinţele, temerile, iluziile, obiceiurile ; îi pătrundea sufletul, şi toate la cîte fusese martor în copilărie i se arătau acum într-o lumină neaşteptată. Damiana înţelese atunci că sosise clipa să nu-i mai ascundă nimic lui Marcel. Pînă atunci se arătase faţă de el extrem de reţinută în tot ce privea ultimii ani ai lui Sendric, sfîrşitul lui, cauzele tainice ale morţii sale. Marcel află prin dînsa această poveste dureroasă, şi astfel cunoscu tot tristul adevăr.

Tocmai cînd îi mergea mai prost cu banii, Mitamat moşteni pe un unchi al său, maniac şi bănuitor, care nu vorbea cu el de douăzeci de ani : Sendric din Brantes, cea mai apropiată rudă a sa, şelar renumit, care, după cîte se spunea, „ridica banii cu lopata". Îi veneau muşterii din cele patru colţuri ale Proventei şi deseori chiar din Dauphiné. Ţinea banii la ciorap. La fiecare două luni, un precupeţ din Orange îl aproviziona cu pîine neagră cumpărată de la porţile cazărmilor, treabă pentru care bătrînul Sendric îi repara în schimb chingile. Şelarul trecea drept foarte bogat, dar nu se ştia să fi avut nici pămînt, nici rente şi în viaţa lui nu pusese piciorul la vreun notar, nu pomenea de ei decît cu groază, cînd se-ntîmpla, lucru rar, să deschidă gura. Trăia singur, de o parte, în tovărăşia unui cîine foarte rău. Omul şi cîinele se hrăneau cu ierburi şi coji de pîine uscată. Îşi aveau bîrlogul într-o coşmelie din pietroaie, lîngă torent, în afara tîrgului. În toată bojdeuca nu se afla alt mobilier decît un dulap vechi de stejar masiv, placat cu abanos, o secure, o puşcă, un telescop, nişte brice şi cele mai bune, cele mai frumoase unelte de lucru ce s-au văzut vreodată,

din oţel scump, de fabricaţie englezească. La Brantes, circulau istorii ciudate despre acest dulap misterios care era mereu zăvorît. Dacă se nimerea ca un curios să-l întrebe pe şelar ceva în legătură cu asta, drept răspuns el îşi fluiera dulăul sau îi arăta puşca. Securea o folosea la spartul piinii cazone, tare ca piatra şi mucegăită, cu care îşi ţinea zilele ; se rădea de două ori pe zi cu briciul, în sfîrşit cu telescopul cerceta astrele în fiecare seară după cină şi dimineaţa, înainte de a se apuca de treabă, îşi făcea horoscopul cu un joc de cărţi.

La optzeci şi trei de ani, nu schimbase nimic în felul lui de viaţă. Dormea pe tare, îmbrăcat, fără alt aşternut decît un biet mindir de paie, cu cîinele de-a curmezişul drept pernă. Într-o dimineaţă a fost găsit ţeapăn în culcuşul lui de mizerie, cu braţele încrucişate, capul drept, puşca între picioare şi, la căpătîi, cîinele care urla şi-şi plîngea stăpînul. Au venit de la tribunal, au dat fuga la dulapul despre care se credea că e bucşit cu aur şi nu găsiră decît cărţi de joc, săpun, grămezi de almanahuri, în număr de optzeci şi trei, şi tot atîtea exemplare din *Mesagerul şchiop*, numerotate şi orînduite pe ani ; în fund, sub hîrţogăriile astea, un butoiaş cu pulbere, codul şi nişte alice. Cînd oamenii încercară să ia puşca, dulăul credincios sări peste mort şi apucă ţeava cu dinţii. Puşca şi-a slobozit încărcătura şi i-a zdrobit falca ; era încărcată ca o archebuză.

Scotociră prin salteaua de paie, era înţesată de saci de galbeni... Casa a fost cercetată în toate ungherele, toţi se aşteptau să mai dea şi peste alte lucruri de preţ în vreun ascunziş, iar oamenii îşi aminteau ce-i spusese şelarul precupeţului cu pîinea : „testamentul meu se află în comoara mea.“ Încă o ciudăţenie a acestui bătrîn sucit, pentru că toată averea şi-o ţinea în saltea ; şi goliră din nou dulapul, scuturară pachetul cu almanahuri, răsturnară toate sertarele, fără să poată descoperi un singur rînd scris de mîna mortului.

Şelarul murind fără testament, comoara din saltea revenea după lege lui Mitamat. La Seyanne, vestea aceasta întoarse tot satul pe dos ; Sendric nu mai trecea drept nebun ; mătuşa Laurenţia nu mai îndrăznea să-l bruftuluiască ; îi vorbea cu mult respect, încercînd totodată să-i strecoare sfaturi pentru folosirea acestei averi nesperate, pentru plasarea banilor, garanţiilor necesare, îndemnîndu-l să n-aibe încredere în nimeni, şi mai ales în prieteni.

— Atenţie la împrumuturi, Sendric, să ne păzim de musafiri nepoftiţi ! Vai de mine ! Să ne ferim de musafiri nepoftiţi.

Pe drum, ca şi-n bucătărie, Mitamatul nu mai întîlnea decît zîmbete, puştimea satului se dădea la o parte din calea lui, notabilităţile îl salutau curtenitor, cumetrele îi făceau plecăciuni adînci. Mătuşa Laurenţia îşi lua şi dînsa partea ei din toate onorurile acestea ; însemnătatea ei sporise, cercul său de vecine se întreise, i se făcea o curte stăruitoare, şi Bouillarga, vechea ei duşmancă, nu era cea mai puţin zeloasă dintre cele care o vizitau.

Pe Bouillarga mătuşa o primi la început foarte rece ; dar a fost înconjurată cu atîtea atenţii, a fost îngrijită, răsfăţată, şi în toate i se făcea pe voie cu atîta dibăcie, încît pînă la urmă nu mai ţinu socoteală de vechile ei supărări şi se-nvoi s-o primească printre cumetrele sale, bine-nţeles după ce-o făcu să înghită porţia cuvenită de venin. Această Bouillargă avea şapte fete, toate urîte şi rele ca nişte ciume. Cele mari îşi petreceau timpul bătînd balurile şi promenadele în căutare de măritiş. Le întîlneai pretutindeni cu ifosele şi zîmbetele lor acre, trăncănind pe-ntrecute şi căutînd să dobîndească bunăvoinţa părinţilor. Îmbătrîniseră în meseria asta şi mama lor, înciudată, le ameninţa adeseori că le ia înapoi rochiile înzorzonate şi boneţelele de dantelă, dacă nu se mai înfăţişează odată ginerii. A cincea şi a şasea erau cocoşate, ele se ocupau de casă şi nu purtau decît zdrenţe. Toată nădejdea Bouillargăi nu mai era acum decît în ultima dintre fetele sale, în vîrstă la vremea ceea de vreo patru ani : pe aceasta i-o hărăzise de nevastă lui Damianet, şi ameţită de visele ei ambiţioase, se ruina în podoabe şi toalete pentru mica pocitanie pe care o aducea în fiecare zi la Sendrici. De cînd Damianet devenise o partidă, pe toate mamele fetelor le cuprinsese o mare dragoste pentru el ; dar nici una nu se pricepea să-l răsfeţe ca Bouillarga, care de dimineaţă pînă seara îi umplea buzunarele cu bunătăţi.

— Mă gîndeam eu că o să ne bată şi pe noi norocul într-o bună zi, spunea Sendric ; totul e să ştii să aştepţi. Aşadar, se va auzi în curînd vorbindu-se şi despre mecanismele mele.

Averea şelarului ajungea pentru plata datoriilor, a brevetelor şi pentru construirea, în sfîrşit, a minunatelor maşini proiectate, începînd cu morişca de vînturat grîul, zisă „vînturătoarea", a cărei machetă era expusă sub clopot, la loc de cinste, în spatele rafturilor. Acest muzeu de taină nu era cunoscut

decît de Damiana şi de Espérit. Espérit îl ajutase pe Sendric la lucru ; împreună dăduseră fiinţă capodoperei, cu scîndurele, capete de tinichea, cu bucăţi de tablă şi arcuri de ceasornic. Morişca mergea de ţi-era mai mare dragul. Cînd era necăjit, se ducea în şopron, deschidea ascunzătoarea şi, ca să mai prindă suflet, pornea morişca...

La ruperea sigiliilor, Mitamat se duse la Brantes cu prietenul Espérit. Oamenii legii devastaseră casa şelarului ; împinseseră cercetările pînă-n pod. Toate dulapurile erau vraişte. Nici un perete, nici o scobitură care să nu fi fost ciocănită ; se vedeau urme peste tot. Bucătăria era desfundată, rafturile erau pe jos, paiele din salteaua spartă se răspîndiseră pe podea şi frunzele uscate zburau în toate părţile, printre teancurile de almanahuri îngrămădite, cum a dat Dumnezeu, în fundul căminului. Mitamat, om îngrijit şi metodic, orîndui din nou aceste fascicule cu mare grijă, an cu an, începînd cu primul caiet. În aceste grămezi de almanahuri se găsea un ultim teanc, aproape nedezlegat, pe care ceilalţi, obosiţi, grăbiţi să termine, nu-l frunzăriseră decît în treacăt. Cercetînd cu interes aceste cărticele, fără să se grăbească, pagină cu pagină, Sendric descoperi un pătrat de hîrtie îngălbenită, pecetluită de trei ori, sub coperta unui *Mesager şchiop*. Petecul acesta de hîrtie era un testament olograf, redactat cum trebuie, scris strîns, cu litere mărunte, cu o mînă sigură, fără ştersături, datat, semnat, inatacabil, prin care şelarul îşi lăsa moştenirea unor rude îndepărtate, în pofida Sendricilor din Seyanne. Testamentul acesta era motivat îndelung : se pomenea cu amărăciune despre utopiile lui Sendric, şi unchiul declara că nu voia ca averea lui să cadă în mîinile unui lunatic, ca să fie irosită în invenţiile, trăsnelile, almanahurile şi ţăcănelile lui Mitamat. După cum era de aşteptat, istoria cu măgarul vopsit era povestită în cele mai mici amănunte ; pe deasupra, Sendric mai era acuzat pe faţă că ar umbla să descopere un perpetuum mobile. Pomelnicul se încheia cu o glumă de zgîrciob : şelarul pusese din nou mîna pe pană ca să-i testeze lui Mitamat un bănuţ rentă, cu condiţia expresă de a face în fiecare an pomană cu orz măgarilor din sat, de ziua sărbătorii lor. Testatorul adăuga în derîdere că această sărbătoare nu e trecută în calendar, dar că Mitamat va şti să-i găsească o zi şi s-o sărbătorească cum se cuvine, împreună cu cei de-o seamă cu el. Sendric se grăbi să ducă pam-

fletul acesta la notar şi toate visele lui despre maşini se duseră pe apa sîmbetei.

Cîţiva ani mai tîrziu, a fost o recoltă bună de garanţă şi viermii de mătase au făcut minuni ; cum Mitamat nu se mai amestecase în negoţ, Damiana izbuti să plătească toate datoriile, şi, cum îi mai rămăseseră nişte bani, puse o pungă în mîna bărbatului ei. Omul plecă la Avignon, cu morişca lui învelită în borangic, într-o lădiţă de lemn căptuşită cu bumbac afînat. Cînd pătrunse în atelierele de construcţie, i se arătă o maşină cu totul asemănătoare cu a lui, intrată în folosinţă de şase luni, căreia i se reparau aripile.

— Sînt trădat ! spuse el.

Era o întîmplare nefericită, atîta tot. Dar Sendric nu voia să creadă nimic şi nu ţinea seama decît de necazul lui.

— Espérit m-a trădat, spuse el, o să mi-o plătească scump.

Cum Sendric era încrezător şi cinstit, nu-i trebui lui Espérit mai mult de o vorbă ca să-i înlăture toate bănuielile ; dar, în prima clipă de durere oarbă, ar fi acuzat-o şi pe Damiana dacă ar fi fost singura părtaşă a tainei.

Luă lădiţa şi-o zvîrli de pereţi, apoi zdrobi morişca în mîini. Se rănise şi sîngele îi curgea pe rămăşiţele maşinii lui, pe care le călca în picioare cu furie. Toate iluziile, toate speranţele sale le călca el în picioare acum, viaţa lui însăşi. O mai tîrî aşa cîţiva ani, dar din ziua aceea fu un om sfîrşit : primise lovitura de graţie.

Mitamat se întoarse acasă cu moartea în suflet. La brutărie se pregătise o mare sărbătoare în cinstea brevetului. De dimineaţă, fuseseră convocaţi neamurile şi prietenii. Masa cea lungă era aşezată în mijlocul bucătăriei, ca pentru Crăciun. Oaspeţii soseau în haine de duminică ; Espérit ieşea în întîmpinarea lor şi le dădea lămuriri savante despre vînturătoare. Nimeni nu se îndoia de reuşită. Cine ar fi rezistat, o dată ce mătuşa Laurenţia însăşi se lăsase cucerită ? La plecarea lui Sendric i se împărtăşise taina şi mătuşii : a fost consultată, i s-au ascultat obiecţiile, a ţinut în mîinile ei morişca şi a supus-o la tot felul de încercări ; a treierat mei, cenuşă, flori uscate, rumeguş de lemn, nipralâ, în ultima clipă nu mai voia să se despartă de ea, aşa de bine petrecea învîrtind de manivelă, privind cum sar bătătoarele şi zboară pleava.

Mătuşa Laurenţia frămîntase cu mîinile ei o plăcintă mare închipuind capodopera lui Sendric. Această plăcintă minunată, smălţuită cu albuş de ou, aromată cu mirodenii şi festonată cu anşoa, se ridica la loc de cinste pe un soclu, în mijlocul mesei, între patru lumînări colorate. Mătuşa se aşezase în faţa mesei ca să poată auzi mai bine laudele celor care soseau şi admirau plăcinta ; Damianet dădea tîrcoale prin jur cu ochii cît cepele. Purta o vestă nouă, croită dintr-un pantalon vechi de catifea şi, de cîte ori îşi strecura mîna printre farfurii, pe mătuşa Laurenţia o treceau căldurile : avea de supravegheat ţinuta nepotului şi trebuia să răspundă laudelor musafirilor, dintr-o dată două griji. Nu se descurca şi-şi pierdea cumpătul. Espérit îi venea într-ajutor şi-l trăgea pe Damianet lîngă el ; stătea în picioare în spatele mătuşii, cu un beţigaş în mînă. După ce noii veniţi se aşezau, Espérit atingea prăjitura cu vîrful băţului şi-şi reîncepea expunerea despre „vînturătoare". Damianet îşi găsise scaun pe genunchii lui Espérit. Era numai urechi, imita gesturile şi repeta cu gravitate cuvintele noi pe care le prindea din zbor.

Espérit ajunsese la al şaselea discurs, cînd se ivi Sendric în prag. A fost întîmpinat cu un strigăt de bucurie, dar el, în loc să intre, se opri deodată lîngă masa de bucătărie, îşi desfăcu haina şi cămaşa, apucă cu amîndouă mîinile punga cu bani şi o azvîrli cu furie pe masă. Plăcinta cea frumoasă primi lovitura în plin şi se zdrobi ca o sticlărie...

Sendric o luase la fugă ; oamenii au încercat să-l urmărească dar el trăsese uşa ; bucătăria Sendricilor nu avea fereastră, ca să iasă, oamenii trebuiră să se urce la etajul de deasupra şi, de acolo, să sară în curte prin lucarnă. Era întuneric, se ciocneau unii de alţii, se împingeau pe scară. Mătuşa Laurenţia şi copiii ţipau. Cît ţinu larma, Sendric coborî în şopron şi se baricadă acolo ; ferecă etajerele, lada, sertarele, rafturile, şi cînd totul fu zăvorît, se căţără pe polată şi merse pe zid pînă la poarta cea mare deasupra fîntînii. Atunci fu văzut aşezîndu-se liniştit pe streaşină, întorcîndu-şi buzunarele şi golindu-le pe genunchi. După ce-şi numără cheile, le privi curios, fluieră prin găurile lor, apoi le aruncă una cîte una în fundul puţului.

A doua zi se înapoie cu scînduri la atelierul lui şi bătu în cuie toate broaştele. În timp ce-şi sigila cufărul cel mare plin de planuri, era de o veselie sinistră ; s-ar fi zis că-şi pecetluia

sicriul. Nu mai puse niciodată piciorul în şopron şi niciodată de atunci nu mai pomeni de maşinării ; de negustorii şi tîrguri nici nu mai putea fi vorba ; îi pierise toată vlaga, i se făcuse lehamite de viaţă, şi lenea îl cîştiga pe zi ce trece. În ultima vreme nu mai făcea altceva decît să lîncezească în nepăsare şi trîndăvie ; îşi lăsa baltă treaba şi hoinărea pe drum, la întîmplare, în tovărăşia cîinilor de pripas ; cînd se opreau cîinii, se oprea şi dînsul ; dacă potăile se tolăneau la soare, se întindea şi el alături. Nu mai răspundea nimănui, şi nimic nu-l mai putea mişca ; nici dojenile oamenilor cumsecade, nici obrăzniciile strengarilor. Preţ de trei luni a fost văzut aşa, trecînd din poartă în poartă, tîrîndu-se de-a lungul zidurilor şi tîrşindu-şi picioarele, clătinîndu-se greoi, cu faţa buhăită şi palidă. Sănătatea lui, care făcuse faţă muncilor celor mai grele, se topi dintr-o dată ; căzu la pat şi nu se mai sculă ; dormea cîte treizeci şi patruzeci de ceasuri în şir, apoi o lua iar de la capăt, astfel încît într-o zi nici nu se mai deşteptă şi moartea îl luă fără să i se cunoască altă boală decît acest somn adînc şi nesfîrşit...

X

Născocirea asta cu „vînturătoarea" era singura pe care Sendric o dusese pînă la capăt. La moartea sa nu lăsă decît planuri şi schiţe absurde, de neînţeles după spusele savanţilor care-şi băgaseră nasul în maldărul de note, de calcule şi desene îngrămădite pe fundul cufărului. Savanţii respectivi fuseseră adunaţi de Espérit, care voise să smulgă o mărturie în favoarea lui Sendric : erau topografi care măsurau pămînturile oamenilor şi olarul îi tîrîse după el în şopron, făgăduindu-le minuni. După o cercetare de zece minute, geometrii se priviră rîzînd şi, lăsîndu-l pe Espérit mîhnit şi ruşinat, se întoarseră la cîrciumă, unde-i aştepta colegul lor Lagardelle. Cunoscătorii se pronunţaseră şi, în urma acestei hotărîri fără drept de apel, rămase stabilit o dată pentru totdeauna că Sendric era Mitamat, astfel că, fără prea multă rea-credinţă, în curînd i se contestă chiar şi

capodopera, iar cînd in ţinut începură să apară noile maşini de treierat, Sendric fu învinuit de plagiat.

La înapoierea sa la Seyanne, Marcel se grăbi să exploreze lada cu hîrtii. Începu cercetarea cu o mare neliniște. Ce bucurie a fost pentru el să descopere în studiile lui Sendric mii de dovezi ale unui geniu inventiv şi original, inspirat şi sprinten ! Combinaţii dintre cele mai noi şi mai dibace puteau fi întîlnite alături de ciudăţenii şi erori datorate lipsei de experienţă ; la fiecare pas te întîmpinau lacune de neînchipuit sau lucruri de prisos pe care nimic nu le motiva ; şi în haosul acesta irupeau deseori concepţii îndrăzneţe, viziuni, intuiţii uimitoare.

Totuşi, trebuie să recunoaştem spre dezvinovăţirea celor de la cadastru, că greşelile şi ciudăţeniile se aflau cu duiumul în opera lui Sendric, şi, bineînţeles, era nevoie de ochiul unui fiu care să caute şi să afle ideile fericite, împrăştiate ici, colo în acest morman cumplit. Cîteodată nu erau ingenioase decît amănuntele, concluziile valabile trase direct dintr-o ipoteză greşită, alteori, printr-o contradicţie de neînţeles, concluzia logică lipsea de îndată ce ideea de bază era bună. Printre proiectele Mitamatului multe erau de-a dreptul himerice şi tocmai acestea fuseseră tratate simplu şi limpede, fără încărcături, fără amănunte bizare şi de prisos ; el nu vădea această gîndire sănătoasă decît atunci cînd pornea de la o idee greşită, de la o ipoteză năstrușnică ori confuză şi, dimpotrivă, pe datele cele mai juste nu ştia să construiască decît imense utopii, atît de vaste şi de stufoase, încît ajungea să se piardă în ele, rătăcea şirul. Se încurca în propria lui operă ca într-un labirint şi, dacă regăsea firul Ariadnei, acesta i se rupea de îndată între degete. Dar nu se sinchisea pentru atîta : niciodată nu era mai sigur că se află pe drumul cel bun, ca atunci cînd îl greşise cu totul şi, plin de voie bună, o pornea, sărind orbeşte, curios, visător şi lăsîndu-se cucerit de fleacuri. În fiecare clipă i se înfăţişau noi închipuiri ; alerga după ele ca un om ce-şi fugăreşte umbra. Astfel, gonind la întîmplare, trecea pe lîngă adevărurile pe care le intuise ; deseori le atingea în treacăt, fără să le recunoască. De altfel, nu cunoştea nici legi, nici principii, ca să poată fixa şi croi drum liber ideilor sale ; iar cele pe care le întîlnea întîmplător, păreau să nu se fi ivit acolo decît ca să dea viaţă greşelilor ; el, de bună-credinţă, se vîra mai afund, în plină himeră. O dată prins într-un hăţiş fără ieşire, înlănţuit prin mii de dificultăţi deşarte, nu se mai gîndea decît cum să

unească între ele aceste năzbîtii, cum să le potrivească şi să le orînduiască cu măiestrie, cu dibăcie ; departe de a le simplifica, îşi folosea ingeniozitatea pentru a le încîlci, a le complica de ţi-era mai mare dragul şi toate acestea împletindu-se, amestecîndu-se, le mai şi împodobea cu tot soiul de nimicuri.

Mitamat tratase părţile ridicole ale planurilor lui cu aceeaşi grijă ca şi pe cele valoroase, cu o mînă sigură care se dăruise lucrului cu o dragoste nesfîrşită. Adevărată sau nu, orice combinaţie neobişnuită, neprevăzută care i se înfăţişa, îl seducea prin însăşi noutatea ei, primea cu egală bunăvoinţă şi ce e bun şi ce e rău, ceea ce era de folos sau de prisos ; prostii, fleacuri sau intuiţii de geniu se întîlneau şi conviețuiau în mintea lui, netulburate, fără vrăjmăşie, în perfectă amiciţie, pe picior de egalitate. Şi cel mai ciudat din toate astea era că, fără să fie vreodată nemulţumit de încercările sale, totuşi niciodată nu le vedea capătul.

Gîndirea lui nu se putea opri la forme definitive. În fiecare zi o lua de la capăt, fără pic de îngrijorare, fără ca inspiraţia să-i lîncezească vreodată ; şi nu se mai sătura să soarbă din acest nesleit izvor de visări. Nu-l încerca nici o îndoială, n-avea nici o ezitare, dar nici vreo certitudine ; nici prejudecăţi, nici hotărîri, doar o linişte fără leac ; de asemenea nici un fel de refaceri îndrăzneţe, reluări cinstite de la capăt ; nici muncă îndîrjită, nici elanul fericit al efortului suprem, nici nemulţumire violentă, nici strigătul de izbîndă. Îndrăgostit de el însuşi, stăpînit de toate capriciile sale şi aparţinîndu-le cu totul, rătăcea la întîmplare printre proiectele neterminate, în voia unei fantezii deşarte, prins şi fermecat, subjugat de iluzii, fericit de a trăi în inconştienţă şi vis.

Marcel pătrundea cu hotărîre în această operă confuză ; desprindea cu energie părţile ei valoroase ; le scotea la lumină peste fondul de idei pîcloase şi fără legătură în care se pierduse spiritul nepăsător al lui Sendric ; le sesiza, le extrăgea cu limpezimea şi priceperea unei minţi radicale şi libere, familiarizată, de altminteri, cu mînuitul ştiinţelor ; fără să mai vorbim de toate resursele pe care le datora propriilor sale studii, ţinînd seamă şi de firea sa sinceră şi hotărîtă ; era omul cel mai nimerit să reia încercările lui Sendric, să smulgă din haos aceste invenţii în germene, să le recheme la viaţă, la lumină. Avea ceea ce-i lipsise întotdeauna Mitamatului : avea pasiunea, vehemenţa, elanul tinereţii.

Marcel ţintea să realizeze cîndva opera tatălui său, să o desăvîrşească şi să redea astfel cinstirea cuvenită memoriei acestui cercetător nefericit, ponegrit toată viaţa, hulit, batjocorit şi pînă dincolo de mormînt. Studiile sale se îndreptau pe această cale ; tot timpul pe care i-l lăsau liber treburile gospodăriei îl dăruia acestor cercetări ; şi, reluînd proiectele ratate de tatăl său, ca să le însufleţească şi să le redea viaţă, îşi impusese să nu modifice cu nimic planurile iniţiale din care putea scoate ceva, se străduia să le dezvolte cît mai riguros şi, plecînd din acel punct din care devia proiectul, distrugînd tot ce era de prisos, se ostenea să urmărească invenţia pe datele ei prime, inovînd cît mai puţin, în aşa fel ca toată cinstea izbînzii să poată fi atribuită bătrînului Sendric.

Damiana se alătura nădejdilor lui Marcel. Ea fusese singura care îl apărase pe Mitamat împotriva întregii familii şi a întregului sat. Fără să creadă cu convingere în geniul său inventiv, ea înţelesese întotdeauna că aici e ceva demn de stimă. Nu-şi rechemase feciorul decît cînd nu mai avusese încotro. Mătuşa Laurenţia, mereu nemulţumită, bombănea în colţul ei că era o adevărată crimă retragerea lui Marcel de la şcoli ; că ar fi fost mult mai bine să se vîndă cuptorul şi pămîntul. Mătuşa Laurenţia era cu totul cîştigată de mecanică ; dădea despre această disciplină explicaţii dintre cele mai ciudate, de fiecare dată cînd îşi aduna societatea şi, dacă vreunei cumetre i s-ar fi năzărit să rîdă de matematică în faţa ei, mătuşa Laurenţia ar fi rupt furca de tors în capul îndrăzneţei. Pentru Marcel, mătuşa nu avea decît duioşie şi toate furiile ei se revărsau pe Damianet care crescuse şi se obrăznicise. Ea, atît de econoamă, atît de zgîrcită, găsea că pentru Marcel nu se făcea niciodată îndeajuns şi, lucru de neînchipuit la Seyanne, ar fi vrut să se cumpere în fiecare zi carne sau peşte ; pentru nepotul ei ar fi ruinat gospodăria. La masă îi servea feluri alese, pregătite doar pentru el ; cu o mutră scîrbită îl îmbia :

— Descurcă-te, Marcel, mîncarea asta nu e bună pentru noi ; tuşa Laurenţia, tuşa Laurenţia face mofturi, dar la vîrsta ta n-ai voie să te răsfeţi : trebuie să mănînci şi pietre la nevoie.

În primele zile tăcuse din gură de teamă să n-o jignească, şi mătuşa rîdea în sinea ei, încredinţată că băiatul nu băgase de seamă nimica ; dar în curînd văzu că era foarte hotărît să se mulţumească cu postul obişnuit al familiei. Atunci se văzură nevoiţi să născocească tot soiul de vicleşuguri ca să-l silească să

primească un pic de bunăstare fără să bage de seamă marile lipsuri pe care şi le impuneau ai săi. Astfel, schimbau ora mesei fără să-l anunţe pe Marcel, ca să-l poată servi separat, ca din nebăgare de seamă, şi mătuşa, chemîndu-l pe neaşteptate, îi striga :

— Marcel ! Marcel ! Coboară odată, hai vino ! Noi am terminat. Uite asta a mai rămas. Cu atît mai rău pentru tine ! De ce ai întîrziat ? Am mîncat ce era mai bun ; ultimul la masă, lingura de gît !

Zilnic foloseau asemenea tertipuri şi dacă Marcel, ghicind şmecheria, se scula de la masă fără să se atingă de acest ospăţ ales, mătuşa Laurenţia se prefăcea că a înţeles greşit cauza refuzului şi se supăra.

— Aşa, va să zică, ne disprețuieşte, spunea ea, nu vrei să mănînci ce-a rămas de la masa noastră ! Haide ! mănîncă odată ! De nu, o să cred că vrei să ne jigneşti.

Pregătiseră pentru Marcel singura încăpere de locuit mai bună din casă ; era o cămăruţă izolată cu totul, la primul cat al unei vechi turle a meterezului, pe care o dăduseră cu var şi o parchetaseră, o împodobiseră cu grijă, îi puseseră flori, o gătiseră făcînd mari cheltuieli. Tot luxul acestei case sărmane se adunase aici, şi ce lux ! Cîteva mobile vechi roase de cari, dar bine lustruite, ceruite, care fuseseră scoase din alte camere. Mătuşa, mama, verişoarele se lipsiseră de lucrurile cele mai trebuincioase, şi toate o făcuseră cu bucurie. Totuşi, ce sacrificiu pentru mătuşa Laurenţia să renunţe la faimosul ei scrin cu o tăblie de marmură vişinie, despre care îşi făcea o idee atît de grozavă.

— Marcel al nostru va trăi aici ca un prinţ, spuneau mătuşa şi verişoarele.

Vorbele acestea nu aveau nimic exagerat la nişte oameni care nu cunoşteau nimic mai frumos ca Piolina şi care socoteau coşmelia aceea drept cea mai măreaţă şi mai somptuoasă reşedinţă.

Dimineaţa, cum se scula, mătuşa cerea să fie dusă în camera lui Marcel, ca să orînduiască şi să supravegheze curăţenia ; parchetul se ceruia sub ochii ei, ea însăşi, cu propriile ei mîini, freca alămăria căminului şi a scrinului. Merita să vezi cu cît respect, cu cîtă mîndrie ştergea de praf cărţile nepotului ei Marcel, ea care pe vremea lui Sendric arunca pe jos şi dădea cu piciorul în terfeloagele şi hîrţoagele care zăceau pe mese. Pe urmă, cînd Marcel urca în camera lui de lucru, mătuşa Lau-

renţia se muta cu fotoliul în dreptul scării de la intrare şi, făcînd de strajă în faţa uşii, îi oprea pe musafirii nepoftiţi. Tot dînsa avea grijă să fie linişte, şi să-i facă să tacă pe cei gălăgioşi. Ce prilej minunat ca să bruftuluiască pe dragile ei prietene şi să-l ocărască pe neastîmpăratul Damianet ! Ţipa cît o ţinea gura să se facă linişte... şi i se răspundea pe acelaşi ton.

Peste tot, în sat, Marcel era întîmpinat cu aceeaşi prietenie ; aceşti zeflemitori înrăiţi, care-l asupriseră atît de crunt pe Sendric, nu-i arătau fiului său decît simpatie şi bunăvoinţă. Ultimii ani ai lui Mitamat fuseseră foarte chinuitori ; mai cu seamă spre sfîrşit, semnele de duşmănie şi de rea-voinţă se preschimbaseră în ură ; Mitamatul era detestat. Nimeni nu a stîrnit în aceeaşi măsură revolta, cruzimea bunului-simţ comun sfidat, aţîţat de încăpăţînarea unui maniac incorigibil. Aceste porniri îndreptăţite şi violente ale tradiţiei, ale rutinei, împotriva inovaţiei, care nu şi-a dovedit dreptul la viaţă, aceste împotriviri, aceste duşmănii erau parcă stîrnite şi mai tare de încăpăţînarea lui blîndă, calmă, de neînvins. Pe cîmp, la moară, în atelier, de fiecare dată cînd avea de-a face cu ţărani sau lucrători, le lua uneltele din mînă şi, cercetîndu-le ca un om priceput, spunea deseori :

— Iată un lemn bun doar pentru foc şi toate capetele astea de fier sînt bune de dat la retopit. Of, Doamne, bietele arături ! Ce unelte proaste !

Şi alte vorbe de acest soi.

Alte dăţi, se mulţumea să zîmbească, dar cu un zîmbet atît de dispreţuitor, că scotea din sărite chiar pe cei mai paşnici, şi ceea ce i se ierta cel mai greu era acest dispreţ atît de nepreţăcut, atît de firesc ; el era vanitosul, răutăciosul, pornitul pe rele, semănătorul de dihonie, piaza-rea. Dacă se întîmpla vreun necaz cu recolta, cu fructele, cu viile, dacă era secetă, îngheţ sau furtună, toţi îl învinuiau pe Mitamat ; Mitamat deochease pămînturile ! Fără marea stimă de care se bucura Damiana, ar fi ajuns foarte departe cu duşmănia împotriva lui şi a întregii lui familii. Chiar şi Espérit era privit rău din pricina statornicei sale prietenii faţă de Sendrici...

Marcel potoli ca prin farmec toată această duşmănie ; în sat, ca şi-n familie, era îndrăgit ; se bizuiau pe el ; cu el se întorseseră bucuria şi încrederea în casa oropsită a Sendricilor ; el le era nădejdea ; aducea binefacerea, norocul cel nou şi, ca un dar al tinereţii, un farmec menit să înlăture orice amenin-

ţare a sorţii ; avea o stea a lui. Dintr-o pornire firească, toate inimile i se dăruiau. Nu era om în Seyanne care să nu arate cel mai viu interes pentru studiile lui Marcel. Cum am putea descrie bunăvoinţa tuturor, prietenia lor frăţească ? Dacă ar fi fost lăsaţi s-o facă, şi-ar fi luat pe seamă toată munca brutăricei. Într-o dimineaţă, mergînd la cîmp cu boul său, Marcel găsi pămîntul proaspăt răscolit ; brazdele întoarse abureau la soare. Peste noapte, flăcăii din vecini araseră la lumina lunii. Pietroaiele şi buruienile erau îngrămădite la marginea şanţului. Boul se apucă să pască.

— Asta-i treaba lui pe ziua de azi, spuse un cioban, care se înapoia cu plugurile. Sendricuţ, întoarce-te la cărţile tale : Banarut al tău a îmbătrînit ; lasă-l azi să se înfrupte după pofta inimii din ierburile astea.

La pădure, pe arie, în curte, la moară, de îndată ce se apuca de o treabă, chiar cei mai neciopliţi din sat se grăbeau să-i sară în ajutor. Unii îi smulgeau toporul sau lopata din mîini şi, cu forţa, se apucau să muncească în locul lui ; alţii îi apucau încheietura mîinii şi i-o strîngeau între degete ca într-o menghină.

— Sendricuţ, scapă de aici dacă poţi, cu mîinile tale albe !

Iar alţii, arătîndu-şi braţele goale :

— Uite aicea muşchi de piatră !

Sau :

— Marcele, băiete, ia răstoarnă tu căruţa asta numai cu umărul, ca mine ! E mai grea decît cărţile tale ! Vezi cum iau în spate sacii tăi ? Trebuie să-i urci în pod, ţopăind pe scară ! Ei ! amice, asta atîrnă ceva mai greu ca pana.

Toate sfidările, înfruntările acestea de atleţi de iarmaroc nu aveau nimic dispreţuitor în ele. Departe de asta. Grosolănia lor nu era altceva decît un sincer omagiu închinat muncii spirituale. Aceşti strîmbă-lemne şi sfarmă-piatră, care purtau blocuri mari în cariere fără nici o sforţare, care jonglau cu bîrne şi cu scări, toţi aceşti cavaleri ai forţei brutale îşi închinau trufia în faţa micului Marcel, amicului Sendric, Marceluş, Sendricuţ. În gura lor, toate aceste dezmierdări erau semne de dragoste : nu i se lua în nume de rău slăbiciunea trupească ; dimpotrivă, o mai şi exagerau cu plăcere şi nu se făleau cu puterea decît pentru a spune : „Noi îţi sîntem ajutorul şi sprijinul, lasă-ne nouă munca grea, e treaba noastră. Pentru noi e un

joc, Marcel al nostru are ceva mai bun de făcut. Sendricuţ, întoarce-te la cărţile tale."

Cînd mijeau zorii şi-şi scoteau turmele din staule, păstorii care porneau spre munte se opreau la picioarele turnului unde locuia Marcel ; lampa tînărului savant strălucea la fereastră şi sclipea ca un luceafăr deasupra drumului întunecat.

— Uite-l pe Marcel al nostru cum citeşte, spuneau ciobanii. Salutare, Marcele ! Să ne vedem cu bine şi noroc !

„Noroc, Marcele !" Strigătul acesta era în toate inimile. Aşteptau minuni de la Marcel ; visau pentru el izbînzi răsunătoare ; era copilul acestor locuri, cinstea comunei ; îl înfiaseră cu toţii, credeau în el, puneau într-însul toată mîndria lor, cu naivitate, fără gînduri ascunse, invidioase : era o frăţie adevărată, o prietenie generoasă, ceva asemănător cu acea uitare de sine a soldaţilor bătrîni, resemnaţi în anonimat, necunoscuţi după zeci de bătălii, şi ale căror inimi ce nu cunosc invidia tresar cînd gloria îl atinge cu aripa sa tocmai pe tînărul lor căpitan. Înţeleseră foarte bine cît de apropiat le era Marcel, prin ce fire puternice era legat de locurile acestea. La întoarcerea în sat, după patru ani de lipsă, s-a simţit mişcat pînă-n rărunchi auzind de departe sunetul clopotului din Seyanne ! Trecea prin cimitir, cînd dintr-o dată, dangătul porni iar din plin ; era zi de Paşti, zi de bucurie în cer şi pe pămînt... Cîte nu i-au spus atunci clopotele satului ! Şi la fel cu clopotele acelea care cîntau pentru el, prietenii, familia, biserica, toate vocile ocinii părinteşti puteau să i-o mai spună încă o dată, „Te întorci la noi cum ai plecat : cu sufletul statornic şi tînăr ; legăturile noastre nu s-au rupt ; ne iubeşti aşa cum te iubim şi paşii tăi nu sînt ai unui străin, pe acest pămînt în care odihnesc strămoşii tăi."

CARTEA a III-a

DAMIANA ŞI SABINA

I

Duminica, după slujbă, familia Cazalis se înapoia la Piolina în tovărăşia ţăranilor din vale. Ca de obicei, bărbaţii zăboveau prin cîrciumi, la dans, la poarta bisericii sau la jocul de bule. Lucian le întovărăşea şirul galopînd în frunte. Domnişoara Blandine se străduia din răsputeri să-şi ţină nepoata lîngă dînsa ; prindea hăţul lui Garri, căluţul corsican al Sabinei, şi i-l trecea Zounetei ; dar căluţul, care avea pe dracul în el, scutura din cap, lovea cu falca, se aşternea pe fugă peste cîmp în urma frumosului cal bălţat al lui Lucian.

— Bravo ! bravo ! spunea locotenentul cînd domnişoara Blandine sau slujnica se răsuceau în şa şi dădeau drumul hăţurilor. Bravo ! uite c-au zbughit-o ! Ce vesel e hoţul ăsta de Garri ! Azvîrlă din copite ca un ied. Ce zvîrlugă ! E tot o vîlvătaie. Dar ia te uită la Sabina noastră, cum îl stăpîneşte de bine ! Scumpa mea soră Blandine, o să-i vezi alergînd aşa pînă la Estrasses ; nu le stau în cale nici garduri, nici ziduri. Iată-i la duruitoare : curaj, Sabina ! Dac-aş avea cinci ani mai puţin, m-aş încumeta şi eu.

La Estrasses, Lucian îşi juca armăsarul în drum, îl făcea să meargă de-a-ndăratelea, o saluta pe domnişoara Blandine şi ţopăia pe lîngă dînsa spunîndu-i verzi şi uscate ; mătuşa se întuneca la faţă şi, întorcîndu-se spre Zouneta îi vorbea în şoaptă. Pînă la Calea-de-Nisip, Lucian îi făcea curte domnişoarei Blandine, ca şi cum n-ar fi băgat de seamă nimic ; la

toate mutrele mătușii răspundea cu o galanterie prețioasă, fandosindu-se ca un marchiz de comedie. Cînd ajungeau la cotul drumului, o zbughea ca din pușcă.

— Hai și tu, Sabina ! striga locotenentul, preacinstita mea soră, să dăm pinteni, să galopăm și noi puțin după ei.

Dar mătușa se așeza de-a curmezișul drumului și strunea animalele să rămînă la pas.

— Dumneata la galop ? spunea dînsa. La vîrsta dumitale ? Un marinar ? Ce prostie ! Dumneata ?

— Și măgărița dumneavoastră ? zicea Zouneta.

— Tăcere, obraznico ! se răstea locotenentul, să n-aud vorbă ! Dacă te mănîncă limba, îți acord cuvîntul numai în problemele departamentului dumitale. Hai, spune-mi ce mîncăm azi. Care sînt proiectele dumitale ? Azi Zouneta trebuie să se întreacă pe sine : vine la masă prietenul meu Lucian...

— Iar ? i-o întorcea slujnica.

— Iar și mereu, obraznico ! Azi și mîine și toată săptămîna și toată vara dacă dorește. Nădăjduiesc că-l vom putea reține pînă marți. Înțeleg și pretind ca în tot momentul să fie pregătită camera albastră pentru el. Am să controlez eu însumi și, dacă nu e totul în ordine, te concediez. E limpede ?

În ochii Zounetei, această cameră albastră era una din cele șapte minuni ale lumii ; cînd veneau s-o viziteze oamenii din satul ei, îi plimba cu mîndrie prin toată casa, din pivniță și pînă-n pod, de la cotețe la staul, ca să-i facă să admire frumusețile Piolinei. Țăranii se opreau la fiecare pas și dădeau semne de mare mulțumire :

— Ai găsit o slujbă bună, spuneau ei, iată o gospodărie cuprinsă. E frumos mobilată, și totul e bine rostuit cu de-ale gurii și acareturi. E bine să fii înstărit.

— Asta nu-i nimica, abia acum aveți ce vedea ! răspundea jupîneasa, care păstra ca pe o supremă surpriză camera albastră : acum să-mi spuneți dacă ați mai văzut așa ceva în bietul nostru Saint-Léger.

Camera albastră avea parchet pe jos, tapet de hîrtie și tot plafonul pictat, în timp ce încăperile celelalte ale conacului erau pardosite cu dale de piatră șlefuite, erau spoite cu var și lambrisate. La fiece cat, planșeurile erau susținute cu grinzi cioplite în formă de fus sau canelate, închipuind cruci și rom-

buri. Grozav ar fi vrut domnul Cazalis să dea jos frumoasele grinzi sculptate, dar, ori de cîte ori pomenea de asta, mătuşa Blandine îi tăia vorba scurt, nu pentru că ar fi fost foarte legată de vechea lemnărie, pe care o poreclise cuib de praf şi cetate de păianjeni, ci pentru că spunea că, atunci cînd intrau zidarii într-o casă, nu se lăsau pînă n-o dărîmau toată ; că în felul ăsta s-ar îngloda în cheltuieli neprevăzute ; că după ce-or termina cu plafoanele, ipsosarii genovezi vor vrea să modeleze rozete ; pe urmă vor trebui să poleiască totul cu aur, să instaleze pendule cu subiect, ferestre mari, să pună perdele de muselină, jaluzele. Pe scurt, asta ar aduce după sine ruina familiei, ca şi cum mesele pe care le dădeau n-ar fi fost de ajuns. Îşi cunoştea fratele : nu era el omul care, o dată pornit pe panta construcţiilor, o dată luat de şuvoiul inovaţiilor, să poată fi oprit. În sfîrşit, nu mai aveai ce să-ţi doreşti pe lume o dată ce aveai un apartament ca această cameră albastră pentru cinstirea oaspeţilor de vază.

De cînd camera albastră fusese pusă la dispoziţia lui Lucian, primarul Tirart era în culmea fericirii ; era foarte mîndru de succesele nepotului său ; de un timp încoace făurea în mintea lui mari proiecte de căsătorie şi nu pîndea decît un prilej ca să înceapă vorba cu locotenentul. Locotenentul nu se mai putea lipsi de Lucian şi la cel mai mic semn al acestuia, domnul Cazalis l-ar fi instalat de îndată pe vecie la Piolina. Cînd era poftit să rămînă după cină la Piolina, Lucian se lăsa rugat. Ca să-l reţină, locotenentul punea la cale în fiecare săptămînă vînători, cavalcade sau repetiţii extraordinare. Mătuşa Blandine, care se îngrozea de toate aceste cheltuieli, uneltea pe ascuns împotriva *Morţii lui Cezar*, fără să îndrăznească totuşi să pornească făţiş la luptă : ar fi avut tot satul împotrivă-i, căci pe toţi îi cucerise tragedia.

„O să le treacă entuziasmul ăsta, îşi spunea ea, încercînd să-şi păstreze răbdarea. Foc de paie ! Foc de paie ! Îmi cunosc eu oamenii."

În ciuda acestor preziceri, amatorii din Lamanosc veniră regulat timp de o lună la *Moartea lui Cezar* ; trei repetiţii strălucite avură loc la Piolina şi se şi vorbea de începerea lucrului la actul al doilea. Mătuşa Blandine nu mai avea astîmpăr.

— Zouneto ! spunea dînsa, vor să mă scoată din sărite.

Şi mesele se ţineau lanţ.

— E o viaţă foarte plăcută, spunea domnul Dulimbert, iată-ne reveniţi la vremile bune de altădată.

Totuşi, în zilele cînd se repeta tragedia, domnul Dulimbert nu-i mai vizita, căci se temea de îmbulzeală ; de altfel lumea nu se aşeza la masă decît după plecarea artiştilor, şi controlorul nu voia să-şi schimbe orele de masă. Numai Zouneta suferea din pricina absenţei domnului Dulimbert : o dată cu apariţia nepotului, galantul controlor fusese dat uitării, părăsit ; domnul Cazalis şi ceilalţi prieteni nu se mai gîndeau decît la Lucian.

— V-a vrăjit pe toţi, spunea deseori mătuşa Blandine, poţi să-nnebuneşti ! Dar nu-mi iau îndărăt cuvintele : Lucian al vostru e un prost ! N-are pereche sub soare. Un prost în cinci litere : p-r-o-s-t. Da ! Aşa stau lucrurile, frate-meu, Jean-de-Dieu, şi aerele dumitale înciudate nu vor schimba nimica ; pînă la urmă o să spui ca mine, numai că o să-ţi ia timp ! Ăsta-i om de spirit ? Vă asigur că oricare dintre voi aveţi mai multă minte decît el, şi de-ar fi să-mi petrec zilele închisă într-un turn, singură cu un ins după placul inimii mele, l-aş lua mai curînd pe Cabantoux, nărodul, m-auziţi ? Sau poate chiar un om din Sérignan !

Un om din Sérignan ! La Lamanosc nu era o ocară mai mare ; în tot ţinutul acela muntos, oamenii din Sérignan erau vestiţi pentru marea lor prostie.

— De ce nu pe Bélésis ? replică într-o zi controlorul, care voia cu tot dinadinsul să fie spiritual.

— Chiar pe Bélésis, răspunse mătuşa Blandine. Pe Bélésis, să nu te mire, domnule Dulimbert ! Îi prefer pe muţi gurilor sparte. Cine are urechi de auzit să audă ! Aşa e mătuşa Blandine. Cui nu-i place, n-are decît să-şi caute de drum. Asta este, şi toate suspinele dumitale n-or să schimbe nimic, domnule Dulimbert, la fel şi ocările dumitale, preaiubitul meu frate. Nu vă e ruşine să vă lăsaţi prostiţi în halul ăsta de un mucos obraznic ? Da, cu toţii, pînă şi Sabina, pe care o credeam atît de înţeleaptă ! Îi ia mereu apărarea, şi încă împotriva mea ! Şi meşterul Espérit, care-şi vîră coada ! Şi unchiul Tirart, care-i cere părerea despre plug şi garanţă şi care-şi va distruge frumuseţe de şanţuri abia făcute, pentru că domnul Lucian le găseşte prost orientate ! Vă mai spun o dată că sînteţi nebuni, nebuni de legat ! Nu vedeţi că-şi bate joc de voi ? Şi atunci

cînd mi-a sărutat mîna prima oară, cînd a venit la Piolina, credeţi că m-a amăgit ? N-a mai încercat de atunci şi bine a făcut. Ce ruşine ! Vorbeşte despre modă, medicină, bucătărie, a citit tot, a văzut tot, nu există nimic despre care să nu aibă cunoştinţă şi turuie, turuie ! O să vedeţi că în curînd o să-mi dea şi mie sfaturi cum să-mi fac ceaiurile de leac. Cînd mă gîndesc că a avut neobrăzarea să-ţi explice războiul Calabriei, în care ai fost rănit, să-ţi ţină prelegeri despre marină şi despre călătorii şi să te bată în propria dumitale meserie !

— Să mă bată ? se miră locotenentul.

— Da, să te bată, ceea ce se cheamă bătaie, o bătaie de pomină. Te-a bătut pe dumneata Jean-de-Dieu Cazalis, bătut pe toate feţele, nu mai departe decît ieri, în problema marinei şi a Calabriei, după cum l-a bătut pe primar în privinţa îngrăşămintelor, pe Corbin cel tînăr în problema baloanelor şi pe maestrul Giniez pe chestia ipotecilor sale. Pînă şi pe preotul nostru, care s-a lăsat dus de nas ca un copilaş, în problemele lui de teologie. Şi-l admiraţi cu toţii ! Mai mare mila ! Haida-de ! Pe mine nu mă păcăleşte nimeni şi văd foarte bine fără sticle la ochi. Acum zece ani, cînd fata Buillargăi a avut necazul acela al ei, i-am aflat taina cu două luni înaintea tuturor din Seyanne : aveam unele bănuieli şi, cînd a venit să-mi aducă rufele înapoi, am lăsat cu aerul cel mai nevinovat să-mi cadă foarfecele, fiind sigură că o să se grăbească să-l ridice. Cine s-a prins ? Neruşinata ceea ! După felul în care s-a aplecat într-o parte ca să ridice foarfecele, am ghicit totul şi mai tîrziu s-a aflat de ce a lipsit ea şase luni din ţinut ! Prost neam Buillargii ăştia. Mezina lor vi se pare cinstită, sfioasă : eu vă spun că-i calcă soră-sii pe urme : ce se naşte din pisică şoareci mănîncă. Pe vremuri, bunica lor a fugit cu un soldat. De altfel, asta nu mă priveşte şi nu-mi place să bîrfesc... Să ştiţi numai că mătuşa Blandine are nas, şi Lucian al vostru poate să-mi vorbească şi pe latineşte şi tot nu mă duce el pe mine. Frate-meu, Jean-de-Dieu, dă-mi voie să-ţi spun, că te-ai prostit de tot !

Trebuie să recunoaştem că această antipatie a mătuşii se născuse chiar de la sosirea lui Lucian la Piolina ; aparent se războia cu vorbăreţul, dar, fără să-şi dea seama, pica pe care i-o purta, ceea ce nu-i putea ierta lui Lucian, era mai ales tăcerea sa dispreţuitoare din prima zi.

II

La Lamanosc, ca şi la Piolina, mătuşa Blandine era aproape singura de această părere. Lucian cîştigase de partea lui pe toţi tragedienii, care la început se arătaseră atît de duşmănoşi. Espérit fusese cucerit printre primii de atitudinea prevenitoare a nepotului, şi, de o lună, trăia în preajma lui. Marchizul de Saffras nu mai vorbea decît despre Lucian, nu mai gîndea decît prin Lucian, şi ziua i se părea nesfîrşită cînd amicul Prîslea întîrzia la Piolina. De obicei el îl trezea pe nepot dimineaţa, pe la orele zece : lovea în oblon cu băţul ; era poruncă să i se deschidă la prima lovitură. Dacă slujnicele întîrziau fie din nebăgare de seamă, fie doar aşa, ca să-i facă o festă, olarul zguduia furtunos uşa foişorului sau trecea prin fereastra dinspre curte a coridorului ; jupînesele îi săreau înainte, îl trăgeau de haine, îl petreceau cu alai, văicărindu-se într-o larmă de nedescris. Lucian le gonea, se scuza cuviincios faţă de Espérit, şi-l poftea să se aşeze la picioarele patului ca să stea de vorbă ca între prieteni, pînă-n prînz.

Această primire curtenitoare îl făcea pe olar să prindă curaj şi, în marea sa dorinţă de a învăţa, nu se sătura să-i pună lui Lucian tot felul de întrebări cu o stăruinţă, o pisălogeală de copil. Deseori întrebările lui erau dintre cele mai ciudate ; Lucian nu refuza să-i răspundă ; în orice clipă din viaţă era gata să ţină cuvîntări. Făcea parte dintre acei care nu se pot lipsi de admiratori şi subalterni şi simţea nevoia să facă paradă şi să strălucească chiar în ochii unora pe care nu-i prea lua în seamă. Orice prilej era bun. Espérit nu era decît un pretext pentru discursuri. Lucian avea oroare de singurătate şi de tăcere. Reţinut la Lamanosc din voinţa unchiului Tirart, plictisit, fără ocupaţie, neştiind cum să-şi petreacă dimineţile, se mulţumea şi cu tovărăşia lui Espérit, în lipsă de ceva mai bun. Îi plăcea să aibă mereu în preajmă un om care să-i dea o replică şi astfel a luat pe cine i-a ieşit înainte. Îl luase pe Espérit dintr-un capriciu de om răsfăţat, se folosea de el pentru a se menţine în formă, spunea dînsul, cum ar face un pianist surghiunit într-un sat şi care, în lipsă de ceva mai bun, s-ar mulţumi să exerseze şi pe o spinetă de ocazie.

Cu Espérit, Lucian nu mai era de loc scorțos ; se simțea în largul său, se purta firesc ; gîndea cu voce tare, nestingherit și fără constrîngere, cum s-ar spune „în halat și papuci", și spiritul său scăpărător jongla cu mii de paradoxuri, cu toate întorsăturile unei firi capricioase și ușuratice. Nu era nevoie de mai mult ca să pună pe jăratec un suflet încrezător, fără experiență și plin de curiozitate. La prînz, Espérit se întorcea la castelul de Saffras și, în timp ce-și lucra oalele, cugeta și rumega în mintea lui frumoasele discursuri auzite de dimineață. O muncă surdă și continuă, foarte complicată, se desfășura în mintea lui, un soi de germinație lentă, activă, dureroasă. Erau în același timp tresăriri subtile ale minții, treziri și neliniști tulburi și vagi. Nepricepîndu-se prea bine să-și deslușească propriile stări, nu-și putea explica de unde îi veneau aceste triste care-l cuprindeau de îndată ce nu mai era sub farmecul cuvintelor lui Lucian ; era vrăjit de tot ce auzise și totuși resimțea cu putere antipatia din prima zi. Pe ce temei ? Din ce pricină ? Căuta în zadar.

Într-o bună zi, își deschise inima cu toată sinceritatea față de Lucian ; Lucian nu fu de loc mișcat de candoarea acestor mărturisiri și îl ispiti gîndul să-i prelungească neliniștile pe care le pricinuise fără voie. De atunci o făcu dinadins, premeditat, cu răutatea unui școlar pus pe șotii, ca să se distreze urmărind îndoielile, frămîntările unei minți în derută. Nu era mare rînduială în capul acestui filozof de la țară ; ceea ce numea el „cunoașterea" sa se alcătuise din petece și frînturi, ca haina lui arlechin. Puținul pe care-l știa fusese învățat întîmplător, pe furate, cu un instinct viu, sau prin bîjbîieli, din efort în efort, cu încăpățînare și violență. Veșnic în goană după necunoscut, o pornea drept înainte, poticnindu-se sau ghicind, dar ajungînd totdeauna la concluzii prin fler, ca un cîine bun care adulmecă vînatul. Lucian se distra făcîndu-l să piardă urma. Bietul Espérit, complet dezorientat, se rătăcea prin hățișuri, se zbătea, se învîrtea în cerc și se răsucea în loc. Această stînjeneală, această perplexitate îl înveselea grozav pe nepot ; nu se mai gîndea decît cum să sîcîie stîngăcia, sinceritatea lui Espérit, cum să-i amăgească intuiția, să-i țină trează lacoma curiozitate, pentru ca rînd pe rînd s-o stîrnească și s-o păcălească. Îi trezea în fiecare zi griji și mirări noi, îl îmboldea cu o bucurie rea prin glumele lui ; dar mai ales prin gravitatea lui

cu două înţelesuri acorda importanţă nimicurilor, murdărea lucrurile cele mai înalte, trata cu gravitate fleacurile.

După aceste lungi întrevederi, olarul se întorcea cu capul zbîrnîind de contradicţii, uluit, ameţit. Totul îl zăpăcea în felul de a fi al lui Lucian, tonul ca şi vorbele, gestul, accentul, zîmbetul, un nu-ştiu-ce de nepătruns şi foarte supărător, care îl atrăgea şi-l aţîţa, înfăţişarea ciudată dată lucrurilor celor mai fireşti şi un abur de minciună ce se răspîndea peste tot. Totuşi, îşi gonea din minte aceste impresii, căci se temea să nu fie nedrept cu Lucian ; nu contenea să se mustre pentru antipatia care îl îndepărtase de el la început. Buna lui credinţă era nepărmurită şi nu i-ar fi trecut niciodată prin minte că cineva şi-ar putea face din cuvinte un joc. Primea cu ochii închişi tot ce-i venea de la un om atît de învăţat, convins că Lucian nu se putea înşela, şi conchidea că nu avea nimic mai bun de făcut decît să-l copieze în toate. Urmărea acest ţel cu o rîvnă comică, dar mintea lui mai greoaie nu se putea adapta unor astfel de fantezii ; deseori trebuia forţată ca să se poată mlădia, ca un lemn de stejar îndoit în foc. Zi şi noapte se supunea la cazne, în dorinţa de a ajunge să gîndească şi să raţioneze „în felul lui Lucian", după cum spunea el. Se înverşuna să facă asta cu o adevărată încăpăţînare de ţăran ; natura lui sănătos îndărătnică îi ridica oprelişti de netrecut ; deznădăjduia, se învinuia de lene şi de grosolănie şi iar se întorcea la Lucian după sfaturi. Lucian folosea mărturisirile sale ca să poată lovi şi mai bine în punctul vulnerabil. Espérit se descoperea şi i se încredinţa cu o totală dăruire, se lăsa dominat cu candoare şi devenea vulnerabil prin cele mai de preţ calităţi ale sale ; modestia, răbdarea şi totala sa bună-credinţă se transformau în arme împotriva lui însuşi.

Cum să-i fi trecut prin minte să se ferească ? Lucian dădea dovadă de o îndemînare deosebită : atingea totul uşor şi ca-ntr-o doară ; nu ataca nimic făţiş, nu izbea în nimic, iar cînd se temea că a mers prea departe, se răsucea apucînd-o în direcţii neprevăzute. Învăţat să golească de înţeles cuvintele, fără ca măcar să se oprească la definiţiile arbitrare pe care singur le crease, păstrîndu-le în permanenţă o elasticitate înşelătoare şi, în felul acesta, prelungind confuzia pînă la ultima limită, putea după plac să-l hărţuiască şi să-l liniştească pe Espérit, să-l îngrijoreze, să-l atragă şi să-l respingă cu blîndeţe, afundîndu-l în noi nelinişti. Izbutise mai ales să zdruncine orice noţiune

precisă, pînă a nu mai lăsa să subziste nimic statornic în mintea lui. Marea lui specialitate era ca în toate să distrugă măsura, valoarea exactă ; era maestru în a da o înfăţişare fantastică ideilor, în a le zburătăci ca pe nişte licurici şi, în această mişcare, în această alunecare a tuturor lucrurilor acorda aparenţelor, prin mii de artificii, viaţa pe care o smulgea realităţii. Dacă păstra unele adevăruri, o făcea numai pentru a le devia sensul şi a le înfăţişa scîlciate, în forme schimbătoare. Espérit se simţea ademenit, prins cu totul de o putere ceţoasă, împins pas cu pas pe un teren mlăştinos, într-o lume tulbure, plină de iluzii şi de metamorfoze.

Dacă acest despotism s-ar fi abătut asupra lui Espérit cu cîţiva ani în urmă, înainte ca omul să se fi format în singurătate prin munca sa originală şi liberă, ajutat de inocenţă şi credinţă, fără îndoială că Lucian ar fi izbutit să zdruncine spiritul de dreptate al acestui ţăran curios, cercetător, avid de noutăţi. Astfel apărată, această fire cinstită a rămas neatinsă, neîntinată, dar unele frămîntări chinuitoare tot ieşiră la suprafaţă. În curînd, aceste nelinişti se schimbară în spaime nespuse. Totul se clătina într-însul ; respingea instinctiv sofismele cu care era asaltat, dar acestea nu erau decît revolte ale inimii sale, în schimb, argumente raţionale nu găsea. Creştea în el o reacţie surdă şi violentă, pătimaşă, confuză, de care nu-şi dădea seama. Lovit şi rănit fără ştiinţa lui, cum s-ar spune, în ce avea mai sfînt, în chiar simplitatea sa, în naivitatea credinţelor sale, suferea adînc fără să poată da un nume suferinţei sale, fără să-i cunoască pricina, căci Lucian nu fusese niciodată mai încîntător, mai amabil ; niciodată nu se purtase cu mai multe menajamente şi atenţii faţă de el.

După aceste prime nelinişti, nu întîrzie să se arate iritarea, şi Lucian se lovi de rezistenţe neprevăzute. Espérit nu reuşea încă să se regăsească în mijlocul acestei neorînduieli din capul său, dar nu se mai lăsa dus cu uşurinţa de altădată. Printr-o ciudată contradicţie, nepăsătorul, dispreţuitorul Lucian se simţi dintr-o dată foarte dornic să-l păstreze pe acest necioplit sub ascultarea sa. Nu-şi mai punea în joc subtilităţile tacticii sale ca să se distreze pe seama chinurilor unei sărmane făpturi, ci dintr-un instinct despotic, ca să zdrobească această originalitate vie şi rebelă. Gluma se schimbă pe nesimţite în răutate. Astfel hărţuit, Espérit se făcu certăreţ, prinse gustul disputei ; se ducea să se reculeagă în pădure, căutînd argu-

mente, apoi se întorcea la Lucian înarmat din cap pînă-n picioare cu dovezi, sigur de izbîndă, şi ca de obicei era făcut de ruşine. După aceste înfrîngeri, pornea din nou la luptă ; se îndîrjea în controverse, se azvîrlea cu capul în jos ca un mistreţ în desişuri ; se înfierbînta, îşi ieşea din sărite, se înfunda cu furie în aceste hăţişuri pline de mărăcini, ca să scape de acolo stîlcit de lovituri, rupt, aiurit. Cine l-ar fi recunoscut în aceste ieşiri mînioase ? În mai puţin de două luni Lucian izbutise să-i transmită rîvna sa arţăgoasă, deprinderile lui de gîndire şi de exprimare, aspre, neliniştite şi stridente. Cinstitul Espérit luneca pe un drum primejdios ; cu orice prilej începea să discute, căuta nod în papură. Agresiv şi bănuitor anume ca să combată sofismele, se făcuse sofist... Ce se alesese de blîndeţea, modestia, voia lui bună ? Pe zi ce trecea, se înăcrea mai rău şi se afunda tot mai adînc într-o jalnică mînie şi neputinţă.

III

În marile sale nedumeriri, neglijase cu totul tragedia : încetase de a mai merge la Piolina. Marcel, de asemenea, era reţinut foarte des la Seyanne cu treburile brutăriei şi încurcăturile familiale, iar lui Lucian îi păsa de *Moartea lui Cezar* ca de zăpada de anul trecut ! Cît despre ceilalţi tragedieni, cei mai mulţi erau nemulţumiţi de noua împărţire a rolurilor. În lipsa lui Espérit care să-i ţie-n frîu, căzură sub influenţa lui Perdigal. Perdigal, mare semănător de vrajbă, avea grijă să înveninеze relaţiile dintre ei, să le zgîndăre trufia. Deja căpeteniile partidelor, distribuite în rolurile secundare, se lipsiseră de *Moartea lui Cezar* făcînd mare zarvă. Cu amatorii care mai arătau oarecare zel, cu cei cinstiţi şi simpli, folosi alt mijloc : se strădui să-i convingă că locotenentul renunţase cu totul la comedie ; le citea cu neobrăzare pretinse scrisori de ale domnului Cazalis.

Se apropia sfîrşitul lui iunie şi de aproape o lună repetiţiile fuseseră întrerupte cu totul. Cam prin vremea aceea, primarul Tirart trebui să lipsească vreo cincisprezece zile pentru negoţul

său de mătase şi garanţă. Domnul Cazalis îi spuse atunci surorii sale :

— Draga mea Blandine, prietenul nostru Lucian se va simţi tare singur, tare părăsit ; ar trebui să-l poftim să petreacă toi acest timp cu noi. Îl vom instala definitiv în camera albastră.

— Vai ! Micuţul orfan ! spuse mătuşa. Cum o să tînjească ! Vai de mine şi de mine !

— Ei bine, ca să-l scăpăm de plictiseală, spuse domnul Cazalis, o să ne ocupăm din nou de tragedie. Dracu ştie de ce nu mai merge !

Şi cum mătuşa desfăşura toate argumentele prin care eticheta se opunea instalării unui tînăr la Piolina, locotenentul îi răspunse foarte liniştit :

— De acord, de acord, dar, cum se spune prin gazete, faptul e consumat : Lucian a şi primit scrisoarea de invitaţie şi mîine îl vom avea la masă.

Domnişoara Blandine era foarte hotărîtă să-i facă o primire s-o pomenească ; în pofida aşteptărilor, Lucian nu veni.

— Va veni astă-seară, spuse locotenentul.

Nu fu văzut nici în seara aceea, nici în zilele următoare...

— Aici se ascunde o necuviinţă a surorii mele, spuse domnul Cazalis ; l-a jignit probabil cu ieşirile ei ridicole împotriva *Morţii lui Cezar.*

— Tot ce se poate, replică mătuşa. Unde-ar da Dumnezeu...

Mii de presupuneri se şi-nvolburau în mintea ei neliniştită, căutînd, născocind cele mai neverosimile explicaţii pentru dispariţia lui Lucian. De fapt, Lucian pur şi simplu plecase : două luni petrecute la Lamanosc îl sleiseră şi, folosindu-se de lipsa unchiului său, pornise încotro vedea cu ochii.

IV

La cîteva leghe de Lamanosc, Lucian se întîlni cu portărelul Fournigue. În public, la Lamanosc, Lucian şi Fournigue nu-şi vorbeau niciodată, dar între patru ochi, se-nţelegeau de minune. Unchiul Tirart era foarte larg la mînă, dar nepotul era

un risipitor fără pereche, şi tocmai Fournigue era cel care-i făcea rost de bani cu camătă. Portărelul mergea la Rétables, la stăpînul său, avocatul Mazamet, autorul cumplitului memoriu a cărui publicare, mereu amînată, urma să dea lovitura de graţie puterii primarului.

Lucian şi Fournigue îşi mînară caii la trap şi coborîră devale. În fundul unei poieni netede răsăreau pe neaşteptate acoperişurile roşii ale conacului Rétables, întinsă aşezare seniorială, încă foarte impunătoare, clădită în stilul Renaşterii italiene, încadrată de două pavilioane masive. În jurul acestora urcau scări mari, care dădeau într-o terasă cu arcade ; spre nord se întindeau codri bătrîni.

Iată cum căzuseră în mîinile avocatului Mazamet aceste domenii. Mazamet avea printre clienţii săi un bătrîn gentilom, agronom premiat la toate concursurile, preşedintele Comisiei, decorat cu medalii de aur şi de argint în Franţa şi în alte ţări. Din succes în succes, agronomul se ruină şi ajunse în pragul exproprierii. În ajunul vînzării la licitaţie, Mazamet sări în sprijinul clientului său : lichidă jumătate din datorii. Ca plată pentru banii avansaţi, castelul Rétables îi fu cedat prin bună înţelegere la jumătate din valoarea sa şi celelalte creanţe fură trecute pe numele său.

— Între noi fie vorba, adăugă Fournigue, pot să-ţi spun că pe ascuns eu am înteţit din răsputeri urmăririle judiciare împotriva bătrînului aristocrat, fără ca şeful meu să se dea în vileag cu ceva. Ehei ! E un om iscusit ! E foarte tare. Ştii dumneata că a reuşit să stoarcă zece mii de franci din fierăria acestei hardughii fără să se bage măcar de seamă, numai din grilajele de pe la porţi, de la grădini, balcoane şi fîntîni ? Pădurea asta pe care o vezi spre apus nu e decît restul unui imens parc a cărui tăiere a scos două treimi din plata castelului. Ehei ! Ce om !

Cînd se vorbea de această cumpărare a domeniului Rétables, Mazamet obişnuia să spună :

— Nenorocit, nenorocit plasament ! Pămîntul nu aduce nici un venit, impozitul creşte pe zi ce trece şi, cu o administraţie ca asta, Dumnezeu ştie unde o să ajungem. Îmi încarc samarul peste măsură, e-o nebunie ; dar ce puteam să fac ; trebuia să-mi salvez clientul, prietenul. Averea sa era grevată de o ipotecă generală şi creditorii l-ar fi aruncat în stradă. Erau fără milă.

A trebuit să plîng şi să dau. Pînă la urmă, clientul meu n-o să ajungă pe drumuri; îi mai rămîn două ferme şi casa de la oraş.

Frumoasa purtare a maestrului Mazamet era lăudată peste tot, iar clientul său nu îndrăznea să-l contrazică, deoarece ipotecile care grevau cele două ferme şi casa de la oraş fuseseră transferate pe numele lui Mazamet ; creanţele erau oricînd exigibile, şi avocatul se arăta chiar prea mărinimos cînd se făcea că uită de datorie fără a pomeni de restituire. Fournigue povestea toate istoriile astea plin de admiraţie.

De cîţiva ani, maestrul Mazamet se retrăsese din afaceri ; nu mai pleda decît procese politice de mare scandal şi, peste vară, îşi instala curtea la Rétables. Aici era o mare afluenţă de vizitatori. Maestrul Mazamet avea o ceată întreagă de solicitanţi, mulţi funcţionari veneau să-l vadă peste noapte într-ascuns. Activitatea lui, averea, intrigile, elocvenţa sa defăimătoare îi cîştigaseră o mare trecere în ţinut. Era foarte puternic, foarte temut şi grupările din opoziţie, coalizate, îl adoptaseră candidat. Adversarii lui îl combăteau cu sfială. Primarul Lamanoscului era singurul care îndrăznea să spună sus şi tare: „Mazamet ăsta e un bandit ; o spune Tirart ; Tirart Marius ! Să i se comunice vorbele astea din partea mea." Oamenii înţelepţi socoteau aceste cuvinte ale lui Tirart tare îndrăzneţe. În ochii lor, primarul se număra printre acei oameni compromiţători de care trebuie să te lepezi cît mai repede.

Printre foştii săi colegi de şcoală, maestrul Mazamet număra doi avocaţi renumiţi, şefi ai unor partide îndoielnice în care se recrutau ceea ce se numeşte „oamenii posibili". Numele celor doi tribuni reapăreau la fiecare şase luni, de cîte ori guvernul se clătina. În gazetele mărunte erau porecliţi miniştrii departamentului de opoziţie. În vacanţa penultimei sesiuni parlamentare, unul din aceşti oratori la modă se oprise o săptămînă la Rétables, la înapoierea sa de la cura de ape din Savoia. I se făcuse o primire sărbătorească — curse de cai, muzică, torţe aprinse purtate de oameni ce alergau în jurul trăsurii ; timp de opt zile, ţăranii au întins jocul sub ferestrele castelului. Gazetele oficiale din ţinut au insinuat atunci, în glumă, că această primire nu era cu totul dezinteresată, că se pregătea fără doar şi poate un portofoliu pentru maestrul Mazamet în următoarea combinaţie ministerială, dacă biruia opoziţia. Se mai afirma pe un ton uşor indispus că alegătorii erau liberi, în definitiv, să se facă instrumentele, să devină trambulina acestei ambiţii fără margini etc.

Mazamet s-a ferit să-i contrazică şi, prin grija lui, articolul a fost reprodus în mai multe foi pariziene, apoi combătut cu abilitate într-un jurnal prieten. Se angajă astfel o dispută în presă şi numele lui Mazamet reveni deseori în cadrul acestei polemici. Mazamet intervenise atunci în discuţii cu o scrisoare foarte abilă, îndrăzneaţă în aparenţă, dar foarte chibzuită în fond, care nu impunea nici o concluzie, dar avea darul de a-l pune în valoare. Marele intermediar electoral, portărelul Fournigue, reuşea să facă să fie citite articolele pro şi contra avocatului în tot cantonul.

— Mazamet are braţul lung, spunea el mereu prin sate notabilităţilor. Cînd va fi ministru o să-şi amintească şi de prieteni şi de duşmani.

Iar duşmanii răspundeau :

— Cînd o să fie ministru, o să facă la fel ca toţi ceilalţi : o să dea cu piciorul în scara pe care s-a suit.

Nu aveau alt argument împotriva lui. Nici dacă i-ar fi fost complici n-ar fi spus mai bine. Cînd va fi ministru ! Nimeni nu se-ndoia. Era cuvîntul magic. „Sesame, deschide-te !" Funcţionarii tremurau, conştiinţele se tulburau, uşile tainice se întredeschideau.

Cînd Lucian şi Fournigue treceau pe lîngă castelul avocatului, ziua era pe sfîrşite ; vîntul dinspre mare aducea nori grei pe crestele Luberonului. Fournigue îşi opri calul în dreptul marii alei spre Rétables.

— Zoreşte-ţi calul, dacă vrei să ajungi sub un acoperiş înainte de furtună, spuse el. În mai puţin de un ceas, toată valea asta va fi înecată în ploaie.

— Atunci să mă găzduiască Mazamet ! spuse Lucian.

— Ce-ţi trece prin minte ? se împotrivi Fournigue, ce-o să spună unchiul Tirart ? Doar Tirart şi Mazamet sînt la cuţite. O să se publice memoriul împotriva adăpătorii. Uite, am aicea în geantă şpalturile. Poţi fi sigur că nu eşti dorit la Rétables.

— Cu atît mai mult ! spuse Lucian grăbind calul.

Lucian intră la maestrul Mazamet din curiozitate, din sfidare. Urcînd treptele de la intrare, îşi pregăti un mic discurs muşcător la adresa avocatului. De îndată ce a fost anunţat, Mazamet îi ieşi în întîmpinare în vestibul şi-l înfăţişă întregii adunări cu cea mai mare curtenie. După povestirile lui Fournigue, Lucian se aştepta să întîlnească un om năzuros, brutal, plin de ciudăţenii. A fost întîmpinat de un personaj

foarte rezervat, curtenitor, agreabil şi care nu se potrivea de loc cu portretul schiţat de portărel. Totuşi Fournigue spusese adevărul descriind stările ciudate ale avocatului ; Fournigue îl cunoştea pe Mazamet cel din intimitate, care nu semăna cu Mazamet cel cunoscut în public; era un stăpîn cînd semeţ, cînd familiar, care, primindu-l la masă pe portărelul Fournigue, cînd îl ciupea de nas şi-i povestea glume, cînd îl gonea ca pe o haimana, trăgîndu-i un picior în dos.

— Nu e trufaş, spunea Fournigue : inimă bună, generos, punga mereu deschisă, dar nu-i place să i te bagi în suflet, mai ales cînd îl apucă sciatica.

Maestrul Mazamet îl prezentă pe Lucian prietenilor săi cu tot felul de politeţuri şi amabilităţi. Discutară îndelung chestiuni politice curente. Un bărbat buhăit şi palid, care sta rezemat de cămin, tăcea cu trufie. Toţi aşteptau cu mult respect să se pronunţe şi el.

— Mi se scrie de la Paris, rosti el în sfîrşit cu o voce domoală şi adîncă, apăsînd pe fiecare cuvînt, mi se scrie că sănătatea regelui e foarte şubredă ; dacă trupul mai rezistă, mintea îi slăbeşte. O minte luminată ! adăugă el cu un fals respect. Nimeni nu pune mai mult preţ ca mine pe înalta judecată a regelui ; îi admir geniul, prudenţa, înţelepciunea, îi venerez virtuţile ; dar greutatea vîrstei apleacă şi capetele cele mai luminate. Asta e, domnilor, tinereţea, tinereţea e totul !...

Toate cheliile se înclinară în semn de aprobare. Cît despre viitorul ministru, el se arăta plin de solicitudine faţă de Lucian ; lui îi consacră toată seara ; Lucian fu covîrşit de atenţii şi îngrijiri. Cu totul fermecat de acest mare seducător, el se lăsă mîngîiat, linguşit, alintat. Se plăceau unul pe altul, se înrudeau prin mii de afinităţi tainice, se simţeau din acelaşi aluat. La un moment dat, maestrul Mazamet îl luă deoparte şi îi spuse pe neaşteptate :

— Şi unchiul Tirart? Îmi este ostil, ştii asta, foarte ostil şi pe nedrept, ţi-o jur, deoarece mă gîndisem la el pentru Consiliul general. Mai avem încă timp pentru schimbările din noiembrie. Ce părere ai ? Unchiul Tirart nu vede decît prin ochii dumitale şi, fie vorba între noi, e foarte înţelept din partea sa. El se pricepe la oi, la podgorii, la garanţă ; agoniseşte o avere frumoasă: toată cinstea! Dar un om politic nu se face numai din atîta. Sper că înţelegi că nu vreau să-l umbresc cu nimic pe primarul din Lamanosc ; cu toate că

mă vorbeşte de rău în dreapta şi-n stînga, îi voi păstra întotdeauna o deosebită stimă. Ce om de treabă e acest moş Tirart ! Cîtă cinste ! Ce fire deschisă ! Un comtadin de viţă veche. Rasa asta se pierde. Cine o fi nebunul care l-a întărîtat împotriva mea ? Ţin să-l cîştig pe unchiul dumitale, nu ţi-o ascund : îmi vine foarte greu să-l am duşman. Aş dori să pun capăt neînţelegerilor, şi aş fi de două ori fericit dacă dumneata ai fi acela care mi l-ai aduce pe bătrînul Tirart. E de la sine înţeles că, o dată ce unchiul Marius trece de partea noastră, opresc tipărirea memoriului pe care l-am redactat în afacerea aceea ridicolă cu adăpătoarea.

Gheaţa era spartă ; stătură mai departe de vorbă o mulţime despre unchiul Tirart, încît Lucian sfîrşi prin a-şi lua un angajament imprudent : îl făgădui pe unchiul său, pe prietenii unchiului şi pe bătrînul Cazalis pe deasupra.

— Ce avînt ţi-ai luat ! spuse avocatul rîzînd. Bagă de seamă, te arunci cam departe. Ehei ! e cam încăpăţînat, dragul de el ! O să fie greu de urnit. În sfîrşit, ai să-ţi cucereşti primele galoane. Cinci voturi nu sînt de dispreţuit, dar ceea ce doresc în primul rînd este prietenia unchiului Marius. Nu mi-aş ierta-o niciodată să-l am duşman. Încă o dată, aş vrea să-l ştiu de-ai noştri : îl vreau cu orice preţ !

Cerul se înseninase ; Lucian îşi luă rămas bun de la avocat. Maestrul Mazamet îşi dădu toată osteneala să-l reţină la Rétables ; dar, cum se lăsase o noapte foarte frumoasă, Lucian, pe care-l cuprinsese dorul de ducă, încălecă şi o porni la galop.

V

Timp de două săptămîni Lucian a fost aşteptat la Piolina. În fiece dimineaţă, la ora micului dejun, locotenentul se punea de planton pe terasă, înarmat cu ocheanul său marinăresc. Lucian bătea drumurile şi nici nu se gîndea să vină. Domnu Cazalis se întorcea în casă bombănindu-şi sora.

— Şi Espérit ăsta, despre care nu se mai aude nimica! spunea el, nimeni nu ştie ce-o fi cu el! Iată, sînt mai bine de şase săptămîni de cînd n-a mai venit la Piolina! De necrezut! Nu-mi amintesc să-l fi jignit. Tot scumpa mea soră Blandine o fi aranjat-o şi pe asta.

Îl trimisese atunci pe Cascayot la castelul de Saffras, dar Espérit nu era de găsit. Espérit, purtat de mîhnirile sale, hoinărea la întîmplare, departe de Lamanosc, într-o dispoziţie crumtă.

După plecarea lui Lucian se crezuse eliberat, dar nu fusese niciodată mai înrobit. Lucian semănase cu ghiotura neghină în arătura lui Espérit, şi acum toţi aceşti germeni încolţeau şi o cazmă surdă îi mina pacea interioară. În sufletul său se strecura îndoiala cu chip tulbure şi viclean. De fapt nu se afla zdruncinat în adîncul său, credinţele sale îşi aveau rădăcina într-o viaţă cinstită şi curată, şi se împleteau într-atît cu cele mai scumpe simţăminte de dragoste de patrie, de familie şi de prietenie, încît era cu neputinţă să fie date peste cap la prima lovitură; dar toată puterea lor era vlăguită, slăbită şi fără eficacitate. Adevărul era mereu prezent în sufletul său, dar învăluit, întunecat şi, în suferinţa sa, îşi pierduse orice năzuinţă de a-i mai revedea lumina binefăcătoare; izgonea orice nădejde.

Espérit nu-şi mai aparţinea; nu mai era el însuşi, în sufletul lui se căscase un mare gol; arunca priviri lacome în fundul acestor prăpăstii, şi cuprins de ameţeli, ros de griji, speriat, exaltat fără pricină, copleşit şi dezgustat, cu inima împietrită, uscată, neoprindu-se nicăieri, se trăgea deoparte, rătăcea, ferindu-se de toţi, în locuri pustii; se temea de cei mai buni prieteni, se simţea stingher, lipsit de dragoste, lipsit de curaj, în beznă, şi în toate zilele cobora tot mai afund în acest egoism întunecat.

Din senin, în Lamanosc se zvoni că Damiana trage să moară; se mai spunea chiar că nu mai apucă zorile. La Espérit, vestea ajunse întîmplător, căci de cîteva zile nu se mai întorsese la castelul de Saffras, şi Sendricii îl căutaseră de trei ori pînă atunci, fără să-l poată găsi. Cu două zile în urmă boala se manifestase cu o mare violenţă, suferinţele erau cumplite, şi părea că orice rezistenţă se stinsese în acest trup sleăţuit de atîtea munci şi încercări. Căzută ca un trăsnet, vestea aceasta l-a trezit pe Espérit. Alergă la Seyanne ca un scos

din minți. Cînd ajunse în curtea Sendricilor, toți vecinii adunați în fața bucătăriei, tăcuți, înspăimîntați, așteptau cu îngrijorare răspunsul medicilor. Peste puțin, ieși Marcel împreună cu ei; chipurile lor mîhnite spuneau că totul e pierdut. Femeile nu-și mai putură stăpîni plînsetele și țipetele. Mătușa Laurenția îți rupea inima cu deznădejdea ei.

Marcel îl așeză pe Espérit la picioarele patului ; Damiana, care părea adormită, îl recunoscu :

— Spiriton, spuse ea, de ce n-ai venit mai curînd ? Te așteptam.

Crezînd că făcea aluzie la boala ei, îngăimă cîteva scuze pentru îndelungata lui lipsă, dar ea, în mijlocul celor mai cumplite suferințe, uitînd de sine, nu se mai gîndea decît la prieteni, la necazurile lor, și grijile lui Espérit îi frîngeau inima.

— Ești atît de nefericit ? spuse ea. Hai, vorbește-mi cu inima deschisă. Ai ceva să-mi spui ?

— Așadar, știi totul ? strigă Espérit.

Din cele cîteva cuvinte încurcate care-i scăpaseră, fără șir și fără înțeles, ea pricepu totul. Doctorii, întorcîndu-se, îi cerură să nu mai vorbească ; Espérit trebui să se îndepărteze fără să mai poată vorbi cu Damiana. Abia schimbaseră cîteva cuvinte, și taina lui Espérit nu mai era o taină pentru dînsa, iar el se simțea schimbat, ușurat ; primise ajutorul unui suflet prieten, și pacea acestei case se cobora asupra sufletului său. Toate stihiile care-l împresuraseră se făcură nevăzute.

În după-amiaza acelei zile, Damiana îl chemă pe Espérit, care se afla în pragul ușii, și imediat vru să reia destăinuirile întrerupte. Espérit, rușinat că în asemenea clipe lumea se ocupa de el, răspunse :

— Să vorbim de dumneata, Damiana, sau mai bine tăcem, cum au spus doctorii.

— Peste cinci minute, spuse ea zîmbind cu blîndețe ; hai așază-te și vorbește-mi deschis. Poți tăinui ceva nașei tale?

— Vai, nașă ! spuse el.

Dulcele nume de „nașă", mai duios încă în provensală, *meirine,* îl auzise deseori și-l repetase fără să cugete asupra lui, dar în clipa aceasta, lîngă Damiana, căldura acestui nume îl fermeca, conținutul, sensul lui afectuos îi lovea auzul cu o

putere, cu o prospețime neașteptată, îi revenea ca o îndepărtată amintire din îndepărtata lui copilărie. Se agăță de această înrudire spirituală cu simțămintele unui fiu. Acești Sendrici erau familia lui. Aici fusese adus cînd îl pierduse pe taică-său ; doisprezece ani mai tîrziu, cînd murise Siffréine, maică-sa, fuseseră primiți la ei el și soră-sa Espérita, aceea căreia i se spunea în ținut Espérita cea mare. Și ea murise șase luni mai tîrziu, acea mare Espérită. Era înmormîntată la Seyanne, iar în florile pentru sicriul ei fecioarele culeseseră din măceșul alb ale cărui crengi acopereau zidurile casei lui Sendric. Vocea Damianei trezea în el toate aceste amintiri sfîșietoare ; pe măsură ce vorbea se simțea adînc răscolit. În blîndețea, în gravitatea cuvintelor ei, în sunetul tînăr și pătrunzător al acestui glas mișcat de cea mai caldă prietenie, Espérit recunoștea, regăsea vocea mamei sale și tot sufletul ei, ca și ziua în care Siffréine, pe patul de moarte, palidă și tremurîndă, cu brațele înțepenite, cu ochii luminați de zîmbetul morții, dar cu mintea încă vie și trează, își aduna toate puterile pentru acest ultim rămas bun. În ultimele sale ceasuri, Siffréine n-a avut decît un gînd : în pragul morții, îi arăta fiului ei căile mîntuirii, și, pe buzele ei înghețate, ultimele cuvinte, ultimele rugăminți erau pentru Espérit. La fel cu mama sa pe care o pierduse, nașa Damiana, cea de-a doua sa mamă pe care i-o dăduse biserica, nu se ocupa în cele mai cumplite suferințe decît de el ; aflîndu-se pe moarte, veghea asupra lui Espérit, îi întindea mîna.

Pentru Damiana noaptea a fost chinuitoare și zbuciumată. Spre dimineață, în jurul orei trei, avu loc o criză care, în pofida tuturor așteptărilor, îi aduse o oarecare ameliorare, și prietenii ei prinseră curaj. Acea ușurare dură și în timpul zilei ; în noaptea următoare fu mai liniștită, și medicii lăsară să se întrevadă nădejdea că, dacă acest somn liniștit ar ține pînă la ziuă, Damiana ar fi fost salvată. Soarele era sus cînd se trezi. Medicii recomandară mai departe multă grijă ; Espérit se ferea din preajma ei. Luase asupra lui grija casei ; nu se apropia de căpătîiul patului decît atunci cînd bolnava dormea ; de îndată ce deschidea ochii se îndepărta, de teamă să nu înceapă să-i vorbească. Cîtă neliniște în timpul acestor ceasuri tăcute pe care le petrecu astfel lîngă dînsa ! Și, în zilele următoare, cîte clipe de bucurie, cîte temeri mereu noi, pînă ce bolnava începu să se însănătoșească !

Convalescența Damianei ținu foarte mult. Espérit nu-i mai părăsea pe Sendrici; ziua ajuta la muncile brutăriei și la grădini, iar la miezul nopții îl schimba pe prietenul său Marcel, veghind la căpătîiul Damianei. Abia dormea cîteva ceasuri, dar oboseala aceasta îi era ușoară; în preajma nașei sale trăia o viață nouă; îi era de-ajuns să fie lîngă dînsa, s-o vadă, s-o audă, ca să se simtă înviorat. Fără multe vorbe, doar cu cîteva cuvinte, deseori chiar pe tăcute, îl îmbărbăta; răspîndea în jurul ei căldură și lumină prin simpla ei prezență, prin strălucirea sufletului ei.

VI

Noaptea, în timp ce o veghea pe Sendrica, Espérit se gîndea deseori la frămîntările de care suferise în preajma lui Lucian. Cîți ani trăise în răstimpul celor cîteva luni care se scurseseră! Eliberat, în sfîrșit, de agitațiile sterpe, refăcut, înviorat, recunoștea ce ajutor însemnat primise de la Damiana în clipa în care totul părea pierdut, și cît de folositoare i-a fost, din acel moment, această prietenie! Își amintea ce-i povestise adesea Marcel despre mama sa, cît de mare fusese înrîurirea ei statornică asupra fiului său și cum resimțea această grijă mereu ocrotitoare învăluindu-l în timpul lungilor lor despărțiri. De departe ca și de aproape, îi venise întotdeauna într-ajutor lui Marcel, îl sprijinise întotdeauna dîndu-i siguranță. În tulburarea primilor ani ai tinereții, în ceasurile de încercare și de ispită, de îndată ce-și simțea puterile slăbind, chipul mîhnit al Damianei i se arăta înaintea ochilor și se simțea cuprins de încredințarea vie, directă și sfîșietoare că nu putea greși fără ca de îndată faptele lui să nu aibă un răsunet dureros în inima acestei femei pioase, atît de crunt lovită, și care nu înceta să se jertfească. Apoi, ca și cum s-ar fi temut să nu adîncească cu propriile sale mîini rănile acestui suflet sfîșiat, se oprea speriat și răul era învins. La întoarcerea sa la Seyanne, cînd Marcel i se mărturisi maică-si, constată că ea știa toate cîte se petrecuseră. Chiar în clipa în

care Marcel era în primejdie, ea presimţea ; şi atunci începea să se roage, cu inima strînsă de nelinişti, şi fiul ei primea ajutorul cerut. Veghea tot timpul asupra lui, şi dragostea ei îl învăluia ca un scut de cleştar ; spada diavolului s-ar fi frînt ! Dacă Marcel revenise printre ai săi cu toată tinereţea, în tot farmecul nevinovăţiei, o datora mamei sale ; îi mai datora şi acea limpezime de cuget pe care o păstrase neatinsă. Şi totuşi, cine fusese mai primejduit ca el? Cîte ispite ascunse în jurul acestui suflet fierbinte şi curat, entuziast, deschis tuturor simpatiilor ! De cîte ori n-a revenit Marcel spre mama sa nesigur şi tulburat, cu mintea zăpăcită şi ca fascinată de himere ! Şi în acest sat, lîngă Sendrica, în tovărăşia acestei ţărănci, regăsea deodată tonul just, tonul inimii sale. Cîtă duioşie atunci, ce împrospătare de nedescris a spiritului ! Prin maică-sa se reintegra în unitate, în armonie, în natura primordială ; atingea miezul lucrurilor, viaţa însăşi, adevărata viaţă... Damiana se afla acolo, în dreptul căminului familial, ca vestala romană pe treptele altarului, statornică şi trează, veghind focul sacru şi înteţind fără încetare, cu o mînă pioasă, acea lumină pură : flacăra spiritului.

Era un suflet statornic. Paznică a vechilor obiceiuri şi a tradiţiilor neamului, a duhului casei, a credinţei creştine, cinste şi bogăţie a vechilor familii, îşi făcea o datorie de onoare din a păstra această comoară de datini pe care o ţinea de la strămoşi ; şi o transmitea urmaşilor aşa cum o primise, neatinsă şi venerată. Îşi tăcea o bucurie din această ascultare filială şi se simţea răsplătită peste măsură. Prin simplul fapt al acestei adeziuni cinstite, absolute, pe care o dăruia învăţămintelor bisericii, se afla în posesia unor idei generale foarte întinse şi fecunde; mintea ei lucra pe această bază şi niciodată nu se rătăcea. Adevărurile, chiar cele mai înalte, îi deveneau apropiate, dar numai atunci era chemată să le dea viaţă ; s-ar fi temut să capete cunoştinţe care să nu poată fi folosite ; le primea ca pe un ajutor în acţiune, ca să-i înlănţuie mai puternic conştiinţa, ca să păşească mai sigur pe calea jertfei. Nici o urmă de visare în sufletul acesta meditativ, nici o curiozitate vană. Reculeasă şi mereu activă, trează, mereu prezentă faţă de sine însăşi, nu se lăsa nicicînd furată de imaginaţie ; nu se dedubla, astfel că nu o parte dintr-însa, ci întreaga ei fiinţă o înfăţişa luminii. Prin acest acord desăvîrşit între faptă şi gînd, prin unitatea vieţii sale, prin adîncul respect al realităţii, pă-

trunsese atît de departe în esența lucrurilor, încît intra în raporturi firești și libere cu orice fel de adevăr. Așadar, chiar în afara celor privitoare la credință, problemele cele mai grele se luminau pentru ea, iar în domeniile care-i erau cu totul străine descoperea cu un simț foarte sigur eroarea sub aparențele cele mai înșelătoare.

Devoțiunea se întîlnea la Damiana cu un simț practic foarte riguros care nu făcea decît să întărească pe cea dintîi. Acest spirit pozitiv se vădea în toate faptele sale. Pentru sufletul ei atît de atras spre binele suprem, pentru cugetul acesta care pătrundea atît de adînc în înțelegerea adevăratei frumuseți, nimic din lucrurile pămînteşti în îndatoririle cele mai umile nu era de disprețuit. Lua viața așa cum e, cu toate urîțeniile și mizeriile sale ; trecea prin ea fără iluzii, dar și fără s-o nesocotească, și, în neîncetata ei strădanie, se dăruia cu sîrg cerințelor celor mai banale ale unei existențe comune și mărginite. Punea totul la locul său ; știa să dea măsura adevărată tuturor lucrurilor. Această mamă de familie, a cărei casă nu se susținea de douăzeci de ani decît prin minuni de economie și prevedere, această muncitoare neobosită, această gospodină era pentru toți pilda celei mai desăvîrșite detașări. Zi și noapte veghea asupra celor dragi cu o pasiune de necrezut ; toate clipele vieții sale erau prinse într-un vîrtej de preocupări zilnice — vînzări, negoț, sîcîieli și griji gospodărești ; și în această nemaipomenită vîltoare, în mijlocul miilor de greutăți ale vieții sale de luptă neîncetată, își păstrase inima slobodă; se dăruia necontenit, se păstra întreagă, slujindu-l pe cel slăvit întru spirit și adevăr.

În orice vremuri și în orice loc, prin tăria ei, prin firea ei dreaptă și sinceră, Damiana ar fi dat exemplul celor mai înalte virtuți, dar niciodată cu măreția simplă, cu modestia, cu căldura de care a dat dovadă femeia creștină. Născută la Roma, în patriciat, în timpurile glorioase ale republicii, ea ar fi fost podoaba familiilor consulare, matroana venerată, tovarășa eroilor, muma lor, prietena lor. În timpurile noastre, Sendrica atingea o demnitate mai înaltă, și asta, în condiții umile, fără nume, fără avere, incultă în bietul sătuc al Seyannei, în această casă pustiită de sărăcie. Recunoșteai în ea noblețea fără seamăn a sufletelor credincioase în care sămînța Evangheliei rodește din plin.

În tovărășia acestei femei puternice, Espérit se regăsea din nou pe sine. Ascultînd glasul Damianei, sub înrîurirea ei li-

nistitoare, un întreg univers de tinereţe şi nevinovăţie, de simţăminte adevărate, adînci şi curate renăşteau şi prindeau rădăcină în sufletul reîntors astfel la sine în sfinţenia primelor sclipiri ale credinţei revărsate. Strălucire vie, auroră îndepărtată, bucurie înaltă, cîntec suav sub cerul dimineţii. Bărbatul adult nu trebuie să se ferească de această pioşenie de copil, căci în aceste ceasuri de nevinovăţie sălăşluieşte tot adevărul şi e de ajuns să te întorci la curăţia începutului ca anii maturităţii să se lumineze. Pentru toate vîrstele aceeaşi lege ; întotdeauna aceeaşi dragoste, aceeaşi nădejde.

VII

Espérit se lăsa ca un copil în legănarea acestei fericiri. Nu se mai putea îndepărta de naşa sa, şi cu toate că acum era în afară de primejdie, se înfricoşa cîteodată de încetineala vindecării, îi urmărea orice criză cu emoţia, cu grija unui fiu. Aşteptă ca Damiana să-şi reia treburile gospodăriei ca odinioară, şi abia după aceea se înapoie la Lamanosc.

La castelul de Saffras îi găsi instalaţi pe Cabantoux şi Bélésis, lucrînd la grădină, plivind răzoarele, stropind florile. Se interesă de soarta tragediei.

— Sînt noutăţi, răspunse Cabantoux. Cine mai ştie ce-a cumpărat Cazalişii, azi-dimineaţă în piaţă ? Sergentul Tistet a venit întîi ca să ne cheme pe toţi cu scrisoarea, şi pe urmă s-a mai întors o dată furios.

N-a fost în stare să spună mai mult, în ditai lungul său discurs de aproape un ceas întreg... Mutul, dînd din mîini, încerca să îndrepte ceea ce nu era prea limpede în spusele nărodului. Oricum, Espérit găsi cu cale să se îmbrace şi să plece la Piolina.

Se pregătea într-adevăr un mare ospăţ la Cazalişi. Primarul şi nepotul său se întorseseră, şi se vorbea că în acelaşi timp petrecerea se dădea şi în cinstea unui ofiţer de jandarmi care venea să preia comandamentul. Ca să sporească strălucirea serbării, domnul Cazalis îşi poftise şi pe scumpii săi tragedieni.

Festivitatea trebuia să se încheie cu o repetiție a *Morții lui Cezar*, în lumini, decoruri și costume. Convocările se făcuseră în mare taină. La masă domnul Cazalis îi spuse surorii sale :

— Draga mea Blandine, îți pregătesc o surpriză plăcută ; peste un ceas îi vei vedea venind pe toți actorii mei și deseară îi invităm la cină.

Mătușa rîdea cu hohote.

— Ei, bravo ! văd că iei lucrurile cum se cuvine, spuse locotenentul, foarte surprins de buna dispoziție a domnișoarei.

Ora stabilită trecuse și tragedienii nu mai soseau. Domnul Cazalis își privea sora bănuitor. În toiul mesei apăru sergentul Tistet, cu hîrtia în mînă.

— Dom' locotenent, iată contraordinul, spuse el înmînîndu-i o circulară încărcată cu parafe ; adevărat să fie că amînați repetiția peste o lună ? Dacă stau și mă gîndesc, mă cam apucă îndoiala, mă iertați de vorba proastă. Dacă nu mă-nșel, nu prea e scrisul dumneavoastră : dumneavoastră încondeiați mai frumos slovele.

Acest contraordin era scris în întregime de mîna domnișoarei Blandine care, fără nici un scrupul, semnase în josul foii cu îndrăzneală : locotenentul Jean-de-Dieu Cazalis.

— Așa ! dumneata ești locotenentul Jean-de-Dieu ? spuse Cazalis. Soră-meo, iată-te prinsă cu mîța-n sac !

— Dar ăsta e un fals ! strigă sergentul Tistet, și, foarte serios, propuse ca mătușa să fie dată pe mîna justiției.

— Aș fi semnat și cu numele regelui, spuse mătușa.

Domnișoara Blandine triumfa : toți petreceau de minune pe seama locotenentului, iar sergentul Tistet, care nu înțelegea de glumă în materie de acte publice, se retrase jignit de moarte. Primarul și domnul Cazalis ațipiră curînd, după cum le era obiceiul la desert, de îndată ce-și băură păhărelul de muscat.

— Hai ! dați-i drumul ! spunea Marius Tirart, lăsîndu-se pe spătar, că eu sînt ca iepurii : nu dorm decît cu un ochi.

Din cînd în cînd sălta capul și striga tare : „Hîm ! hîm !“ ca să se știe că e și el pe-acolo. Domnul Cazalis folosea aceeași șmecherie ca să cîștige cele zece minute de siestă. Ofițerul de jandarmi, zdrobit de oboseală, sforăia pur și simplu, fără să se sinchisească. Atunci, Corbin cel mare, care căuta un prilej de șicană domnișoarei Blandine, se apucă să laude tragediile.

Mătuşa ripostă ; se porniră înţepăturile. Corbin cel tînăr încercă să-i ia apărarea lui Marcel, în calitate de savant.

— Da, da ! spuse el, am văzut la ei acasă nişte maşinării foarte ingenioase.

— Ca ale tatălui său, întrerupse Lucian, tot unul de-ai voştri...

Şi, astfel venind vorba, începu să înşire vechile istorii care circulau prin ţinut pe seama lui Mitamat : mania lui de inventator, trocurile, măgarul tricolor. Îi mai atribuia pe deasupra afaceri imaginare, incredibile. După nevoie, născocea o întreagă menajerie de animale fantastice ; amesteca în bătaie de joc povestea tatălui cu a fiului ; distribuia roluri întregii familii Sendric : lui Marcel, verişoarelor, mătuşii, fratelui mai mic, Damianei însăşi, şi curînd, furat de acest joc, făcu portrete caraghioase tuturor acestor oameni din Seyanne ; maimuţări cu haz personajele ; în dibăcia sa de a le schimonosi fără să nesocotească adevărul, imita foarte nostim gesturile şi înfăţişarea, deoarece era un mim înnăscut ; era înzestrat cu un simţ comic subtil, muşcător, ascuţit : avea instinctul caricaturii. Lucian era în vervă ; rîsul celorlalţi îl stîrnea. În preajma lui erau patru spectatori entuziaşti : Corbin cel mare, domnul Dulimbert, notarul şi rentierul Lajarije. Corbin cel tînăr, temător, nu îndrăznea să i se opună : tăcea prudent, ochii lui spălăciţi rătăceau în gol ; visa la baloanele sale. Mătuşa Blandine îşi strecurase mîinile sub masă şi împletea cu înverşunare, fără să scoată o vorbă. Sabina se găsi astfel izolată între zeflemistul acesta fără milă şi burghezii aceia ridicoli, care-şi rîdeau de lucrurile cele mai sfinte : munca, sărăcia şi simplitatea. Stînjeneala ei era la culme, sarcasmele lui Lucian o revoltau ; le-ar fi retezat de la început, dacă n-ar fi covîrşit-o emoţia, căci la fiecare vorbă a lui Lucian simţea crescîndu-i în suflet o simpatie din ce în ce mai vie pentru Marcel.

La început n-a fost decît impulsul unui suflet generos, pasionat de adevăr şi pe care nedreptatea îl supără. De faţă cu ea erau atacaţi în absenţă oameni necăjiţi ; se simţea atrasă de partea lor din instinct. Era pentru prima oară că-şi oprea astfel gîndul asupra lui Marcel, şi mii de sentimente necunoscute se iveau şi o împresurau din toate părţile. Ce nume să dea acestei prietenii atît de calde ? Datorită lui Lucian, stările acestea vagi se precizară curînd cu tărie. Deodată Sabina se

văzu împinsă, azvîrlită parcă într-o lume nouă, în necunoscut ; totul lua în ochii ei o înfăţişare neaşteptată. Lucian îşi continua maimuţăreala : pe măsură ce-şi bătea joc, toate vorbele sale se transformau pentru Sabina. Vorbea dispreţuitor despre Sendrica : ea se simţea împinsă s-o iubească, s-o îndrăgească ca pe o mamă ; îi făcea lui Marcel un portret caraghios, dar liniile acestei caricaturi deveneau în ochii Sabinei trăsături eroice. În curînd, prin magia acestei iubiri care se trezea într-însa, toată viaţa lui Marcel şi a maică-si îi apărea în faţă. Avu intuiţia ei vie, privirea ei pătrundea în adîncul acestor inimi curate. Sinceritatea lui Marcel, curajul şi inocenţa tinereţii sale, bunătatea şi pioşenia Damianei, grijile ei de mamă, temerile, nădejdile, toate acestea o impresionau simultan pe Sabina ; le regăsea în trecut, în prezent ; îl vedea pe Marcel din prima sa copilărie, îl urmărea zi cu zi, pe el şi pe ai săi. Pe oamenii aceştia de la Seyanne îi recunoştea ca pe nişte vechi prieteni : cinstitul Mitamat, atît de ingenios, atît de neprevăzător ; mătuşa Laurenţia atît de nerăbdătoare şi devotată ; unchiul orb, sergent la invalizi la Avignon ; micul Damianet mereu prin vii şi prin răzoarele de bob ; şi verişoarele harnice, sprintene şi dezgheţate, la fîntînă încă din zori, în toate zilele săptămînii, iarna ca şi vara, fie zăpadă, crivăţ sau soare, cu mîinile în apa izvoarelor, cămăşile fluturînd, capul şi braţele goale şi spuma de săpun pîn-la coate, cîntînd şi bătînd rufele pînă noaptea tîrziu. Chiar prin glumele lui Lucian, viaţa din casa Sendricilor îi apărea limpede, naivă, cu un accent de adevărat patetism. Pătrundea în mijlocul acestei familii de oameni cumsecade, în viaţa, în necazurile lor ; slăvea cinstea şi sărăcia lor, statornicia, grelele lor încercări ; simţea în sufletul ei suferinţele lor cele mai ascunse şi li se alătura cu toată fiinţa. Aceste impresii atît de noi o învăluiau ca nişte amintiri îndepărtate, şi din duioşia lor nu se mai putea desprinde. Sabina îşi aminti atunci ce apropiere desăvîrşită se stabilise între ea şi Marcel din prima clipă, în ziua în care se cunoscuseră. Această legătură tainică a sufletelor lor nu încetase niciodată ; simţea aceasta, o ştia printr-o intuiţie sigură, şi chiar putea afirma că această prietenie sinceră era hărăzită să rămînă veşnică, oricare ar fi fost împrejurările vieţii. Marcel pentru ea era ca şi cum ar fi fost de faţă, îi citea în suflet, răspundea pentru el ca pentru ea însăşi. Mişcată şi reculeasă, ca şi cum Marcel şi Damiana i-ar fi stat în preajmă, singură

cu ei, în strînsă unire, departe de această lume străină, nu mai auzea nimic din ce se spunea în jurul ei. Pierdută în adîncă visare, cufundată în această trăire interioară, vedea cum creşte în ea chipul lui Marcel, şi sufletul ei i se dăruia fără reţinere. Încîntare tinerească, prima clipă de iubire ! Trăia o viaţă mai uşoară, o viaţă eterată, în străvezia lumină a zorilor.

Veselia zgomotoasă a mesenilor o trezi pe Sabina la realitate. Auzi numele lui Marcel şi al Sendricăi revenind printre glumele lor proaste. Fremătînd de indignare, privea fix la Lucian cu un aer iritat. Lucian admiră această privire aprinsă de dragoste şi mînie. Domnişoara Sabina i se păru foarte frumoasă şi în ciudata însufleţire a întregii sale făpturi văzu o anume îndrăzneală pătimaşă care-l încîntă ; apoi, socotind că repurtează un mare succes în ochii ei, continuă în mod necugetat zeflemeaua.

Sabina se ridicase în picioare ca să-l facă să tacă, dar era atît de exaltată, încît nu îndrăznea să vorbească. Toată fiinţa ei era copleşită de mînie ; se temea că nu-şi va putea stăpîni vehemenţa. Era primul strigăt de dragoste în acest suflet iubitor şi sălbatic. Căuta cu toată tăria să se stăpînească ; dar cum să se amăgească pe ea însăşi ? Se înspăimîntă cînd îşi dădu seama cît de copleşită era întreaga sa viaţă ; simţea cum această dragoste creşte în ea cu o violenţă care o umplea de groază ; rezista cu toată mîndria unui suflet îndrăgostit de libertate, se pleca cu toată slăbiciunea unei iubiri supuse ; în van mai nădăjduia să se stăpînească. Astfel sfîşiată între indignare şi teama de a-şi trăda iubirea, cuprinsă de farmecul şi spaima acestei tinere pasiuni, nehotărîtă şi tremurînd, frămîntată de năzuinţele ei de independenţă, apăsată în acelaşi timp de o fericire nemăsurată, şovăia şi se tulbura din ce în ce mai mult. Lucian o învăluia în priviri arzătoare. Orbit de strălucirea acestei frumuseţi patetice, scos din minţi, înşelîndu-se profund, se bucura de neliniştile a căror cauză nu o cunoştea. O credea învinsă, fascinată ; în bucuria lui bea pahar după pahar. Cînd, deodată, primarul tresări şi, trezindu-se din somn, lovi cu pumnul în masă, strigînd cu vocea sa puternică :

— Ei bine ! Bravo ! locotenente, mi se pare că ai adormit.

Acesta era felul său de a se trezi, cînd era la masă, şi, cum nimeni nu-l contrazicea, era convins că nu se băgase de seamă că aţipise.

— Cine doarme aici? răspunse domnul Cazalis frecîndu-se la ochi. Cine doarme! Haida-de! Eu sînt ca iepurii. Hîm! hîm!

— Haideţi la aer, reluă primarul. Facultatea de medicină din Montpellier recomandă categoric mişcare după-masă. Vino, Prîsleo!

Omul nostru era deja pe terasă, la fîntînă, cu capul sub şuvoi spălîndu-se.

— Ei, Prîsleo, striga el, hai, vino odată...

Lucian se oprise în prag ca să-i ofere braţul Sabinei. Dar ei îi inspira atîta repulsie, încît chiar şi-n acest simplu gest de politeţe văzu o obrăznicie şi, brusc, se depărtă cu cîţiva paşi.

— Ei nepoate, strigă primarul, aici, pe aici, nu vezi că se dau cîinii la mine? Vino odată: trebuie să te aduc cu arcanul?

Mătuşa era foarte pornită împotriva lui Lucian: dacă Lucian i-ar fi oferit ei braţul, l-ar fi respins scurt şi tăios; dar, în ceea ce o privea pe nepoată-sa, nu glumea cu eticheta. Alergă aşadar după Sabina ca s-o ocărască şi, cu sila, voi s-o întoarcă spre Lucian. În toiul acestor discuţii, apăru Zouneta. Aceasta ducea de mînă un băietan slab şi tras la faţă, năduşit şi plin de praf, zdrenţăros şi desculţ.

— Două leghe într-un ceas, spuse tînărul ţăran descheindu-şi cămaşa ca să scoată o scrisoare; tot într-un suflet, şi nu-s mai obosit ca în zi de duminică!

Apoi, ca să-şi întărească spusele, începu să joace.

Curierul venea din partea unor oameni de la San-Bouzielli, rugînd-o pe mătuşa Blandine să le vină într-ajutor pentru unul de ai lor, cuprins de o febră primejdioasă, căreia doctorii nu-i veniseră de hac, după cum scria în scrisoarea de chemare.

— A da! doctorii, spuse mătuşa: nişte vite! nişte vite încălţate! Zouneto, coşul meu cu doftorii, şi să mi se înhame catîrca; ia-ţi pantofii cu tine. Sabina! Sabina! dă fuga în cameră la mine! Repede mănuşile mele, mitenele, blăniţa, geanta de drum, haina, şuba, şalul cel vechi, ciorapii de lînă.

— Şi scufia de dormit, spuse domnul Cazalis.

— Da, de ce nu, răspunse ea, şi cămaşa de noapte, dacă nu-ţi este cu supărare; poate crezi că o să mă întorc la zece noaptea pe drumurile astea îngrozitoare, pline de rîpe, înţe-

sate de lupi ? Înnoptez la San-Bouzielli, şi voi rămîne cît voi voi, s-a înţeles ?

Mătuşa se echipă în graba mare, îşi umplu paporniţa cu sticluţe, pachete, cutiuţe şi, fără să mai piardă vremea, porni spre ferma de la San-Bouzielli, urmată de credincioasa Zouneta.

— Ăsta e-un dar ceresc, spuse locotenentul ; Cascayot, zboară la grajd şi înhamă-l pe Garri !

De îndată ce plecă mătuşa, Cascayot porni spre Lamanosc. Ducea un mesaj sergentului Tistet. După cum spunea mesajul, sergentul era însărcinat să convoace fără întîrziere pe toţi actorii pe care-i putea aduna în sat. Trebuiau să ajungă la Piolina la nouă dimineaţa; la zece, repetiţie generală a actului întîi, la prînz, ospăţ mare.

VIII

A doua zi, se jucă aşadar tragedia la Piolina şi, cînd se înapoie mătuşa Blandine, găsi masa pregătită pe terasă pentru ospăţ. Actorii principali, ca Robin, Tistet, Espérit, se plimbau în lung şi-n lat, repetîndu-şi rolurile cu caietul în mînă ; cît priveşte pe ceilalţi artişti mişunau peste tot, din grădină în bucătărie. Perdigal juca bule în curte, Cayolis cînta, Cascayot se lăfăia pe treptele din faţă, în mare ţinută de duminică; purta la centură o legătură cu chei, semn al noilor sale funcţii; în acea dimineaţă fusese uns pivnicer provizoriu.

— Doamne sfinte ! Cheile mele ! strigă Zouneta.

Cascayot, văzîndu-se urmărit, se căţără într-un pom, şi de sus, dintre crăci, zdrăngănea cheile şi o sfida pe jupîneasă.

— Bine ai venit, soră dragă, spuse locotenentul, alergînd înaintea domnişoarei Blandine, nu te aşteptam aşa de curînd ! Ce noroc ! Soseşti la timp. E zece fix ; nu-l mai aşteptăm decît pe Marcel ; nu poate fi departe. Sergent Tistet, trage clopotul ca să-l vesteşti.

— Domnilor, spuse el actorilor, iat-o pe sora mea Blandine. Dînsa vă va face onorurile serbării. Draga mea soră, dă porunci ca totul să meargă strună. Să intrăm, prieteni.

Auzind sunetul clopotului care anunța sosirea actorilor, domnișoara Sabina ieșise în grabă : traversa tocmai salonul cînd o văzu tatăl ei și, la un semn al lui Lucian, o chemă.

— Fiica mea, spuse el, ia-l pe Voltaire și rămîi cu noi ca să conduci actul acesta ; te roagă prietenul nostru Lucian, dar n-a îndrăznit să ți-o spună.

Tocmai atunci pe ușa dinspre bucătărie intrau tragedienii. Văzîndu-l pe Marcel, domnișoara Sabina fu cutremurată de amintirea scenei din ajun ; își aminti zeflemelile lui Lucian, maimuțărelile, minciunile lui. Toată noaptea se învinuise de lașitate ; se mustra cu amărăciune că îngăduise să fie insultat omul pe care-l iubea. Dintr-un impuls firesc, spontan, păși spre Marcel fără să știe încă ce va face, dar hotărîtă să-și dovedească loialitatea. Se sfia încă să-i iasă în cale, cînd Lucian se apropie de ea familiar și, cu o privire ironică, i-l arătă pe Marcel urmărind în acest fel să continue bătaia de joc din ajun. Sabina se simți profund jignită de aceste semne de complicitate pe care încerca să i le impună ; îl dădu cu dispreț la o parte pe Lucian și, nemaistînd pe gînduri, înflăcărată de dragoste, traversă cu o mare siguranță mulțimea de actori, cu capul sus, cu ochii strălucind de mîndrie și de fericire ; se duse drept la Marcel, și, în fața tuturor, îi întinse mîna.

— Foarte bine, fetița mea ! spuse locotenentul. Prietene Sendric, fii binevenit. De ce te vedem atît de rar ? Poftim, dă-i-l pe Voltaire fiicei mele : vreau ca ea să conducă acest prim act.

Domnișoara Sabina însă era departe ; fugea în spatele aleii de chiparoși între Patys. Speriată de ceea ce făcuse, se strecurase pe portița din dos, ferindu-se de mătușa Blandine ; dar mătușa Blandine nu văzuse, nu auzise nimica. Cufundată în fotoliu, cu capul plecat și nasul în igliță, se gîndea cum să pună frîu nesăbuințelor fratelui său Jean-de-Dieu. Cum să gonească fără prea mult scandal ceata asta de tragedieni ? Și ce-ar mai fi zis dacă ar fi știut că domnul Cazalis avea de gînd să plătească din propria lui pungă pe toți actorii recalcitranți, la tariful cel mai ridicat al zilei de lucru ?

Deodată îşi făcu apariţia Zouneta, cu mare tămbălău, cu faţa aprinsă şi braţele ridicate spre cer.

— Vai ! Domnişoară, domnişoară, în casa asta e prăpăd ! Cascayot le-a deschis toate uşile: au dat iama în cramă, cămara de fructe e pustiită, or să jefuiască cotețele de iepuri ! Îmi lipsesc trei găini. Au pătruns şi în hulubărie, iar bucătăria mea e plină de pene.

— N-ai decît să faci perne cu ele, spuse locotenentul.

— Şi senatorii, care mai sînt în pivniţă. Ce nenorocire !

— Acolo să rămînă. Vinurile mele sînt cele mai bune din Sudul Franţei. La ora mesei n-o să lipsească nici unul şi, pentru primul meu act, n-am nevoie decît de rolurile principale.

— Dar Perdigal şi ceata lui ? întrebă Zouneta.

— Ei, gata, linişte ! Iar dumneata, sergent Tistet, goneşte-mi nebuna asta în stradă. Ce dracu ! Disciplină militară. Rămîi de pază la uşă !... Dragă prietene, reluă el, oferind cartea ofiţerului de jandarmi, fă-i onorurile lui Voltaire. Începem... Soră-mea, eşti foarte amabilă că te-ai întors pentru noi. Sînt încîntat de prezenţa dumitale. Fii numai urechi... E rîndul tău, Espérit.

Cezare, vei domni...

Repetiţia continuă fără alte accidente. La sfîrşitul actului, ofiţerul se declară extrem de mulţumit de cele văzute şi auzite. Lăudă foarte mult pe actori şi i se oferi preşidenţia ospăţului. Primi cu mare bucurie, se aşeză în fotoliu şi închină în sănătatea regelui ; domnul Dulimbert ripostă printr-o închinare către doamne, sex fermecător ; atunci toţi cei mai iscusiţi oratori din trupă luară cuvîntul şi închinară: pentru Polonia, pentru artele libertare, pentru poporul francez, pentru împărat, pentru războiul din Africa, pentru Cazalişi, pentru toată lumea, pentru Bolivar.

După toasturi, locotenentul citi un proiect de regulament cu zece articole prin care actorii se angajau, pe cuvînt de cinste, să dedîce toate duminicile *Morţii lui Cezar*. Regulamentul a fost votat cu aclamaţii, fără ca cineva să fi ascultat vreun cuvînt. La desert se cîntară toate corurile din *Muta* şi mesenii se despărţiră puţin ameţiţi, dar în culmea fericirii.

IX

Marcel nu luase parte la banchet, pentru că în dimineaţa aceea avea de încărcat nişte mărăcini înspre Bernarda, şi Damiana trebuia să-l aştepte pînă-n prînz cu coptul pîinii. Se întorsese la Seyanne nebun de bucurie şi mătuşa Laurenţia băgă de seamă că niciodată nu lucrase mai cu sîrg. Cînd se lăsă noaptea, de îndată ce-şi termină treaba, porni să cutreiere drumeagurile desfundate din jurul Piolinei. Tot bătînd potecile, se pomeni, fără să-şi dea seama, sub balconul Cazalişilor... Cîinii, cunoscîndu-l, încetară să mai latre şi veniră să-i lingă mîinile. Toată faţada conacului era cufundată în întuneric ; după colţ, spre aripa stîngă, o singură fereastră mai era luminată. Lampa din camera Sabinei arunca raze printre ramurile plopilor care se zbăteau în vînt. Cîteodată, o formă nelămurită trecea şi se contura pe perdea. Marcel se aşezase la rădăcina stejarilor tineri care mărgineau drumul ; se gîndea la draga lui, şi sufletul său îşi lua zborul spre cerul nesfîrşit. Stătea acolo sub fereastră cu ochii aţintiţi asupra acelei slabe lumini mai strălucitoare pentru el decît toate stelele de pe cer.

Către orele zece, perdelele se întunecară şi lumina lunecă de-a lungul culoarelor pînă în partea cealaltă a casei. Marcel sări în picioare, lovit în inimă, fără să-şi poată explica această nelinişte.

În acel moment, domnişoara Sabina intra la mătuşa ei. Cu mii de gesturi prevăzătoare bătrîna domnişoară se pregătea de culcare. Pe jumătate dezbrăcată, îşi punea la punct cu multă grijă toaleta de noapte ; Sabina o îmbrăţişă şi îi spuse cu hotărîre :

— Nu mă întreba nimica, mătuşă ; dar trebuie să plecăm mîine la Valence : de doi ani le promitem o vizită rudelor noastre din Dauphiné. Să plecăm mîine, trebuie. Nu mă întreba nimic ; pe drum, am să-ţi spun tot.

— Mîine, mîine ! spuse mătuşa ; dar ce s-a întîmplat ? Ia te uită ce fată hotărîtă ! Şi, mă rog, de ce această călătorie ? Ia stai să te privesc puţin !

Luă lampa şi o răsuci brusc ca să-i îndrepte lumina spre chipul nepoatei sale.

— Ei, sîntem cam palidă şi tremurăm ca varga. Sabina! Aici se ascunde o taină mare, o poveste de dragoste, poate? Da, da, vreo idilă! Ia te uită, ne-am amorezat! Poftim, mironosiţa! Haide! povesteşte-mi, Ninette, şi cu toate amănuntele.

Domnişoara Blandine întrevedea aventuri romantice, şi imaginaţia ei o luase razna.

— Ia te uită, repetă ea dezbrăcîndu-se în grabă, cine ar fi crezut? O să-mi spui tot, dar lasă-mă mai întîi să mă aşez în pat; vreau să mă instalez comod ca să te ascult: nu spune nimic pînă nu sînt gata. Aşa, iată-mă-s, pune-mi o perniţă sub şale. Foarte bine. Acum te ascult. Aşa, va să zică, sîntem îndrăgostită, avem o idilă, şi mătuşa Blandine nu ştie nimic, cel puţin de la dumneata. Poate crezi că n-a ghicit ea totul? Te credeam mai mîndră, fata mea, şi pe tatăl dumitale la fel; dar tragedia asta sucеşte capul tuturor. Dacă acum douăzeci de ani mi s-ar fi spus că familia Tirart se va încuscri cu familia Cazalis, n-aş fi crezut; dar fii liniştită, copila mea, fii liniştită: poate să-mi displacă mie căsătoria asta, dar de făcut, tot se va face, şi tocmai pentru bunul motiv că-mi displace mie. Parcă s-a sinchisit cineva vreodată de voinţa mea? Nu sînt nimic în casa asta; sînt bună doar de corvoadă. Sînt o menajeră, o femeie de serviciu, atîta tot. Parcă femeile au aici dreptul să-şi spună părerea? Tatăl dumitale face totul numai după capul lui. De mult au fost toate puse la cale între el şi domnul Marius. E ruşinos că te-ai putut îndrăgosti în halul ăsta de-un Prîslea, dumneata, Sabina, dumneata! Ei bine! mărită-te cu el, dar mătuşa Blandine n-o să-ţi vină la nuntă, şi dacă domnul Jean-de-Dieu Cazalis vrea să-l sărbătorească pe ginere-su, nu Zouneta va pregăti ospeţele; ar prefera, biata fată, să plece din casă. Eu aş urma-o din tot sufletul; nu rămîneam aici decît pentru voi, ca să vă scap de ruina spre care vă îndreptaţi cu paşi mari, cu toţii, din nesăbuinţa şi nebuniile fratelui meu. Da, da, am s-o urmez. Nu mă împingeţi la disperare. O să ne despărţim pentru totdeauna. Ne înţelesesem să nu ne despărţim toată viaţa, şi că vei rămîne fată ca mătuşa Blandine; ne-o jurasem; dar ce mai cîntăresc azi jurămintele? Foarte bine! Lăsaţi-mă aici, goniţi-mă, căsătoriţi-vă cu toţii, nici nu vreau altceva: am să fiu liberă, am să scap din casa asta în care am suferit atîta; n-o să mai trebuiască să mă devotez tuturor, să mă omor de griji, de

muncă, de supărări. Şi pentru cine, mă rog ? Pentru nişte nerecunoscători ! E foarte trist ! Da ! Mărită-te dacă eşti atît de grăbită să scapi de bătrîna-ţi mătuşă ; dar să intri în familia ceea, ce nenorocire ! Cum ! s-o fi crescut pe Sabina mea pentru un Lucian, eu ! Şi cu preţul atîtor griji, atîtor nelinişti şi oboseli ! La moartea sărmanei dumitale mame, am petrecut unsprezece nopţi la rînd ca să te veghez, eu însămi fiind bolnavă, bolnavă la culme, cu un picior în groapă, cu febră şi frisoane, tuşind cu sînge ! Să te mai sacrifici, să-ţi mai dai astăzi viaţa pentru copii ; iată răsplata !

Şi hohotea ca o disperată.

— Mătuşă, spuse Sabina prinzînd-o drăgăstos de mîini, ascultă-mă. Am venit să-ţi repet că voinţa dumitale va fi întotdeauna şi a mea, şi că niciodată, cu nici un preţ, n-o să consimt să mă despartă de dumneata. Ţi-am mai spus-o de multe ori, mi-am făgăduit-o mie însămi ; nimic nu s-a schimbat, sînt neclintită. Ce pot spune mai mult ?

— Adevărat ? strigă mătuşa. Ai rămas hotărîtă să nu te măriţi ? Ei bine ! eşti o fată bună, o fată de inimă ! Mă temeam să nu te fi răzgîndit, mi-era ruşine pentru tine. E bine să stărui astfel în cele ce-am pus la cale. Ai dreptate, Ninette, căsătoria e o nebunie. Bărbaţii sînt toţi la fel. Parcă mătuşa Blandine s-a măritat ? Nu e mai nenorocită din cauza asta ; are scumpa ei libertate şi nimeni pe lume nu i-a impus capriciile sale ; cu Sabina mea va fi la fel. Abia acum înţeleg totul, căsătoria asta te supără ; dar tatăl tău este un om atît de violent, încît nu îndrăzneşti să i te împotriveşti. I te supui, e bine, foarte bine, nu-mi place răzmeriţa în familie ; dar mai e şi mătuşa Blandine pe aici, şi dacă ea spune „veto", o să vedem noi ce face domnul Jean-de-Dieu Cazalis. Urletele lui nu mă impresionează. Aicea nu e pe fregata lui. Fii liniştită, fata mea, o să te apăr împotriva tuturor, şi se va vedea dacă am voinţă. Bărbaţii fac multă larmă şi stîrnesc mult praf în jurul lor, dar pînă la urmă tot îi ducem de nas. Această căsătorie nu-mi place, deci nu se va face. Lucian ăsta nu mi-a plăcut niciodată, şi n-o să mai stau mult pe gînduri să-i dau paşaportul. Tatăl tău n-are decît să spună ce-o vrea : cu mine ori te-ncovoi ori te frîngi ! Pînă-n cincisprezece zile Jean-de-Dieu va avea de ales între Lucian şi Blandine şi lucrurile n-or să se oprească aici. O să trebuiască să se pună capăt la toate ; dramele astea, tragediile, comediile ! Espérit ăsta, marchizul

de Saffras, ce om într-o ureche ! Şi tatăl tău, cu cavalcadele lui, cu repetiţiile şi ospeţele lui ! Ar fi în stare să poftească la masă tot universul ! Am să pun ordine în casa asta, chiar e şi timpul... Iau totul pe seama mea ; dar să n-aud de călătorie la Valenţa. Ar fi o laşitate ; aş avea aerul că mă tem de frate-meu, că dau înapoi din faţa lui. Ei, cum ? Nu eşti încîntată de ce-ţi spun ? Te-ndoieşti oare de mine ? Stai aici mută şi plîngi. Ce ai ? Dar vorbeşte odată ! De ce atîta deznădejde ? Am priceput, reluă mătuşa îndată fără să mai aştepte răspunsul — şi de bucurie îşi freca mîinile — acuma totul mi-e limpede, tristeţea, plînsul, planurile acestea de călătorie... Sabina mea, de ce n-ai spus de la început ? Iubeşti, sărmană copilă, am ghicit tot, nimic nu-mi scapă. Iubeşti şi înţelegi că o asemenea însoţire nu e cu putinţă : eşti o fată curajoasă şi ştii ce datorezi familiei tale, mătuşii, numelui tău ; eşti o Cazalis ! Hai, sus inima, draga mea Sabina : trebuie să te resemnezi. Hai, deschide-ţi inima, vino încoace, Ninette, şi mărturiseşte-te mătuşichii Blandine ; povesteşte-i totul în amănunt. Bănuiam eu că s-a petrecut o schimbare mare cu dumneata ; eşti de o gravitate care nu ţi se potriveşte cu vîrsta : cauţi singurătatea. Nu mai departe de azi-dimineaţă te-am strigat de două ori şi nu m-ai auzit. Ieri de ce ai întîrziat atîta în pădurea de la Patys ? Vino-ncoace, Ninetta mea, lasă-mă să te privesc. Întoarce-te spre lumină. Avem ochii încercănaţi şi ne ard obrajii ; am petrecut o noapte albă ! O noapte albă ! Îl iubeşti deci atît de mult, biata mea Sabina ? Şi de cînd ? Cum s-a întîmplat, tu, atît de stăpînită şi de mîndră ?

Domnişoara Sabina intrase hotărîtă să nu-i ascundă nimic mătuşii sale, gata să-i spună tot cînd va veni clipa, şi foarte sincer, cu o totală uitare de sine, ca o fată cinstită care n-are taine faţă de mama sa. Acest gest o costa foarte mult ; nu stătuse totuşi pe gînduri. Venea dintr-o pornire deschisă, cu inima sfîşiată, şi mătuşa o primea cu vorbe goale, pe un ton glumeţ, ca o persoană amuzată şi curioasă. Zăpăcită de această trăncăneală, atinsă şi rănită în seriozitatea mîhnirii ei, domnişoara Sabina simţea cum i se stinge orice dorinţă de mărturisire ; cursul gîndurilor i se schimbase. Lucrul de care se temea acum cel mai mult era ca nu cumva să-şi trădeze taina, pe care ar fi vrut s-o ferească şi de ea însăşi. În tulburarea ei i se părea că se vorbeşte despre Marcel, şi toate întrebările mătuşii

o umpleau de spaimă ; dar mătuşa n-avea în vedere decît pe nepotul primarului ; îşi reluă peroraţia cu mai multă rîvnă, iar domnişoara Sabina, auzind numele lui Lucian revenind în sporovăiala bunei domnişoare, se linişti. Hotărîtă cum era să nu se dea pe faţă, Sabina avea tot interesul să prelungească confuzia. Nimic n-ar fi fost mai uşor : mătuşa punea atîta inimă în micul ei roman ! Nu trebuia decît s-o lase să-şi desfăşoare ideile. Sabina însă nu voia, adînca ei loialitate suferea de acest echivoc, i se părea revoltător să profite de el. În cîteva rînduri o întrerupse pe mătuşă ca să-i spună că-l detestă pe Lucian ; mătuşii nu-i venea a crede.

— Cum o spui! răspunse dînsa — cu ce aer, cu ce glas muşcător, sacadat, ca cineva care abia poate să se ţină în frîu ! Nu-l iubeşti? Eşti foarte sigură? Poţi să mi-o spui de o mie de ori, eu te asigur că eşti nebună după el, şi socotesc că aşa este după insistenţa cu care cauţi s-o dezminţi. Nu că vrei să mă înşeli, ştiu, dar încerci să te amăgeşti; bătrîna ta mătuşă are ochi buni.

Mătuşa se încăpăţîna în greşeala ei; ca să curme vorbăria ar fi fost de ajuns să pronunţe numele lui Marcel : datoria sincerităţii. Sabina se hotărî ; dar nu găsi în ea destulă putere. Izbuti doar să spună după o mare sforţare :

— Mătuşă, îţi jur că te înşeli ; nu-mi cere azi nimic mai mult ; mîine vei şti totul... Dar să plecăm, trebuie... Dacă ai şti ce simt, nu m-ai mai chinui cu întrebările... Nu m-ai înţeles. Oare chiar nu mă-nţelegi?

— Şi de ce nu te-aş înţelege ? strigă mătuşa. Aşa va să zică, nu te înţeleg ! De unde ştii ? Mătuşa Blandine nu se pricepe la sentimente ? Gîndeşti că numai dumneata poţi vorbi despre asta ? Toţi îndrăgostiţii sînt la fel ; cred că ei au inventat dragostea ; s-ar zice că lumea începe cu ei ! Poate-ţi închipui că mătuşa Didina avea părul sur, zbîrcituri, perucă, labe de gîscă sub ochi, bărbia ca un galoş de cînd s-a născut? Ce, pe vremea ei crezi că nu erau destui cavaleri tineri foarte drăgăstoşi, curtenitori şi mai chipeşi ca Lucian al tău ? I-am respins frumuşel. Atunci ca şi acuma, trebuia să-ţi ţii rangul ! O căsătorie nu se încheie pentru tine, ci pentru familie. La douăzeci de ani îţi zburdă inima, mintea o ia razna, crezi că poţi muri din dragoste. Foarte bine ! Şi pe urmă ? Suferi, plîngi luni de zile, ani de zile ; apoi, cu timpul, totul se îndreaptă după cum e mai bine. Ce spui, mi-aş mai da eu azi libertatea

de dragul unor ochi frumoşi ? Haide ! curaj, fata mea, nu vreau să te văd mîhnită. Sînt furioasă cînd văd cîte lacrimi curg pentru unul ca Lucian.

Sabina încercă s-o întrerupă ; atunci mătuşa sa se înfurie :

— Şi dacă am eu chef să vorbesc despre acest Lucian ! Ai de gînd cumva să-mi dai lecţii de bună-purtare şi cuviinţă ? Ai poate pretenţia să-mi porunceşti cînd să vorbesc şi cînd să tac, ca taică-tău ? Prost exemplu îţi dă Jean-de-Dieu. Asta-i culmea ! Cum vine vorba de Lucian, trebuie să-ţi pui mănuşi ! Ce oameni ! Nişte nenorociţi ! Da, da, aşa este. Mai întîi stai jos şi ascultă-mă, aşa voiesc. Acuma, că m-ai pus pe jăratic, ai vrea să pleci ; te rog să rămîi ; rămîi, vei rămîne ; n-am terminat, ai să m-asculţi pînă la capăt. Am să ţi-l cern pe Lucian al tău prin sita cea mai fină şi toate aerele dumitale şi semnele de nerăbdare n-or să schimbe nimic ; spun ce-mi place să spun şi ştiu foarte bine ce spun. Ai vrea poate, cine ştie, să mă înveţi pe mine care e istoria acestor familii ? Mama lui Lucian nu era oare o Tirart, şi pe linie femeiască, o Boutournel? şi Boutournelii vindeau din tată-n fiu portocale şi prăjituri din mălai, şi nici măcar în prăvălie, ci afară în stradă, într-o roabă hodorogită, vinerea, în piaţa tîrgului, anume în dosul Fîntînii Îngerului, de lîngă casa în care acum e librăria. E limpede ? Dar tatăl dumitale habar n-are de toate astea : şi-a petrecut toată viaţa în marină. Nu le cunoaşte spiţa ; atunci de ce se amestecă ? Nu trebuie să dispreţuieşti pe nimeni, dar trebuie să-ţi ţii rangul. Sînt oameni de nimic, asta e părerea mea. Eu sînt ca Ion Gură de Aur, ce-i în guşă şi-n căpuşă, nu prea sînt dusă la biserică. Ei! dacă m-ar fi ascultat taică-tu! Dacă ar face economii în loc să ţină masă întinsă pentru cine se nimereşte, nu i-ar fi trecut niciodată prin cap un asemenea măritiş...

Mătuşa ajunsese cu povestitul la fărădelegile locotenentului Cazalis ; pe această temă putea vorbi la nesfîrşit ; o dată pornită, nu se mai oprea. Sabina nici nu mai încercă s-o întrerupă ; îi părea rău că venise şi nu numai că n-ar mai fi cerut alte explicaţii, dar le-ar fi şi ocolit dacă ar mai fi fost întrebată. Se ascundea de sine cu o bucurie amară ; se străduia să învingă această dragoste care-i umplea viaţa ; nu voia cu nici un chip să dea la iveală simţămîntul acesta atît de adînc, atît de dureros, să-l înjosească în vreun fel, laolaltă cu bîrfelile mătuşii. Cînd pornirile de încredere sînt în acest chip retezate, în suflet

se naşte o reacţie violentă, şi inima care era gata să se deschidă se încleştează cu o răceală de gheaţă.

Sabina se aşezase la picioarele patului, tăcută şi resemnată, aşteptînd cu melancolie să-i fie îngăduit să plece. Două ceasuri nesfîrşite se scurseră în acest fel: fitilul lămpii se făcuse scrum cu totul cînd domnişoara Blandine, vlăguită de lungul său monolog, se hotărî să-şi lase nepoata să plece.

— Haide, fata mea, să ne culcăm; totul o să iasă bine, vorba lui taică-tu. Noapte bună, Ninette, sărută-mă, şi du-te la culcare: trebuie să fie tîrziu. Sporovăim de cîteva ceasuri ca nişte gaiţe. Mîine se fac dulceţuri; toată casa trebuie să fie în picioare din zori. La revedere, la revedere!

— La revedere, mătuşă! spuse Sabina.

Se îndepărtă cu acea neplăcere pe care o lasă orice încercare neizbutită. Nu se dusese la domnişoara Blandine numai din stimă; se-ndoia de propriile sale puteri şi căuta un sprijin chiar împotriva ei însăşi. Acest ajutor pe care-l aştepta fiindu-i refuzat, nu-l mai ceru: se hotărî să lupte singură cu mai mult curaj. Se întoarse în odaia ei, decisă să păstreze pentru totdeauna taina acestei iubiri fără nădejde, îngropînd-o cu tristeţe în adîncul inimii.

X

La ivirea zorilor, mătuşa Blandine se sculă vrednică, să înceapă a face dulceţuri. Cu toate că stătea să plouă, junghiurile ei n-o supărau; nu apucase să doarmă mai mult de două ceasuri, şi departe de a fi obosită, se simţea proaspătă şi zglobie, ageră în mişcări şi cu mintea limpede. Vorbise atît de mult, atît de mult şi cu cîtă poftă! Avea nevoie de discursuri lungi, ca să-şi descîlcească ideile, şi, în avalanşa de cuvinte, cugetul i se lumina aşa cum o apă se distilează prin fierbere.

Pînă atunci domnişoara Blandine se războise cu Lucian, fără să ştie prea bine de ce, din instinct, din spirit de contradicţie şi de harţă; acum găsea un scop nobil, folositor sîcîielilor sale, şi

le putea justifica printr-un interes de familie major, putea în sfîrşit să-şi transforme într-o îndatorire înaltă cele mai scumpe antipatii.

Mătuşa puse la cale trei proiecte şi-şi făgădui să le ducă la bun sfîrşit. Mai întîi să-l îndepărteze pe Lucian şi să desfacă plănuita căsătorie ; apoi să pună definitiv la pămînt tragedia ; în sfîrşit să isprăvească cu acele nesfîrşite ospeţe într-o casă în care toată ziua nu auzeai decît: „Întinde-te masă — strînge-te masă". Găsise metoda şi porni la treabă, dar cu băgare de seamă, cu şiretenie, cu priceperea şi încăpăţînarea unei femei stăpînite de o idee fixă.

Momentul era potrivit : niciodată domnul Cazalis nu era mai slab ca a doua zi după o lovitură de stat ; dînsa, dimpotrivă, din înfrîngeri sorbea puteri noi. Locotenentul, stînjenit de izbînda sa din ajun, se plimba încolo şi-ncoace prin casă, fără să-ndrăznească să scoată un cuvînt. Din curte pînă-n grădină actorii lăsaseră urme palpabile ale trecerii lor ; peluzele erau distruse, răsadurile călcate în picioare, pomii aveau ramurile smulse; la tot pasul dădeai de crengi rupte, fructe crude, sticle sparte. Domnul Cazalis nu mai ştia cum să ascundă stricăciunile, luase cu el doi lucrători ca să grebleze aleile şi să măture în grabă curţile, scările, intrarea, treptele din faţa uşilor ; mătuşa, care tocmai trecea pe acolo, se făcu a nu băga de seamă.

La prînz, ea apăru zîmbitoare şi plină de farmec. Locotenentul se aşezase la masă tremurînd ; trebuia s-o facă să-i ierte marea izbîndă din ajun, ospăţul actorilor, sărbătoarea pe terasă, repetiţia extraordinară cu *Moartea lui Cezar;* şi, încurcat şi plouat ca un elev a doua zi după o trăsnaie, se făcea mic, i se ferea din cale ca să scape de pedeapsă ; niciodată nu-l văzuse mătuşa atît de prevenitor, plin de atenţii şi amabilităţi, dispus la toate concesiile. Ea însăşi, departe de a-l lua la zor ca de obicei, răspundea acestei supuneri totale cu o dulceaţă deosebită. Lucian plăti oalele sparte...

Dintre toţi musafirii din ajun, Lucian era singurul pe care locotenentul putuse să-l reţină ; veni la masă îngrijorat şi trist, şi deşi mătuşa îl hărţuia fără încetare cu fel de fel de înţepături, el, care găsea răspuns la toate, acum nu spunea nimica. Era de mirare cît devenise de visător, de gînditor. Lucian veghease pînă tîrziu, fără să poată alunga din minte chipul Sabinei.

Amintirile din timpul zilei îi apăreau sub mii de înfăţişări noi, neaşteptate. O iubea oare pe Sabina ? O iubea cu adevărat, sau era şi aceasta una din nenumăratele fantezii scornite de firea lui vie şi schimbăcioasă ? Nu ştia încă, dar era prima oară în viaţă că-şi punea această întrebare.

Unchiul Marius hotărîse ca această căsătorie să se încheie, şi nepotul se lăsase convins fără prea multă părere de rău. Alianţa cu Cazalişii măgulea foarte mult vanitatea primarului din Lamanosc; Lucian n-avea nimic împotrivă, dar, înainte de a consimţi, se lăsase destul de mult rugat, ca să poată pune condiţii. Proiectele lui, după cum se vede, nu aveau nimic romantic. Această căsătorie reprezenta pentru el independenţa şi bogăţia, viaţa liberă. Era un mijloc să scape de tutelă ; nu mai depindea de unchiul Tirart, îşi rupea lanţurile. Se nimerea pe deasupra ca mireasa să fie de familie bună, cinstită, graţioasă ; părea serioasă, îndemînatică, supusă ; Lucian nu dorea nimic mai mult, şi, de trei luni încoace, trăia în preajma ei în cea mai desăvîrşită indiferenţă. De altfel, abia o cunoştea. Duminica, venind din Lamanosc, călăreau împreună şi săreau cu îndrăzneală garduri şi şanţuri ; dar de îndată ce Sabina cobora de pe cal, nu mai avea prilej s-o vadă singură ; iar dacă din întîmplare se nimerea între patru ochi cu această fiinţă tăcută şi discretă, nu găsea nimic să-i spună. De o mie de ori o prefera pe domnişoara Blandine, a cărei fire certăreaţă îi era pe plac, şi, o dată ajuns la Piolina, se lăsa de bunăvoie înhăţat de mătuşă ; or, cînd mătuşa punea mîna pe cineva, îl ţinea bine...

Obişnuit cu tot felul de succese şi avansuri, răsfăţat de soartă, trăind o viaţă uşoară, Lucian pierduse cu totul simţul intimităţii şi, ca un sălbatic îndrăgostit de culori ţipătoare, nu-l mai impresionau decît aparenţele strălucitoare, efectele studiate, măreţia, scenele regizate. Orice lucru simplu îi scăpa. Sabina era foarte frumoasă, dar de o frumuseţe liniştită, modestă şi, dacă se poate spune aşa, lăuntrică şi care nu iese la iveală din prima clipă. Niciodată n-ar fi admirat-o şi înţeles-o Lucian fără acea mînie generoasă care o cuprinsese cînd fusese atacat Marcel, şi în ziua aceea el se înşelase cu desăvîrşire asupra cauzei acelei exaltări; interpretase totul în favoarea lui. Chiar în ajun, cînd Sabina îi întinsese mîna lui Marcel, cu acel gest atît de spontan şi cinstit, nu văzuse în asta decît o cochetărie me-

nită să-l facă gelos, ceea ce-l amuzase. Şi iată că deodată o gelozie adevărată pusese stăpînire pe el, o gelozie tulbure, fără cauze aparente, vie, neliniştită, obsedantă. Fără să-şi dea seama încă de marea afecţiune pe care o purta Sabina lui Marcel, simţea de pe acum cît de adînc o jignise cu glumele lui pe seama familiei Sendric. Îi era ruşine, se simţea nefericit că-i pricinuise un rău, şi ar fi vrut să-l îndrepte cu orice preţ.

Lucian nu-şi mai făcea iluzii, ca în trecut. Înţelegea ce prăpastie îl despărţea de Sabina, poate pentru totdeauna, şi totuşi se simţea din ce în ce mai atras spre dînsa ; nu se mai putea despărţi de ea. El, care se lăsa atît de mult rugat cînd locotenentul încerca să-l reţină, petrecu două săptămîni la Piolina fără să fie poftit, cu toate că mătuşa nu scăpa un prilej să-l împungă, să-l hărţuiască, şi chiar să-l jignească.

Domnişoara Sabina refuza să se asocieze acestor pătimaşe răutăţi. Sentimentele ei erau neschimbate ; dar, tocmai fiindcă se obişnuise din ce în ce mai mult să-l socotească pe Lucian un străin, îşi impunea faţă de el toate îndatoririle de curtenie şi bună-cuviinţă. Această purtare o scotea din fire pe mătuşa Blandine.

— Să fie o dezaprobare ? spunea dînsa, sau poate o mustrare ? Cum, Doamne ! Sabina, eu iau apărarea ta şi tu mă laşi singură împotriva lui ? Crezi că-mi face plăcere să mă-nfurii pe acest fîrţîngău? Mie ce-mi pasă? Nu-s fată de măritat. Pentru dumneata îmi clocoteşte sîngele, mie care îndrăgesc liniştea în casă şi am oroare de certuri... şi tu iată cum mă susţii ! E revoltător ! Şi totuşi sînt încredinţată că nu-l iubeşti. De altfel, pe cine iubeşti ?

În acest fel încerca ea prin toate mijloacele să reînnoade firul mărturisirilor întrerupte, şi, neizbutind cu răul, pornea din nou atacul cu cele mai dulci mîngîieri de care era în stare : Sabina se retrăsese în tăcerea ei ; mătuşa se înfuria şi îşi vărsa năduful asupra lui Lucian. Dar Lucian abia o auzea. Nu visa decît la Sabina. Toată mîndria lui i se închina. Se apropia de ea cu umilinţa şi tristeţea unei iubiri adevărate. Sabina îi intuia suferinţa ; era un simţămînt adevărat pe care nu voia să-l nesocotească, nici să-l rănească, şi totuşi nu putea să-i răspundă în nici un fel ; nu-şi mai aparţinea, era toată a lui Marcel. Şi cu toate astea Lucian o iubea mai departe...

XI

Avocatul Mazamet ţinea în schimnicie o fată frumoasă, Félise, — nepoata sa, spunea el — fiica unui ofiţer mort în Africa ; o numea pupila lui. Această domnişoară foarte fandosită abia împlinise şaisprezece ani ; trăia păzită de o bătrînă îngrozitoare, o vară a ei, o cumătră invidioasă, arţăgoasă şi rea, cumplit de saşie, foarte pornită împotriva tinereţii şi a frumuseţii. Guvernanta era o Mazamet, dar fiindu-i interzis să poarte numele acesta, nu era cunoscută decît după porecla ei ţărănească, *lou Souleou (Soarele)*. I se spunea aşa prin contrast, din pricina urîţeniei. Avocatul o smulsese din mizeria cea mai neagră ; îi era devotată trup şi suflet. Îi răscumpărase cocioaba în care se născuse, dar ea nu putea să intre în posesia moştenirii decît după douăzeci de ani de serviciu ireproşabil. În aşteptarea acelei zile fericite, ducea o viaţă tristă de slujnică şi de iscoadă. Maestrul Mazamet o trata cu asprime, nu din zgîrcenie — el iubea luxul şi toată servitorimea lui era ţinută pe picior mare —, ci pentru că ea era cîinele jigărit ţinut în lanţ, a cărui cerbicie ar putea să slăbească dacă ar trăi în belşug, şi pe care de aceea te fereşti să-l îngraşi. Hrănită pe sponci, îmbrăcată în zdrenţe, îşi îndrepta toată ura asupra Félisei, luxul şi eleganţa căreia o înnebunea. Ca să-i stîrnească şi mai mult gelozia, Mazamet o condamnase s-o îmbrace cu mîinile ei pe frumoasa-i verişoară.

Maestrul Mazamet îşi înveşmînta nepoata în mătăsuri şi catifele ; dar toate aceste toalete somptuoase nu foloseau decît desfătării lui, Félise nu ieşea niciodată în oraş ; şi dacă mergea, asta se întîmpla pe înserat şi numai în tovărăşia tutorelui şi a guvernantei. Cînd veneau oaspeţi la Rétables, pupila nu intra niciodată la unchiul său ; accesul în castel îi era oprit ; atunci rămînea consemnată în casele din spate — un pavilion mare la capătul parcului. Jur împrejur se întindeau peluze mărginite de garduri vii şi de chiparoşi înalţi. Toate ferestrele castelului care răspundeau într-acolo fuseseră zidite, în afară de una singură, aceea de la bibliotecă, unde avocatul se retrăgea ca să-şi redacteze memoriile. Deşi această grădină era izolată şi împrejmuită cu ziduri, Félise nici aici nu se putea plimba

fără a fi pîndită de Souleou ; bătrîna era mereu pe urmele ei, bănuitoare, atentă. Nicicînd n-a bîntuit în grădina Hesperidelor un balaur mai fioros.

Într-o zi, se întîmplă ca Lucian să vină la Rétables pentru a se înțelege cu Mazamet asupra atitudinii ce avea s-o ia față de unchiul Tirart, deoarece primarul din Lamanosc respinsese înfuriat propunerile de pace. Avocatul lipsea. Lucian intră ca la el acasă în această bibliotecă tainică, a cărei intrare era păzită cu atîta străşnicie. Aplecîndu-se pe fereastră, o zări pe Félise, care se plimba încetişor pe iarbă, îmbrăcată şi pieptănată ca de bal. Rochia ei roşie, cu ramuri şi frunze ca flacăra, se detaşa puternic pe fondul acela de verdeață. Îşi făcea vînt cu un evantai imens ; ochii îi străluceau ca două pietre prețioase. La primele semne pe care Lucian i le făcu, molatica domnişoară se ascunse după evantai ; cu o privire iute, se asigură că e singură în grădină. Atunci prinse atît curaj, încît veni sub fereastră, apoi, dintr-o dată, se răsuci ca şi cum ar fi vrut să se îndepărteze ; dar nu era decît un joc ca să-l întărîte pe Lucian. De fapt mai voia să vadă şi ce făcea băboiul.

Neîntîlnind-o în poartă, Félise se întoarse spre pîlcul de pomi. Printre ramurile chiparoşilor îl vedea pe Lucian vorbindu-i prin semne rugătoare şi pătimaşe. Pe marginea ferestrei se afla un dafin mare, trandafiriu ; Lucian rupse o crenguță şi o aruncă la picioarele Félisei. Aplecîndu-se să ridice floarea, Félise lăsă să-i cadă evantaiul ; dintr-o săritură, Lucian se afla la picioarele ei. Félise îşi înăbuşi un strigăt, apoi zîmbi cavalerului îndrăzneț care-şi risca viața pentru un evantai. Aceste galanterii nebuneşti sînt întotdeauna foarte apreciate ; frumoasa schimnică asculta încîntată vorbele galante ale lui Lucian, îl lăsase chiar să-i prindă mîinile, cînd pe neaşteptate apăru avocatul. Fusese anunțat de Souleou, care, văzuse totul de la geamlîcul din pod. Domnişoara se sperie şi o luă la fugă plîngînd. Lucian se aştepta la o scenă grozavă. Se aşeză pe bancă hotărît să-l ia la bătaie pe avocat dacă lucrurile vor merge prea departe.

— Dragă Doamne ! spuse maestrul Mazamet apucîndu-i urechile cu amîndouă mîinile şi frecîndu-le de zor — gestul său de bună dispoziție şi prietenie — dragă Doamne ! harnic mai eşti amice ! Ai ochi buni. Ehei ! E o partidă straşnică !

Şi cu aceste cuvinte maestrul Mazamet plecă rîzînd...

Trecînd prin coridor, Lucian îl auzi pe avocat ocărînd bătrîna pentru prostia şi spaimele ei năroade.

— Tînărul acesta este prietenul nostru, striga maestrul Mazamet; e copilul casei! Dacă-l mai plictiseşti vreodată, te snopesc în bătaie.

La plecarea lui Lucian, bătrîna se afla pe treptele din faţă şi, cum voia să se arate foarte amabilă faţă de protejatul stăpînului ei, îi zîmbi, dar cu un zîmbet mai înfricoşător decît cele mai groaznice strîmbături de furie şi invidie.

Lucian plecă de la castel foarte îndrăgostit de frumoasa Félise; în loc să se întoarcă la Lamanosc, se instală într-un cătun prăpădit, la o leghe depărtare, şi a doua zi dimineaţa, se reîntoarse la Rétables, hotărît cu orice preţ să rămînă aici. Gata să sune la poartă, nu se gîndea decît la Félise, dar iată că amintirea domnişoarei Sabina îi reveni cu duioşie; întoarse calul şi plecă spre Piolina.

Cele opt zile petrecute atunci la Cazalişi au fost cele mai pline din cîte trăise vreodată. Nicicînd sufletul nu-i fusese frămîntat de suferinţi mai înălţătoare; le primea cu împăcare, cinstit, fără să încerce să se amăgească. Revenise la Piolina foarte îndrăgostit de Sabina; o iubea cu patimă, dar nu-şi ascundea că nimic pe lume nu putea să i-o apropie. Se lega cu bărbăţie de această dragoste deznădăjduită şi fără răsplată. Marea sa durere îi deschidea o cale de scăpare; păşea vitejeşte pe noul drum; dar pentru a se menţine la această înălţime, cîte sacrificii i se cereau! Trebuia distrus un om alcătuit în întregime din artificii, trebuia renegată o întreagă viaţă falsă şi petrecută în minciună; trebuia să construiască o viaţă cu totul nouă, o viaţă sinceră.

Acest om vanitos, plin de nălucirile imaginaţiei, de lucruri visate sau învăţate pe de rost, de sentimente convenţionale, se simţea atras de simplitate şi viaţă lăuntrică. Fără să-i vorbească, prin simpla ei atitudine, Sabina îl făcea să-şi pună asemenea probleme şi să se cerceteze necruţător şi liber; fără să i-o pretindă şi chiar fără s-o ştie, îl soma prin puterea adevărului pe care îl purta în făptura ei. Sub privirea cinstită şi calmă a fetei, Lucian se simţea adînc tulburat; se descoperea în toată sărăcia falselor sale bogăţii, în găunoşenia lui, în mizerie. Îi apărea în faţa ochilor un univers întreg de activităţi, de eforturi, de suferinţe purificatoare: la început se

azvîrli în această lume cu capul înainte ; dar curînd, în faţa unui ideal atît de înalt şi de înfricoşător, îl cuprinse teama şi, ca să scape de el însuşi, se înapoie la Rétables. Toate aceste comori de suferinţă şi de dragoste, adunate cu atîta sîrg, le cheltui la picioarele Félisei, într-o zi, într-un ceas ; apoi, ca în primele zile, se înapoie la Piolina pentru ca în ceasurile de lene şi nepăsare să revină la Félise. Vreme de o lună şi mai bine umblă astfel, de la Rétables la Piolina, de la Piolina la Rétables, adunînd cu voluptate sentimentele cele mai contradictorii Cu Sabina se purifica, se ridica în ţinuturile senine ale spiritului ; cu Félise atingea pămîntul ; cu fata aceasta mereu zîmbitoare şi gătită, care-şi petrecea tot timpul împopoţonîndu-se, îndrăgostită de propria ei persoană, de cîrpele, de bijuteriile ei, precum şi de toţi cei care consimţiseră s-o idolatrizeze, se destindea leneş. Aici nu era nici tulburare, nici nelinişte ; era numai pacea înşelătoare şi fermecătoare, uitarea tuturor datoriilor mari şi istovitoare.

La început se ruşinase de această viaţă dublă. Prima oară cînd o revăzu pe Sabina, după ce tocmai se despărţise de Félise, se simţise stingherit la gîndul aventurii din ajun ; dar pe măsură ce fugea de durere şi sacrificiu, simţămintele sale se schimbau ; ajunse să guste farmecul acestor contraste, şi începu să le caute chiar, cu un deosebit rafinament.

În acest timp, mătuşa Blandine îşi desfăşura războiul înverşunat împotriva lui Lucian, întorcînd împotriva lui totul, vorbele ca şi tăcerile, călătoriile ca şi lungile şederi la Piolina — şi asta în fiecare zi, în fiecare ceas, dimineaţa, seara, cu el de faţă sau nu. Îi săpa groapa. Faţă de Jean-de-Dieu, sporise atenţiile, grijile şi amabilităţile ; îl vrăjea cu drăgălăşeniile şi mîngîierile ; nici o împotrivire, nici o rezistenţă ; locotenentul trăia după placul lui, poruncea singur ospeţele, poftea pe cine voia ; bea vin de grenache la fiecare masă, vorbea despre tragedie fără să stîrnească glume usturătoare.

— Vai ! soră dragă, ce amabilă eşti ! spuse el într-o zi cu o uimire neprefăcută.

Toate drăgălăşeniile mătuşii se-ntorceau în împunsături şi mai aprige împotriva lui Lucian.

— Se despăgubeşte pe pielea lui, spunea înveselit domnul Cazalis. Iată ginerele care-mi trebuie ; o să am o bătrîneţe liniştită ; mi-am găsit paratrăsnetul.

Şi în faţa certitudinii unei păci neîntrerupte, se culcă pe-o ureche. Dar, într-o bună dimineaţă, domnişoara Blandine îl luă deoparte, şi, foarte calmă, fără să se supere, ca şi cum ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume, îl înştiinţă că trebuia chiar în aceeaşi zi să rupă orice legătură cu Lucian. Locotenentul se înfurie; mătuşa ieşi fără să-i răspundă. În aceeaşi zi, în timpul hărăzit odihnei de după-masă, îşi chemă fratele cu o voce blîndă şi îi spuse :

— Pentru că veni vorba, Jean-de-Dieu, o dată ce-am hotărît s-o rupem cu Lucian, ca să evităm plictiseala unei explicaţii, cred că ar fi mai bine să-i scriem.

— Dar nu e nimic hotărît ! N-am consimţit niciodată ! strigă locotenentul.

Jură pe toţi sfinţii că nu îngăduie să i se mai pomenească despre istoria asta. Un cui nu se-nfundă cu o singură lovitură de ciocan. Pe seară, mătuşa o luă de la început, încetişor, apoi a doua zi, apoi în ziua următoare şi-n toate zilele săptămînii, fără să ia în seamă nici cele mai limpezi şi mai hotărîte refuzuri.

— Dragul meu, ai scris scrisoarea aceea despre care am vorbit ? Sau poate preferi s-o scriu eu şi dumneata să-mi dictezi ?

Acest refren monoton îl urmărea peste tot, îi zbîrnîia în urechi, astfel încît, ca să obţină cel puţin un răgaz, într-o bună zi spuse:

— Vom vedea, dar să nu mai aud o vorbă despre asta.

Locotenentul îşi dăduse cuvîntul faţă de Tirart, şi îl costa prea mult să se dezică de el fără o pricină serioasă, deşi Lucian pierduse în ochii lui. De cînd o iubea pe Sabina, Lucian se schimbase ; îşi pierduse veselia şi strălucirea, devenise plicticitor. Locotenentul îşi iubea liniştea, se obişnuise să profite de pace pe seama lui Lucian, dar această linişte fiind din nou tulburată, găsea foarte firesc să arunce toată vina asupra lui Lucian. În ce o priveşte pe domnişoara Blandine, nu mai pîndea decît prilejul potrivit ca să dea lovitura cea mare. De la ospăţul dat în cinstea ofiţerului de jandarmi la Piolina, nu se mai ţinuseră decît două prăpădite de repetiţii, iar Lucian evitase să ia parte la ele. Mătuşa se gîndi să tragă foloase din asta. Lucian nu-şi ascundea sila adîncă pe care i-o inspirau încercările dramatice. Domnişoara lua cu foc partea tragediei, şi cum în-

tr-o zi locotenentul îi spuse surorii sale: „Dar dacă îl pierdem pe Lucian, cine va mai juca pe Marc-Antoniu ?", dînsa îi dovedi fără efort că prea puţin îi pasă lui Lucian de *Moartea lui Cezar* ; merse pînă acolo încît îi spuse că el era singura piedică în ce priveşte tragedia şi, în elanul ei, îi făgădui tot ajutorul pentru realizarea acestei acţiuni măreţe.

Domnul Cazalis mai rezista încă, dar fără vlagă ; voinţa lui slabă, asaltată în fiecare zi, obosea, se înmuia şi sfîrşi prin a capitula. Cînd îşi dădu consimţămîntul, crezu că săvîrşeşte un act de mare vitejie, cerînd mătuşii ca Lucian să fie izgonit cu toate menajamentele şi consideraţia... dar cît mai tîrziu cu putinţă. Mătuşa făgădui tot, şi din dorinţa de a-şi împărtăşi bucuria, fugi să-i povestească Zounetei marea izbîndă.

— Şi-o să îngăduiţi să se monteze acea *Moarte a lui Cezar ?* spuse confidenta. Dumneavoastră ? Ce nenorocire ! ca să-mi facă din nou prăpăd la Piolina ! Asta nu ! Decît să vină iar toţi comedianţii ăia, mai bine îmi iau cîmpii.

— Ce proastă eşti, sărmana mea Zouneta ! îi răspunse stăpîna, eşti ţărancă pînă-n măduva oaselor. Să făgăduieşti şi să te ţii de vorbă sînt două lucruri diferite, toanto !

Cu străinii mătuşa era cea mai scrupuloasă persoană cu putinţă ; roabă cuvîntului dat, pentru nimic în lume nu s-ar fi lepădat de cele mai îndrăzneţe angajamente ; dar faţă de fratele său, socotea ea, totul îi este îngăduit, şi-ar fi călcat cele mai grozave jurăminte.

— Vai ! Zouneta, reluă domnişoara Blandine, crede-mă, cu bărbaţii trebuie să te prefaci mereu că cedezi, că accepţi orice, şi pe urmă poţi merge drept înainte ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. De mîine scăpăm de Lucian, iar tragedia lor nu are de trăit mai mult de cincisprezece zile. Susţine-mă împotriva tuturor acestor actori, şi cînd or reveni, o să le facem atîtea mizerii, încît n-or să mai îndrăznească să calce pe aici. Ce vrea femeia, vrea şi Dumnezeu. Aminteşte-ţi de doctorul acela italian care venise la noi din Bologna, acum zece ani : fratele meu îşi pierduse capul după el ; nu mi-a trebuit mai mult de-o lună ca să-l fac să-şi ia tălpăşiţa ! Hai repede ! Mîine la orele două trebuie să vină Lucian ; totul să fie pregătit, peruca mea, salonul cel mare, rochia castanie ; n-avem nici o clipă de pierdut. Fugi de-mi calcă gulerăşele.

XII

În timp ce la Piolina lucrurile se hotărau astfel, Espérit, pe partea lui, punea la cale mari planuri de război împotriva lui Lucian. De cîteva săptămîni îl bîntuiau tot felul de gînduri negre în legătură cu domnişoara Sabina, avea intuiţia tulbure că o pîndeşte o mare primejdie. Temerile îl urmăreau zi şi noapte. Într-o seară — chiar în ziua în care domnişoara Blandine smulgea fratelui ei consimţămîntul alungării lui Lucian — într-o seară, în timp ce-şi ardea în cuptor oalele, Espérit se simţea mai frămîntat ca de obicei, şi, cercetînd cu îndărătnicie de unde i se trage îngrijorarea, adunîndu-şi amintirile, comparînd, reflectînd la toate cîte se petrecuseră la Piolina în ultimele luni, nu ajungea decît la presupuneri absurde care nu-l lămureau cu nimic. Astfel toată noaptea se frămînta degeaba.

A doua zi după-amiază, istovit de atîtea gînduri, luă volumul cu *Moartea lui Cezar* ca să se distreze. În timp ce recita rolul lui Brutus, uită de Cazalişi şi, visînd numai la tragedia sa, cutreiera cîmpiile declamînd versuri. Deodată, în mijlocul marelui monolog, zvîrli cartea în iarbă, şi, lovindu-şi fruntea cu palma, începu să strige ca un apucat :

— Dar e limpede ca lumina zilei ; vor s-o mărite cu Lucian.

De două luni de zile primarul Tirart spunea în dreapta şi-n stînga :

— Ne încuscrim cu Cazalişii ; cuvîntul e dat, lucrul e hotărît. Primăvara viitoare vreau să fiu naş. Sabina asta îmi convine ca noră ; îi dau un soţ de o sută de mii de galbeni.

Espérit era poate singurul în Lamanosc care nu avusese parte de confidenţele unchiului Marius. Nu pentru prima oară ghicea cu mare caznă lucruri ştiute de toată lumea. Chiar şi în meseria lui de olar îşi dădea o osteneală grozavă ca să descopere procedee folosite de veacuri : de pildă, frumosul smalţ verde pe care-l inventase după atîtea experienţe, şi care nu se deosebea cu nimic de cel folosit din totdeauna de faianţarii din Apt !...

— Sabina să se căsătorească cu Lucian ! îşi spunea el ; trebuie ocolită cu orice preţ nenorocirea asta.

Îşi puse costumul cel bun, o înhămă pe Mezina şi plecă spre Piolina.

Chiar atunci Lucian sosise la Cazalişi. Salonul portocaliu strălucea în toată splendoarea lui : Zouneta scosese husele de pe fotolii, îmbrăcămintea scaunelor acaju, rochiţele care acopereau candelabrele, voalurile care apărau de „insulta" muştelor ramele aurite şi oglinzile. Masa de joc pentru marile recepţii era deschisă în faţa căminului ; la cele două colţuri, se aflau domnul Cazalis şi sora lui : locotenentul citind pentru a treia oară gazeta, domnişoara Blandine, înţepată în fotoliul ei, gătită ca o doamnă tînără din 1817 şi făcîndu-şi vînt cu evantaiul.

După chipul serios al domnişoarei Blandine, Lucian înţelese din prima clipă ce i se pregătea. Se aştepta de cîteva zile la un deznodămînt brusc ; totul îl făcea să presupună o apropiată ruptură, pe care numai Sabina o amîna prin extrema ei rezervă. În cursul ultimelor lui întîlniri cu Sabina pierduse orice nădejde ; acuma ştia, fără nici o îndoială, că nu-l va putea iubi niciodată ; pînă şi grija cu care încerca să-şi ascundă antipatia era pentru el o suferinţă ; din respect pentru voinţa Sabinei, dar şi rănit în orgoliu, se gîndea să ia el iniţiativa rupturii.

Lucian luase loc; mătuşa îi făcea reverenţe după reverenţe, în stil Ludovic al XV-lea, apoi plecăciuni şi iar plecăciuni, fără sfîrşit, în modul cel mai ceremonios. Lucian vedea bine ce mînie ascunsă clocotea sub acest calm aparent, cîtă ciudă şi cîtă nerăbdare; dintr-un impuls de zburdălnicie, se bucură că o poate exaspera prin răceala şi reticenţa sa, iar mătuşa, care se încurcase în politeţuri, nu mai ştia cum să pornească lupta plănuită ; abia izbutea să-şi păstreze acea atitudine de demnitate scorţoasă. Era gata să explodeze, cînd Lucian, cu o curtenie ironică, avînd în continuare aerul că ia în serios tot ceremonialul, se ridică şi ceru îngăduinţa de a-şi lua rămas bun. Locotenentul se grăbi să-l întovărăşească, prea fericit că s-a terminat totul, fără să se fi hotărît nimic, fiind din totdeauna pentru amînarea crizelor; după el totul era salvat o dată ce izbutea să amîne lucrurile pe a doua zi.

— Important e să cîştigi timp, spunea el : totul o să se îndrepte. Nu ştii niciodată ce se poate întîmpla !

La înapoiere era încîntat de ceea ce numea dînsul o soluţie. Îl aştepta o furtună cumplită.

Domnişoara Blandine ar fi dorit ca nepoata ei să participe la explicaţii. Sabina refuzase ; de teamă să nu fie silită, plecase înaintea venirii lui Lucian, şi, ca să aibă un pretext de plimbare, îşi purtase capra departe, în sus de Pâtys. La început merse de-a lungul albiei secate a rîului dinspre pădurice ; dar toată iarba era păscută în jurul ariilor şi pentru ca biata capră să-şi găsească rostul sub tufişuri, trebui să urce pînă la locurile desţelenite din Livada cu Migdali. Printre cireşii sălbatici se opri ca să înfigă ţăruşul. Tocmai se aşezase şi ridicase capul vrînd să-şi potrivească furca de tors, cînd îi zări pe Marcel şi Damianet, care coborau pe malul celălalt, cu catîrcele încărcate de grozamă spinoasă.

Cei doi fraţi trebuiau să treacă neapărat prin faţa Sabinei, urmînd poteca îngustă care cotea spre rîpă. Îi văzu venind şi se grăbi să-şi strîngă lucrul şi să smulgă ţăruşul ; dar în zorul ei, scăpă sfoara, iar capra, simţindu-se liberă, îşi luă vînt spre drum. Sabina o urmări încercînd să prindă sfoara care se tîra pe jos.

Ţopăind într-una, capra alergă pînă la puntea de nisip care lega cele două maluri ; era un fel de arc săpat de ape între dealuri, pe care furtunile de toamnă îl dărîmaseră cu cîţiva ani în urmă. În mijlocul acestei punţi, capra se opri sfidîndu-şi stăpîna. Dar Marcel coborîse în fugă. Capra, văzîndu-şi retragerea tăiată, sări în apă, iar Damianet prinse cu uşurinţă sfoara care se încurcase în mărăciniş. Marcel aduse de îndată capra Sabinei. De la repetiţia cea mare era prima oară cînd se întîlneau; amîndoi erau foarte tulburaţi pentru că aveau simţămîntul nelămurit că nu trebuiau să se mai întîlnească. Tocmai se despărţeau, cînd Lucian apăru la cotul drumului. Îşi întoarse calul cu cîţiva paşi, ca să-i poată privi mai bine şi să-i salute în linişte, cu un aer ironic. Marcel se albi la faţă de mînie. Sabinei i se făcu frică.

— Rămîi aici, îi spuse ea, rămîi, te rog !

Îl prinse de mînă şi-l opri; dar îndată ce Lucian se făcu nevăzut după pomi, Sabina se dădu repede în lături roşind pentru familiaritatea care părea să se fi statornicit între ea şi Marcel. Damianet o prinse de rochie :

— De ce pleci ? o întrebă el, vino cu noi pînă la Seyanne, azi e zi de copt : o să avem şi plăcinte. Uite, mure, toate sînt pentru tine ; prietenii sînt prieteni.

Catîrcele porniseră la galop ; Marcel îşi chemă fratele şi Sabina se îndepărtă pe partea ei. Se lăsă purtată în voia caprei care se zbătuse mult ca să iasă din locurile acestea nisipoase, fără ierburi ; în sfîrşit slobodă, alerga veselă spre cîmp, învîrtindu-se, cît îi îngăduia lungimea sforii, în jurul stăpînei sale cu salturi mari şi dînd din copite, ronţăind cu poftă mugurii din desiş.

La Olivette, Sabina se întîlni cu Espérit, care, în haine de sărbătoare, dădea tîrcoale în jurul Piolinei.

— Îmi pare bine că vă întîlnesc, spuse el ; am să vă spun ceva. Am fost pînă sus, pe terasă, dar am auzit de la uşă glasul domnişoarei Blandine în salon, şi atît de tare, încît m-a prins teama. Ce-l mai ocăra pe locotenent ! N-am îndrăznit să mai intru. Vai ! Domnişoară Sabina !

O privea cu o mîhnire îngrijorată, şi nu se hotăra să vorbească.

— Ei bine ! Ce e prietene ? îl întrebă ea.

— Domnişoara noastră, răspunse Espérit luîndu-şi inima în dinţi, sînt prietenul dumneavoastră, da sau nu ? Ei bine ! pe cinstea mea, nu trebuie să se încheie căsătoria asta !

— Dar ce căsătorie ? Ce spui ?

— Cu Lucian, ce Dumnezeu ! Proastă treabă, domnişoara noastră, proastă treabă, credeţi-mă. Lucian nu vi se potriveşte, v-o jur : nu trebuie să-l luaţi de bărbat.

— Dar, bietul meu Espérit, nici pe el, nici pe altul, spuse ea încercînd să zîmbească.

CARTEA a IV-a

SĂRBĂTOAREA SFÎNTULUI ANTON

I

Cînd primarul Tirart află de vizita lui Lucian la Piolina şi de ruptura care-i urmase, alergă la locotenentul Cazalis ca să repare totul, şi cu de la sine putere îi înfăţişă scuzele cele mai graţioase în numele nepotului, ca şi cum refuzul ar fi venit doar din partea lui.

— Lucian al meu s-a dezlegat ca un zăpăcit, spuse el în încheiere. Vai, domnişoară Blandine, dumneata care eşti atît de înţeleaptă, cum ai putut să-l iei în serios ? Va fi deznădăjduit, sînt sigur. Lăsaţi pe mine, pînă-n două zile vi-l aduc înapoi.

Mătuşa simţea c-o apucă toate furiile ; era gata-gata să izbucnească şi domnul Cazalis se grăbi să-şi ia rămas bun de la primar.

— Pleacă, du-te cît mai repede, spuse el împingîndu-l pe Tirart în drum ; soră-mea e într-o zi proastă. Nu trebuie s-o iei repede în public ; dar cînd sîntem între noi, fac din ea ce vreau. La revedere şi adu-ne nepotul peste două-trei săptămîni ; pînă atunci, dreg eu lucrurile. Să plece într-o scurtă călătorie, de o lună, şi totul o să fie perfect.

În loc ca după această întrevedere locotenentul să se întoarcă la Piolina, el se strecură pe furiş de-a lungul gardului spre pădurea Olivette, unde se plimbă pînă la căderea nopţii; dar la întoarcere mătuşa îl pîndea. Scena a fost dintre cele mai violente.

— Cum ! El este cel care ne refuză ? ! nu înceta să repete domnişoara Blandine. Asta e culmea! Noi sîntem respinşi, noi ne rugăm să fim iertaţi ! Poftim unde ne-au dus menaja-

mentele, amînările, politeţurile dumitale ! Eşti în stare să înghiţi orice jignire ! O să ni se-ntoarcă acest domn Lucian ! Şi o să-ndrăzneşti să-l primeşti ?... Asta niciodată, niciodată ! Nu numai că nu i-o dau pe nepoata mea, dar îi pretind şi scuze, şi încă scuze publice, altfel părăsesc Piolina. Şi pentru totdeauna !

Locotenentul plecă fruntea, lăsînd să treacă furtuna. Îşi zicea în sinea lui:

„Nu-i nimic ! Iată-mă-s scăpat de griji pentru cel puţin cincisprezece zile, aşa că o să-mi pun din nou pe roate tragedia."

Dar mătuşa şi pusese la cale o mare conspiraţie împotriva *Morţii lui Cezar*. Într-una îşi împodobea discursurile cu glume răutăcioase la adresa comediei, şi de la prima repetiţie actorii, de cum veneau pînă plecau, erau copleşiţi fiecare în parte cu tot felul de afronturi de către domnişoara Blandine şi credincioasa ei Zouneta. Nu era nevoie de mai mult ca să rănească firea susceptibilă a ţăranilor! Aproape toţi hotărîră să nu mai pună piciorul la Piolina, şi cei cîţiva figuranţi pe care reuşi să-i adune sergentul Tistet se simţeau pleoştiţi şi fără rost. Mătuşa ţesea urzeală după urzeală: era hotărîtă să ducă lucrurile pînă la capăt; dar osteneala ei era zadarnică. *Moartea lui Cezar* se destrăma de la sine, şi pentru asta anarhia care o rodea pe dinăuntru era de ajuns.

Plecarea lui Lucian pusese din nou totul în discuţie. Zece concurenţi se înfăţişară pentru personajul lui Antoniu, pe care-l reluase Espérit ; olarul crezu că face bine renunţînd în favoarea unui om influent din ţinut. Se iviră pe loc alţi douăzeci de candidaţi ; apoi în fiecare zi se ridicau noi pretenţii, deseori foarte ciudate. Cayolis voia să introducă coruri de operă în tragedie ; alţii pretindeau să se monteze *Zaïre* sau *Merope* ca să joace şi logodnicele lor ; sergentul Tistet declară că rămîne deoparte cîtă vreme caporalul Robin nu va fi exclus pentru purtarea sa proastă ; iar profesorul Lagardelle cerea ca toate rolurile să fie scoase la concurs. Printre aceste rivalităţi alerga şi zburda Perdigal, semănînd discordia cu amîndouă mîinile. Toate patimile pe care le suscită meseria de comediant el le stîrnea la luptă ; zgîndărea cu încîntare vanităţile, gelozиile ; înflăcăra înfumurarea cea mai grotească ; insufla ambiţii celor mai greoi, celor mai inculţi, chiar şi celor care nu ştiau nici să citească. Mica republică era în flăcări. Robin

voi să se facă repetiţiile la „Catîrca de aur". Perdigal îi biciuise mîndria. Răutăciosul poet era pe cale să-l convingă că „Tirart se clatină pe scaunul lui şi că el, Robin, avea toate şansele să fie numit primar la Lamanosc". Cît priveşte pe Triadou, el suporta cheltuielile acestor ambiţii, plătind băutura.

După părerea lui Espérit, tragedia ar fi trebuit să apropie inimile, şi iată, se dovedea, dimpotrivă, că nu era decît un prilej de neînţelegeri şi discordie. Era îngrozit. În fiecare zi, noi piedici i se ridicau în cale ; îşi punea în joc toată ingeniozitatea, se ducea de la unul la altul cu o mare bunăvoinţă, folosind blîndeţea, răbdarea şi prietenia ; de bine, de rău punea lucrurile la loc. De-abia urnită, căruţa trosnea şi se împotmolea din nou. De oricîtă tenacitate ar fi dat dovadă, oricît de vie i-ar fi fost dorinţa de a-i deprinde cu teatrul pe oamenii din Lamanosc, nu s-ar fi aventurat niciodată într-o asemenea întreprindere dacă ar fi putut prevedea cîte piedici aveau să-i stea în cale, prin ce crize avea să treacă. În mijlocul acestui haos, se-ntrista şi despera tot mai mult. Voise să unească, dezbinase ; ţintise spre fraternitate, nu trezea decît ură, certuri, gelozie. Şi răul se-ntindea în fiecare zi. Marchizul de Saffras ajunsese să dorească pieirea tragediei.

II

Într-o zi de tîrg, se întîmplă ca Perdigal şi Triadou să se-ntîlnească în piaţa teatrului din oraş. În ajun, nişte comedianţi în trecere pe acolo, ajunşi la capătul resurselor şi plini de datorii, jucaseră *Lucia de Lammermoor*, ca să dea o lovitură. Încasările însă nu aduseseră nimic ! Nenorociţii de actori fuseseră popriţi la cererea hangiilor şi li se vindeau costumele la licitaţie, în stradă. Perdigal şi Triadou îşi opriră căruţa. Portărelul ţinea în mînă o minunată vestă a lui Ravenswood, din catifea decolorată.

— Triadou, asta-i pentru tine, spuse Perdigal ; ce costum pentru rolul lui Cimber !

Poetul nu voia decît să-l împingă pe amicul său la o cheltuială inutilă, nesăbuită ; dintre toţi locuitorii Lamanoscului, era cel căruia îi păsa cel mai puţin de tragedie ! Cu neobrăzarea sa obişnuită, îl convinse pe vopsitor că *Moartea lui Cezar* se va juca : îi demonstră cu tot felul de dovezi năs.ruşnice că nu fusese niciciînd pe un drum mai bun, în sfîrşit că venise ordin scris de la prefect. Triadou îl crezu pe cuvînt. Acest om bănuitor nu se îndoia niciodată decît de adevăr ; îşi dezlegă punga de piele şi plăti costumul.

— Mai este şi o togă frumoasă pentru Robin, spuse Perdigal, arătîndu-i roba lui Eleazar, pe care portărelul tocmai o trecea trompetului primăriei. Dacă aş fi în bani, ca tine, aş cumpăra-o pentru caporal... Ţi-ai vîndut bine mieii, şi doar e lucru ştiut că la tine nu contează banii...

Triadou se lăsă îndelung lăudat pentru dărnicia sa şi, vanitatea lui fiind mai puternică decît zgîrcenia, cumpără costumul pentru Robin ; ar fi cumpărat toate vechiturile, numai să fi fost îmboldit puţin.

Pe seară, la „Catîrca de aur" avu loc o mare prezentare de costume. Robin luă volumul cu Voltaire şi se porni pe declamat tirade „ca la Paris". Avu un succes imens, se bău peste măsură, capetele se înfierbîntară şi reluarea tragediei fu votată prin aclamaţii.

A doua zi era masă mare la Piolina. La desert fu anunţată delegaţia „Catîrcei de aur". Notarul Giniez avu imprudenţa să spună :

— Ei, asta-i bună ! Vă mai gîndiţi încă la *Moartea lui Cezar ?* Dar bine, nenorociţilor, cum o să vă descurcaţi fără Lucian ?

Cuvintele notarului se întoarseră la „Catîrca de aur", comentate, îngroşate, căpătînd proporţiile unui afront. Vanităţile se simţiră atinse şi, din dorinţa de a da o lecţie burghezilor din ţinut, toţi actorii se apucară din nou de treabă ; pînă şi Perdigal puse la inimă reuşita tragediei.

În acest timp se potrivi ca mătuşa Blandine să fie poftită la Méthamis pentru un botez. Mai avea risipite prin ţinut paisprezece fine, toate, „juruite albului"[1], toate înzestrate

---

[1] Vechi obicei medieval constînd în a închina un copil unei culori. Naşa se obliga să poarte de grijă garderobei acestuia în culoarea respectivă pe tot termenul stabilit.

de la naştere cu un trusou strălucit. Cînd se pregătea această frumoasă rufărie pentru fine, toată casa Cazalişilor era întoarsă pe dos. Rosine, croitoreasa, sosea urmată de o ceată de ucenice şi timp de cincisprezece zile Piolina devenea atelier de croitorie ; Zouneta, arendăşiţa, domnişoara Sabina însăşi erau puse sub ordinele frumoasei Rosine şi, lăsînd baltă orice altă treabă, toată lumea muncea pentru noua fină. De dimineaţă pînă seara numai rîsete şi cîntece, nu se mai putea trăi în casă ; peste tot lucrătoare şi pînzeturi ; bătrînul Cazalis nu mai ştia unde să-şi pună capul ; i se răpea fiica, orele de masă nu mai erau respectate, se mînca dracul ştie cînd şi cum ; nimeni nu-l mai băga în seamă, nici ca să-l certe, nici ca să-l îngrijească. Era de capul lui.

— Şi dacă fina dumitale are să fie un băiat ? spunea bătrînul locotenent.

Mătuşa răspundea ridicînd din umeri :

— Cînd m-au mai înşelat pe mine stelele?

Îşi făcuse dînsa nişte socoteli ca să ghicească naşterea fetelor, şi de fapt nu se-nşela niciodată în prevederile ei, în asemenea măsură, încît, în familiile lipsite de băieţi, era învinuită că face farmece, iar cînd mai apărea o fată se spunea :

— Cu mătuşa asta din arca lui Noe şi cu stelele ei, nu mai avem nici un băiat !

Cu prilejul botezului de la Méthamis a fost deci, ca de obicei, mare harababură la Piolina şi, fără ca domnişoara Blandine să fi prins de veste, locotenentul putu să meargă zilnic prin cîrciumi, în Lamanosc, să discute cu scumpii săi tragedieni. Domnul Cazalis era foarte iubit de ţărani, aşa încît îi fu de mare ajutor lui Espérit. Prezenţa lui puse capăt tuturor neînţelegerilor ; cu autoritate, impuse rînd pe rînd schimbările necesare, obţinu fără împotrivire redistribuirea rolurilor, lucru crezut cu neputinţă cu opt zile înainte. Cînd au fost gata scutecele pentru botez, mătuşa Blandine plecă la a cincisprezecea cumetrie însoţită de nepoata sa şi de Zouneta, iar locotenentul se folosi de aceste două zile de lipsă ca să-şi facă de cap; dădu un mare ospăţ la Piolina; pofti toţi actorii, pînă şi pe figuranţi. Ultimele dificultăţi fură înlăturate la masă, între două pahare cu vin ; noua distribuire a rolurilor se făcu la desert, cu paharele în mînă, şi duminică dimineaţa, prin grija sergentului Tistet, un tabel mare, a cărui copie fu depusă la arhivele comunei, a fost afişat la primărie. Acest tabel nu

era decît rezumatul unei munci colective, inițiată și dusă pînă la capăt de sergentul Tistet. Putea fi consultat la dînsul un registru imens, orînduit ca o lucrare de contabilitate, în partidă dublă, în care toți actorii aveau ținută socoteala, act de act, scenă de scenă. Versurile și hemistihurile fiecăruia erau enumerate în ordinea lor, în capitole distincte, ca sumele adunate în franci și centime. După personajul Cinna, tabelul nu mai desemna actorii decît prin cifre. Tistet socotea că, acești figuranți neavînd nume în piesa lui Voltaire, nu trebuiau să aibă nume de oameni nici în viața particulară.

Se înfăptuise o schimbare neașteptată în opinia oamenilor ; începuseră să se pasioneze pentru *Moartea lui Cezar* chiar și cei mai nepăsători și curînd, pentru a face parte dreaptă tuturor ambițiilor, trebui să se dubleze numărul senatorilor și al lictorilor. Sărbătoarea Sfîntului Anton bătea la ușă. Grăbiți de timp, tragedienii se puseseră pe învățat serios, din toată inima, ca niște muncitori sîrguincioși. Din vechile dușmănii, din certurile dintre partide, din scorneli, discordii nu mai rămăsese nici urmă. Această bună înțelegere îl umplea de bucurie pe Espérit, tot atîta cît succesul *Morții lui Cezar*, care din zi în zi prindea mai bine contur. Muncitori înverșunați, trudind din zori pînă-n asfințit, ei își rupeau din timpul de odihnă ca să studieze și să repete. Cei care nu aveau decît roluri mute — lictorii, senatorii, romanii — nu erau mai puțin stăruitori la repetiții. Se identificaseră într-atîta cu tragedia lor, încît nu voiau să piardă un cuvînt.

În ultimele cincisprezece zile dinaintea sărbătorii, actorii se întîlneau în fiecare seară la primărie. Joia și duminica se repeta la Piolina. Sabina căuta să nu fie de față la aceste repetiții ; Cazalis era convins că dădea ascultare vreunei porunci tainice a mătușii.

— Soră-mea a reușit să-i împuie capul împotriva *Morții lui Cezar*, spunea el ; e o tiranie de necrezut ; pentru că domnișoarei Blandine nu-i place tragedia, trebuie ca și fiica mea s-o urască !

Locotenentul desfășura mult zel, era mereu gata ; putea fi întîlnit peste tot cu Voltaire în mînă și, cum orice serviciu cere de la sine un contraserviciu, după spusele țăranilor, tragedienii nu lăsau să le scape nici un prilej de a fi de folos conducătorului lor. După repetiții, găseau întotdeauna pretexte ca să muncească pentru Piolina, fie că era vorba de pie-

truit un drum, de proptit un zid, de încununat cu pietroaie taluzuri, de gazonat, fie că trebuiau tăiate în pripă crengile sălciilor, tunse gardurile vii, desfundate şanţurile, golită ecluza sau, alteori, udat cîmpul, plivite plantaţiile de garanţă. Locotenentul se-nfuria şi, ca să-i gonească, ocăra cu cele mai frumoase înjurături marinăreşti, zvîrlea ameninţări cumplite împotriva celor care-i cotropeau domeniile ; dar asta nu făcea decît să mărească pofta de lucru a oamenilor şi, atunci cînd domnul Cazalis desfunda butoiaşul de muscat ca să se răcorească lumea la plecare, aceşti oameni de treabă mai puneau o dată mîna la munca cîmpului, înainte de a se întoarce la Lamanosc, mai ales dacă luna strălucea pe cer, astfel încît Piolina era îngrijită ca o grădină. Cît priveşte pe vînătorii din ceată, nu stăteau nici ei de pomană ; pentru Cazalişi se alegeau cele mai grozave ţinte şi vînatul cel mai de preţ atîrna de cîrligele din bucătăria Zounetei.

Seara, la întoarcerea de la lucru, ţăranii care nu făceau parte din trupa de tragedieni se duceau la localul teatrului ca să sape, să teraseze sau să care cu roaba nisipul, pietrişul, iarba. Meşterii aflaţi în slujba statului puneau de asemeni multă rîvnă lucrînd la instalarea binalelor, la podirea scenei, la fixarea gradenelor, montarea pereţilor de scînduri, a stîlpilor şi schelăriei. Unii dintre ei erau foarte dibaci, şi fiecare făcea după puterile lui şi cît putea mai bine : rotari, tîmplari, lăcătuşi, zidari. Cei mai pricepuţi potriveau decorurile. Copiii mergeau la Ventoux să taie merişor şi crăci verzi pentru stîlpi şi arcuri de triumf. Ca să coasă costumele, să pregătească draperiile, tapiseriile, femeile nu dormeau pînă noaptea tîrziu. Lucrau într-o agitaţie fără seamăn, acele mergeau cu iuţeala vorbelor, şi vorbele ca vîntul. Peste tot aceeaşi însufleţire, acelaşi antren ; această tragedie era într-adevăr opera tuturor. Bogaţi şi săraci, mari şi mici, fiecare ajuta la pregătiri, după cum îi da mîna ; unul venea la teatru cu catîrcele sale, altul cu măgăriţa, primarul îşi împrumuta căruţele, măturătorul, roaba ; toate gospodăriile îşi dăruiau bunurile, iar donaţiile antrenau alte daruri : din toate părţile soseau perdele înflorate, perdele cu pătrăţele, perdele pestriţe, rogojini, scăunele, tapiserii vechi ; chiar şi bunicile îşi împrumutau pentru perdele frumoasele lor cuverturi cu romburi de toate culorile.

Grupul cîrtitorilor protesta, dar cu sfială, cu uşile închise, şi, tot rîzînd de actori, prudentul notar Giniez făcu să se voteze

trimiterea la amfiteatru a frumoaselor banchete noi de la „Cercul lui Apolo". Pe străzi, oamenii şi-i arătau între ei cu degetul pe tragedieni ; erau văzuţi într-una trecînd încolo şi-ncoace pe sub ferestre, prin faţa atelierului de croitorie, ca nişte oameni care-şi cunosc importanţa. Lictorii şi senatorii nu erau cei mai puţin mîndri. Hangiii şi negustorii se întrebau cu ce cîştig se vor alege cînd vor năpădi în sat străinii atraşi de strălucirea sărbătorii, dar aceştia nu alcătuiau decît o infimă minoritate. La Lamanosc, marea mulţime trăia cu adevărat într-o zonă foarte înaltă a sentimentelor dezinteresate. Îşi iubeau tragedia pentru ea însăşi, pentru frumuseţea ei, pentru emoţiile, pentru fastul ei şi pentru acea mare strălucire pe care urma s-o arunce asupra întregii comune. Era un moment luminos în viaţa acestor oameni ; un timp îşi smulgeau gîndurile de la preocupări egoiste, de la necazurile zilnice ; existenţa lor căpăta un conţinut intelectual ; se pasionau pentru un lucru ideal, imaterial.

III

În sfîrşit sosi ziua cea mare. La 14 septembrie 184..., la orele cinci dimineaţa, toţi actorii erau în picioare, în mare ţinută de spectacol, şi cu greu reuşi preotul să-i facă să-şi schimbe hainele pentru slujbă. Triadou avusese ideea grozavă de a alcătui un cortegiu, care să vină la biserică, să ia statuia Sfîntului Anton, patronul parohiei, şi s-o poarte cu alai pînă la teatru. Spre a le împăca pe toate, primarul hotărî ca statuia să fie plimbată pînă-n piaţă pe dinaintea consiliului municipal, apoi să fie adusă înapoi la biserică de jandarmi. Se făcu după voia primarului. La sfîrşitul slujbei, cortegiul se alinie în piaţa bisericii şi începu defilarea. Cei douăzeci şi patru de lictori se împărţiră în două detaşamente, unul alb şi altul roşu. Cei doisprezece lictori albi mergeau în frunte cu tobele ; cei doisprezece lictori roşii încheiau alaiul, o dată cu oficialităţile şi muzica.

Pe estradă, erau rezervate locuri de onoare pentru primar și familia Cazalis. Locotenentul, în uniformă de gală, se așeză în fundul lojii cu fiica sa; mătușa și Zouneta se și instalaseră pe banca din față; domnișoara Blandine jurase pe toți sfinții, pînă-n ultima clipă, că nu va pune piciorul la teatru; la plecare, cu toate că murea de dorință să vină, se lăsase mult rugată, implorată.

Serbarea începu cu luptele. Avignonul îl trimisese pe vestitul Quiquine; din La Palud venise ambițiosul Djindjourle ca să se măsoare cu această veche glorie; dar mulțimea nerăbdătoare arăta o neașteptată nepăsare pentru aceste jocuri atît de populare în sudul Franței, încît erau supranumite *joies* [1]. Premiile pentru alergări și sărituri au fost disputate fără inimă; o aplaudară în silă chiar și pe frumoasa Rosine, care, cu oala pe cap, plină pînă la buză, a atins prima ținta fără să-și stropească strălucitoarele găteli; tot interesul zilei era rezervat tragediei.

La orele două, un imens strigăt de bucurie se-nălță, clopotele sunară mai tare, izbucniră fanfarele, membrii confreriei Sainte-Barbe porniră focul artileriei lor, tobele răsunară pe cîmpuri și cortina se ridică.

Se așternu tăcere; Espérit și Marcel erau pe scenă.

Espérit înainta încet, stîngaci, cu capul plecat. La doi pași de statuia lui Pompei încremeni deodată, cu brațele lipite de corp, tremurînd foarte emoționat, cu buzele înghețate, ochii fascinați de privirea arzătoare a mulțimii. Marcel îi întinse mîna; Espérit se simți pătruns pe dată de o mare siguranță. Se regăsi sub togă și laticlavă, era Espérit cel de mai înainte; uitase de tragedie; nepăsător față de trebile romane și de discordiile antice, departe de Capitoliu și de Italia însîngerată, se simțea trăind la Lamanosc, printre ai săi, în ziua cea mare de Sfîntul Anton. Nu Tibrul, ci rîul Mèdes își rostogolea apele înroșite de nisipuri la poalele colinelor, șerpuind printre rozmarin și levănțică. În rolul consulului Marc-Antoniu, nu mai vedea decît un singur lucru, prietenia adevărată; Iuliu Cezar era Marcel; își punea toată mîndria în a-i face mărturisiri în public, iar strălucitoarea limbă a versurilor îl încînta ca o haină mai aleasă și mai luminoasă a propriilor sale gînduri.

---

[1] Bucurii.

. . . . . .

Antoniu, o Cezare, invidia n-o ştie,
A vieţii tale glorii mi-au fost mai scumpe mie.

. . . . . .

Al doilea după tine sînt mulţumit a fi...
Slujindu-te, mai mîndru-s decît dac-aş domni
Şi slava ta mă face fericit...

Rosti versurile acestea cu un accent de sinceră elocinţă ; astfel începutul cuceri simpatia publicului. Marcel îi răspunse.

— Vai ! Ce bine arată, spuneau femeile, săltîndu-şi copiii pe genunchi.

Toţi spectatorii băteau din palme.

— Bravo ! bravo ! striga locotenentul ; şi, în chip de aplauze, îşi juca sabia în teacă ; jandarmii îl imitau zgomotos.

— Priveşte, Sabina, ce mîndreţe de băiat e Sendric al nostru, cît e de firesc în rol !

Sabina, încurcată, bucuroasă, se trăgea în fundul lojii, după coloanele de frunziş, ca şi cum toţi ochii mulţimii s-ar fi aţintit asupra ei.

— Ei ! prietene Tirart, repeta domnul Cazalis, ce zici, cum merge ? Cine ar spune că-s doar nişte ţărani ? Dar ce ai, primare ? Eşti îngrijorat, necăjit, nu prea-ţi afli locul : ce e ?

Primarului Tirart îi plesnea capul de griji. Se aflau aici, într-un colţ al amfiteatrului, cîteva pîlcuri de tineri străini, izolaţi de mulţime prin şirul de căruţe pe care se urcaseră ca să poată privi. Tinerii aceştia erau toţi din Lardeyron, sat duşman Lamanoscului. Era pentru prima oară cînd veneau în Lamanosc, după încăierarea cea mare din 1833 ; se ţineau deoparte, în tăcere, dar atitudinea lor nu avea nimic provocator.

— Sînt prea cuminţi, mă sperie, spunea primarul; nu-mi miroase a bine.

Şi, prevăzător, trimisese o ştafetă la oraş să ceară două brigăzi de jandarmi drept întăriri.

— Dar aplaudă odată, domnule, spunea Cazalis. Ce ai, de te tot uiţi mereu la ceas ? Priveşte şi dumneata ce bine se descurcă actorii noştri !

— Espérit ăsta, spuse Marius, Espérit ăsta, cu tragedia lui !

— Nu-ţi place ? Eşti pretenţios, n-am ce zice ! Eu, care l-am văzut pe Talma jucînd, îţi jur că sînt încîntat.

— Dar uită-te la ei, spuse primarul întinzînd mîna spre căruţele de la Lardeyron. Stau toţi grămadă. Optzeci şi opt! I-am numărat! Mă tem să nu se iţte o încăierare cumplită. Brigăzile nu ajung aici mai devreme de un ceas, şi ce facem dacă se stîrneşte furtuna pînă atunci? Cantonierii mei sînt senatori. Cei patru jandarmi — la post, un paznic de cîmp ciung, un pădurar beat — de-o fi vreun tărăboi, halal armată, adăugă primarul Tirart, n-am ce zice!... Of! Espérit ăsta!

— Totul o să meargă bine, spuse locotenentul. Nu-mi fac eu griji cu duşmăniile dintre sate. Cum poţi avea asemenea prejudecăţi? Nu crezi în progres? Uite-l pe Dolabella care intră în scenă; îi stă foarte bine în chip de roman meşterului Cayolis. Foarte bine recitat primul vers. Uite o defilare de senatori tare reuşită, bine pusă la punct; sergentul Tistet s-a întrecut pe sine!

— Dac-aş avea cele trei brigăzi! se tînguia primarul. Espérit ăsta, cu aiurelile lui!...

Ţipete gîtuite şi răpăit de tobe se auziră deodată dinspre livezi. O ceată de tineri apăru pe drum, ocoli colina în pas alergător şi veni să ia poziţie lîngă şirul de căruţe care alcătuiau intrarea în incintă. Primarul îi numără: erau pe puţin o sută cincizeci, toţi din Lanjade şi Meyrenc. Farandola era condusă de un slăbănog cu numele de Sambin, sprinten, deşirat, îmbrăcat în alb, cu lanţuri de aur peste cămaşa deschisă. Un fante, un fîrţîngău. Cu o mînă flutura steagul, iar cu cealaltă ridica batista primului inel al farandolei. Tot ţopăind, trase şirul după el pînă în faţa orchestrei. Ajuns aici, făcu cîţiva paşi de dans bătuţi, sărind şi căzînd pe un picior, cu capul pe spate şi steagul pe şold. Atunci farandola se înfăşură în jurul lui, se răsuci şi trecu pe sub arcul mîinilor împreunate ale primilor doi dansatori. În timp ce se desfăşurau acestea, toba bătea pentru atac, şi Sambin, piruetînd într-una, flutura steagul pe deasupra capului, îl zvîrlea ca pe o săgeată, pînă la cele mai înalte crengi, apoi, prinzîndu-l din zbor, îl arunca într-o parte ca să-l treacă pe sub picioare la firul ierbii, cu iuţeala fulgerului, jonglînd cu amîndouă mîinile, cum fac călugării de la Saint-Marc la procesiunea grădinarilor. Era o sfidare în toată regula, o provocare neruşinată; cei din Lamanosc o primiră cu strigăte de furie. Atunci grupul tăcut al celor din Lardeyron se ridică şi strigă cu o voce de tunet: „Trăiască Lanjade! Trăiască Meyrenc!“

— Jos cu ei ! Jos cu ei ! repetau tinerii din Lamanosc, sărind în jurul căruţelor pînă în dreptul orchestrei : Jos cu Meyrenc ! Jos cu Lanjade şi Lardeyron. La moarte ! La moarte !

Cayolis îşi recita versurile cu o voce răsunătoare ; deodată, smulgîndu-şi costumul de senator, strigă :

— Aşteaptă-mă, Sambin, sînt omul tău.

Dintr-o săritură primarul Tirart se află în fruntea farandolei : se repezi asupra lui Sambin şi, cu un gest atît de fulgerător încît izbuti să-i smulgă şi drapelul din zbor, îl apucă de braţ şi-l opri scurt în faţa lui.

— Prieteni sau duşmani ? spuse el. Răspunde ! Dacă sînteţi prieteni, luaţi loc şi vai de cei care s-or lega de voi. Dacă sînteţi duşmani, să ştim şi noi. Aţi venit ca să ne încăierăm ? Spuneţi. Mă bat şi eu, cine poftеşte ? Jandarmii nu-s departe ; aici nu vedeţi decît avangarda. Am scris prefectului ; or să năvălească din toate părţile şi-or să vă împuşte. Aşa ! Pe primul dintre voi care vine să-mi tulbure comuna îl ard, dacă nu vrea mai curînd să meargă la judecată în lanţuri. Pe tine, Sambin, te cunosc după nume. Răspunzi de tot. Dacă se-ntîmplă ceva, te-mpuşc în piaţă, ca să fie pildă. Jandarmi, încărcaţi-vă carabinele ! Haide, taci din gură şi stai cuminte, *cadeou ! cadélas !*

În sens literal, cuvîntul *cadeou* înseamnă căţelandru ; dar se foloseşte, prin metaforă, pentru toţi adolescenţii şi acel soi de juni care n-au făcut încă armata, gălăgioşi şi îndrăzneţi, lăudăroşi, îndrăciţi la muncă, la joc, la încăierări. Trebuie să-i vezi în timpul săptămînii, pe cîmpurile de garanţă, întrecîndu-se cu cei mai vîrstnici, încercîndu-şi puterile la cele mai grele brazde, săpînd cel mai adînc. Iar duminica, la ieşirea din biserică, ce ţipete, ce rîsete, ce înghionteli pline de veselie ! Îi vedeai coborînd în salturi mari potecile abrupte, alergînd în cete, zdrăngănindu-şi banii în buzunare, răsturnînd totul în cale, strigîndu-se şi împingîndu-se unul de altul cu umerii, îmbrăţişînd dulăii, trăgînd catîrii de coadă, răsturnînd căruţele sau maimuţărindu-se pe lîngă fete, cu cîte o floare în gură, cu mîna-n şold, căciula de castor pe o ureche şi vesta pe umăr, ca husarii. Pe aceşti viteji de bîlci, păunaşi de prin satele noastre, pe aceşti „domnişori", aceşti băieţi straşnici, grozavi, cine i-ar recunoaşte oare în recruţii mîhniţi şi sfioşi, care vin an de an să îngroaşe rîndurile regimentelor din centrul Franţei ?

În spatele lui Sambin, farandola se oprise ; Sambin era încă năucit de atacul neașteptat al primarului. Jalnica înfățișare a acestui *cadeou* stîrnea batjocura lucrătorilor. I se striga de peste tot :

— Uhu, Sambin ! *cadeou ! cadélas !*

— Ce zici, bătrîne ! Te-a pus cu botul pe labe

— Ehei ! limbă scurtă !

Alții cîntau :

Cioc boc
treci la loc
ești un mare dobitoc.

Sambin, întărîtat de insulte, se agăța de drapel ; se încorda și se zbătea în încleștarea de fier a mîinii lui Tirart. Din vîrful pomului, Cascayot striga :

— Ei Marius, lasă-l în pace, e un copil. E ca smochinele verzi, dacă-l strîngi de nas, curge lapte.

Cu o sforțare violentă, Sambin se smulse din mîinile primarului și își strigă prietenii. Toți spectatorii se ridicaseră în picioare și răspundeau cu strigăte mînioase la provocările farandolei ; vreo cincizeci de tineri din Lamanosc se aruncară în fața căruțelor. Dușmanii se aflau față în față ; încăierarea nu mai putea fi ocolită ; cei din farandolă și cei din Lardeyron erau gata de bătaie ; tot tineretul din Lamanosc primea lupta cu bucurie ; părea cu neputință ca acești dușmani îndîrjiți să fie despărțiți.

În aparență, ce puteau face împotriva lor notabilitățile ținutului, curioșii veniți de la oraș, străinii indiferenți sau fricoși, femeile, bătrînii aceștia ? Primarul Tirart nu avea de partea sa decît o mulțime pașnică ; prin îndrăzneala lui o preschimbă. Din toate aceste slăbiciuni unite, grupate, alcătui o forță imensă : o stăpînea, o ținea strîns în pumnul lui. Spectatorii tulburați în plăcerea lor, primejduiți în liniștea lor ; exasperați, cuprinși de spaimă, îl împuterniciseră pe primarul Tirart cu o dictatură absolută ; Tirart era omul salvării publice ; putea îndrăzni orice, chiar împotriva alor săi ; ar fi putut opri o armată. Înaintă singur între grupurile amenințătoare și le făcu să dea înapoi.

— Tirart nu are două dreptăți, strigă el. Ce am spus pentru Meyrenc și Lardeyron, o spun și pentru Lamanosc. La mine,

jandarmi ! Primul om din comună care încalcă legea ospitalităţii, v-o jur pe cuvîntul meu, pleacă în aceeaşi clipă la galere chiar cu trăsura mea. E tot pe atît de adevărat, pe cît nu e decît un singur Marius Tirart. Brigadier, vino aci ! Goleşte băncile din stînga, de la a treia pînă la a şaptea. Loc pentru prietenii noştri de la Meyrenc ! Tu, Sambin, dă-mi drapelul, să-l aşez în semn de cinste şi de prietenie pe estradă, sub bustul regelui, alături de drapelul comunei mele. Iar tu, spuse el toboşarului farandolei, du-te de te aşază lîngă locotenent, eşti toboşar comunal. Executarea !

Atunci primarul ridică steagul şi, apucîndu-l din nou pe Sambin de braţ, îl trase, pe el şi pe ai lui, pînă la băncile eliberate de jandarmi. Devenise conducătorul farandolei, o purta la galop printre două rînduri de spectatori ; sărea peste bănci cu picioarele unite, şi în goana aceasta nu înceta să danseze, dans greoi de urs, iar cu mîna stîngă rotea drapelul. Totul se petrecu aşa de repede, cu atîta siguranţă şi hotărîre, cu atîta însufleţire şi putere, încît farandola se lăsă condusă şi aşezată fără împotrivire în băncile ce-i fuseseră pregătite. Manevra aceasta se dovedi hotărîtoare ; farandola se găsea astfel izolată la aceeaşi depărtare de aliaţii săi din Lardeyron şi de tinerii din Lamanosc, înfiptă adînc în mulţimea de femei, bătrîni, prunci, printre burghezi, cucoane elegante, cu rochii înfoiate ; era tăiată în mai multe felii, încercuită, neutralizată din toate părţile de oameni aşezaţi şi paşnici.

După ce că-i demoralizase prin umilirea căpeteniei lor, primarul îi dezorganizase cu totul, luîndu-le steagul şi toboşarul, iar cînd le mai spuse : „Haideţi, copii, mîinile slobode şi batistele în buzunare ! cine a mai văzut farandolă cînd stai cuminte în bancă şi te uiţi la o comedie ?“ toţi aceşti răzvrătiţi executară ordinul cu o precizie automată, ca nişte soldaţi prusaci. Primarul urcă încet treptele amfiteatrului, întorcîndu-se la fiecare pas şi răspunzînd aclamaţiilor entuziaste. Ajuns în mijlocul estradei, în faţa bustului regelui, încrucişă drapelele şi tobele răpăiră.

— Pentru unirea celor patru comune ! spuse el. Trăiască Meyrenc ! Trăiască Lardeyron ! Trăiască Lanjade ! Şi trăiască Lamanosc ! Trăiască regele ! Trăiască Tirart !

La acest din urmă strigăt, zvîrli cu pălăria-n sus, iar mulţimea răspunse cu aplauze frenetice.

— Şi acum, linişte ! spuse primarul. Massapan, dă cortina jos şi apoi ridic-o din nou. Reluăm piesa de la început pentru prietenii noştri din satele vecine...

Tragedia a fost jucată cu mare succes. Jucătorii farandolei au fost cuceriţi, atraşi de farmecul spectacolului de la prima scenă. Poezie găunoasă, tragedie şcolărească, această *Moarte a lui Cezar ?* Pedanţii secolului trecut s-au dezlănţuit cu bucurie asupra ei. De acţiunea vremii se resimt mai ales operele de mîna a doua, supraîncărcate de sublim ; dar sub această înfăţişare îmbătrînită, sub fastul ei desuet continuă să trăiască marea dramă a istoriei, şi din instinct masele nu se lasă captivate decît de interesul real conţinut în subiectul însuşi, de măreţia împrejurărilor ; ele se apropie de asemenea opere cu toată bunăvoinţa, cu atenţia încordată a unor copii la primele lor lecturi ; şi pentru un public naiv, lipsit de experienţă, entuziast, ca cel din Lamanosc, aceste evocări din trecut vor fi mereu atrăgătoare şi patetice. Patria, libertatea, gloria, ura faţă de tiranie, jocul ambiţiilor, Cezar şi Brutus — nume răsunătoare — fapte mari, vorbe magice şi amintiri de neuitat ale Romei, mama noastră, chemări pătimaşe, strălucitoarea defilare de fapte şi simţăminte bărbăteşti, acestea toate reprezentau tragedia ; o întreagă lume eroică renăştea sub ochii lor.

De altfel, pentru ei, nu era o simplă petrecere, o sărbătoare ; era mai mult decît un spectacol : era un eveniment în viaţa lor, un efort spiritual, un mod de stimulare a inteligenţei. Cîtă seriozitate şi ce linişte ! Ce atenţie fierbinte, crîncenă, încordată, pînditoare ! Tinerii din oraşe, funcţionarii şi băieţii de prăvălie, care crezuseră că or să facă haz pe seama acestei tragedii săteşti, amuţiseră şi ascundeau cu grijă în buzunare cheile aurite cu care voiseră să fluiere. Cel care s-ar fi încumetat s-o facă ar fi fost lovit, bătut cu pietre, sfîşiat pe loc. Era o încîntare să vezi cum o pasiune comună potoleşte şi pune în armonie mulţimea agitată. Chiar şi cei mai duşmănoşi erau acum apropiaţi, uniţi, contopiţi. Tineri şi bătrîni, ţărani şi „musii", oameni din Lamanosc şi din împrejurimi, răzvrătiţi şi îndărătnici, se aflau cu toţii aici, în aceeaşi atitudine, aplecaţi înainte, cu mîinile pe genunchi, urmărind recitările fără să scape un vers, un hemistih, o silabă, şi clătinînd din cap în cadenţa versurilor sonore.

Stilul umflat al cadenţelor voltairiene încînta simţul muzical al acestor oameni cu înclinaţii artistice, îndrăgostiţi de vor-

birea frumoasă. Cum mai ascultau cu toţii ! Cu ce interes, cu cîtă îndîrjire ! De multe ori fără să prindă înţelesul exact al cuvintelor, al ideilor, al întorsăturilor de frază, dar străduindu-se, dibuind, ascuţindu-şi mintea, ca să poată pătrunde această limbă franceză pe care n-o înţelegeau decît pe jumătate ; îndîrjire vie, dătătoare de roade ! Franceza este pentru ei limba ştiinţei, ştiinţa însăşi, viaţa superioară către care se simt chemaţi, atraşi : arzătoare dorinţă de cunoaştere, curiozitate virgină, pe care nimic n-a obosit-o sau înşelat-o, aspiraţie liberă şi sinceră ; o înălţare a spiritelor, ca a plantelor semănate la umbră care tind cu putere spre lumină.

IV

Cortina se lăsase în mijlocul aplauzelor mulţimii.

— Ei bine ! De data asta eşti mulţumit, domnule alarmist ? spuse locotenentul. Te mai temi de ceva ?

— Ziua nu s-a încheiat încă, spuse primarul ; ar fi trebuit să păstrez jocurile pentru antract. Gata, suprim pauza. Doamne, dac-aş avea brigăzile !

Trimise după Tistet şi-i dădu ordin ca actorii să reintre în scenă.

— Cu neputinţă, răspunse sergentul ; toţi actorii s-au dus să se răcorească la Triadou, care le-a oferit un *punch,* şi aş fi fost şi eu acolo dacă nu păţeam un mare necaz cu maşinile ; a căzut un decor peste generalul Pompei. L-a sfărîmat pînă la soclu !

Această statuie a lui Pompei ieşise din atelierele lui Espérit. Olarul o modelase din lut şi, după ce o vopsise cu cel mai frumos smalţ al său, o arsese în cuptor. Ceramica plesnise de sus pînă jos, dar faldurile costumului izbutiseră să ascundă destul de bine atît crăpăturile, cît şi stîngăciile modelajului, iar sergentul Tistet era de părere că are un aer de-a dreptul marţial.

— Cum să-l înlocuim pe general ? spuse el primarului ; unde să găsim alt Pompei în Lamanosc ?

— Atunci renunţaţi la statuie !

— Niciodată ! Niciodată ! spuse sergentul. Asta n-o pot îndura. În faţa lui Pompei trebuie să jurăm moartea lui Cezar. Fără statuie, nici o tragedie !

Lîngă scara primăriei se afla un Apolo din Belvedere lucrat în ghips ; se hotărî ca acesta să fie travestit în Pompei. Espérit şi Tistet se însărcinară cu transportul, iar primarul îi întovărăşi ca să se procedeze legal la răpirea lui Apolo. Toate aceste formalităţi răpiră timp ; cînd se întoarse Marius în amfiteatru, taberele duşmane erau faţă-n faţă, aruncîndu-şi provocări pline de lăudăroşenie în manieră antică. Printre ei se agita ceata de muncitori zilieri, aroganţi, batjocoritori, aruncaţi înainte în chip de tiraliori ca să înceapă bătălia. Ieşeau de pretutindeni, se înghesuiau în jurul căruţelor, cu ţipete de animale, rîsete, fluierături, simţindu-se întărîtaţi, susţinuţi, folosind din plin dreptul lor la obrăznicie. Trebuiau împrăştiaţi cu orice preţ, căci oamenii din farandolă se şi apropiau de ei. Primarul îşi scoase punga de piele, şi zvîrlind mărunţişul printre copii, strigă :

— Haide, puştilor, trăgeţi-vă de păr, *tiro-peou ! tiro-peou !*

Acest joc brutal e foarte popular în ţinut. Înfocarea micilor sălbatici înveseli cîtva timp pe spectatorii ambelor partide. Ca să înhaţe părăluţele, toţi aceşti copii îşi smulgeau părul din cap. Cei mai stîlciţi îşi frecau cucuiele, îşi ştergeau urechile de sînge şi ţipau :

— Eu nu simt nimica, sînt bronzat ! Bani, bani ! Mai vrem parale ! O să-l sărăcim pe primar ! *Tiro-peou ! Tiro-peou !*

Dar interesul publicului slăbi în curînd ; nu se cîştigase decît un sfert de ceas. Ce distracţie să dai acestei mulţimi turbulente pînă la ridicarea cortinei ? Primarul, anunţînd reluarea luptelor, se urcă pe estradă ca să înştiinţeze gloata că pune în joc în lupta tineretului un premiu de cincizeci de franci, şi adăugă foarte prost dispus :

— Dau din buzunarul meu, banii se cîştigă greu !

Această întrecere a fost foarte disputată. Lamanoscul a ieşit învins ; primarul tocmai se pregătea să înmîneze premiul tînărului învingător din Lardeyron, cînd pe neaşteptate intră în arenă Cabantoux. În cîteva clipe îl doborî pe cel din Lardeyron. Cascayot se repezi să mături cu vesta sa pămîntul răscolit de atleţi şi, privind spre învins, îi spuse :

— Dacă mai cazi o dată, îţi pregătesc un loc de cinste.

Din direcţia farandolei, voci iritate strigau : „N-a căzut, nici n-a atins cu spinarea arena, n-a atins-o decît cu un umăr :

revanşa, revanşa!" Luptătorul din Lardeyron se ridicase şi-l sfida pe nerod; Cabantoux îl trînti din nou în nisip, şi, oricît de mare ar fi fost reaua-credinţă a celor din farandolă, nu putură contesta această izbîndă. Umiliţi, furioşi, se ridicară din nou la bătaie. Primarul se grăbi să anunţe un nou concurs.

— Triplu salt! spuse el zdrăngănind banii din pungă.

Se aşeză la locul lui bombănind. Anunţînd această nouă întrecere, primarul voia să înlesnească tinerilor din celelalte sate o victorie. La Lamanosc erau destui luptători puternici, dar cei din Meyrenc sînt renumiţi prin dibăcie şi iuţeală. De patru ani, Sambin plimba de la toate hramurile gloria satului său; douăsprezece eşarfe de onoare cu franjuri de argint, agăţate la el în bucătărie, încadrîndu-i puşca, atestau izbînzile sale.

La început au fost lăsaţi să sară cei mai slabi. Paznicul comunei înfigea sabia în pămînt ca să marcheze săriturile. Apăru Sambin; măsură cu scîrbă spaţiul parcurs de concurenţii săi; şi, fără să-şi facă vînt, cu mîinile în buzunare, îi depăşi cu o bună lungime de talpă, după care se aşeză nepăsător, aşteptînd să se înfăţişeze adversari demni de el. Espérit şi Cayolis se dezbrăcară în grabă ca să răzbune Lamanoscul. Primarul îi rugă stăruitor să lase şi străinilor un premiu; Cayolis consimţi să rămînă în culise; Espérit făcu şi mai bine; se aplecă, sări moale şi se lăsă învins de Sambin în aplauzele jucătorilor din farandolă.

— Sambin a trişat! strigară prietenii lui Espérit.

Reaua-credinţă a celor din Lamanosc era strigătoare la cer; dar Sambin, ca să curme orice discuţie, îşi luă din nou elan, sărind mai departe cu o talpă de linia de sosire. Atunci primarul înaintă pe estradă, cu punga de piele în mînă... Era gata să înmîneze premiul lui Sambin, cînd frumoasa Rosine începu să strige:

— Haide tu, Ménicon, răzbună Lamanoscul!

Cayolis, uitîndu-şi făgăduiala, se avîntă în arenă, şi de la început îl depăşi pe Sambin cu două picioare. Făcuse un salt de toată frumuseţea! Sambin mai încercă de două ori, cu deznădejde, şi izbuti în cele din urmă să-l depăşească cu cîteva linii. Pe baza acestei reuşite îndoielnice, primarul se grăbi să proclame izbînda lui Sambin.

— Tirart e nedrept! ţipa cu patimă frumoasa Rosine; Ménic a cîştigat.

Dar tobele şi începuseră să bată. La fluieratul sergentului, cortina se ridicase, muzicanţii atacaseră cu vioiciune cîntecul lor popular atît de vesel : *Fan courre lei gourrin* [1], şi larma se potoli.

Clopotul din Lamanosc bătea ora şase.

— Am scăpat, spuse primarul ; în cinci minute brigăzile vor fi aici. Hai, Massapan ! Umple-mi o pipă bună ! Vai locotenente, ce zi grea ! Nici pentru o mie de galbeni n-aş mai lua-o de la capăt. Poftim, Massapan, ia funia asta şi fugi de-mi scoate sticlele pe care le-am pus la rece în fîntînă. La întoarcere adu-mi-l pe brigadier.

Primarul nu mai rîvnea decît la odihna trupului şi a sufletului. Cu o singură mişcare a mîinii făcu să-i sară deodată toţi nasturii de la vestă ; îşi descheie cămaşa, îşi dezlegă eşarfa şi se tolăni pe banchetă, în spatele perdelelor estradei. Cu pieptul şi gîtul gol, cu tot trupul lăsat în voie, se sucea şi se răsucea pe catifele, întinzîndu-şi braţele şi picioarele, căsca vesel şi-şi făcea vînt cu pălăria.

— Locotenente, spunea el, ce mai zi ! Ne putem lăuda c-am scăpat ca prin urechile acului. În sfîrşit, răsuflu uşurat.

— Ei bine, eu stau ca pe ghimpi, răspunse domnul Cazalis. Eşti fericit, vezi totul în trandafiriu. Ştii dumneata că actul al doilea e plin de pericole ? Cei mai buni oameni ai mei, Espérit şi Marcel, nu apar decît în treacăt în scena întîi, şi tot greul rămîne în seama rolurilor secundare, Cimber, Cassius şi atîţia alţii. Nu e decît un singur rol mare, acela al lui Brutus, şi pe-ăsta-l joacă Robin, ia gîndeşte-te. În primul act abia a scos-o la capăt cu şaisprezece versuri, dar aici e monologul ! Mă ia cu frig.

— Atîta rău ! spuse primarul. Fie ce-o fi, pe ziua de azi am terminat ! Poate să tune şi să fulgere, peste cinci minute, jandarmii mei vor fi aici ! Actorii tăi n-au decît să joace şi cu picioarele-n sus. Tirart va fi la post.

— Dar monologul, dragul meu, monologul ! Te-ai gîndit că acest înspăimîntător Robin a vrut să-l declame tot cu orice preţ ? Tremur ca un copil. Monologul e cumplit, dragul meu, îţi jur că eu însumi nu m-aş încumeta să-l spun.

— Haide, haide, îl îmbărbătă primarul, totul va fi în regulă ; ia te uită cum îl aplaudă pe Espérit ! Atenţi mai sînt !

---

[1] *Netrebnicii sînt alungaţi cu cioburi de străchini.* Început al unui cîntec popular în comtat.

Se aude musca... Dar să vorbim mai încet ; dăm o pildă proastă. Uită-te, ne ocărăsc că nu facem liniște.

Într-adevăr, se auzeau cîteva voci dinspre orchestră :

— Liniște, primarule. Afară cu vorbăreții ! Marius, afară !

— Îi vezi ? reluă Tirart. Ce cuminți sînt ! De un lucru mă tem : să nu mă fi pripit. Dacă m-am alarmat de pomană, ce-or să zică despre mine la prefectură ? Ce-o să se mai rîdă prin birouri pe seama lui moș Tirart... Dar iată sticlele ! Să bem.

— Vai, monologul ăsta, monologul ăsta, murmura locotenentul.

Espérit își recitase cele opt versuri de început ; acum era rîndul lui Robin să intre în scenă. Fu strigat în gura mare, dar nu apăru. Caporalul, pătruns de importanța rolului său, se dusese la „Catîrca de aur" ca să repete pentru ultima oară monologul în fața oglinzii. Brutus era așteptat, era chemat. Apăru însă Cayolis, înarmat cu un drapel tricolor și urmat de toată banda lui de cîntăreți. Intonă marea sa arie din *Muta : Dragoste de patrie, sfîntă.* Aranjase melodia pe șase voci. Sextetul relua refrenul în cor. La nevoie, Brutus ar fi putut cînta bucata aceasta fără ca nimic să pară extraordinar ; dar era prea din cale afară să fie ales conducător al conspiratorilor Dolabella, prietenul credincios al lui Cezar. Publicul totuși nu se arătă mai puțin încîntat de acest divertisment ; nimeni nu se miră văzînd cum partizanii dictatorului cheamă poporul la răscoală pentru apărarea libertății. Cayolis fu aplaudat pentru frumoasa interpretare a sextetului condus de el.

S-a cerut stăruitor să se repete cîntecul patriotic. Dominic Cayolis primi cu dragă inimă și se înclină curtenitor de trei ori în fața publicului, făcînd pași complicați și nemaipomenite plecăciuni. Tocmai se apropia din nou de rampă, cu mîna pe inimă, cînd apăru Robin în scenă. Caporalul voi să-i împiedice pe cîntăreți să mai cînte ; mulți erau de partea lui Cayolis ; alții, cei de la „Catîrca de aur", își susțineau președintele ; publicul era și el împărțit, și certăreții începură să se amenințe cu aprindere. Atunci Tirart își împinse jandarmii pe scenă.

— Fără nedreptăți ! spuse el ; Ménicon a terminat, e rîndul lui Brutus. Să joace singur.

I se dădu ascultare primarului, dar cei mai mulți spectatori erau împotriva lui Robin. Robin se lăsase așteptat și pe deasupra îl mai compromitea și sprijinul autorității. Și-a recitat ti-

rada, dar a fost ascultat fără bunăvoinţă. Caporalul nu merita această primire ; venise plin de rolul său, foarte pătruns, în vervă mare şi, dacă ar fi fost susţinut, aţîţat de succes, ar fi făcut minuni, pentru că avea talent. Trebuie s-o mărturisim : vorbăreţul, lăudărosul, caporalul acesta groaznic, mereu beat, era fără îndoială cel mai bun actor din trupă, singurul, ca să fim drepţi. Espérit şi Marcel, purtaţi de simpatia publicului, jucaseră foarte bine, dar nu era decît un succes întîmplător. Robin, dimpotrivă, avea o fire, un temperament de comediant ; adevăratul său loc era pe scenă. În viaţa de toate zilele era abătut, moale, năuc ; dar, sub această carapace de brută somnolentă, trăia un artist vehement, pătimaş ; o dată aflat în scenă, omul se preschimba cu totul, grosolanul soldăţoi dispărea ; drapat în togă, Robin nu mai era Robin ; nici n-apuca să se costumeze bine, şi o energie, o forţă extraordinară, surprinzătoare îl cuprindeau, îi pierea dintr-o dată toată toropeala. Braţele sale lenevoase căpătau o uşurinţă, o îndemînare de necrezut ; vocea lui spartă se-ncălzea, vibra şi răsuna ca o goarnă ; podeaua scenei îi frigea tălpile, un fel de furie tragică îl îmbăta şi, în lirismul său barbar, declama, striga, gesticula violent, neaşteptat : totul într-o dezordine tulbure, necultivată — dar nu lipsită de stil. Era ca de obicei grosolan, dur, extravagant ; nu mai era însă vulgar. Ar fi putut străluci în roluri tulburătoare şi stranii ; pornirile sale nu se armonizau cu solemnitatea muzei franceze şi Voltaire ar fi fost îngrozit de această manieră sălbatică de a interpreta un rol pompos şi nobil. Robin făcuse din Brutus al său un vizionar posedat, inspirat, fanatic, păşind spre moarte cu o ardoare dementă. Cu un ceas mai devreme, ar fi fost aplaudat cu entuziasm ; dar sosea într-un moment nepotrivit, în faţa unui public prost dispus, pornit pe rîs şi dornic de petrecere.

Neatenţia spectatorilor îl întărîtă. Forţă efectele. Şi astfel, ca să dea o lovitură, găsi cu cale să repete de trei ori acest hemistih al lui Voltaire : *Nu, tu nu eşti Brutus !* Aceasta a fost foarte bine spus : era exagerat, dar în definitiv potrivit cu situaţia, şi, o dată ce sextetul lui Cayolis fusese aplaudat, nu avea nimeni cuvînt să cîrtească în faţa inovaţiei caporalului, dar în acest act al doilea totul căpăta o înfăţişare ciudată, o soartă poznaşă părea să întoarcă totul pe dos. Robin fu huiduit şi cînd repetă a treia oară : „Nu, tu nu eşti Brutus !“ toţi

crezură că memoria îl părăsise şi rîsete puternice izbucniră din toate colţurile.

— Destul ! Destul ! strigară cîteva voci.

Se auziră fluierături, Robin, din sfidare, continuă monologul ; voia să-şi combată şi să-şi înfrîngă publicul : ocările, furia mulţimii îl exaltau. Fără să-şi cruţe puterile, scos din minţi, în delir, alerga ca o fiară prin faţa scenei, cu părul zburlit, cu privirea pierdută, ochii injectaţi, cu spume la gură ; strigătele, urletele lui acopereau fluierăturile, huiduielile, rîsetele batjocoritoare, aplauzele ironice. Dintr-o dată, se simţi cuprins de o slăbiciune neaşteptată, simţi cum i se înceţoşează memoria şi i se sugrumă vocea. Vlăguit, cu respiraţia tăiată, făcu un ultim efort deznădăjduit, zadarnic, şi, fără să mai termine monologul, o luă la goană, urmărit de rîsete furioase.

În toiul acestui tumult, apăru sergentul Tistet ; cu un pas măsurat, înaintă pînă-n mijlocul teatrului, şi aici, oprindu-se brusc, desfăcu larg braţele pentru a rosti aceste versuri din rolul său :

, Te-mbrăţişez, Brutus, pentru ultima dată

Dar nu era nici un Brutus de îmbrăţişat, şi nimeni nu i se aruncă sergentului în braţe. Tistet rămăsese în această atitudine, cu braţele larg deschise, aşteptîndu-l pe Robin ca să-l strîngă la piept, şi cum spuse iar : *Te-mbrăţişez, Brutus*, lumea se porni să-i strige de peste tot :

— Dar îmbrăţişează-l odată pe Brutus ăsta al tău ! Îmbrăţişează-l !

Tistet le răspunse cu calmul cel mai desăvîrşit :

— Domnilor, dacă nu vine, cu atît mai rău pentru el !

Încrucişîndu-şi braţele la spate, îşi continuă declamaţia ca şi cum caporalul s-ar fi găsit lîngă dînsul ca să-i răspundă.

Tirada lui a fost recitată fără cusur, în doisprezece timpi, cu capul ţeapăn, şi sergentul merita laude pentru frumoasa lui ţinută. Puţin a lipsit totuşi să nu fie fluierat. Publicul îl cerea mereu pe caporal. Fără să se sinchisească de această rumoare, Tistet dialoga liniştit cu Brutus cel invizibil. Deodată se simţi tras de braţ. Era Robin, care ieşise din culise ; îl tîrî pe sergent pînă la cuşca suflerului, şi de acolo, arătîndu-i mulţimea, începu să răcnească, cu pumnii strînşi :

Ignoră această gloată şi strigătu-i nedemn

Versul aparţine lui Voltaire, dar se crezu că era o invenţie a lui Robin, o sfidare azvîrlită în obrazul mulţimii, o ameninţare, o injurie, şi de fapt nu se înşelau asupra intenţiilor caporalului ; într-adevăr, celor din Lamanosc le adresa el aceste versuri care în tragedie se aplicau prietenilor lui Cezar. Ca să nu se înţeleagă cumva greşit, Robin le repetă de cîteva ori, turbat la culme, apoi, înfăşurîndu-se în togă, se retrase, cu capul sus, de-a-ndăratelea, cu o încetineală dispreţuitoare. Atunci izbucni o hărmălaie cumplită, mii de voci urlau înfuriate :

„Să moară ! să moară ! Ne-a jignit ! Jos cu arogantul ! A insultat poporul ! Să moară ! Să moară ! Jandarmi, tîrîţi-l pe scenă, să ceară iertare poporului ! În genunchi, în genunchi !"

Espérit şi Marcel propuseră să se lase cortina ; ar fi fost soluţia cea mai înţeleaptă ; dar sergentul se opuse. Declară că ar fi o laşitate şi că trebuia să-şi facă datoria pînă la capăt ; toţi actorii care nu jucaseră încă fură de aceeaşi părere. Hotărî să reintre în scenă şi s-o ţină într-o suflare pînă la sfîrşitul tragediei, sărind cel de-al doilea antract. Din nenorocire, Robin dispăruse în timpul acestei frămîntări ; cum să fie înlocuit ? Lui Perdigal îi veni atunci ideea să i se dea lui Tistet rolul lui Brutus. Se hotărî aşadar ca sergentul să fie Brutus, dar să-şi joace rolul, cu cartea în mînă.

Din acel moment, comedia se strămută în sală ; spectatorii se împăcaseră foarte bine cu lipsa tragedienilor. De la rîsete şi plescăituri se ajunse în curînd la ghionturi şi lovituri. Zburară pălăriile de pe capete, apoi bonetele femeilor, basmalele ; unii neavînd altceva la îndemînă, îşi zvîrleau vestele. Cascayot care se despuiase de toate, trînti un pumn notarului Giniez, strigînd : „Trece-l mai departe", iar înaltul personaj, fără să se lase rugat, dădu un ghiont vecinului său, care făcu la fel, şi aşa făcură şi ceilalţi. Se înghiontiră astfel, întorcînd în dreapta ce primeau din stînga. Atenţia publicului se întoarse în sfîrşit spre scenă, unde îşi desfăşura manevrele sergentul Tistet. El înainta împreună cu toţi conjuraţii, ţinînd cartea în mînă, şi sabia scoasă, ca să-l ia pe Pompei drept martor. În aceeaşi clipă statuia lui Apolo se înălţă înaintea sa, crescu peste măsură, se învîrti împinsă de o mînă necunoscută, apoi se prăbuşi pe podea sfărîmîndu-se cu zgomot. Atunci o stafie traversă scena şi se urcă pe soclul statuii, în locul lui Pompei ;

cearşaful fu dat la o parte, şi oamenii îl recunoscură pe poetul Perdigal, vopsit în negru şi învelit într-un linţoliu.

Statuia coborî pe scenă şi începu să joace ţopăind caraghios ; coţcăriile astea de măscărici înveseliră pentru cîteva clipe spectatorii, după care însă spre scenă începu să cadă o ploaie de pietre şi sticle ; Perdigal se agăţă de frînghii şi se făcu nevăzut printre decoruri, aruncînd pocnitori în urma lui. Acesta a fost semnalul debandadei. De mult nenorocita de tragedie se transformase într-un spectacol de circ ; simţul comic al oamenilor din Comtat se potrivea de minune cu aceste schimbări de stil în spectacol. Tistet şi actorii săi se încăpăţînau să rămînă în scenă ; jucau execrabil ; declamau deodată, în grabă, brambura, actul trei încălecîndu-l pe al doilea. Impasibilul sergent se plimba în lung şi-n lat, recita metodic rolul lui Cassius, apoi îşi răspundea lui însuşi, cu cartea în mînă, în numele lui Brutus. O veselie nebună îi cuprinsese pe spectatori. Se rîdea de toate, de pantomimă, de actori, de limba franceză ; orice gest de pe scenă era reluat şi maimuţărit de douăzeci de ori în sală. Erau strigaţi cei ce lipseau, erau huiduiţi cei de faţă ; li se aruncau pepeni, bostani, tot felul de fructe, toate merindele aduse de gospodinele grijulii, şi pînă şi pisoii smulşi de pe genunchii femeilor. Se iscară discuţii foarte vii între tragedieni şi agresori. Sala întreagă se ridicase, pătimaşă, întărîtată, îmbătată de zgomot, de nebunie, de rîsete. Cum să poţi descrie harababura celor care nu-i cunosc de aproape pe aceşti oameni plini de vioiciune în petrecerile lor înfierbîntate, în care izbucnesc de-a valma toată spontaneitatea, capriciul, îndrăzneala şi nepăsarea obiceiurilor din sud ? Iar în aceste petreceri, de o veselie sălbatică, femeile nu sînt de loc mai stăpînite ; dar fetele din Provence, cine ar putea reproduce vorba lor fără perdea, hazul, glumele lor îndrăzneţe ?

Primarul Tirart lupta de unul singur împotriva acestui demon al mulţimii ; se lua de piept cu el şi-l ţinea în frîu. Găsea într-însul puteri supraomeneşti ca să înfrunte monstrul cu mii de capete, şi vocea lui spartă se auzea pînă-n fundul amfiteatrului, în mijlocul huiduielilor, al ţipetelor, al răcnetelor. Vedea, auzea cu simţuri de sălbatic ; cu ochiul la pîndă, urechea ciulită, prindea din aer provocările, batjocurile, glumele înţepătoare pornite din toate colţurile, de la prima la ultima bancă, nici un strigăt nu rămînea fără răspunsul său. Îi chema pe răzvrătiţi pe nume, îi lua peste picior sau îi ame-

ninţa cu un cuvînt, cu un gest, îi reducea la tăcere ; pînă-n ultimul moment putu fi văzut în felul acesta, ţinînd piept furtunii, neobosit, iute la atac, viu la ripostă, poruncitor şi familiar, rînd pe rînd serios, cinic, glumeţ, brutal şi vesel ; nu se poate închipui o risipă mai mare de vervă şi curaj.

Tirart nu dădea înapoi ; împresurat de răzmeriţă, o ataca cu îndrăzneală, pieptiş, dintr-o coastă, din faţă, din spate, şi o urmărea pretutindeni, neistovit, sub toate înfăţişările sale neaşteptate şi capricioase. Din păcate, era un ceas fără noroc. Cu toată inteligenţa, sîngele rece, îndrăzneala de care dădea dovadă, primarul ajunse în curînd o jucărie în mîinile acestei mulţimi pătimaşe, agitate, necruţătoare în plăcerile ei, însetată de emoţii şi bufonerii. Se distrau pe socoteala lui ; nu mai era decît un actor în scenă, singurul care-şi cunoştea bine rolul în marea prăbuşire a tragediei. Îl întărîtau, îl provocau, îl scoteau cu plăcere din sărite ; tot ce mai izbutea era să şi-i atragă pe glumeţi de partea lui, asta era totul.

Ce se alesese din acel partid al păcii care păruse atît de puternic, de unit, la apariţia farandolei ? Se vedea cum slăbeşte, cum pierde peste tot teren. Moderaţii se grăbeau acum să se alăture răzmeriţei, îi ofereau victime, îi fluierau pe actori, după ce încercaseră fără folos să-i apere, şi în curînd urmau să-şi părăsească primarul. Derutaţi, luaţi de val, se grăbeau să se strecoare de pe poziţia lor, să se amestece cu răzvrătiţii ; rupeau rîndurile, tumultul năvălea peste ei şi-i lua pe sus, ameţindu-i. Toată această mulţime unduia, se vălurea, talazurile sale învolburate se umflau şi se revărsau peste tot ; răzmeriţa plutea în aer. Iată cum cei înţelepţi îşi pierd minţile şi cei cuminţi devin nesăbuiţi ; toate spiritele se-nfierbîntă, şi chiar şi capetele cele mai aşezate o iau razna ; era un nemaipomenit clocot de dezmăţ molipsitor şi spontan, o poftă de destrăbălare, violentă, sucită, tulbure şi capricioasă, întinzîndu-se cu iuţeala fulgerului, stimulată de succes, aţîţată de rezistenţă. Fiecare izbea în cei din jur, la întîmplare, numai din plăcerea de a izbi, ţipa din plăcerea de a ţipa, distrugea din plăcerea de a distruge ; băutorii îşi spărgeau sticlele şi-şi răsturnau mesele, smulgeau pomii, gardurile, iarba. De la amfiteatru pînă la drum, în cîteva clipe, totul urma să fie făcut praf cu o veselie nebună, şi chiar şi actorii dădeau o mînă de ajutor.

Un călăreț sosea în goana mare.

— Mi-au sosit jandarmii, spuse primarul, sîntem salvați!

Era un sol într-adevăr, dar singur, fără brigadă. Toți jandarmii disponibili fuseseră trimiși în graba mare în satul Ronquerolles care-și făcea și el revoluția sa! Primarul se ridică repede, și astfel își pierdu eșarfa, care, deznodîndu-se, i se înfășură în jurul picioarelor. Din primele rînduri, o voce strigă în graiul provensal:

— Ei! bătrîne, îți pierzi burtiera!

Era Sambin, care-și lua revanșa; gluma lui fu călduros aplaudată nu numai de ai săi, ci și de cei din Lamanosc, chiar și de cei mai pacifiști. Moderații îl aclamau pe Sambin, după cum îi huiduiseră pe actori, întîi din slăbiciune, apoi luați de șuvoi. Primarul era sacrificat și el la rîndul său. Teatrul fu potopit de pietre, de pepeni, de bostani. Aproape toți tragedienii fugiseră; din toate părțile se năpusteau la asalt. Primarul făcu un ultim efort ca să-i oprească pe bătăuși, voi să țină o cuvîntare poporului și porunci slujbașilor primăriei s-o anunțe prin răpăit de tobe. Massapan îi rîse în nas și începu să jongleze cu bețele, strîmbîndu-se caraghios. Cît privește pe toboșarul farandolei, toba sa era spartă și Cascayot și-o așezase pe creștet ca pe un calpac. Brigadierul se aruncă asupra lui Sambin; într-o clipă fu prins, dezarmat, aruncat în drum. Cei trei jandarmi se așezară în poziție de apărare; dar abia își scoaseră săbiile din teacă și fură luați pe sus, doborîți, iar armele lor răsucite, zdrobite, serviră ca să fie tot ei bătuți. Ștafeta sosită călare n-avu timp nici să descalece: fu apucat de picioare, smuls de pe cal și azvîrlit peste gard să țină tovărășie camarazilor săi.

Primarul sări în ajutorul brigadierului său, cu capul înainte își deschise pîrtie, răsturnînd totul în cale, forțînd trecerea prin mijlocul mulțimii dezlănțuite. Din spate, un zilier îi puse cu o bancă piedică și Tirart, răsturnat, călcat în picioare de mulțime, fu zvîrlit în șanțul în care zăceau cei cinci jandarmi plini de sînge și noroi, morți sau răniți.

Espérit rămăsese singur pe scenă; în jurul său zburau pietrele și se prăbușeau decorurile, dar lui nici nu-i trecea prin cap să se retragă. Se simțea răspunzător pentru toate nenorocirile acestei zile; sentimentul vinovăției îl copleșea. Bătăușii se porniseră să devasteze teatrul, și el îi privea cu un soi de

stupoare, nemişcat, zdrobit ; grinzile se clătinau, podeaua spartă pîrîia sub picioarele sale ; el nu auzea nimic, şi toată şandramaua era să se prăbuşească peste el, cînd Cabantoux izbuti în sfîrşit să-l smulgă de acolo.

V

După ce făcură totul praf, un dans formidabil se încinse pe deasupra dărîmăturilor ; mulţimea scăpată din frîu, victorioasă, se răspîndi pe drum, şi două farandole vrăjmaşe se alcătuiră dintr-o dată.

— La Garrigue ! La Garrigue ! strigară tinerii.

Şi cu toţii, de comun acord, alergară spre locul de bătaie, o cîmpie deschisă care se-ntindea la poalele dealului. Femeile fugeau cu copiii. O mulţime furioasă se rostogolea şi călca totul în picioare între livezi şi La Garrigue. Băieţii din Lamanosc şi din împrejurimi se înfruntau cu strigăte sălbatice ; îşi smulseseră cămăşile ca să poată lupta goi. În curînd se ciocniră într-o învălmăşeală cumplită ; cei învinşi cădeau şi se ridicau fără să se plîngă, după care se luau din nou la trîntă, rupţi, însîngeraţi, entuziaşti, îmbătaţi de frenezia luptei, surzi la rugăminţile mamelor şi surorilor. Cele care se aruncaseră între bătăuşi fură gonite şi lovite fără milă. Nimeni nu mai îndrăznea să se apropie de La Garrigue, şi mulţumea spectatorilor şedea încremenită la poalele colinei.

Micul grup al tragedienilor se afla în mijlocul învălmăşelii, şi cele mai reuşite lovituri acolo se dădeau. Lictorii, care alcătuiau o ceată, ţineau partea dreaptă ; în aripa stîngă se aflau senatorii ; mai în faţă, Espérit, Marcel, Cabantoux ; apoi Triadou şi ai săi, căpeteniile partidelor cu partizanii lor, toţi luptînd astfel în formaţii, nedespărţiţi, ca pîlcurile din bătăliile medievale. Frumosul Cayolis şi Sambin se depărtaseră de ceilalţi ca să fie mai la vedere. După fiecare atac, Cayolis făcea o săritură într-o parte, ca să se apropie de galeria spectatorilor, sub ochii logodnicei sale. Fiecare pumn era un madrigal închinat frumoasei Rosine ; para şi primea loviturile cu

grație. Înainte de a lovi, mîna sa încărcată cu inele descria în aer figuri elegante, arabescuri ; apoi recădea în poziție de apărare, în atitudinea lui Romulus al lui David. Aceste lovituri atît de studiate nu erau însă mai puțin crîncene și, biruitor, arunca în jur priviri zîmbitoare, mîngîindu-se pe creștet ca să-și refacă frizura.

În rîndul întîi, Marcel făcea minuni. Era o plăcere să-l privești atît de suplu și curajos, în mijlocul acelor Herculi greoi, care loveau la nimereală înaintea lor, după obiceiul provensal. Doar Cabantoux își păstrase cumpătul ; cînd era atacat, își scotea din luptă omul cu o lovitură de cap, după care, liniștit, se așeza la marginea șanțului și aștepta un nou potrivnic.

Poetul Perdigal și sergentul Tistet nu erau de față la bătălie. Poetul o ștersese după ce schimbase cîțiva ghionți. Se întorsese în sat și profita de lipsa locuitorilor ca să se țină de șotii ; cutreierînd de capul lui prin staule, schimba zăbalele și hamurile, turna vin în tărîțe și ovăz, droguri în iesle, ca să înnebunească caii. Cît privește pe Tistet, se retrăsese de la teatru cu un sfert de ceas înainte de a se încinge lupta și se descotorosise de costumul roman ca să se îmbrace cu haine mai potrivite. Lustruit, periat, spălat, ras proaspăt, într-o ținută ireproșabilă, cu vestonul de uniformă încheiat în nasturi pînă-n gît, cu chipiul de poliție pe o ureche, un trandafir în mînă, patrula pe un drumeag desfundat, așteptînd porunci care nu mai veneau.

— De necrezut, spunea el, nu văd nici primar, nici paznici, nici jandarmi. Și locotenentul ? Locotenentul ? E de necrezut ! Ce fac autoritățile ?

Arunca priviri în dreapta și-n stînga, căutîndu-și peste tot șefii dispăruți. Locotenentul părăsise teatrul înainte de asalt, ca să se retragă cu fiica și sora sa în căscioara unui paznic. Primarul și jandarmii zăceau fără cunoștință lîngă gard, plini de sînge și noroi.

— Dar ce-or fi făcînd, domnule ? spunea sergentul, și ce măsuri se vor lua ca să se înăbușe răscoala ? Ah ! Dac-aș fi primit dispoziții !

În timpul acesta, bătălia se desfășura cu îndîrjire mai departe, fără să se poată prevedea de partea cui va fi izbînda. Lamanoscul azvîrlise în bătălie peste o sută nouăzeci sau două sute de luptători, căci numai tineretul lua parte la luptă.

La început cîţiva taţi de familie se amestecaseră şi ei în învălmăşeală ; dar nevestele li se agăţaseră de haine, îi trăseseră de bărbi sau le aruncaseră copiii în braţe, şi astfel adversarii se dădură cu dispreţ la o parte. Oamenii din satele vecine erau deci mult mai mulţi, dar cei din Lamanosc aveau avantajul terenului propriu. Pînă atunci totul se petrecuse cinstit. Încăierările acestea au şi ele regulile lor de onoare, care sînt rareori încălcate. Loviturile nu se dau decît de la centură în sus, a lovi mai jos, a lovi cu piciorul sau a se folosi de vreo armă ar fi fost o mîrşăvie. Nu se întîmplă niciodată să lupte doi contra unul. Trînta se angaja de la om la om ; cei puternici îi alegeau pe cei puternici ; nici nu se gîndeau să-i atace pe unii mai slabi decît ei, îi ocoleau, deşi aceia ardeau de nerăbdare să se măsoare cu adversari mai de temut. O tăcere duşmănoasă luase locul ţipetelor dinainte ; nu se mai auzea decît bubuitul surd al pumnilor lovind în piepturile late, în capetele ca de fier, răsunînd ca ciocanele pe nicovală. În stînga, cei din Lamanosc începură dintr-o dată să slăbească. Cabantoux, despărţit de ai săi, fusese asaltat din toate părţile. Atunci încăierarea îşi schimbă aspectul ; Cabantoux, înnebunit de furie, se rotea cu capul înainte în mijlocul cetelor, făcînd gol în jurul lui. Ceilalţi se strînseră în urma nerodului, duşmanii Lamanoscului fură puşi pe fugă pînă la marginea cîmpiei. Înfrîngerea lor părea absolută, cînd o piatră, zvîrlită cine ştie de unde, îl lovi pe Marcel în frunte. Sîngele ţîşni stropindu-l pe Cabantoux ; uriaşul răcni şi, cuprins de o furie de nedescris, puse mîna pe o scară şi începu să lovească la nimereală. Atunci se iscă o învălmăşeală groaznică. Cuţitele străluceau în mîini ; înainte ca Marcel să fi schiţat un gest de apărare, căzu străpuns de trei lovituri.

— Trădare ! trădare ! strigau femeile.

Sabina fugi din căsuţa în care mătuşa ei încerca s-o reţină şi se avîntă în mijlocul bătăuşilor.

— Aşteaptă-mă, striga domnul Cazalis, alergînd cît îl ţineau puterile în urma fiicei sale.

Sub ploaia de pietre, ea-l cuprinse pe Marcel în braţe şi-l ridică. Locotenentul, cu sabia în mînă, i se aşeză în faţă. Din toate părţile femeile şi fetele, ca ieşite din minţi de furie, se înarmară cu coase, cu furci, cu răngi de fier şi se azvîrliră asupra celor din La Garrigue. Împresuraţi, înghesuiţi, cei din Lardeyron şi Meyrenc se retraseră fugind în dezordine. Avîn-

tul femeilor se dovedi de nestăvilit : la ultima ciocnire, duşmanii o luară la sănătoasa, părăsindu-şi răniţii pe cîmpul de bătaie. Fugarii se adunară în vii şi, la căderea nopţii, se retraseră spre satele lor.

VI

La Meyrenc ca şi la Lardeyron se şi povestea că prizonierii lăsaţi la Lamanosc fuseseră ucişi sau mutilaţi îngrozitor de femei. Nimeni nu se-ndoia de asta. Zvonurile cele mai năstruşnice circulau şi se bucurau de crezare în rîndurile mulţimii. Aşa cum se întîmplă de obicei în asemenea împrejurări, cei mai pătimaşi dădură alarma ; îşi luară puştile, vrînd să se întoarcă la luptă chiar în acea clipă. Fură reţinuţi cu mare greutate. Porniră soli prin sate ca să stîrnească vechile duşmănii ; fură aprinse focuri pe culmi şi oamenii îşi petrecură noaptea în piaţă, cu armele lîngă ei. Hotărîră ca în zori, o dată cu sosirea întăririlor, să pornească asupra Lamanosculuí.

Nişte păstori care se întorceau de la bîlci aduseră ştirea la Lamanosc. Robin se agăţase de funia clopotului. Triadou bătu toba pentru adunarea generală, ţăranii se strînseră din toate părţile în piaţă, iar caporalul le ţinu o cuvîntare solemnă în faţa „Cafenelei lui Apolo". Pe de altă parte, sergentul Tistet adună voluntari pe care îi îngrămădi la primărie sub ferestrele sălii de bal, unde consilierii dezbăteau situaţia cu ţipete răsunătoare.

Robin rechiziţionase toate butoaiele mari ale „Cafenelei lui Apolo". Pivniţele fură ocupate milităreşte, halbele se goliră, se cîntă „gloria", iar oratorii se urcară pe mese. Caporalul puse la vot starea de asediu. În fiecare moment veneau ştiri noi ; se spunea că zece sate coborau spre Lamanosc. Robin credea tot ; Robin propunea să se înalţe stindardul negru, să se taie comunicaţiile, să se pună foc cartierelor mărginaşe şi hambarelor, să-l aştepte pe duşman în spatele vechilor metereze, apoi să se replieze în biserică şi s-o arunce în aer, dacă satul ar fi fost învins. Triadou şi pusese un fitil sub pod.

În mijlocul acestei frămîntări apăru locotenentul Cazalis. Țăranii îl înconjurară și-i încredințară conducerea ; el primi cu dragă inimă : dar cum să scape de Robin și de moțiunile sale extravagante ? Caporalul tocmai organizase o defilare civică. Toți cei de la „Catîrca de aur" defilau prin piață agitînd făclii și trăgînd cu pușca. Caporalul le alcătuise niște costume fanteziste din cămăși fluturînde, eșarfe roșii, cearșafuri înnodate în chip de burnusuri ; unii erau pe jumătate goi și împăunați cu crengi de stejar pe cap ; alții erau acoperiți cu rămășițe din costume de teatru. Robin era costumat în Buridan ; avea o halebardă în mînă, iar la cingătoare pistoale de șa.

— Generale Robin, îi spuse locotenentul, ai aici o companie grozavă, ținută bună, trupă de elită. Ar fi timpul să-i duci sub gloanțe ca să-i distrezi.

Și, prin tot soiul de măguliri, ajunse să-l convingă că era urgent să se facă o recunoaștere în pădurile de la Vielles, la două leghe de Lamanosc.

— Cum s-ar spune, o razie, răspunse Robin. Înainte, cabaretul morții !

Robin plecă împreună cu oamenii săi ; locotenentul îl întovărăși pînă la ieșirea din sat.

— Dacă vei fi nevoit să te retragi spre Lamanosc, îi spuse el, amintește-ți să te întorci pe drumul ăsta ; toate celelalte ieșiri vor fi închise.

Caporalul sălță din umeri.

— Să mă retrag ? Și de ce, mă rog ? Robin nu știe să meargă decît înainte !

— În sfîrșit, iată-i plecați, spuse domnul Cazalis. Acuma, sergent Tistet, așază zece soldați pe meterez, cu o căpetenie de încredere : Cayolis, Espérit sau Cabantoux ; și dacă pelerinii vor voi să se întoarcă să fie întîmpinați cu focuri de pușcă. În sfîrșit, iată-ne liberi ! Sergent Tistet, cu acești douăzeci și cinci de oameni plecați din Lamanosc, e ca și cum mi-ar veni o întărire de două sute de marinari încercați.

— Și consilierii municipali, spuse Tistet, ce facem cu ei ? Să nu arestăm vreo jumătate de duzină ? Spuneți o vorbă și s-a făcut. I-auziți țipetele astea ! Or să spargă totul.

— Cu atît mai bine, spuse locotenentul, să discute cît poftesc și să nu mi se încurce printre picioare.

— Vai, Doamne ! spunea sergentul, ar fi atît de uşor să stingem lampa şi să încuiem porţile primăriei !

În spatele punţii care apăra Lamanoscul de satele duşmane, locotenentul puse să se ridice o baricadă zdravănă, crenelată şi dominată de un foişor întărit. Se ridică o linie de apărare la spărtura dinspre nord, ca şi în colţul cimitirului, iar două companii de rezervă fură lăsate în piaţa bisericii cu poruncă să pornească spre punctele ameninţate la primul semnal.

Cum drumul dinspre satele din vale se sfîrşeşte la rîu, toate forţele apărării fură concentrate la baricada podului ; se munci pentru aceasta toată noaptea, şi două tranşee fură săpate în faţă ca să se-acopere ieşirile. Domnul Cazalis pusese pe picioare tot Lamanoscul : bătrînele şi copiii cărau pietrele şi nisipul pentru baricadă ; femeile erau folosite la topirea gloanţelor şi modelarea cartuşelor, locotenentul însufleţea toate pregătirile de război cu o pasiune nemaipomenită. Întinerise cu douăzeci de ani.

Dar la Lamanosc se afla un om cu mult mai fericit decît domnul Cazalis, şi anume sergentul Tistet. Acum Tistet avea un consemn de respectat, comenzi de executat, un şef de urmat, iar el însuşi era comandant secund. Se simţea folositor, necesar, la locul şi în elementul său. Activ, vigilent, punctual — toate calităţile îi ieşeau la iveală în mod strălucit. Sergentul Tistet îşi procurase un chipiu de poliţai cu ciucure de aur, un centiron de ofiţer şi epoleţi de argint. Cu sabia scoasă şi registrul sub braţ, pleca şi venea de la statul-major la corpul de gardă, fără să ostenească, foarte ocupat, foarte agitat, ca un om avînd pasiunea meseriei sale, şi ale cărui calităţi au, în sfîrşit, un larg cîmp de aplicare. Din ceas în ceas — parola de reînnoit, sentinelele de schimbat, gărzi pentru posturile înaintate, ronduri, patrule, inspecţia armelor, a proviziilor, a muniţiilor, foi de serviciu de semnat, controlul statelor în partidă dublă ! Oameni şi lucruri, totul era clasat, înmatriculat, controlat, şi la nevoie sergentul Tistet ar fi muncit de două ori mai mult cu plăcere.

— Vai, domnule comandant, spunea el, ce noroc ar fi dacă am avea cel puţin opt zile de asediu ca să punem recruţii la instrucţie ! Am aici boboci de cincisprezece ani şi pînă şi copii de trupă care muşcă din cartuş ca soldaţii bătrîni. Uitaţi-vă la Cascayot, ce privire dîrză ! Ce ţinută frumoasă ! Şi-a tăiat

singur părul conform regulamentului. Ce bine păstrează distanţele ! Să nu îndrăznească cineva să-l tulbure în serviciul său : l-ar împuşca şi pe tat-su ! Vai, dom' comandant, nu mă tem decît de un singur lucru, şi anume ca ţăranii din Lardeyron şi Meyrenc să nu se retragă după ce îi vom respinge prima oară. Poate ar fi mai înţelept pentru a-i ademeni, să nu le omorîm prea mulţi oameni la prima ciocnire.

VII

Către ora şase, se auzi zgomot mare în stradă ; era preotul care încerca să treacă peste consemn.

— Ştie parola ? întrebă sergentul Tistet. Să fie arestat.

Preotul ajunsese lîngă focul bivuacului, în mijlocul grupurilor care se formau, căci toţi oamenii erau treji şi veneau să se înşire pe strada Picque-Nièrres pentru controlul armelor.

— Ei fir-ar să fie ! spuse sergentul, ce caută aici omul ăsta ? Cine l-a chemat ? Dacă vrea să fie de folos, să treacă la clopot şi să ni-l trimită pe clopotar ; am avea astfel un om în plus.

— Morarul la moară şi preotul la biserică ! spunea domnul Lagardelle.

— Şi femeia la cratiţă ! răspundea Perdigal.

— N-ar mai lipsi decît s-o vedem venind pe soră-mea ! strigă locotenentul. Ei, părinte ! Sluga dumitale ! Poftă bună ! Vreţi să vă dau un sfat ? Luaţi-vă traista şi bastonul şi daţi fuga la primărie să ne organizaţi o ambulanţă. Drum bun şi grăbiţi-vă !

Dar popa o făcu pe surdul ; avea alt gînd în cap. Cabantoux îl cocoţase pe un butoi mare care se afla acolo, în faţa casei lui Triadou. Locul era bine ales, pentru că punctul acesta domină toată strada Picque-Nièrres, piaţa Ovreilor şi cartierele mărginaşe. Toboşarul oraşului bătu toba, şi, cînd se adunară toţi ţăranii în bătaia vocii preotului, acesta se descoperi şi luă cuvîntul cam în felul următor :

— Oameni din Lamanosc, sînt şase sau şapte ceasuri de cînd tot aud sunînd clopotul de alarmă ; toate cătunele au sosit înarmate, cei din Clops, din Abeilles, Sainte-Colombe, din Baux, chiar şi oamenii din Granges ; satul nostru e acum o tabără de luptă. S-au făcut pregătiri serioase de apărare ; ele au drept scop, desigur, să oprească pe duşmanul care vine asupra comunei. Vă socotiţi puternici ; ei bine, vă spun că duşmanul se află în Lamanosc.

— Niciodată, niciodată ! spuse Cayolis.

— Să vină numai ! strigau flăcăii fluturîndu-şi armele ; chiar de ar fi zece mii, cu tunuri şi soldaţi, noi îi aşteptăm.

— Aceste cuvinte îmi par curioase, zise sergentul Tistet ; unde i-o fi capul bietului om ? Ce aiureli ! Pîndarii mei nu mi-au semnalat nimic. Ţăranii ăştia tare sînt proşti că-şi pierd vremea ascultîndu-l.

— Părinte, îi spuse locotenentul, dacă duşmanul ar fi în Lamanosc, locotenentul Cazalis ar zăcea acum în mijlocul drumului, ciuruit de gloanţe.

— Ascultaţi-mă, reluă preotul cu o voce puternică, ascultaţi sau se va întîmpla o nenorocire ! Şi băgaţi de seamă, că n-am venit să vă măgulesc. Veţi găsi duzini şi sute care să vă ducă cu vorba şi să vă mintă ; dar astăzi veţi auzi adevărul, şi chiar de m-aţi bate cu pietre, mă veţi asculta pînă la capăt. V-am spus că duşmanul se află în Lamanosc ; am spus-o şi o menţin. Ce doresc cei ce vin să asedieze comuna ? Să se răzbune pe noi. Ce patimi îi împing împotriva voastră ? Ura şi mînia. Iată de ce îi numiţi duşmani ; prin urmare, după ură şi mînie se recunoaşte duşmanul. Şi atunci, răspundeţi : care dintre voi nu poartă o ură, o duşmănie în suflet ? Şi împotriva cui ? Împotriva unui străin, a unei haimanale, a unui răufăcător ? Nu, nicidecum, ci împotriva unui om din Lamanosc, a unui copil al comunei, fiu al aceluiaşi pămînt, crescut la aceeaşi şcoală, la aceeaşi biserică, în aceeaşi familie. Şi cînd văd blestemăţiile astea, vreţi să tac din gură ? Ura şi răzbunarea, iată duşmanii din Lamanosc. Şi vreţi să tac cînd ştiu că nu se află nici o casă, dar nici una, în care aceşti duşmani să nu fie stăpîni ? Iată ! Împotriva lor trebuie să sune goarna şi să fie luate în mînă armele, căci de nu-i veţi goni pe aceşti duşmani, n-au să vă folosească nici baricadele pe care le-aţi ridicat, nici puştile încărcate. Frumos vă şade să-i alungaţi pe cei din alte sate ca, după aceea, să vă puteţi sfîşia între voi în linişte !

Grozavă, folositoare izbîndă, dacă a doua zi vă veţi regăsi faţă-n faţă cu voi înşivă, cu păcatele voastre, cu defăimările voastre. Da ! Să vină aceşti duşmani din afară, să vină cu foc şi sabie asupra comunei noastre pustiite, lovită de zavistii şi pîngărită de răutăţi şi viclenii ; nu vor face mai mult rău decît vă faceţi voi înşivă, şi chiar de v-ar hăcui trupurile, încă ar fi mai de ispravă decît voi, care vă ucideţi zilnic sufletele. Comună rea, răi cetăţeni ! Nenorociţilor, iată-vă înţeleşi pentru a purta război, dar n-aţi ştiut să vă uniţi întru prietenie. Cîtă vreme îmi va curge sînge în vine şi voi avea suflare în piept, am să vă spun : nu veţi fi nimic şi nimic nu veţi izbîndi cît timp fratele nu şi-a iertat fratele, şi nu şi-a cerut el însuşi iertare. Iată ce se cuvine să faceţi, acuma, chiar în clipa aceasta. Dumnezeu poruncitu-mi-a să v-o spun. Oameni din Lamanosc, dacă se află aici în comună vreun ins din parohie, bărbat sau femeie, bătrîn sau copil, oricine ar fi el, căruia cu sau fără voia mea i-am pricinuit un necaz sau l-am nedreptăţit, să iasă înainte şi în faţa lui Dumnezeu şi a întregii comune, în genunchi ca un păcătos, îi voi cere iertare.

Un bărbat înalt ieşi din mulţime şi se înfăţişă înaintea preotului, ţinînd puşca în mînă.

— Sînt Jean Malaterre, spuse el, Jean-Siméon Malaterre, fiu al lui Hilarion-Siméon Malaterre.

Acest Jean Malaterre sosise în timpul nopţii împreună cu contingentul cătunelor care ţineau de Lamanosc. Era un bărbat nestăpînit şi îndrăzneţ, cu o fire întunecată, de vîrstă mijlocie, aspru şi nu prea vorbăreţ, trăind singur cu cîinii şi şoimii săi, colindînd munţii la vînătoare. Jandarmii se temeau de el şi nu se încumetau să-i ceară permisul de port-armă. Cînd umblau prin regiune, nu se avîntau niciodată spre păduricea de pini în care-şi făcuse sălaş Malaterre, în ţinutul din Baux. Într-o zi de răzmeriţă, prin 1831, Malaterre îl ocărîse şi-l lovise pe preot în uşa bisericii. După o lună de detenţie preventivă, fu osîndit la douăzeci de zile puşcărie. Preotul obţinu iertarea pedepsei, dar tot el făcuse plîngerea, şi Malaterre nu i-o iertă. Fusese adus în sat de jandarmi, cu mîinile legate. Jignirea sădise o mînie tulbure în sufletul lui exaltat de un sentiment sălbatic de dreptate şi demnitate.

— Sînt oare hoţ ? spunea el. Puşcăria e făcută numai pentru hoţi.

Cînd îl văzu pe Jean Malaterre în faţă lui, preotul îngenunche, nu fără greutate, căci butoiul se clătina. Drumurile sînt foarte povîrnite în Lamanosc, şi preotul, bietul de el, era un om îndesat, scurt, durduliu şi greoi ; dar în clipa aceea nimănui nu-i ardea de glumă : toate inimile băteau pentru prietenie. Nu se mai făcea haz nici de exprimarea, nici de accentul său. Cu toate că preotul vorbea bine provensala, în cuvîntările sale se strecurau întotdeauna intonaţii şi rostiri mai aspre şi guturale, care-i trădau obîrşia munteană.

După ce îngenunche, preotul ridică mîna dreaptă, o întinse în dreptul crucii, şi rosti cu o voce care răsuna pînă-n mahalale :

— Jean-Siméon Malaterre, fiu al lui Hilarion-Siméon Malaterre, în faţa lui Dumnezeu şi în faţa întregii comune, în genunchi, ca un păcătos, îţi cer iertare.

Malaterre îl prinse în braţe şi îl sărută cu putere ; apoi cu o voce răsunătoare, cu un gest de autoritate, poruncitor, cu capul sus, vorbi astfel :

— Popor din Lamanosc, ştiţi că s-a greşit faţă de mine ; am fost dus la judecată cu jandarmii, ca un hoţ...

La amintirea acestei ocări, mînia crescu în el şi vocea-i tremură :

— Da, ca un hoţ, deşi ştiut este că Malaterrii sînt oameni dintr-o bucată. Jandarmii m-au mînat înaintea cailor lor, mi-au legat cu funii mîinile. Dacă ar fi să n-ascult decît jignirea, mi-aş face dreptate astăzi ; dar preotul a rostit adevărul, s-a terminat cu vrajba dintre noi, şi în faţa tuturor îi întind mîna. Iar acuma, adăugă el lovind cu patul puştii în stîncă, acum că Jean Malaterre a iertat, cine îndrăzneşte să nu-şi uite răzbunarea ?

Ridică un trunchi de fag, îl sfărîmă de zid şi spuse :

— Astfel să se sfărîme toate duşmăniile şi mîniile !

Luă apoi în mînă o spărtură de stîncă nisipoasă, o strivi între degete, şi zvîrlind firimiturile în urma sa, spuse :

— Astfel să fie nimicite urile şi duşmăniile şi vîntul să le împrăştie ca pulberea ! Cînd satele pornesc asupra comunei, acela care păstrează duşmănie în suflet trădează comuna.

Atunci, de pretutindeni, se porni un şuvoi de dragoste, prietenia cîştigă toate inimile, chiar şi cele mai aspre se simţeau mişcate, înduioşate.

— Tu, Malaterre, spuse Triadou, eşti fiul celui care l-a omorît pe unchiul meu în 1815, iată mîna mea.

— Triadou, spuse un ţăran bătrîn, bunicul tău a luptat împotriva comunei noastre cu Allobrogii în 93, dă-mi mîna ta.

Şi toţi veneau astfel să-şi aducă prinos urile cu o bucurie arzătoare ; duşmanii se căutau între ei ca să se ierte unul pe altul şi să se îndrăgească ; toţi se-mbrăţişau, fii de revoluţionari şi fii de „Jéhuistes“ [1], bătrîni federaţi şi „Royal-cibots“ [2] din 1815, carlişti, ţărani şi „musii“ ; duşmănii de familie, resentimente de pe urma proceselor şi a încăierărilor, certuri pornite din interes, amintiri din războiul civil, dihonii vechi şi noi, totul era uitat, iertat, nimic nu mai putea stăvili elanul inimilor. Tinerii schimbau între ei centuri şi cravate, roşii contra verzi, cuţite, cornuri pentru praf de puşcă, cutii de capsule, fluiere de vînătoare ; în curînd toate mîinile se prinseră şi începu jocul. Nicicînd farandola nu alergase mai veselă pe străzile Lamanoscului — cu sufletele unite, cu mîinile strînse frăţeşte. Espérit ridica braţele spre cer şi striga fără răgaz :

— Ce prietenie minunată ! Ce prietenie minunată ! Asta da republică !

VIII

Dis-de-dimineaţă, mica armată a satelor se pusese în mişcare pentru a porni atacul împotriva Lamanoscului. Cei trei sute de bărbaţi înaintau în ordine, cît şase în front, cu puşca în bandulieră, cu torba pe umăr, cu toba în frunte. În primul şir călărea Sambin, înconjurat de cîţiva cavalerişti pe catîri ca şi el. Sambin purta drapelul ; ca însemn de general, îşi legase cruciş peste piept o eşarfă trandafirie, cu franjuri de argint, cucerită la hramul de la Pernes; eşarfa albastră care-i prindea teaca sabiei era un trofeu de la alergările din Aubignan.

---

[1], [2] *Jéhuistes* — cei din ceata lui Jéhu. Acesta este numele adoptat, în amintirea unui personaj din Biblie, de către bandele reacţiunii thermidoriene, în Provence *Royal-Cibots* erau în 1815 regaliştii voluntari, care purtau la pălărie un con de brad ca semn de recunoaştere (n.ed.fr.).

Pătrunzînd pe drumul spre Vielles, coloana se trezi în faţa a trei brigăzi de jandarmerie, aşezate în linie de bătaie şi oprind trecerea ; în frunte, primarul Tirart, călare pe iapa sa Leydette, drept în scări, cu fruntea prinsă în feşe, cu braţul stîng în eşarfă, cu frîul în dinţi şi puşca în mînă. Soldaţii lui Sambin nu se aşteptau la această întîlnire şi în rîndurile lor se produse dezordine. Băieţii erau curajoşi şi hotărîţi şi s-ar fi bătut foarte bine împotriva duşmanilor lor din Lamanosc, dar se temeau să se ia la harţă cu călăreţii. Cei din primele rînduri se opriră, cu arma la picior, neîndrăznind să forţeze trecerea şi fiindu-le ruşine să dea înapoi. Coada coloanei se năpusti în pădurile care mărginesc drumul.

Luînd-o pe scurtătură, prin vii şi văgăune, pe unde nu-i putea ajunge cavaleria, nădăjduiau să ajungă la Lamanosc o dată cu jandarmii. Primarul văzu mişcarea ; dădu pinteni iepei, şi o făcu să sară în pădure, de-a lungul potecii, pe unde se scurgea ariergarda lui Sambin. Îi urmărea ca pe nişte fugari, şi, imitînd strigătul cu care ciobanii îşi adună turma, îi chema în batjocură să lingă sare din mîna lui, ca pe nişte mieluşei. Atunci, tinerii, întărîtaţi de provocări, se întoarseră din drum. Sambin îi aşeză iar şirag, şi, după ce le vorbi, înaintă singur în faţa trupei, cu puşca în bandulieră şi o batistă albă în mînă. Cînd ajunse la doi paşi de sergentul de cavalerie, îl salută milităreşte şi îi spuse în cea mai corectă franţuzească de care era în stare :

— Domnule căpitan, feriţi-vă de Marius ; v-o fi minţit stîrnindu-vă împotriva noastră ; e un flecar : e din Lamanosc. Noi mergem să ne răzbunăm pe comuna lui care ne-a trădat ; dar nu sîntem împotriva guvernului. Lăsaţi-ne să trecem. Trăiască regele ! Moarte lui Tirart !

— Ai terminat, maestre avocat ? întrebă sergentul de cavalerie.

— Da, spuse Sambin. Trăiască regele ! Înainte, copii !

— Înainte, la puşcărie ! strigă jandarmul.

Şi apucîndu-l pe Sambin de eşarfa sa trandafirie, îl smulse de pe cal şi-l propti de-a curmezişul şeii sale.

— Călăreţi, sabia-n mînă !

Atunci grupul se urni din loc ; în doi timpi şi trei mişcări, coloana a fost sfărîmată, împrăştiată; soldaţii lui Sambin o luară la sănătoasa care încotro, mînaţi de spaima cunoscută în regiune sub numele de *pétachine d'Avignon*. Primarul Ti-

rart porni la galop şi aduse vestea acestei izbînzi la Lamanosc ; fu însă foarte prost primit. Tineretul, care avea chef de luptă, voia s-o pornească de capul lui în cete asupra satelor duşmane şi să le ocupe milităreşte, iar domnul Cazalis, cu toate că era de fapt atît de omenos, nu se putu opri să spună :

— E totuşi ruşinos să se termine totul fără să se tragă un singur cartuş. Nu sînt mulţumit de primar. Cu ce drept s-a dus după jandarmi ? Ce dracu', nu mi-a văzut baricada ?

Iar Tistet, care ca de obicei întărea spusele superiorului său, adăugă cu gravitate :

— Ce nenorocire ! Fără să ieşim din piaţă şi tot doboram două-trei sute ; ar fi fost o plăcere. I-am fi tocat ca pentru chifteluţe.

Espérit, încîntat de această rezolvare paşnică, îşi şi pusese samarul pe măgăriţă.

— Plecaţi, plecaţi, îi spuse el domnului Cazalis ; Cabantoux o să vă însoţească, or fi îngrijoraţi cu toţii la Piolina.

Ajungînd la Piolina, locotenentul găsi terasa înţesată de bagaje ; în pragul porţii, Cascayot înhăma catîrcele şi pe Garri la trăsurică. Cucoanele, în ţinută de călătorie, supravegheau încărcatul lucrurilor.

— Veneaţi să mă luaţi ! spuse domnul Cazalis. E foarte frumos, dacă ştiam, vă aşteptam acolo. Poate voiaţi să vedeţi baricada ; atunci să mergem repede ; n-au dărîmat-o încă. Sosim la timp. E o plăcere s-o priveşti.

— Şi pe dumneata e o plăcere să te privească omul, spuse mătuşa. Arăţi splendid ! Ce mutră de sculat din morţi ! Palid ca moartea! Noapte albă, la vîrsta dumitale, ce ruşine! Mi-au ajuns la ureche lucruri straşnice despre dumneata. O noapte întreagă petrecută sub clar de lună cu toţi beţivii din Lamanosc. Ce viaţă ! Atenţie la durerile de şale ! Cine o să te îngrijească ? Mătuşa Blandine, firește, ca întotdeauna, mătuşa Blandine. Culcă-te pe urechea aia ! Noi plecăm. Te priveşte ce faci. În ţinutul ăsta nu mai e de trăit. Ori poate crezi că mai putem locui aici, fiica dumitale şi cu mine?

— Sabina ? spuse locotenentul. Curajoasă fată ! E fiică de soldat.

— Nu-i lipseau decît laudele dumitale, răspunse mătuşa cu acreală. Mă şi aşteptam ; dacă e de spus o prostie, numai ilustrul meu frate o poate face cum trebuie. După ce şi-a dat

în petec ieri, la bătălie, crezi că mai putem rămîne aici ?... Ca să fim arătate cu degetul duminica la biserică, nu-i aşa ? O, nu, asta nu ! Mult timp de-aici încolo n-am să mai pun piciorul în Lamanosc, toată viaţa poate ! Te sfătuiesc s-o mai şi îmboldeşti să calce în picioare legile bunei-cuviinţe. Este momentul să-ţi fie luată din preajmă ! Haide, fă-mi loc, dă-te la o parte din drumul meu.

Mătuşa era foarte ocupată cu pregătirile de călătorie ; nu-i mai răspundea domnului Cazalis, şi, urcată pe scăriţă, înghesuia pachetele pe care i le întindea Zouneta : pernele, coltucele, perniţele, proviziile. Trăsurica era încărcată ca o diligenţă: peste geamantane, stivuite în piramidă, coşuri, paporniţe, cutii de carton de toate mărimile ; alte coşuri fură agăţate sub trăsură sau de oişte, şi Zouneta tot venea cu duzine de săculeţe, pe care le îngrămădea înăuntru, pături pentru noapte, paltoane, şaluri, cutii, flacoane, conserve.

— Faceţi deci o călătorie de cursă lungă ? spuse locotenentul. N-o să încăpem patru în trăsura asta. Ei, asta-i ! Unde mergem ? Nu înţeleg ce-i cu voiajul ăsta, pornesc cu ochii închişi. Să mi se aducă un scăunel !

Era gata să se urce. Mătuşa îl opri.

— Vreau să zic că plecăm eu şi nepoata mea, spuse ea, şi rămîneţi aici dumneata şi Zouneta ; e limpede ?

— Aha ! Plecaţi ? Şi încotro, frumoase doamne ?

— La Valenţa, bătrîn nebun.

— Valenţa ? Foarte bine. Îmi place grozav oraşul ; vinuri minunate, catedrală frumoasă, societate aleasă, oameni amabili şi de încredere ; cunoşti zicala :

Dauphinez
fin şi amorez.

Şi cînd vă întoarceţi ?

— Cînd ne-o plăcea, dacă ne vom mai întoarce vreodată.

— Şi mai bine ! Minunat, dar dracul ştie ce rost are călătoria asta! E cumva bolnavă mătuşă-mea de la Valenţa?

— Numai dumneata eşti bolnav, strigă mătuşa, şi sînt prea bună că-ţi răspund. Du-te de te culcă ! Dar cum ! Nu eşti încă în pat, nenorocitule ? Eşti ameţit de somn. Zouneta, ia-ţi stăpînul de braţ, e pe jumătate mort. Pune-i două rînduri de cuverturi şi du-i un vas cu jăratic să-şi încălzească patul. Adio, adio.

Cascayot era deja pe capră, cu biciul în mînă.

— Haide, Sabina, sărută-ţi tatăl, şi repede. Nu mai avem nici o clipă de pierdut. Bine, bine ! de-ajuns, terminaţi odată cu alintările voastre. Adio, adio, şi dă-i bice, vizitiu.

Trăsura porni în goana mare.

— Totul o să se îndrepte, bolborosi locotenentul.

Surprinsese lacrimi în ochii fetei, dar, neputîndu-şi explica ce se petrecea, se lăsă pus în pat, zăpăcit de somn, rupt de oboseală, vlăguit, plin de vînătăi, betegit.

IX

Cînd pleci de la Piolina, ca să apuci pe drumul Valenţei, poţi alege între două căi: cea cunoscută sub numele de Grand-Félat şi Chemin des Sables. Fiindcă trăsura era foarte încărcată, Cascayot se hotărî pentru Chemin des Sables, care trece drept mai bună. Drumul acesta este tăiat la fiecare zece paşi de stînci şi hopuri ; trăsura înainta încet şi, în nerăbdarea ei, mătuşa Blandine căuta nod în papură lui Cascayot, cum că drumul de la Félat era singurul bun, singurul practicabil, că era excelent, neted ca-n palmă, şi că pe el trăsura ar fi zburat ca vîntul. Dacă trăsura ar fi apucat pe drumul Félatului, Blandine şi-ar fi întors argumentele în favoarea lui Chemin des Sables.

Cascayot înălţa din umeri, îşi certa catîrcele şi fluiera ultimul cîntecel al poetului Perdigal.

— Şi tu n-ai de gînd să-mi răspunzi ? se răsuci mătuşa către nepoată-sa. Crezi poate că vreau să-mi petrec viaţa printre surzi şi muţi ? Pentru tine îmi părăsesc casa, treburile, îl părăsesc pe bietul meu frate ; la vîrsta mea, întreprind o călătorie atît de obositoare, fără să ştiu măcar cînd o să mă întorc, şi toate astea pentru tine, numai pentru tine ! Din pricina nebuniilor domnişoarei Sabina, a trebuit să plecăm, o cerea raţiunea ; am stat pe gînduri ? Ţi-am arătat ca de obicei tot devotamentul meu, şi drept mulţumire, te ţii într-un colţ.

N-ai scos o vorbă, una singură de cînd am plecat ! Ca şi cum ţi-aş fi duşmancă sau te-aş prigoni ! Poftim de te sacrifică şi altă dată, ca în schimb să ai parte de mutre de înmormîntare ! Crezi că-mi face plăcere să mă expun la oboseala, plictiselile, primejdiile acestei călătorii ? Drumurile nu-s niciodată sigure. Nu a fost atacată o diligenţă acum cincisprezece ani, în plină zi, între Mornas şi Montdragon ? Şi dacă ne răsturnăm ? Şi dacă se sperie caii cînd ajungem la malul Ronului, cine ne scapă ?

Sabina se refugiase în fundul trăsurii. La fiecare cotitură a acestui drum şerpuitor se zărea în depărtare, printre crengile pomilor, clopotniţa din Seyanne. Cu ochii îndreptaţi în partea aceea, cu inima strînsă de durere, dar stăpînindu-se încă, Sabina se gîndea la Marcel cu o mare îngrijorare ; nu ştia ce se mai întîmplase cu el. În ajun, cînd cei din farandolă o luaseră la fugă, domnişoara Blandine îşi tîrîse nepoata la Piolina ; trecînd prin sat, îl văzuse pe Marcel alb la faţă şi însîngerat, purtat pe braţe de Bélésis şi Cabantoux, iar de atunci nu mai primiseră nici o veste despre Sendric. Cîtă vreme călătoreau pe drumul acesta, Sabina mai nădăjduia să-l întîlnească pe Espérit ; dar cînd trăsura coti dintr-o dată spre Lamanosc, lăsînd Seyanne pe dreapta, Sabina îşi pierdu orice nădejde şi, nemaiputînd să-şi reţină lacrimile, îi spuse cu o voce tremurătoare domnişoarei Blandine :

— Mătuşă, după cum vezi, te ascult ; dar crezi dumneata că e bine să părăsim ţinutul aşa, fără să ştim dacă prietenii noştri mai trăiesc sau nu ? Nu sîntem decît la un sfert de ceas de casa lui Sendric şi, dac-ai vrea, am putea afla totul.

— Asta nu, îi reteză vorba mătuşa. Noi la Seyanne ! niciodată ! niciodată ! Dar fii liniştită, la Valenţa vom găsi o scrisoare de la tatăl tău care o să ne pună la curent cu toate. Cascayot, dă bici catîrcelor mai cu inimă. Drumul ăsta e minunat.

De fapt, mătuşa era tot atît de îngrijorată ca şi Sabina ; avea ochii plini de lacrimi şi, ca să-şi ascundă tulburarea, se dezlănţuia asupra nepoată-si, certînd-o fără răgaz.

— Uite cum plîngi ! Nu ţi-e ruşine ? Îl iubeşti aşa de mult ! Şi mie mi-a trebuit un veac să pricep, proastă ce sînt ! Vai ! ce durere ! Dacă aş fi cu un picior în groapă şi tot n-ai suferi atît. De douăzeci de ori m-ai văzut pe patul de moarte, şi n-ai mai plîns aşa.

Mătuşa continua să pălăvrăgească de una singură pînă cînd ajunseră la marginea Lamanosculuí, de-a lungul meterezelor. La capătul podului, Cascayot opri ca să odihnească animalele. Sabina nu mai contenea din plîns. Auzind hohotele astea înăbuşite, mătuşa îşi pierdu cumpătul.

— Vai de mine ! fata mea dragă, sus inima, linişteşte-te. Sînt sigură că o să primim veşti bune; presimţirile nu mă-nşală niciodată. Ei bine ! dacă trebuie, de la Valenţa îi voi scrie chiar eu Sendricăi.

În pragul porţii castelului de Saffras îl zări pe Espérit.

— Priveşte, Sabina, spuse dînsa, uite-l pe marchizul nostru. Dacă s-ar fi întîmplat o nenorocire, crezi că ar fi stat el liniştit ca un burghez sub chiparos ? Cascayot, cheamă-l pe Spiriton, să vină să ne vorbească.

Olarul recunoscuse trăsurica şi sosea alergînd ; se aruncă înaintea animalelor şi în goana mare le trase după el în curte.

— Dar opreşte odată, opreşte ! striga mătuşa.

— Nu vă fie teamă, bolnavul nostru n-o să audă uruitul roţilor ; după cum vedeţi, curtea mea e acoperită cu paie. Cascayot, cunoşti locurile, fugi şi adu-le ovăz catîrilor.

Mătuşa se zbătea în van, Espérit se şi apucase de deshămat.

— Dar noi mergem la Orange, striga dînsa, şi de acolo la Valenţa, poate pentru totdeauna.

Se jura că o să plece îndată, îşi depăna proiectele de călătorie. Din toate astea Espérit nu voia să creadă nimic.

— Domnişoară Blandine, spunea el frecînd cu un şomoiog de paie catîrii cu pîntecele şiruind de sudoare, ce frumos din partea dumneavoastră că aţi venit. Îmi spuneam eu : Spiriton, cînd or afla că Marcel a fost adus la ţiglărie, fără doar şi poate că bunele mele doamne vor veni cele dintîi ; aş fi pus mîna-n foc ! E tare frumos din partea dumneavoastră, domnişoară Blandine ; cît priveşte inima bună nimeni nu-i întrece pe Cazalişi. Ce fericit o să fie Marcel al nostru cînd o să vă vadă ! A pierdut mult sînge, dar se ţine tare. Am fost îngrijoraţi, ştiţi asta ? Maică-sa l-a vegheat toată noaptea, în timp ce noi eram la baricadă. A plecat de două ceasuri, iar eu am scos puţin nasul în drum ca să iau aer.

Cascayot se întorsese cu ovăzul.

— Acuma, hai să intrăm, spuse Espérit, ridicînd degetul. Veniţi pe aici, încet, încet.

Mătuşa se simţea foarte stînjenită.

— Ei bine ! Mulţumesc pentru veştile bune, spunea dînsa ; acum că ne-am liniştit, o să plecăm mulţumite. Trebuie ; adio. Vă părăsim, sîntem atît de grăbite !

— Aveţi tot timpul, răspunse Espérit ; catîrcele voastre sînt la iesle. O să le torn vin în tărîţe şi vă încredinţez că vor cîştiga timpul pierdut. Haide, intraţi, e momentul cel mai potrivit : pe aici, încetişor.

O tot împingea spre uşă cu umărul ; mătuşa se împotrivea.

— E cu neputinţă, bunul meu Espérit. Crede-mă ! E cu neputinţă. Adio, adio ! îngrijeşte-l bine. Nu putem intra ; n-avem nici o clipă de pierdut.

— Cum aşa, spuse Espérit privind-o în faţă cu mirare şi mînie, aţi avea inima să plecaţi fără să-l vedeţi ? Da, sau nu, spuneţi. Eu merg înainte ca să vă arăt drumul. Mă urmeze cine vrea.

— Hai să intrăm, spuse mătuşa ; n-avem încotro, ţăranii ăştia sînt foarte susceptibili.

Pe sală o luă deoparte pe Sabina şi îi spuse repede şi cu hotărîre :

— Nu facem decît să intrăm şi să ieşim, m-ai auzit ? M-ai tîrît într-o vizită ridicolă. Trebuie să ieşim cît mai repede din impasul ăsta. Iar dumneata, nici un cuvînt, îţi interzic ! În orice caz vei sta în spatele meu.

Espérit întredeschisese uşa şi, luînd-o pe domnişoara Blandine de mînă, o introduse în camera bolnavului. La un semn al mătuşii, Sabina se opri în prag.

— Puteţi să vă apropiaţi, îi spuse Espérit ; n-o să se sperie de dumneavoastră.

O lumină slabă pătrundea în cameră ; la ambele ferestre erau atîrnate pături, iar în faţa uşii era agăţată o tapiserie veche ca să mai ia din strălucirea soarelui. Marcel dormea liniştit ; Damianet şedea lîngă fratele său, la capul patului, pe un scăunel, cu un flaconaş în mînă.

— Să nu-l treziţi, spuse mătuşa Blandine ; linişte, Damianet.

Se apropie de Marcel ca să-i asculte respiraţia.

— Totul merge strună, spuse ea, după ce îi luă pulsul. Pielea arată excelent. Răspund pentru el ; dacă sînteţi cu băgare de seamă, a scăpat. Ei, şi acum, adio dragii mei ! Îngrijiţi-l bine, şi mai ales să fie linişte. Adio, adio ; să plecăm iute, sîntem prea mulţi aici.

Era gata să plece cînd se simţi trasă de rochie ; era Damianet care-i oferea cu mare pompă un loc pe scăunel. Mătuşa refuza : era hotărîtă să nu se aşeze. Din bună-cuviinţă Damianet insistă, şi în lupta aceasta flaconaşul îi scăpă din mînă pe masă şi se sparse. Marcel se trezi speriat.

— Nu e nici o nenorocire, spuse Damianet ; mai e pe masă unul cu aceeaşi doftorie.

— Ce doctorie ? întrebă mătuşa apucînd sticla şi ducînd-o la buze. Nu e bună de nimic ; aruncaţi-o pe geam. Nu vă pricepeţi la bolnavi. Trebuia să mă chemaţi. Repede daţi-mi geanta. Sabina, adu-mi-o, dar adu-mi-o odată. Ce faci acolo ? Geanta mea de păr de cal, îţi spun ! Caută în fund. Prafurile din cutia verde, sub pachetelele roşii ! Şi perna asta cine a aşezat-o aşa ? Se poate să se lase un rănit cu capul în jos ? Şi lumina asta ! Trageţi perdelele!

Purtată de zelul ei medical şi nemaiascultînd decît de bunătatea sufletului său, din acel moment uitase cu desăvîrşire marile-i hotărîri ; aparţinea cu totul bolnavului său, pusese stăpînire pe camera lui Marcel, umbla încolo şi-ncoace, clătea pahare, dădea porunci ; puse să i se povestească tot ce se făcuse de cînd Marcel fusese culcat în pat ; au trebuit să-i explice punct cu punct tot tratamentul urmat.

Rănitul se răsucise pe pernă, la perete ; în timpul mişcării, bandajul care-i înfăşura fruntea se desfăcu şi sîngele i se răspîndi pe tîmple. Mătuşa alergă la căpătîiul patului cu o compresă mare.

— Grăbiţi-vă, strigă ea ; veniţi încoace ! Priviţi cum se albeşte la faţă ! Bietul băiat o să-şi piardă cunoştinţa ! Ce pansament ! Nu poţi avea nici o încredere în doctori. Hai, ajutaţi-mă ; eu îi ţiu fruntea, dar nu pot să fac totul. Lasă-mă, Damianet, nu sticla asta îmi trebuie ; Sabina, Sabina, elixirul, sticluţa albastră ! Dar ridică-i capul ! Sabina, eu torn, şi tu dă-i să bea, încet, din vîrful buzelor.

În timp ce-i da elixirul, Sabina îi susţinea capul, şi cîteva picături de sînge îi stropiră batista. Marcel deschise ochii pen-

tru o clipă, o recunoscu pe Sabina, şi cerul i se deschise înainte.

— Frumoasă domnişoară, spuse Espérit, îi redaţi viaţa!

La auzul acestor cuvinte, mătuşa îşi luă înfăţişarea aspră şi morocănoasă. Se pregătea să plece, cînd se anunţă venirea doctorului. Mătuşa începu o lungă convorbire cu el, acesta aprobă tot ce făcuse dînsa; se aşezară într-un ungher ca să stea de vorbă. Furată de plăcerea de a străluci prin cunoştinţele sale medicale, mătuşa Blandine nu se mai gîndea la plecare. Espérit, care voia s-o ţină cît mai mult cu putinţă, crezu că face bine spunîndu-i:

— Acuma că sînteţi aicea, vă ţiu pînă se-ntoarce şi Sendrica; n-o să dureze mult. Am văzut-o de la fereastră, acolo, pe drum. După baticul alb şi boneta înfoiată, ea e, cu siguranţă. Îi recunosc catîrca dintr-o mie, din capătul cîmpului.

Mătuşa sări de pe scaun. Zorită, îşi luă rămas bun de la Marcel şi de la doctor şi ieşi ca să nu se întîlnească cu Damiana; dar atelajul trăsuricii era încă la grajd. În graba ei, mătuşa Blandine începu să-l ajute pe Cascayot la înhămat animalele. Îl duse singură pe Garri la adăpătoare şi, tot grăbind plecarea, necazul o năpădi din nou şi o cicălea pe Sabina fără încetare.

— M-ai îndemnat să fac un pas greşit! În definitiv, e vina dumitale. Întoarcerea noastră a ajuns acum cu neputinţă. Şi, la urma urmei, de ce n-a apucat-o Cascayot pe celălalt drum? Şi Espérit ăsta! Espérit!... Hotărît! Călătoria e urgentă!... Tare mi-e teamă că plecăm pentru totdeauna.

Oricît de sprinten ar fi fost Cascayot, pregătirile de plecare îi luară timp. Cînd să pună piciorul pe scara trăsurii, domnişoara Blandine o zări pe Damiana intrînd în curte: îşi luă nepoata de braţ şi, fără nici un chef, se apropie de Sendrica s-o salute. Damiana coborî de pe catîrcă, şi Sabina îi întinse mîna s-o ajute. Sendrica le mulţumi amîndurora pentru vizită în cîteva cuvinte şi într-un fel atît de simplu şi de cald, încît mătuşa însăşi se simţi înduioşată.

Domnişoara Blandine se urcă în trăsură foarte emoţionată. Cum după fiecare gest frumos avea remuşcări, se acuză în curînd de slăbiciune şi, tot certîndu-şi nepoata, se certa pe ea însăşi, încercînd să şteargă impresia caldă şi învăluitoare pe care i-o făcuse Damiana.

La cotul drumului dinspre Rétables, trăsurica se încrucişă cu o caleaşcă descoperită, trasă de doi cai arătoşi, lansaţi în galop. Pe capră sta maestrul Mazamet şi mîna nebuneşte. Răspunzînd la salutul avocatului, domnişoara Blandine se aplecă uşor într-o parte, ca să-şi arunce curioasă privirea în fundul trăsurii ; o zări pe frumoasa Félise tolănită pe salteluţa de satin trandafiriu, gătită ca o prinţesă, între flori şi dantele, cu toate bibilurile, numai fasoane şi răsfăţuri. Îşi făcea vînt cu evantaiul şi-i zîmbea lui Lucian, care îşi juca fugarul în dreptul portierei.

CARTEA a V-a

PIOLINA ÎN RĂSCOALĂ

I

Domnişoara Blandine şi nepoata dumisale plecaseră dis-de-dimineaţă lăsîndu-l pe domnul Cazalis în pat. A doua zi la prînz locotenentul nu se trezise încă. Cascayot, care petrecuse doamnele pînă la Orange, se întorsese cu trăsura intrînd triumfal în Piolina. În picioare pe capră, îşi biciuia ca un nebun catîrii şi calul, făcîndu-i să se ridice în două picioare şi să fornăie furioşi. Trăsurica goală sărea şi se clătina pe pietre, ciinii lătrau, păunii speriaţi zburau în pomi cu ţipete de groază, iar Zouneta striga cu o voce şi mai sfîşietoare încă. Locotenentul n-auzi nimic. Soarele cobora spre apus cînd domnul Cazalis se trezi din somnu-i adînc. La prima sonerie uşa se deschise şi se înfăţişă sergentul Tistet.

— Şapte ceasuri de strajă ! spuse el ; cum au mijit zorile m-am şi înfiinţat la uşa dumneavoastră. Zouneta voia să nu respecte consemnul ; a trebuit să scot sabia din teacă.

— În sfîrşit v-aţi trezit, spuse servitoarea ; douăzeci şi nouă de ore în pat, ce ruşine !

— Şi doamnele noastre ce mai fac ? întrebă locotenentul ; poftеşte-le să urce pînă aici.

— Doamne sfinte ! doamnele noastre ? Le-ar trebui o scară cam lungă ca să ajungă pînă aici. Bunele mele stăpîne sînt departe.

— Aşa e ! spuse domnul Cazalis care încet, încet, îşi aduna minţile. Şi cînd se-ntorc ?

— Cînd le-o veni cheful, peste-o lună, peste-un an, după plac. Nu le priveşte decît pe dînsele ; domnişoara Blandine e stăpînă, după cîte gîndesc! Dar trebuie să fug, în jurul bucătăriei mişună pisoii şi-aud cum îmi intră găinile în salon.

Locotenentul se îmbrăcă cu ajutorul lui Tistet.

— Ştii să bărbiereşti ? îi spuse el.

— Perfect ; sînt foarte priceput şi la cartonaj, cînt puţin la flaut, dar vioara nu s-a prins niciodată de mine. Cu guaşa e altă treabă, aici sînt în specialitate; copiez natura.

— Guaşa ? se miră locotenentul, care nu cunoştea nici cuvîntul, nici obiectul, guaşe ? guaşe ? mă doare-n cot. La ordine, ia briciul.

Sergentul se puse pe treabă.

— Ce mînă uşoară ! spuse domnul Cazalis ; e prima oară cînd mă rad şi briciul nu trage. Nu-ţi cunoşteam acest dar. În viitor nu mai vreau să fiu bărbierit decît de tine. Am barba ca părul de mistreţ. De aici înainte rămîi la masă. Porunceşte două tacîmuri.

Sergentul tocmai mîncase, dar primi invitaţia cu dragă inimă. Coborîră în salon. Zouneta nu pusese decît un tacîm ; domnul Cazalis îi făcu observaţie.

— Tistet la masă cu dumneavoastră? spuse ea. Asta ar fi o noutate ! Ce-ar spune domnişoara Blandine ? Cine vrea să facă prostii la Piolina, să aştepte să plec eu în călătorie. Dacă sergentului dumitale îi e foame, n-are decît să meargă la bucătărie ; o să găsească în oală resturile mesei mele ; şi asta-i de-ajuns pentru el! Tistet la masa dumneavoastră! De ce nu şi Cabantoux, Bélésis sau generalul Robin ? De ce nu Cascayot ? Şi Zouneta să-i servească, poate ?

Sergentul roşi pînă la urechi şi mîrîia printre dinţi :

— Caţă afurisită, caţă afurisită.

Domnul Cazalis nu ştia cum să-şi potolească invitatul. Îl întovărăşi plin de atenţii pînă-n grădină.

— Ei bine, vezi şi tu, spunea el, bietul meu prieten, ce să fac ? Nu-i vina mea. Noroc că nu eşti cu stomacul gol. Caută şi te întoarce la desert, dacă se poate.

Dar Zouneta îl păzea cu străşnicie ; avusese grijă să tragă zăvoarele porţilor de la intrare, şi toată ziua îşi ţinu stăpînul la arest. Seara, în timp ce se băga în pat, locotenentul îi spuse Zounetei :

— Tu, fată, știi că m-am plictisit de moarte ? Mîine trebuie să dai o masă mare. Pregătește-te să faci niște mîncăruri de soi. Te duci dis-de-dimineață la Lamanosc și pofteşti din partea mea pe primar, pe preot, pe brigadier, pe toată lumea. Domnului Dulimbert o să-i trimiteți o telegramă... Hai, fără mofturi, să n-aud un cuvînt.

Zouneta îi aruncă o privire batjocoritoare și ieși mormăind :

— Da, da, mîine o recepție ! Unde-l duce capul pe bietul meu stăpîn ! Recepție ? Într-o zi de spălat. Poate să aștepte !

A doua zi, la trezire, locotenentul se informă de meniu.

— Năut, strigă Zouneta, năut la gustare, năut la ultimul fel, năut în loc de vînat, de pește, de salată, de desert, m-ați auzit ? Tot ospățul dumneavoastră e în aceeași oală. Dom' primar poate să-și aducă javrele să lingă blidele, se vor întoarce de data asta cu burțile goale! Ce, credeți că i-am și poftit pe toți paraziții ăștia ? Atîta rău ! Ce, mă luați drept nebună ? Cînd s-a mai făcut un ospăț într-o zi de spălat rufe ? Ce-ar spune domnișoara Blandine ?

Locotenentul n-avu încotro, se supuse. În zilele de spălat rufe, Zouneta domnea în Piolina cu toată armia sa de spălătorese și călcătorese. Nu spălau decît o dată la două luni, ca să poată întinde pe cîmp cantități imense de rufe și să se umfle în pene în fața trecătorilor.

— Iată cel mai mare spălat de rufe din tot ținutul ! spuneau oamenii.

— Cu toate astea, dulapurile nici nu s-au golit ! răspundea Zouneta. Și săpunitul de fiecare zi pe care nu-l mai puneți la socoteală. Nimeni n-o să știe vreodată cîtă rufărie se găsește prin casele noastre.

Această activitate dură trei zile și în tot acest timp Zouneta îl ținu pe domnul Cazalis sub cheie ; îl supuse celei mai negre tiranii. La plecare, domnișoara Blandine îi lăsase puteri depline în guvernarea Piolinei. Zouneta se folosea de ele fără măsură. Îl sîcîia și-l bruftuia neîncetat ; merse pînă acolo încît îl puse să-i scrie listele de rufe și să-i îndoaie șervetele. Cînd locotenentul încercă să se revolte, îi puse tîrnul în față :

— Nu țin atît de mult să rămîn aici, spuse ea. Ce mai mă leagă acum, că au plecat stăpînele noastre ; încă o vorbă, și-am plecat și eu... Îngrijească-vă cine-o vrea !

II

De trei zile sergentul dădea tîrcoale pe lîngă porți, scărpinîndu-se în cap, neștiind ce să mai născocească spre a înșela vigilența Zounetei. În sfîrșit îi veni o idee ; servitoarea primi o veste despre o epidemie la ferma de la San-Bouzielli ; cum își făcea o datorie din a o înlocui în toate pe domnișoara Blandine, plecă în graba mare să-i doftoricească pe mușteriii stăpînei și Tistet putu să pătrundă pînă la urmă în Piolina.

— Nimeni nu-i bolnav pe-acolo, domnule comandant, spuse el intrînd cu un zîmbet batjocoritor ; cum s-ar spune, o capcană, o tactică de luptă. Biata Zouneta.

Scoase din taşcă doi sitari și-i aruncă pe masă.

— Nu se-ntoarce ea pîn' la noapte, și-o să putem face, așa, între noi, o mică masă de campanie. Gătesc foarte bine; sitarii sînt pe cinste, și pentru ostropel sînt un Cezar.

— Cum vrei, spuse domnul Cazalis ; să nu pierdem timpul. Mi-e foarte foame, o foame de lup. Sînt gol pe dinăuntru ca o ridiche seacă.

Erau încă la masă, cînd se întoarse Zouneta; își goli pe tăcute buzunarele și începu să sporovăiască despre vreme, fără să-și arate în nici un chip supărarea. Nimic nu era mai nostim decît calmul prefăcut al acestei fete clocotitoare. Cînd văzu că nimeni nu se mai ferește de ea, dintr-o singură mișcare umflă sticlele de pe masă.

— Ne-a dus, spuse locotenentul. Bine jucat !

— Și asta ? spuse Tistet scoțînd din buzunarul lui cel mare o sticlă înfundată. Paza bună trece primejdia rea.

— Ești un om prevăzător, spuse domnul Cazalis.

— Da, să știți că așa e ; noi sîntem din Marsilia. Familia Tistet e foarte veche, știați asta ? Să atacăm sticla de grenache.

Dacă nu i-ar fi tulburat nimeni, s-ar fi mulțumit numai cu două-trei pahărele din vinul acesta dulce ; dar știind că beau de contrabandă, pe fugă și-ntr-ascuns, nu se gîndiră să se cruțe, și goliră toată sticla. Domnul Cazalis era foarte aprins.

— Dar vinul ăsta nu-i de loc tare, spuse el ; încă una din născocirile sorii mele ; mă simt foarte bine. Tistet, podgoriile

mele de la Piolina se pot lua la întrecere cu toată Spania. Ia să mai poftească pe aici donşoara Zouneta! Am hotărît, nu mă mai părăseşti ; în fiecare zi, vom mînca împreună. De aici încolo vreau să trăiesc după capul meu.

— Auleu ! Aţi luat-o cam repede ! răspunse Tistet. Şi fustele ? Ce-or să spuie ?

Prin astfel de cuvîntări îl perpelea ca pe jăratec. Începu să-i vorbească despre asediul Lamanosculuí, despre frumoasa baricadă, despre disciplina voluntarilor şi cît erau ei de supuşi. Trezind amintirile acestei nopţi de arme, atingea cele mai sensibile corzi, subliniind, prin contrast, despotismul slujnicei. Amintindu-şi dictatura pe care o exercitase asupra Lamanosculuí, locotenentului i se trezea din nou gustul de autoritate, roşea la gîndul supunerii lui umilitoare ; vinul de grenache i se urca la cap, şi-n mintea lui clocoteau cele mai îndrăzneţe planuri. Cei doi amici se sculară de la masă şi porniră să hoinărească în jurul Piolinei, braţ la braţ, fumînd ţigări şi discutînd de-ale meseriei lor.

În aripa dreaptă a Piolinei era un balcon mare de fier care altădată domina întreaga vale, pînă dincolo de pădurea din Gargorys ; dar fereastra balconului fusese zidită cînd domnişoara Blandine, care nu visa decît şifoniere, transformase întreg coridorul în dulapuri.

— Ascultă ! Tistet, spunea locotenentul, fără fereastră acest balcon e absurd ! Iată, sînt zece ani de cînd suspin după coridorul meu !

Întoarse capul ; sergentul era deja în coridor, cu toporul şi hîrleţul în mîini. În curînd căzu sub fereastră nişte moloz, apoi se făcu o spărtură mare în perete şi toate cărămizile se prăbuşiră. O clipă mai tîrziu, triumfător, Tistet se întoarse lîngă locotenent, în curte.

— Cred că ai mers cam departe. spuse locotenentul. În sfîrşit, ce ai făcut e bun făcut. Mor de sete ; hai să ne răcorim.

Urcară în oficiu, şi ziua se încheie plină de voie bună, cu paharele în mînă.

După acest mic dezmăţ, locotenentul îşi făcu cele douăsprezece ceasuri de somn bătute pe muchie, şi fără îndoială că ar fi făcut ocolul cadranului ca după întoarcerea de pe baricadă, dacă Zouneta n-ar fi venit şi nu ar fi tras de pe el cearceafurile şi plapoma.

— De ce mă trezeşti ? spuse el ; visam că prînzeam cu toţi prietenii mei. De ce mi-oi fi simţind gura amară ? Adu-mi fuga un pahar de Alicante.

— Da, da, spuse servitoarea, şi încă din cel vechi.

Se întoarse cu nişte sticluţe albastre, şi toată dimineaţa îşi doftorici stăpînul, ca şi cum ar fi fost grav bolnav. Îl hrăni cu supă de ierburi şi pireu ; de cîte ori îşi turna un deget de vin, ea se afla în spatele lui cu cana în mînă, şi îi îneca repede vinul în apă. După această masă de post, domnul Cazalis se întinse pe un şezlong ca să moţăie în voie, după obicei. Abia aţipit, Zouneta îl scutură cu brutalitate.

— Alo, scularea ; nu se doarme după-masă, e oprit, prea mult somn îngroaşă sîngele. Ieşiţi ; aşa a poruncit domnişoara Blandine; ieşiţi, mergeţi şi vă plimbaţi un ceas sau două, am treabă să bat fotoliile.

Domnul Cazalis îl chemă pe Cascayot şi-i porunci să-nhame măgăriţa. Zouneta sosi la grajd în timp ce se înşeua animalul.

— De ce mă rog ? spuse ea ; cine pleacă la drum ?

— Eu, spuse locotenentul. Mă plictisesc foarte tare aici şi mă duc la Lamanosc să petrec cu prietenul meu Tirart.

— Nici cu Tirart, nici cu altul ca el, şi asta pentru multă vreme. Dumneata să te întorci singur la Lamanosc, ca să pierzi iar noaptea cu toate haimanalele ţinutului ! Asta niciodată ! O jur... să fie dusă din nou măgăriţa la cîmp.

— Bine ! dacă-i pe-aşa, spuse locotenentul, trimite-mi-l pe Tistet, e foarte plăcut şi tovărăşia lui mă înveseleşte.

— Tistet e un obraznic, răspunse Zouneta, şi n-o să mai pună piciorul la Piolina cît o trăi el. L-am gonit ; numai să-ndrăznească să se-ntoarcă ! El la Piolina ? Mai bine plec eu. Nici să nu vă mai gîndiţi la asta. Dacă tovărăşia mea vă plictiseşte, duceţi-vă la coteţe, daţi de mîncare la păsări, turnaţi apă în ceşcuţe, tundeţi măceşul. Ai cu ce să-ţi treci timpul la Piolina. Vă îngădui un ceas de plimbare în jurul casei. Coborîţi în grădină drept înainte şi întoarceţi-vă prin livadă.

Domnul Cazalis coborî liniştit pînă la pădurea de la Olivette şi, după deal, între două ziduri, îşi alese o groapă în nisip, cel mai bun, cel mai cald dintre acele adăposturi care în Provenţa se numesc : *cagnards*, sau *Căminele regelui René*. Nicicînd filozof nu se întinsese la soare cu mai multă plăcere

şi nepăsare. Bătrînul Cazalis era încîntat. Se instalase în gaura aceea, întins cît era de lung, cu picioarele în aer, sorbind razele soarelui, şi prăjindu-se cu nesaţ în tovărăşia şopîrlelor. Bunul nostru rege al Proveţei ar fi găsit locul pe placul lui. Peste puţin trecu pe acolo Zouneta.

— Ce ţinută la un om de condiţia dumneavoastră ! spuse ea. V-aţi tolănit ca un cerşetor. Nimic nu guturăieşte mai tare ca soarele de toamnă. Poate credeţi c-o să vă las să petreceţi toată ziua, aşa, sub clar de lună ?

Şi de voie, de nevoie îl vîrî în casă.

— Dar ce să fac atunci ? spuse locotenentul, ce să fac toată ziua ?

— Puteţi fi liniştit, răspunse Zouneta aşezînd masa. Am cu ce să vă ocup toată noaptea. Mai întîi, toate socotelile arenzilor, pe urmă corespondenţa întîrziată. Aveţi aici pene de scris şi şase foi mari de hîrtie.

— Şase scrisori ? Dar asta-i nebunie ! Eu, şase scrisori ! Cum îţi închipui, fată ? De şaptesprezece ani n-am mai luat pana în mînă. Ştii foarte bine că soră-mea se ocupă de toate astea de cînd am părăsit marina. Am uitat totul. Ştiu doar să mă iscălesc, atîta şi nimic mai mult. Îţi jur că la scris nu-s mai bun decît amicul Tirart.

— Haide, ascuţiţi-vă penele şi puneţi-vă pe treabă. E porunca domnişoarei Blandine ; fără multă vorbă. Vă las la lucru. Închid toate uşile ca să nu vă stinghereasc nimenea. Cînd mă întorc, am nevoie de toate cele şase scrisori, altfel astăzi nu se mănîncă.

Masa a fost dintre cele mai frugale ; cu aşa ceva numai un convalescent s-ar fi mulţumit ; spre seară, ca să-l ajute la digerarea ierburilor fierte în apă, Zouneta dădu stăpînului ei să bea cîteva ceşti de ceai de mentă, şi nu-l scuti nici de o doctorie foarte savantă, pe care i-o servea din ceas în ceas. Astfel doftoricit şi hrănit, slăbit din pricina regimului şi a clismelor, începu să creadă că e bolnav cu adevărat. Se lăsă pus în pat fără împotrivire o dată cu găinile. Ca să adoarmă, vru să ia o carte.

— Să citiţi în pat ? spuse Zouneta luîndu-i lampa, Doamne ! ce obiceiuri ! În curînd o să vreţi să şi fumaţi ! Haide ! staţi liniştit. Mîine punem lipitorile.

III

A doua zi, la sculare, locotenentul se trezi prizonier în camera sa. Zouneta plecase la Lamanosc cu toate cheile uşilor la ea; se înapoie pe la nouă, în tovărăşia zidarilor pe care-i angajase să astupe la loc fereastra.

— De fapt, îşi spuse locotenentul, are dreptate fata asta. Alaltăieri am mers prea departe cu diavolul acela de sergent. Zouneto, spuse el cu glas tare, dă de băut băieţilor!

— Nu e momentul, se împotrivi ea; nu plătesc muncitori ca să piardă ceasuri întregi, în preţul în care se plăteşte azi ziua. Hei, voi ăştia, veniţi după mine.

În ce priveşte capitolul ospitalităţii, locotenentul era neînduplecat, şi avînd în vedere că Zouneta refuza cu încăpăţînare să-i dea cheile, sfîrşi prin a exploda.

— S-ar părea că nu sînteţi dumneavoastră stăpînul? spuse unul dintre zidari. Pe aici femeile poruncesc? Oricum, vă mulţumim pentru intenţie. Hai să vedem fereastra.

Sfidat astfel de faţă cu martori, domnul Cazalis se înfurie.

— Mi-am pierdut cheile, spuse Zouneta, ascunzînd repede inelul cu chei, sub basma.

— Să se scoată din ţîţîni uşa de la pivniţă! Dragii mei, spargeţi uşa.

Zidarii ascultară ordinul rîzînd. În faţa unei asemenea îndrăzneli Zouneta încremenise. Se refugie în bucătărie, cu inima grea şi ochii plini de lacrimi.

— Vai, bietul meu stăpîn, or să-l omoare! Ce schimbat e de cînd cu asediul Lamanoscului! Ce-o să spună domnişoara Blandine?

Sergentul Tistet veni cu o scrisoare în mînă.

— Am oprit poşta, spuse el. Veşti din Valenţa pentru Zouneta, citiţi, citiţi.

Locotenentul stătea pe gînduri. Tistet rupse pecetea.

— Citiţi, citiţi! cu siguranţă că e vorba despre noi. Dacă Piolina e-n stare de asediu, avem şi noi dreptul să interceptăm planurile duşmanului.

Locotenentul cedă tentaţiei. Domnişoara Blandine scria fără ocol, şi felul în care-şi înfăţişa fratele nu era de loc măgulitor.

Trimiţînd Zounetei instrucţiuni pentru guvernarea Piolinei, nu pierdea nici un prilej de-a da în vileag cusururile locotenentului. Bătrînul Cazalis era tratat ca unul căzut în mintea copiilor, care trebuie supravegheat cu grijă, niciodată scăpat din ochi, şi, ca să poată fi ţinut în frîu, îi dădea confidentei sale instrucţiuni dintre cele mai aspre şi mai amănunţite. Fixa dinainte programul pentru toată săptămîna : locotenentul era pus sub tutelă ; o voinţă de fier reglementa de la distanţă cum să fie folosită fiecare zi. Programul era complet şi preciza orele de culcare, de sculare, de plimbare, ce anume să mănînce la mese, cine poate fi primit în casă, ce se poate citi. Instrucţiunile se încheiau printr-un ordin formal de a trimite în fiecare duminică la Valenţa un raport amănunţit al faptelor locotenentului.

— Care va să zică aşa ! Astfel sînt tratat ! spuse domnul Cazalis, isprăvind scrisoarea. Sergent Tistet, toarnă-mi un pahar mare de vin vechi. În sănătatea ta, băiete ! O să vedem noi dacă locotenentul Cazalis a căzut în mintea copiilor ! Totul se va schimba la Piolina ! Să ciocnim !

Zouneta plîngea în fundul bucătăriei ; prin uşă auzea clinchetul paharelor, rîsetele băutorilor şi cîntecele lor de chef.

— Nu se poate ! sînt prea laşă, îşi spuse ea.

Se întoarse cu pumnii strînşi, cu fulgere în ochi, şi, în supărarea ei, porni să amintească toate răutăţile locotenentului de cînd venise la Piolina, mesele, sărbătorile, tragedia ; mai vorbi şi despre scumpirea merindelor !

— Ei, Doamne, spuse ea încheind, dacă tot v-aţi pornit, de ce nu faceţi un tavan nou în camera albastră ?

— Camera albastră va avea un tavan nou, răspunse liniştit domnul Cazalis.

— N-ar mai lipsi decît să luaţi un paznic !

Înşira astfel în batjocură toate lucrurile socotite imposibile la Piolina. La întoarcerea sa din marină, în 1827, domnul Cazalis voise să-şi ia un paznic ; dar domnişoara Blandine se opusese obiectînd, cu bun-simţ, că nu era nimic de păzit la Piolina, şi de fiecare dată cînd locotenentul închipuia un plan năstruşnic, ca să-l zdrobească prin reducere la absurd şi să-l convingă de utopie, mătuşa nu avea de spus decît atît : nu ţi-ar mai lipsi decît un paznic ! În mintea domnişoarei Blandine un paznic la Piolina era o trăsnaie care nu merita nici măcar

s-o discuți, ceva asemănător cu mofturile copiilor care cer luna de pe cer.

— Un paznic ! spuse locotenentul, ia te uită, e o idee ! Zouneto, îmi deschizi ochii. Sergent Tistet, te numesc paznic general, și de mîine vei depune jurămîntul în fața judecătorului de pace. Să goleşti *capharnaumul* domnişoarei Blandine : acolo îți vei aşeza patul ; să-ngrămădeşti totul într-o ladă mare.

Capharnaumul era o dependință a apartamentului domnişoarei Blandine, care comunica printr-o a doua uşă cu camera locotenentului. Era o încăpere mică, rotundă, instalată în turn, în care de şaptesprezece ani se adunau nesfîrşite maldăre de boarfe, trențe, troace, vechituri de tot felul, pînă și fiare vechi, la Piolina existînd un principiu : orice poate fi de folos într-o gospodărie.

Pînă atunci Zouneta nu luase în serios vorbele locotenentului, dar cînd îl văzu pe Tistet urcînd la *capharnaum,* se aruncă înaintea lui cu amenințări furibunde.

— El în *capharnaum,* spuse Zouneta, care nu credea în imposibil, el, la domnişoara Blandine ! Mai bine plec din casă.

Să plece de la Piolina, asta era amenințarea ei cea mare. O folosea cu succes de şaptesprezece ani, ori de cîte ori era prea canonită, şi ca să curme scurt furiile domnişoarei Blandine n-avea ce să-i pună înainte decît acest tîrg, dar nu se gîndise niciodată c-ar putea fi luată în serios.

— Şi cine te opreşte ? îi răspunse domnul Cazalis cu calmul cel mai desăvîrşit. Vrei să pleci ? Dă cheile paznicului general şi înfățişează-i socotelile. Tistet, te numesc casier.

Rosti totul atît de limpede, atît de aspru, încît Zouneta se simți lovită drept în inimă.

— Izgonită ! Izgonită ! strigă ea hohotind de plîns. Eu izgonită de la Piolina. De fapt eu sînt aceea care vă părăseşte, şi încă pentru totdeauna ! Poftim ! Na-vă cheile !

Azvîrli inelul cu chei sub masă şi fugi ca o nebună la ea în cameră. În curînd toate sertarele dulăpiorului fură jos.

— Izgonită ! Izgonită !

Lovită de această mîrşăvie, îngrămădea toate boarfele alandala, la întîmplare, într-un cearceaf mare. Le îndesa cu pumnii, cu țipete şi lovituri. Aceste strigăte disperate o uşurară şi, peste puțin timp, instinctele ei de gospodină ieşind la suprafață, îi fu ruşine de neorînduiala care o înconjura. Deznodă

cearceaful şi începu să-şi aşeze lucrurile ca lumea, îndoind şi netezind cu grijă hainele frumoase pe care le boţise atît de brutal. În cursul acestei activităţi minuţioase, se linişti. Plîngea mai departe ca o nenorocită, dar nu de ciudă, nici de furie, ca mai înainte, ci cu mîhnirea unui prieten izgonit din familie, cu credinţa unui servitor bun, care se ştie folositor, necesar şi care nu vrea să se despartă de stăpînii săi.

— Vai, bietul nostru Jean-de-Dieu ! spunea ea. Pe ce mîini a încăput. Sergentul ăsta Tistet o să-l ucidă.

Şi, lăsîndu-şi baltă boarfele, coborî din nou în salon, supusă şi resemnată.

— Iată-mă-s, spuse ea cu blîndeţe ; cu ce vă pot fi de folos ?

— Cine te-a chemat ? îi răspunse domnul Cazalis. Mă rog ! dacă eşti atît de zeloasă, du-te de-i ajută pe zidarii care dreg tavanul.

Scoasă din fire, Zouneta alergă spre camera albastră ; zidarii şi puseseră stăpînire pe acele locuri. Cînd îi văzu ridicîndu-şi scările şi pregătindu-şi ipsosul, începu să ţipe şi încercă să se ia la bătaie cu ei. Fu zvîrlită cu sila pe sală. Întoarse capul spre stînga şi-l văzu pe Tistet care golea *capharnaumul*. Cascayot ducea toate boarfele în pod.

— Vai ! Domnişoară Blandine ! Domnişoară Blandine !

Plînsul o înăbuşea, cu capul în şorţ se aşeză pe una din treptele scării, abătută, încremenită de uimire. În această atitudine disperată rămase toată noaptea, fără să se atingă de mîncarea pe care domnul Cazalis avu grijă să i-o trimită.

Zouneta era învinsă, învinsă de-a binelea. A doua zi îşi reluă serviciul cu modestie, fără zgomot, fără plîngeri, cu o supunere plină de tristeţe.

Tistet mînca la masa locotenentului, iar dînsa îl servea fără să crîcnească. În zilele care urmară a fost martora unor lucruri de necrezut, şi, fără să protesteze, îl văzu pe Tistet ridicat pe rînd la funcţiile de pivnicer, administrator, majordom, secretar, vistiernic. Tuturor acestor titluri sergentul le adăuga, invariabil, epitetul de „general". Îşi lua în serios toate aceste demnităţi, şi se simţea măreţ. În chip de aghiotant îi fu dat Cascayot, iar Benoni, cel de al şaptelea fiu al arendaşului, a fost costumat în „groom". Zilnic apăreau noi decrete. Locotenentul îşi înnoi toată garderoba şi toate vechiturile fură

transformate în livrele. Pentru confecționarea acestor uniforme, croitoreasa Rosine fu instalată la Piolina. În curînd numărul zidarilor se îndoi ; apoi, după ce toată casa a fost tencuită și văruită pe dinafară și pe dinăuntru, domnul Cazalis își mînă lucrătorii la repararea zidurilor de împrejmuire, cît și la fermă. În sfîrșit puse să i se ridice și un belvedere.

Zidarii nu mai plecau de la Piolina ; lăcătușii, tîmplarii și zugravii le țineau tovărășie. La pădure tăietorii de lemne doborau arborii și desișurile, tăiau alei, deschideau perspective după desenele locotenentului, iar pe cîmp, muncitori cu ziua săpau gropi pentru plantații mari. Sergentul Tistet supraveghea și conducea toate aceste activități în calitate de inspector general, și, în chip de casier, dădea chitanțe notarului Giniez, care se grăbise să-i deschidă credit locotenentului Cazalis. Sergentul pusese la punct o birocrație atît de complicată, încît, ca să-și țină la zi scriptologia, își luase ajutor pe aprodul maestrului Giniez, cu titlu de subsecretar. În momentele sale libere, domnul Lagardelle îi dădea o mînă de ajutor... și rămînea la masă.

Atîta timp cît sergentul a avut de bătut sute de cuie prin casă și de lipit etichete, Zouneta a fost disprețuită, lăsată în pace în bucătărie ; dar nimic nu scapă spiritului cotropitor al oamenilor metodici, și sergentul sfîrși prin a ataca și harababura din bucătărie. Zouneta era o gospodină foarte harnică și grijulie, era foarte ordonată, în felul ei ce-i drept, și care nu se potrivea de loc cu sistemul de organizare al sergentului Tistet. Ordinea lui Tistet era o concepție filozofică despotică și rigidă, o utopie monolită, reducînd totul la o unitate inflexibilă, neținînd seamă de accidente, de capriciile realității, de cerințele practicii, de varietatea infinită a vieții curente. Ordinea Zounetei contrasta cu acest ideal de mașinism ; își așeza toate uneltele la îndemînă, claie peste grămadă, într-o aparentă confuzie, din mii de motive izvorîte din experiență și din necesitățile serviciului ; ea nu-și dădea seama de asta și se descurca foarte bine.

Tistet pătrunse în bucătăria ei ca un topometru într-o pădure virgină. Începu prin a crea mari luminișuri în linie dreaptă, clasînd și împărțind pe zone. Desenă figuri geometrice pe pereți; pe toate liniile acestea trase cu cărbunele, bătu cuie la distanțe egale, și astfel toate ustensilele fură dispuse ca

armele într-un arsenal. Zouneta trebuie să fi fost din cale afară de abătută şi de înveninată, pentru ca sergentul să-şi fi putut pune liniştit în aplicare toate utopiile matematice. Nimic n-o mai mira, se aştepta la orice. Dacă Tistet i-ar fi poruncit să se îmbrace în cantinieră, s-ar fi supus. Fără devotamentul ei adînc faţă de Cazalişi, Zouneta ar fi plecat de la primele umilinţe. Plîngea zi şi noapte, şi, în scrisorile lungi pe care le dicta profesorului Lagardelle, îşi ţinea stăpîna la curent cu toate nenorocirile şi îi cerea cu mare stăruinţă să se întoarcă. În calitatea lui de poliţist general, Tistet punea mîna pe scrisori, le citea şi le arunca la foc. Din ziua în care văzuse cum domnişoara Blandine fusese aplaudată şi felicitată, în prezenţa ofiţerului de jandarmi, pentru o circulară scrisă în numele domnului Cazalis şi semnată cu numele lui, sergentul pierduse orice scrupul în materie de corespondenţă. Avînd în vedere puterea sa absolută, intercepta în acelaşi timp toate scrisorile mătuşii către Zouneta. În acest fel era stăpîn pe situaţie, şi toate revoluţiile sale se împliniră fără ca domnişoara Blandine să aibă cunoştinţă de ele. Locotenentul era în culmea fericirii ; nimeni nu-ndrăznea să-l contrazică, toate dorinţele îi erau îndeplinite înainte de a le exprima ; pleca şi venea în voie, şi, cum îşi trecuse toate grijile asupra sergentului Tistet, se bucura de toate plăcerile despotismului fără ca lenea să-i fie cu ceva îngrădită. Se folosea cu încîntare de marea lui libertate, şi, comparînd cîteodată viaţa de-acum cu dimineţile de groază pe care i le făcea domnişoara Blandine, i se părea că visează.

După-masa domnişoara Blandine era o persoană foarte agreabilă, miloasă, îndatoritoare, prietenoasă, dispusă la amabilităţi. Cu toate că era foarte chibzuită, cu oamenii nenorociţi era mînă largă. Avea punga ei tăinuită pentru operele de binefacere, şi dacă deseori domnul Cazalis mînca mai de post în timpul săptămînii, asta era pentru că sora dumisale, Blandine, ciupea de la coşniţă în folosul săracilor. În fiecare zi, cînd se scula de la masă, mătuşa Blandine pleca pe la fermele vecine ca să-i înveţe pe copii să citească, ca să dea sfaturi bunicilor, să descurce afacerile încurcate ale oamenilor sau să îngrijească de bolnavi, pentru că era iniţiată în tainele minunate ale medicinei şi-avea leac pentru toate infirmităţile ; ştia să oprească febrele, să vindece doicile care-şi pierduseră laptele din sperietură ; avea unsori roşii împotriva celor „trei sudori"

şi elixiruri verzi împotriva apoplexiei ; era renumită mai ales pentru colirul ei, care vindeca cele mai rebele oftalmii, cunoscut sub numele de „apa domnişoarei Blandine". Cu bolnavii ei, ca şi cu elevii, domnişoara Blandine avea o răbdare de înger. Le vorbea cu o voce dulce, învăluitoare, mîngîietoare, şi, întorcîndu-se în salon după turneu, dacă vizitatorii nu-i displăceau, îi primea cu amabilitate cînd aceştia se fereau s-o contrazică, mai ales dacă erau străini, pentru că îi plăceau mutrele noi.

— Iat-o pe domnişoara Blandine care-şi ia tonul de medic, murmura locotenentul. Ei ! Dacă ar fi şi dimineaţa musafirii la Piolina ! Soră-mea e un drac dezlănţuit.

Şi, într-adevăr, dimineţile domnişoarei Blandine erau dintre cele mai furtunoase. Nu există gospodină care să nu creadă că treaba pe care o face e cea mai grea şi mai aspră dintre toate ; dar mătuşa Blandine, care le împingea pe toate dincolo de orice limită, era convinsă că ceea ce face ea depăşeşte puterile umane. Dacă ai fi stat s-o crezi, purta o lume întreagă pe umeri, şi, în clipele ei de mare zor, spunea de bună-credinţă fiind, că e mai nenorocită, mai asuprită de griji, de necazuri şi trudă decît ţărăncile cele mai oropsite, cu familie grea, zdrobite de muncă, mereu în luptă cu mizeria şi singure, fără ajutoare şi mijloace, trebuind să facă totul în gospodăriile lor pustiite. Aşadar, cîtă nerăbdare, cîtă tulburare şi ce disperări, cînd îşi începea dimineaţa ! Munca asta o scotea din minţi ; îi plăcea la nebunie, dar o şi exaspera. Fanatică a ordinii şi dezordonată din fire, se apuca de toate deodată şi întorcea totul pe dos. Abia trezită din somn, alerga la îndatoririle ei gospodăreşti cu temeri şi ţipete, cu nişte mîncărimi în picioare, care făceau să duduie duşumelele şi pereţii. Vai de cine i s-ar fi ivit în drum, om sau animal ! Toţi cei bruftuiţi strigau sau se certau, dar mătuşa acoperea ţipetele cu vocea ei ascuţită. Locotenentul, trezit brusc, încerca degeaba să-şi vîre capul sub cearceafuri, dacă venise ceasul să se deretice în cameră ; la prima bătaie a ceasului trebuia să se scoale. Dar de cînd era domnişoara Blandine la Valenţa, ce mult se schimbaseră lucrurile ! În urma marii izbînzi repurtate asupra Zounetei, locotenentul dormea pînă la orele nouă, apoi fuma în pat pînă la zece, ascultînd pe sergentul Tistet care-i citea gazeta.

IV

În urma tulburărilor de la Lamanosc, justiția se deplasase prin sate, și începu ancheta. Sambin și capii răzvrătiților din bandă fură reținuți cincisprezece zile prin închisori. Se vorbea din nou de dizolvarea Camerelor, lumea se credea în preajma alegerilor generale ; aceasta era preocuparea principală și toate partidele se menajau reciproc. Intrînd în joc tot soiul de influențe, care se încrucișau și împleteau, prizonierii au fost eliberați cu amenințări grozave, iar ancheta a fost lăsată baltă.

Avocatul Mazamet nu pierduse nădejdea de a cuceri primăria Lamanosculuí. Lucian încercase de mai multe ori să-și convingă unchiul, dar acesta se dezlănțuia în blesteme și amenințări; spunea că-l dezmoștenește pe Lucian dacă mai pune piciorul la Rétables. Avocatul nu se descurajă, și a doua zi după bătălie, se prezentă cu îndrăzneală la Marius. Primarul, plin de vînătăi, era în pat.

— Nu sînt aici, și mai ales pentru el ! strigă dînsul din vîrful patului.

Mazamet intrase... Tirart îl înjură. Mazamet primi rîzînd aceste bruftuieli și zvîrlituri de copită și începu subtil să-l amețească pe ursuzul, pe bădăranul acesta cu toate tertipurile, amabilitățile și vicleniile sale. În mai puțin de un ceas, Tirart fu prins în capcană și pus cu botul pe labe. În puterea acestor mîini agere, se mai zbătea încă, aprig, stîngaci : revenea asupra unor plîngeri vechi, uitate, lămurite de mult ; uita pe cele adevărate. Își pierdu capul și, fără să se învoiască formal cu Mazamet, fără să-i făgăduiască votul, sfîrși prin a accepta o invitație la Rétables. Ăsta era punctul important ! O dată la Rétables, Mazamet îl avea în mînă. Avocatul istorisi toată povestea lui Lucian, foarte vesel, foarte spiritual, iar în ziua în care Tirart, cu inima grea de îndoieli și supărare, se hotărî să răspundă invitației la masă a lui Mazamet, avocatul îi spuse lui Lucian cu multă curtenie :

— Numai dumitale, numai dumitale îți datorez acest succes.

Unchiul Tirart fu primit ca un vechi prieten. Cele mai de seamă personaje ale societății de la Rétables îl tratară cu deferență. Îi vorbiră despre politică, fu pus în legătură cu un mare industriaș din Marsilia pentru o afacere importantă cu lînuri ; în sfîrșit, cumplitul Memoriu fu aruncat în foc sub ochii lui, și Mazamet merse pînă acolo, încît îi făgădui pe curînd dizolvarea consiliului municipal facțios din Lamanosc. Tirart se întoarse în Picque-Nièrres, orbit, fermecat, înfierbintat de ambiții noi.

Mazamet ajunsese la o mare intimitate cu Lucian. Nu mai avea nici un secret față de el și îl ținea la curent cu proiectele sale, cu politica și speranțele sale. Îl punea să-i citească scrisorile confidențiale și atunci cînd vreo veste deosebită venea de la Paris, Lucian o afla primul. Mazamet, care avea legături prin ministere, fu înștiințat cu cincisprezece zile înaintea tuturor autorităților că proiectul dizolvării Camerei fusese părăsit cu desăvîrșire și că alegerile erau amînate definitiv.

— Ce aveți de gînd să faceți ? îl întrebă Lucian.

— Plecăm la Paris, răspunse Mazamet, cel mult peste opt zile, și îți mărturisesc că, fără să te consult, ți-am reținut o locuință foarte aproape de a mea. E lucru hotărît, ești de-ai noștri ; scrisoarea a plecat de un ceas. După cum vezi, dispun de dumneata ca și cum ai fi șeful meu de cabinet. Lasă-mă să discut eu toate cu unchiul Tirart; mă oblig să-ți obțin votarea listei civile.

Viitorul ministru îi povesti apoi lui Lucian că era cît se poate de hotărît să cumpere o funcție la Curtea de Casație, că-l plictisea provincia, unde nu mai era nimic de făcut cîțiva ani de aici încolo, și, în sfîrșit, că accepta o candidatură de opinie mixtă, cu o majoritate gata făcută, care i se oferea în Calvados.

— Acum să discutăm lucruri serioase, reluă el rîzînd. Ce facem cu Félise ? Nu crezi și dumneata că a ajuns la vîrsta potrivită pentru căsătorie ? Ar fi cazul să o căpătuim pe fata asta. Azi, mîine poate mor ; sînt bătrîn, am sănătatea șubredă și nu vreau s-o las în voia soartei. Nu e înțelept din partea mea ? Ce crezi despre asta ?

În fața acestei întrebări directe, Lucian se zăpăci. Era foarte îndrăgostit de frumusețea Félisei, dar ideea de căsătorie îl speria, și, luat prin surprindere, căuta să cîștige timp și să

se strecoare cît mai elegant din acest impas, fără să bruscheze lucrurile.

— Aş vrea să grăbesc această căsătorie, reluă avocatul; sînt dispus la cele mai mari sacrificii. Félise va avea ca zestre castelul Rétables. Cred că-ţi dai seama, dragul meu, nu pot da fata pe mîna primului venit. Îmi trebuie un bărbat de care să fiu foarte sigur, l-aş alege dintre o mie, aş lua pe cel mai bun prieten al meu.

Şi, vorbind astfel, se apropia de Lucian, îi strîngea mîinile cu prietenie.

— Sînteţi într-adevăr mult prea amabil, spuse Lucian, nu ştiu în ce fel...

— Da, ai dreptate, această căsătorie trebuie grăbită, vorbi mai departe avocatul, am luat o dispensă de căsătorie, aş dori ca nunta să se facă la Paris, departe de toate bîrfelile astea de provincie. Creadă ce-or vrea, dumneata eşti de partea mea, mă aprobi, e lucru hotărît; mă căsătoresc cu Félise.

— Dumneavoastră! spuse Lucian cu un gest pe care nu şi-l putu stăpîni.

Şi toată mînia care clocotea în el ieşi la iveală în tonul vocii sale. Căsătoria asta i se părea monstruoasă. Rănit în orgoliu, cuprins de-o gelozie subită, simţi cum toată revolta tinereţii sale urla în el împotriva acelei dragoste de om bătrîn.

Mazamet îl privea cu ochii săi sfredelitori, pătrunzători.

— Şi cu ce te poate surprinde această căsătorie?

— Pe mine, spuse Lucian, în nici un fel! Sînteţi în vîrstă; bolnav, obosit, e foarte înţelept s-o legaţi de dumneavoastră pe această fată frumoasă. Pe deasupra, va mai fi şi o faptă bună, ceea ce nu strică. Cînd plecăm la Paris?

Lucian trebuie să se fi stăpînit foarte bine ca să poată vorbi cu acea voce gravă, reţinută, măsurată, a cărei tainică batjocură îl înfioră pe Mazamet. Avocatul nu mai glumea decît din vîrful buzelor; cu aerele lui degajate şi prefăcuta-i nepăsare, era îngrozitor de gelos pe pupila sa, şi el, atît de ager la minte, de viclean şi despotic, tremura în faţa Félisei: tiranul era la cheremul roabei sale. Mazamet se aştepta la ieşiri violente şi batjocoritoare, marele calm al lui Lucian îl tulbură. Presimţea că şi-a găsit stăpînul; rolurile erau schimbate. Între Mazamet şi Lucian se statornicise o prietenie ciudată, făcută din simpatii şi antipatii foarte puternice. Aveau

atîtea lucruri comune, amîndoi credeau atît de mult în şiretenie, se potriveau atît de bine, erau legaţi prin atîtea fire, încît nimica nu mai putea rupe acest lanţ nevăzut. De cîte ori mai tîrziu n-a vrut Mazamet să taie nodul gordian fără să izbutească! Aceasta le-a fost soarta, să rămînă mereu în raporturi inexplicabile, uniţi şi învrăjbiţi, atrăgîndu-se şi respingîndu-se, sudaţi, ferecaţi unul de altul.

În ajunul plecării lor la Paris, Lucian dori să revadă o ultimă dată Piolina; se duse acolo în timpul nopţii şi, cu toate că vremea trăgea a furtună, se plimbă multă vreme de-a lungul pădurii, pe lîngă albia torentului, luînd la rînd potecile văii liniştite şi singuratice pe care, dintr-o dată, simţi cît de mult le iubeşte după ce atîta vreme le dispreţuise. În sfîrşit urma să trăiască după cum dorise, în condiţii noi, pe o scenă mai vastă, departe de această lume mărunţă, închisă, blîndă, modestă, spre care soarta păruse la început că voia să-l atragă. Înainte de a se îndepărta pentru totdeauna, arunca o privire de regret în urmă; găsea un anume farmec melancolic în amintirea acestor lucruri dispărute definitiv; dar peste puţin îl cuprinse o emoţie reală şi adîncă; încercă să scape de ea, o alungă ca pe o slăbiciune; dar adînca sinceritate care se trezise în sufletul lui îl solicita cu umila ei elocinţă, ca acele prietenii credincioase pe care nu le descurajează nici chiar dispreţul. Un colţ de cer se deschise în sufletul său, şi în faţa acestei lumini închise ochii; mii de voci misterioase îl chemau tainic către o viaţă adevărată, către simplitate; auzi chemarea din străfundul fiinţei sale, dar o respinse cu furie, şi lovindu-se singur cu o asprime orgolioasă, exaltîndu-şi dispreţul, alungînd cît mai departe ceea ce respinsese, ceea ce lepădase, toate acele lucruri curate şi naive care încercau să renască în el, trufaş şi singur răspunzător de alegerea sa, o porni către noul său destin.

Furtuna izbucnise. Lucian străbătu tot cîmpul în galop. Alerga bucuros în mijlocul furtunii; fulgerele brăzdau cerul; în întunecimea văii avu, ca într-o străfulgerare, viziunea luminoasă a vieţii sale. Simţi în el energii necunoscute, şi, cu un avînt îndrăzneţ, îşi proiectă visele de mărire de-a lungul şi de-a latul lumii, într-o cursă înfocată, ca şi animalul impetuos pe care-l făcea să salte sub el, cu pîntecul însîngerat de pinteni.

V

De îndată ce Marcel fu găsit în stare să suporte drumul, îl transportară la Seyanne. În timpul convalescenței, Espérit rămase la Sendrici ca să-i ajute la treburile casei, și chiar atunci cînd prietenul lui se întremă, păstră obiceiul să vină la el în fiecare zi.

Muncile de toamnă se terminaseră și treburile casei nu le luau prea mult timp ; foloseau ceasurile de libertate ca să lucreze împreună. Marcel se apucase iar de mașinile sale, se instalase cu Espérit în hangar, și cu multă rîvnă luau de la capăt, unul cîte unul, studiile bătrînului Sendric ; înaintau încet, cu răbdare, și lumina începea să pătrundă în acest haos. Espérit îl ajuta cît putea. Îi era deseori de mare ajutor, nu pentru că ar fi avut mintea foarte limpede și deschisă, dar, cum trăise în preajma lui Mitamat, auzise de mii de ori explicațiile acestuia, căci Mitamat fusese un neobosit povestitor al proiectelor sale și, în cuvîntările lui entuziaste, vădea luciditate pe care o pierdea de îndată ce se apuca să-și pună ideile în practică. Cu ajutorul acestor amintiri atît de vii, Marcel regăsea urmele dispărute ale unor idei fericite, îngropate sub un noian de complicații subtile ; astfel prindea din nou firul nevăzut.

Zi de zi, se statorniceau între ei legături tot mai strînse și, oricît erau de diferiți în aparență, nu se ciocneau niciodată. Marcel atenua cît putea distanțele pe care deosebirea de educație le crease între ei ; o făcea cu o îndemînare plină de bunăvoință, fără orgoliu ascuns, simplu, instinctiv, din imboldul unui suflet înclinat spre prietenie.

Espérit se lega tot mai mult de acest prieten care nu-l trăda. Viața spirituală pe care o căutase cu atîta rîvnă în preajma lui Lucian o găsea lîngă Marcel plină și întreagă, fără surprize, fără iluzii, fără artificii. Marcel nu căuta să-i impună nici ideile, nici impresiile, nici metodele lui ; îl iubea, dar fără despotism. Îi oferea o frăție adevărată. Nu încerca niciodată să-l atragă prea departe, să-l ia cu de-a sila, așteptînd ceasul potrivit ca să-i înfățișeze adevărurile în ordinea lor firească, în dimensiunea lor exactă, în raport cu nevoile sufletului său.

Răspundea tuturor dorinţelor sale, tuturor curiozităţilor, dar fără să i le sporească. Îl ajuta din răsputeri, dar fără să muncească în locul lui, şi, departe de a-l feri de efort, de căutarea dureroasă, îi deştepta energia, îi stîrnea puterea de creaţie, îl chema spre libertate.

Aceste convorbiri sincere şi deschise erau începute, părăsite şi reluate mereu, în mii de feluri. Totul le era prilej de simpatie, de schimb de idei, de muncă în comun. Trăiau uniţi. Se-nţelegeau dintr-un cuvînt, se ghiceau, erau rînd pe rînd tăcuţi sau foarte vorbăreţi şi oricînd gata să sară unul pentru celălalt. Trebuie să mărturisim că cel mai adesea îşi ţineau lungi cuvîntări, deoarece amicului nostru Espérit îi plăcea nespus să bată cîmpii, şi, de obicei, aceste convorbiri se prelungeau pînă seara tîrziu, cînd veneau să se aşeze amîndoi lîngă maica lor Damiana.

VI

În mai puţin de o lună domnul Cazalis îşi realizase cele mai îndrăzneţe proiecte. Îşi pusese la punct casa civilă şi militară ; era stăpîn absolut şi nimeni nu îndrăznea să-l contrazică ; spunea „Voiesc“ fără să i se răspundă în răspăr : „Regele spune : voim“. Pleca şi venea după plac, pe soare, pe ploaie, pe ceaţă ; mînca după poftă. Camera albastră avea un tavan nou ; o sfîrlează ca la castelele feudale scîrţîia şi se zbătea în bătaia vîntului, pe acoperişul ascuţit al unui foişor, transformat în belvedere ; platanii de pe terasă erau tunşi, şi domnul Cazalis nu trebuia decît să ridice capul ca să vadă, din vîrful patului său, acoperişul clopotniţei de la Seyanne, meterezurile dărîmate şi casele albe adunate în jur, etajate în amfiteatru. Seara, se veselea privind flacăra cuptorului lui Sendric luminînd ruinele.

Destupase patru ferestre zidite şi zidise patru ferestre deschise ; schimbase culturile de sparanghel cu cele de pepeni ; iar bostănăria în răsadniţă de sparanghel. Din pivniţă pînă-n pod,

Piolina era ţinută ca o fregată, spălată, periată, împrospătată, şi toată treaba se făcea în sunetul tobei. În sfîrşit, Zouneta era redusă la tăcere. Ordinea domnea la Piolina...

Dar te saturi de toate, chiar şi de tobă. Domnul Cazalis îşi împlinise toate visele, nu mai avea la ce năzui. Atunci îl cuprinse plictiseala. La început, furat cu totul de bucuria libertăţii recucerite, abia băgase de seamă lipsa fiicei sale; dar curînd acest mare gol se făcu simţit; totul îl întrista, vederea grădiniţelor, cîntecul păsărilor în colivii, liniştea casei. Nu mai putea intra în camera Sabinei fără să-i vie lacrimile în ochi. Nici Zouneta nu se putea mîngîia de plecarea stăpînelor ei. Cum avea o clipă liberă, dădea o fugă prin apartamentele lor şi peria mobilele, ştergea de praf, scutura rochiile; nu avea altă plăcere mai mare.

Locotenentul se simţea părăsit; toată societatea Piolinei se împrăştiase. Domnul Dulimbert venea foarte rar, pentru că dînsul nu iubea decît compania doamnelor, şi acuma mergea să mănînce la o prietenă a dumisale din Bollène. Vicepreşedintele cercului, mare vînător, se afla la Vielle, pentru tot sezonul sturzilor. Rentierul Lajarije trăia frămîntări cumplite din pricina unui proces; nu mai ieşea din cabinetele avocaţilor. Corbin cel mare, omul cu sănătatea de fier, şedea la pat, în urma celei de a treia pleurezii. Corbin cel tînăr, sfiosul aeronaut, era singurul care rămăsese credincios Piolinei, dar nu ştia să vorbească decît despre baloane. Conversaţia sergentului Tistet nu era cu nimic mai variată; din spirit de disciplină, se conforma întotdeauna părerii şefului său în asemenea măsură, încît domnul Cazalis sfîrşi prin a spune:

— Auleu! Imbecilul! E mereu de părerea mea!

— Mă rog! Dacă e consemn, putem să vă contrazicem în toate, răspunse Tistet.

Domnişoara Blandine se afla la Valenţa de mai bine de şase săptămîni; şi nici nu pomenea de întoarcere, iar în scrisorile ei dădea de înţeles că absenţa i s-ar putea prelungi la infinit. Espérit nu mai venea la Piolina decît pentru veşti din Valenţa. Cînd sosea cîte o scrisoare de-a mătuşii, Espérit era înştiinţat de postaş, şi se înfăţişa la Piolina cu veşnica întrebare:

— Şi doamnele noastre cînd se întorc?

— Habar n-am, spunea locotenentul mototolind scrisoarea.

Altă dată răspundea cu un ton de stăpîn :

— Cînd o să vreau eu.

— Ehei ! făcea Espérit, şi-şi lua tălpăşiţa.

În plictiseala sa, locotenentul începu să asculte iar de spusele Zounetei. Servitoarea îşi revenise din stupoare ; natura ei elastică de femeie se îndrepta cu supleţe; prin mii de căi piezişe şi ingenioase se adapta la tiranie, şi îşi încerca opoziţia renăscîndă asupra lui Tistet. Cît timp mai nădăjduia să răstoarne despotismul sergentului, luptase cu stîngăcie, prosteşte, cu violenţe ridicole ; de îndată însă ce-l acceptase, revenise la linia de plutire. Tistet centralizase toate serviciile în mîna lui, şi astfel îi scăpau printre degete. Voind să facă totul, nu mai făcea nimic. Ajunsese prizonierul propriei lui birocraţii, şi ocupîndu-se numai de muncile neglijate, uitate, Zouneta recucerea teren în administraţia Piolinei. În timp ce slujnica îşi relua locul pierdut, Tistet se nărăvise din ce în ce mai mult în viaţa bună ; întîrzia la masă, în pat, el, altădată atît de sobru, atît de activ ; devenise preţios, delicat ; nu mai dorea decît să fie servit ; faţă de subalterni avea mii de pretenţii comice, se făcea mare haz pe seama lui la bucătărie, la fermă, printre vecini : în orice împrejurare i se jucau feste. Domnul Cazalis, ca un despot blazat, se distra de reaua-voinţă care-l urmărea pe favoritul său ; asculta rîzînd toate poveştile batjocoritoare ale Zounetei. Prinzînd curaj din pricina acestei bunăvoinţe, servitoarea redevenea ea însăşi, şi, ca în trecut, i se întîmpla chiar să cîrtească împotriva stăpînului ei. Acesta nu se mai plîngea, o lăsa să se desfăşoare ; bombănelile ei aduceau un pic de viaţă în această casă tăcută. Domnul Cazalis ajunsese să regrete sîcîielile domnişoarei Blandine. Ca să spunem drept, nu mai ştia ce să facă cu propria lui persoană.

— Ah ! Sergent Tistet, mă plictisesc, mă plictisesc !

Asta era mereu concluzia discursurilor sale.

— Găsim noi mijlocul de-a vă distra, răspundea Tistet ; dar lăsaţi-mi timp să meditez.

După trei zile de adîncă cugetare, Tistet plecă dis-de-dimineaţă la Lamanosc, iar după-amiază se înapoie cu doi nenorociţi cu chipiu de poliţişti, care făceau figuri cu iepuri dresaţi. A doua zi îşi făcură apariţia la Piolina trei ticăloşi în zdrenţe care mîncau făclii de cînepă aprinsă în costume de marchizi ; femeile lor jucau în genunchi cîntînd la vioară cu nişte dovleci. Apoi veni rîndul unor circari de toate culorile, familii întregi,

şi tot aşa, în fiecare zi, dresori de animale, sălbatici, menajerii, pentru că sergentul dăduse poruncă să fie călăuziţi spre Piolina toţi artiştii ambulanţi care trăgeau la „Catîrca de aur". Într-o dimineaţă, şase flaşnete se găseau în acelaşi timp pe terasă, cîntîndu-şi fiecare melodia pe tonuri diferite.

— Poţi să-nnebuneşti, spuse locotenentul. Şi ca să scape de muzica aceasta îngrozitoare, porni aiurea pe cîmp.

Mergînd aşa de-a lungul păşunilor, îi veni cnef să-l vadă pe Espérit. Olarul nu mai dăduse pe la Piolina de cincisprezece zile, ceea ce îl mîhnea pe domnul Cazalis.

— Toţi mă părăsesc, spunea el gîndindu-se la prietenii lui care, de la plecarea domnişoarei Blandine, îl cam neglijau, Espérit la fel ca şi ceilalţi.

Se duse drept pînă la castelul de Saffras. Espérit lipsea. Cabantoux robotea în curte, Bélésis stropea răzoarele. Nărodul nu ştiu să spună pe unde se afla Espérit, îl întrebă pe Bélésis ; apoi fără să-l mai întrebe pe locotenent, îi înhămă măgăriţa.

— Plecaţi, plecaţi repede, îi spuse el punîndu-i frîul în mînă ; am treabă, vă duce Bélésis.

— Dar unde mă trimiteţi? se miră locotenentul.

— Nu vă temeţi, Bélésis cunoaşte drumul la fel de bine ca Mezina.

Locotenentul încercă să se lămurească cu Bélésis, dar îi fu cu neputinţă să înţeleagă ceva din gesturile precipitate ale mutului. Cum n-avea nimic mai bun de făcut, se lăsă purtat cu ochii închişi pînă la spălătorul de la Seyanne. Aici au fost ajunşi de Cabantoux, care îi urmase de la distanţă. Locotenentul voia să descalece ; îi explica nărodului că dorea să-l vadă pe Espérit la el acasă şi nu în altă parte. Cabantoux, care nu înţelegea nimica din aceste deosebiri, o apucă pe Mezina de frîu şi o trase pe strada unde locuia familia Sendric.

— O să-l găsiţi, spunea el. Iată-l pe Spiriton.

Espérit le ieşi în întîmpinare, cu Marcel. Intrară cu toţii în brutărie. Cazalis de fapt era foarte bucuros să-l revadă pe Marcel, dar o vizită la familia Sendric i se părea cam îndrăzneaţă şi destul de gravă ; avînd în vedere cum stăteau lucrurile, se temea să se angajeze, şi dînsul care îndrăznise atîtea la Piolina, tremura la gîndul reproşurilor cumplite pe care le va avea de îndurat de la domnişoara Blandine. Îşi făgădui să facă o vizită foarte scurtă. Espérit îl reţinu pînă la venirea Damianei. În prezenţa Sendricăi, se simţi foarte stingherit, şi, cum Espérit

se pornise să-i vorbească de maşinăriile Mitamatului, ca să-şi găsească un rost, cît şi din amabilitate firească, locotenentul ceru să viziteze hangarul şi laboratorul. Lucrările lui Marcel erau destul de înaintate, şi deja cîteva maşini ale Mitamatului erau pe jumătate montate. Cîteva studii foarte frumoase erau desenate pe pereţi, precum şi un foarte mare număr de planşe tehnice pe care Marcel le adusese din călătoriile sale.

— Cum avansează secolul ! spunea locotenentul studiind de aproape secţiunile şi ansamblurile tuturor acestor maşinării noi, despre care citise atîtea lucruri în gazete. Îl interesa cu deosebire tot ce privea vechea lui meserie. Se minuna de toate aceste invenţii care au transformat marina modernă. Marcel îi dădea explicaţii foarte clare. Pe locotenent îl înviora această convorbire. De cînd revenise pe uscat, nu mai deschisese nici o carte de ştiinţă şi nu se mai atinsese de un compas. Vizitînd laboratorul lui Marcel, la vederea cvartelor, a octanţilor, a busolelor aşezate pe masă, un foc tinerese îl cuprinse. Cu o mînă ageră şi curioasă, folosi încîntat toate acele instrumente matematice scoase din cutiile lor, împrăştiate ici şi colo ; le regăsea ca pe nişte vechi prieteni, apoi, dintr-o dată, apucă o bucată de cretă şi începu să calculeze şi să deseneze pe tablă.

— Ehei ! Bătrînul Cazalis nu s-a ramolit încă, spunea el foarte vesel.

Îi punea probleme lui Marcel, angaja cu el discuţii ştiinţifice interesante ; i se dezmorţea mintea ; se trezea dintr-un somn de şaptesprezece ani, se scutura de letargia provincială, prindea viaţă !

Noaptea îi surprinse scriind şi demonstrînd încă la tablă. Locotenentul voia să plece ; a fost reţinut la cină ; a mîncat cu poftă.

— Iată adevărata bucătărie provensală, spuse el. Nu ştiu de ce sora mea, Blandine, se încăpăţînează să mă pună să mănînc totul cu unt, sub cuvînt că e mai „cum se cuvine“ să ne ţinem de bucătăria franţuzească. Nu vreau să-mi vorbesc de rău sora în lipsă, dar draga de ea are capul plin de gărgăuni... Nu-mi face ea mie scene cînd încerc să vorbesc provensala ? Pînă şi Zouneta se încăpăţînează să-mi răspundă în franţuzeşte ! Eu prefer dovlecii aceştia tuturor vînaturilor din lume, şi nu e nimic mai bun decît pătlăgelele roşii rumenite la cuptor.

Găsea pe gustul lui totul, totul era excelent ; se extazia în faţa unor feluri pe care le mînca în fiecare zi ; era atît de fe-

ricit, încît totul îi plăcea, pînă şi vinul scos cu cana din butoi, şi care nici măcar nu era dintr-un an bun.

— Ce vinişor bun ! Ce buchet ! Ce prospeţime !

La desert vorbi despre campaniile sale, despre Montenegro, despre războiul din Calabria, şi despre începuturile sale pe „La ville de La Ciotat". Povesti aventurile nobilei fregate care, forţînd trecerea prin mijlocul unei escadrile duşmane în apele Veneţiei, luptase pînă noaptea tîrziu bord la bord cu două corvete engleze, cu pavilionul ţintuit de catargul cel mare. Ascultînd aceste povestiri eroice, Damianet ciulea urechea şi bătea din palme. Îşi deschidea larg ochişorii lui luminoşi, şi, cînd se termină istorisirea, întrebă :

— La ce vîrstă se poate intra în marină ?

— Viteazul moşului ! spuse domnul Cazalis, îmbrăţişîndu-l. Doamnă Sendric, să mi-l încredinţaţi şi o să facem din el un lup de mare.

Nici nu se mai gîndea să plece. I se oferi un pat pe care îl primi fără să se lase rugat ; petrecu veghea în familie ; se pregăti pîinea în prezenţa lui ; stătu mult de vorbă cu Damiana ; se înveseli ca un copil cu verişoarele. Totul îl atrăgea în casa asta : noutatea, neprevăzutul, marea plăcere de-a nu fi la tine acasă, bunăvoinţa gazdelor, farmecul vechilor obiceiuri şi pacea luminoasă care se răspîndea în jurul Damianei.

A doua zi, pe una din acele dimineţi minunate de toamnă tîrzie, se înapoie la Piolina, vesel şi bine dispus, înviorat.

— Ce oameni de treabă ! Iată o familie adevărată, ca pe vremuri. Espérit, de ce nu m-ai dus acolo mai demult ?

— Vai! Cînd o să afle domnişoara Blandine! spuse Espérit.

VII

La înapoierea sa de la Seyanne, domnul Cazalis găsi o scrisoare de la domnişoara Blandine. Ca de obicei, mătuşa îşi amîna întoarcerea la calendele greceşti. Se simţea foarte bine la Valenţa, spunea dînsa, era fermecată de felul în care a fost primită de către rudele sale din Dauphiné ; vedea lume multă.

În fiecare zi erau mese, concerte ; se jucau proverbe şi şarade, în fiecare seară se dansa ; Sabina a fost remarcată de un tînăr magistrat ; mătuşa Blandine îl găsea pe gustul dînşii ; acesta îi făcea o curte susţinută ; era atît de îndrăgostit de Sabina, încît i-a spus mătuşii că ar fi gata să demisioneze şi să-şi distrugă cariera ca să vină să locuiască la Piolina. Acest viitor soţ se trăgea dintr-o veche familie de magistraţi şi avea frumoase perspective de avere. Mătuşa nu vorbise încă Sabinei de această căsătorie, dar nădăjduia că fratele ei, Jean-de-Dieu, va şti măcar o dată în viaţă să facă act de autoritate şi de raţiune ; nunta trebuia să se facă la Valenţa : Sabina nu trebuia să se înapoieze la Lamanosc decît căsătorită ; în sfîrşit, Marcel trebuia îndepărtat cu orice preţ, altfel nu se mai întorceau ; la nevoie era dispusă la mari sacrificii, şi pentru că Marcel avea studiile neîncheiate n-aveau decît să-l trimită la sute de leghe depărtare pentru cîţiva ani, şi totul va merge strună ; pentru toate aceste delicate negocieri cu Sendricii putea fi folosit domnul Dulimbert care avea atîta experienţă.

Nu se poate şti ce s-ar fi întîmplat dacă această scrisoare ar fi fost scrisă cu opt zile mai devreme. Domnul Cazalis era la capătul răbdării, se plictisea, nu se mai putea lipsi de fiica sa. Obosit de singurătate, de pustiul în care trăia, luat pe neaşteptate, dornic să scape de alte crize, poate ar fi jucat cum îi cînta soră-sa, numai ca să pună capăt la toate ; probabil că ar fi plecat şi la Valenţa. O dată acolo, luat în mîini şi dominat de domnişoara Blandine, ar fi cedat pînă la urmă şi s-ar fi plecat capriciilor ei. Această scrisoare îl prinse însă într-o stare nouă, în clipa celei mai fierbinţi prietenii faţă de Sendrici. Se înapoia de la Seyanne plin de curaj şi voie bună. Nu mai era acelaşi om ; era din nou cuprins de acea veselie nevinovată, de buna lui dispoziţie firească. Dar pentru prima dată în viaţă îşi simţea inima grea.

Astfel pregătit, citi scrisoarea domnişoarei Blandine cu mintea într-adevăr liberă. Sub semnătura mătuşii sale, Sabina scrisese vreo douăzeci de rînduri pline de-o mîhnire atît de vie şi reţinută, încît se simţi mişcat pînă la lacrimi. În ultima scrisoare, domnul Cazalis îi dăduse veşti despre Marcel ; în cîteva cuvinte ea îi mulţumea cu căldură. Emoţia şi recunoştinţa i se trădau printr-un accent ascuns ; în orice altă clipă din viaţă nici n-ar fi băgat de seamă ; cu un instinct de tată însă, acum

înțelese totul. Răspunse îndată printr-o scrisoare foarte hotărîtă și limpede. Cu o voință neînduplecată, se opunea acestei căsătorii la care fiica sa urma să fie silită ; i se adresa surorii sale cu prietenie, o sfătuia să grăbească întoarcerea, și asta pe un ton atît de grav și de pătruns, încît însăși domnișoara Blandine fu impresionată. Obișnuită cu nepăsarea fratelui ei, cu slăbiciunea și cumsecădenia lui ușuratică, se miră foarte mult cînd primi scrisoarea ; dar nu ținu seama de ea. N-ar fi schimbat nici o iotă din hotărîrile și proiectele ei, dacă Zouneta n-ar fi informat-o de cele ce se petrec la Piolina. Zouneta, înștiințată de Cascayot de trădările sergentului Tistet, fu în stare, în sfîrșit, să-i trimită o scrisoare stăpînei ; din partea ei, ca să ocolească orice surpriză, mătușa îi răspunse prin scrisori recomandate, pe care postașul le înmîna servitoarei personal. Mătușa se îngrijora de tot ceea ce i se povestea despre cheltuielile fratelui ei ; începea să i se facă dor de gospodărie ; era foarte răsfățată la Valența, dar nu avea pe nimeni de condus și de mușt ruluit. De fapt dorea să se întoarcă la Piolina, căci vedea bine că fără ajutorul fratelui ei, această ședere la Valența nu mai avea nici un rost. Sabina era foarte supusă ; nu-i vorbea niciodată despre Marcel, nu se plîngea niciodată și tăcerea ei o speria pe mătușă. Își dădea seama că nu poate lupta cu această durere mută, și totuși sta pe gînduri în privința plecării ; îi era în joc vanitatea ; nu voia să se întoarcă la Piolina la porunca fratelui său. Aceste nehotărîri au fost urmate de ultima scrisoare a Zounetei, care o anunța pe domnișoara Blandine că locotenentul a vizitat de mai multe ori Seyanne. Mătușa se hotărî ; brusc își făcu bagajele și, fără să-și anunțe fratele, porni la drum.

— Aici și-a băgat coada marchizul de Saffras, spunea mătușa. Ah, Doamne ! Espérit ăsta ! l-a vrăjit pe fratele meu.

La Piolina, nimeni n-o aștepta pe domnișoara Blandine, care sosi pe nepusă masă ; ca să-l surprindă pe fratele ei, își lăsă trăsura închiriată la urcușul de la Grand-Félat, și, cu pasul ei mărunt, o luă pe scurtătură. Ieșind din pădure, din prima ochire înțelese că Zouneta n-a exagerat cu nimic. Aspectul Piolinei era cu totul altul ; peste tot alei noi, terasamente, pomi tăiați ; toate zidurile micului conac cenușiu și gălbejit erau acum albe ca neaua.

Ajungînd la pasarelă, dădu un țipăt cînd un prichindel în vestă roșie o salută ; îl recunoscu pe Bénoni, costumat în

„groom" englez. De gîtul lui Bénoni atîrna o tobă cît el de mare, şi cu nişte beţe lungi bătea darabana, cu capul lăsat într-o parte. În urma lui venea Cascayot şi alţi doi puşti cu mutre dezgheţate şi toţi purtau uniforme, toţi aveau tobe. Sergentul Tistet îşi făcu apariţia : sub galoanele argintii domnişoara Blandine recunoscu o manta a fratelui ei. Tistet îşi aşeză elevii în front, ridică bagheta şi tobele bătură un semnal, apoi se bătu un marş, şi mătuşa furioasă îşi făcu intrarea triumfal, precedată de patru toboşari care dădeau din beţe ca nişte apucaţi.

VIII

Mătuşa Blandine petrecuse toată noaptea în trăsură gemînd, plîngîndu-se de hopuri, de banchete, de praf, de picioare umflate, de şale zdrobite, de insomnie, de scîrţîitul roţilor, de trăncăneala surugiului, de tăcerea Sabinei: atîtea griji şi oboseli pentru nişte nerecunoscători ! Pe scurt, se da de ceasul morţii. Abia culcată de la ora patru după-amiază, de cum sosise, în faimosul pat de la Piolina despre care pomenise de atîtea ori în ultimele douăsprezece ore şi-n care pasămite avea să doarmă atît de mult, la infinit, fără să-i fie îngăduit nimănui s-o trezească, această fiinţă, care murea de somn, începu să sară ca un ţipar şi să tot ducă mîna la sonerie ca s-o cheme pe Zouneta. Servitoarea, care stătea la pîndă, cu urechea lipită de gaura cheii, sosea pe vîrful picioarelor şi răspundea la toate întrebările mătuşii. Era trimisă înapoi, şi chemată iar ; nu încetau să vorbească.

În timp ce-şi destăinuiau tot ce aveau pe suflet, locotenentul Cazalis, care fusese îmbrăţişat în fugă şi imediat părăsit, se sucea şi se-nvîrtea în jurul Piolinei, de la terasă la grădină, cu Tistet, Cascayot şi Bénoni, toţi înarmaţi ca şi el cu crengi de trestie şi gonind găinile şi raţele, alungînd cîinii şi trecătorii, înlăturînd orice zgomot din Piolina, ca să apere somnul călătoarelor. Pe drumul pietruit arendaşul împrăştie un car cu fîn.

La orele trei dimineaţa, mătuşa nu închisese încă ochii. Zouneta se culcase, zdrobită, fără glas, cu limba iască. Mătuşa Blandine, înviorată, începu să cugete cu mintea limpede şi slobodă. Judecă din primul moment situaţia, luă o hotărîre şi adormi împăcată. A doua zi, nu mică fu mirarea locotenentului şi stupoarea Zounetei, văzînd-o pe mătuşă scotocind prin toată casa cu un aer curios, interesat, nemirîndu-se de nimica, nici de fratele ei, nici de nepoată, nici de revoluţiile înfăptuite la Piolina, nerostind nimic despre călătoria sa la Valenţa, ca şi cum nu s-ar fi petrecut nimic nou în aceste două luni, ca şi cum s-ar fi întors la Lamanosc, într-o duminică, după o lipsă de patru ceasuri.

Părea să accepte totul : ca un om chibzuit, nu încerca să reia ce fusese, să îndrepte ce nu se mai putea îndrepta. Moş Cazalis prinsese gust la libertate şi a încerca să-l pui iar în lanţuri era la fel de nesăbuit ca şi a încerca să schimbi din nou plafonul camerei albastre, să plantezi la loc bătrînii copaci tăiaţi, sau să înnegreşti pereţii proaspăt vopsiţi ; ştia dînsa bine. De altfel, nu tot ce inovase locotenentul era de criticat ; aleile erau acoperite cu nisip, terasa era aerisită bine, eleşteul curăţat, apa împrospătată şi sute de peşti se jucau în undele sale limpezi. Mătuşa Blandine se putea lesne obişnui cu această risipă de curăţenie introdusă de sergent în conacul părăginit în care toate mergeau aiurea, cu neglijenţa specific provensală ; îi conveneau pernele moi ale trăsuricii reparate şi modernizate ; se simţea comod în fotoliile mari şi adînci pe care le adusese tapiţerul de la Marsilia. În sfîrşit, sfîrleaza de pe belvedere, frumoasă şi cu embleme, nu-i displăcea de loc, şi nici livreaua ; găsea că toate astea dădeau un aer de castel Piolinei ; ori, de fapt, mătuşa Blandine avea gusturi foarte aristocratice. Toate aceste înfrumuseţări ale Piolinei aveau însă un mare cusur, unul singur, dar de neiertat : totul se făcuse fără domnişoara Blandine. Dînsa niciodată nu s-ar fi aruncat în asemenea cheltuieli de care zgîrcenia ei s-ar fi înfiorat ; se bucura de ele păstrînd pentru toate o pizmă ascunsă de emigrant ; dar nimic din această ciudă nu ieşea la iveală.

Dinspre partea lui, locotenentul se ferea să dea foc la butoiul cu pulbere. Ca printr-o înţelegere tacită, nu se scotea o vorbă despre trecut, şi, cum mătuşa continua să fie amabilă, domnul Cazalis se grăbea să-i facă o grămadă de concesii pe

care dînsa nici nu le ceruse. Nu se mai ducea la Seyanne, suprimă tobele, Zouneta îşi luă din nou cheile în primire, iar sergentul, decăzut din toate demnităţile sale de seamă, mînca la bucătărie, fără alt însemn decît plăcuţa de paznic. Aşa trecu o lună întreagă la Piolina fără nici o ceartă.

Cînd venea Espérit la Cazalişi, locotenentul căuta să-l ocolească ; scăpa cum putea de potopul de întrebări ale olarului, iar cînd era încolţit prea de aproape răspundea :

— Răbdare ! Răbdare ! Tu ştii că sînt pentru Marcel, dar să nu bruscăm nimica. Am nădejdi mari, soră-mea a devenit acolo atît de blîndă... Să n-o sîcîim, totul o să fie în ordine.

— Da, da, cînd om fi oale şi ulcele, răspundea Espérit. Vai ! Ce om !

— Dar dragul meu prieten... Dar, Espérit...

— Nici un „dragul meu", nici un Espérit.

Se duse la preot.

— Taică părinte, eşti sau nu pentru Sendric ? Îl iubeşti pe Marcel ?

— Bine-nţeles, spuse preotul.

— Atunci eşti împotriva domnişoarei Blandine.

— Dar de loc, de loc şi cu nimica, nădăjduiesc că niciodată ! Eu sînt cu toată lumea.

Espérit îl rugă călduros să ia în mînă el căsătoria Sabinei cu Marcel, şi să folosească toată influenţa sa, toată prietenia de care dispune ca să obţină consimţămîntul domnişoarei Blandine. La care preotul răspunse :

— Băiete, asta nu mă priveşte. Nu-mi place să mă amestec în treburi de felul acesta. Se spune şi aşa de-ajuns că noi punem la cale toate căsătoriile.

— „Se spune", „se spune" e un prost, părinte. Cu toţi aceşti „se spune" n-ai fi făcut dumneata marea frăţie de la baricadă. Te duc la Piolina. Numai dumneata poţi da această lovitură.

Nu-i folosi nimic preotului să refuze şi, ca să scape de Espérit, sfîrşi prin a-i spune :

— Ei bine ! Într-una din zilele astea, să vedem, să vedem. Să-mi trimiţi măgăriţa ta.

— Mezina e jos, înşeuată şi-nhămată, aşteaptă la poartă. Auzi-o cum ne strigă.

— Dar nu mi-am citit breviarul.

— Se poate citi pe drum, Mezina e cuminte. Are mersul lin şi abia de ieri i-am umplut şaua cu cîlţi.

Vrînd-nevrînd, trebui să pornească la drum.

— Haide, spuse preotul bombănind, dar nu-ţi făgăduiesc nimica.

Cînd ajunseră, preotul o găsi pe domnişoara Blandine în mare ţinută de vizită.

— Soseşti cum nu se poate mai bine, spuse dînsa ; tocmai voiam să vin la Lamanosc ca să te văd. Hai să ne aşezăm sub migdali. Am să-ţi vorbesc despre Sabina. Între noi fie vorba, mă îngrijorează sănătatea ei. E tristă de moarte, s-a tras la faţă, e cu gîndul aiurea ! Una-i spui, alta înţelege. E o nenorocire ! Îmi pun toată nădejdea în dumneata ca să-i faci morală, şi nădăjduiesc că nu va fi cu duhovnicul tot atît de îndărătnică cum este cu mătuşa ei. De altfel, toţi sînt împotriva mea, şi aş vrea să aud părerea dumitale. Vreau să văd dacă nu-mi dai dreptate. Spune, ce gîndeşti despre această căsătorie care i-a înnebunit pe toţi ?

— În materie de căsătorie, spuse preotul aşezîndu-se hotărît, o să vă mărturisesc de la început că împărtăşesc părerile strămoşilor noştri. Nu sînt pentru căsătoriile încheiate din întîmplare sau din capriciu, şi departe de mine gîndul de a dispreţui ceea ce se numesc azi prejudecăţi de familie. Am tot respectul pentru vechile noastre obiceiuri, cred că ele cuprind însăşi legea înţelepciunii, a onoarei, legea care dă temei familiei şi societăţii. Pe scurt, nu te căsătoreşti pentru tine, ci pentru familia ta.

— Asta este, asta este ! strigă mătuşa. Vai, părinte, ce bine ştii să le spui ! Ştiam eu că am dreptate. Aşa gîndesc şi eu, dar n-aş fi ştiut niciodată să explic atît de bine ca dumneata. Dacă te-ar putea auzi Jean-de-Dieu !

Îl chemă pe fratele ei din fundul grădinii. Locotenentul sosi.

— Părinte, mai spune o dată pentru fratele meu.

Părintele repetă cuvînt cu cuvînt, apoi continuă :

— Aşadar, trebuie să avem mai întîi în vedere puritatea neamului şi oamenii de viţă trebuie să se unească între ei, în aşa fel, încît nimic să nu strice bunele tradiţii de familie. Restul

contează prea puțin. Mai sînt cîteva convenții sociale de care se poate ține seamă pînă la un punct, dar v-am spus ce e mai important. Iată adevăratele principii și să ne ferim să le răstălmăcim înțelesul. Deci, dacă acești tineri se iubesc atît de frumos și avînd în vedere că această căsătorie îi convine domnului Cazalis, nu văd nici un motiv plauzibil de împotrivire.

— El să se însoare cu nepoata mea? Vai, părinte! Ce-ți dă prin minte? Sendric?

— Ei bine, domnișoară Blandine, ce ai să-i reproșezi?

— Dar n-am nimic cu el, spuse mătușa, departe de mine! Și sînt dispusă să fac multe pentru băiat, dacă vrea să plece. Dacă n-ar fi familia!

— Familia? spuse preotul. Dar nu văd ce am putea dori mai bun! Deie Dumnezeu ca toate familiile noastre vechi să fie ca Sendricii!

— Cum poți spune așa ceva, părinte! Dar noi sîntem Cazaliși, auzi dumneata? Din cei adevărați! Și prin strămoșul nostru Limbert ne tragem din marea familie Limberti din Italia. Multe familii au părăsit astfel *i*-ul final, cînd au venit cu papii în Comtat. Dumneata nu ești din ținut și poate nu știi cine sîntem și ce însemnăm. Nu sîntem nobili, dar în ținut sînt puțini gentilomi, chiar și titrați, care să valoreze cît noi prin naștere, prin vechime. Știi dumneata că numărăm între strămoșii noștri șase consuli, trei cancelari de rectorat și un episcop vicerector?

— Un episcop printre strămoși! spuse preotul, căruia îi plăcea să rîdă.

— Da, da, răspunse din zăpăceală mătușa, și pe deasupra doi guvernatori de oraș în Italia, președinți de curte în Bearn (căci sînt două ramuri), apoi trei demnitari de rangul întîi în slujba bisericii, și nu mai știu cîți ofițeri de marină, din cele mai vechi timpuri.

— Da! Cazalișii sînt buni, foarte buni, este un lucru cunoscut; dar nici Sendricii nu-s niște venetici, niște parveniți. Se trag de demult, știați asta? Sînt brutari din tată-n fiu, de secole, la Seyanne, și am citit într-un document vechi despre casa lor că a fost clădită o dată cu întemeierea parohiei, cu mult înaintea conacului. N-ați văzut deasupra porții lor statuia Sfîntului Honorius cel Mare?

— Sfîntul Honorius? Episcopul acela care coace pîine şi plăcinte, acel *santibelli*[1] învechit din piatră neagră? Ce oroare! N-aş da pe el nici un ban găurit. E bun doar de speriat vrăbiile.

— Domnişoară Blandine, citiţi pe soclu data de 1483 şi dedesubt numele Sendric. Existau deja Sendrici pe vremea aceea. Ştiţi poate că în 1562 cuptorarul Veran-Marcel Sendric a condus parohia Seyanne în ajutorul celei din Malaucène, asediată de baronul de Adrets. Se păstrează o scrisoare a marelui general Serbelloni, eliberatorul nostru, care vorbeşte de ea, pentru că aceste comune ale noastre au respins pe dauphinezi, iar Veran-Marcel şi-a vîndut pămîntul ca să hrănească trupa. Citiţi toate astea în istoria războaielor noastre de părintele Justin şi, dacă vreţi să ştiţi mai mult, întrebaţi-l pe Espérit, care cunoaşte pe degete istoria familiilor.

— Espérit! Espérit ăsta! spuse mătuşa. Ce cap zăpăcit, cu almanahurile şi tragediile lui! Încă unul care poartă vina pentru tot necazul! Espérit ăsta!...

— Nu e vorba de Espérit, domnişoară Blandine. Îmi daţi încă o dovadă că femeile nu strălucesc prin logică. Rămăsesem la Sendrici, şi, ca să încheiem, aflaţi că de la acel Veran-Marcel au avut în neam patru consuli, şi chiar unul dintre ei a ridicat la arme tineretul din ţinut în 1791, fiindu-i căpetenie în tabăra de la Sainte-Cécile, pe vremea cînd comunele noastre s-au răsculat pentru independenţa Comtatului. În sfîrşit, brutarul Siffrein-Carcel Sendric este acela care, în timpul marii foamete din secolul trecut, n-a vrut niciodată să ridice preţurile, din asta s-a tras ruina familiei. Şi tot atunci, domnişoară Blandine, strămoşul dumitale a cumpărat de la ei via aceea de la Saint-Pierre-de-Vassols, pe care o aveţi şi acuma, şi care dă un vin atît de bun. De atunci Sendricii n-au mai putut să se ridice. Acum le cunoaşteţi povestea. Dacă asta nu e o familie cu adevărat bună, nu mai ştiu ce să spun.

— În privinţa onoarei, spuse mătuşa, nimeni nu e ca Sendricii: să mă bată Dumnezeu dacă n-o recunosc.

---

[1] *Santibelli*, „sfinţi frumoşi", este strigătul negustorilor italieni care vînd mulaje. Prin extindere, acest nume desemnează în Provence orice fel de poze şi statuete (n.a.).

— Ce vreţi mai mult ? Vi se rotunjeşte averea cu pămînt bun din vecini ; Cazalişii şi Sendricii sînt tot ce poate fi mai curat în tot ţinutul. Marcel al nostru o merită pe Sabina. Sabina voastră îl merită pe Marcel, şi părerea mea este că în timpurile noastre, oamenii de treabă trebuie să-şi dea mîna. Să ne oprim aici. Mai gîndiţi-vă, şi să nu mai vorbim despre asta. Hai să mergem să vedem straturile noi de sparanghel şi amintiţi-vă că mi-aţi făgăduit seminţe de la pepenii dumnea-voastră de Chefalonia ; ai mei au degenerat cu totul.

Mătuşa Blandine nu era convinsă. Îndepărtîndu-se, spunea în sinea sa :

— Ce poate şti despre toate astea, dragul de el ? Bunicul lui era cîrpaci.

— Vai părinte, spuse Espérit, ce frumos aţi vorbit ! Şi-aveţi un glas !... Auzeam totul în timp ce curăţam alunii de lăstari. Bine le-aţi mai zis !

— Găseşti ? spuse preotul, căruia acest mic compliment îi făcu plăcere.

— Cred că mătuşa e foarte zdruncinată, spuse Espérit, aţi dat-o gata ; trebuie să mai deschideţi vorba.

— Ba ! Îmi ajunge, spuse preotul ; ce, crezi c-o să mă înham la căsătoria asta ca la tragedia ta, care a ieşit atît de bine ? Domnişoara Blandine mi-a cerut un sfat şi i-am răspuns cum îmi dicta conştiinţa. Acuma, gata ; mi-am făcut datoria ; fiecare să şi-o facă pe-a lui.

Espérit mai încercă de cîteva ori să-l aducă la Piolina, dar preotul răspunse de fiecare dată :

— Băiete, am terminat, am făcut ce trebuia, acum lasă-mă în pace. Dacă aş avea mulţi nebuni ca tine în parohie, n-aş mai avea o clipă de linişte.

Bietului om nu-i plăcea bătaia de cap. În împrejurările grave, dovedea vitejie şi o inimă de frate. Se văzuse în ziua baricadei. Dar în viaţa obişnuită, se ferea de orice efort şi mai cu seamă de orice încurcătură. „Să nu te bagi între ciocan şi nicovală.“ Cita deseori această zicală şi, ca să scape de încurcături, de griji, s-ar fi strecurat şi prin urechile acului.

Domnişoara Blandine îl pusese la zid, iar el îi răspunsese cu o mică cuvîntare de care nu era nemulţumit. O dată pornit, îşi spunea părerea pe faţă, foarte sincer, cu riscul de a răni

oamenii ; o sută de cumetre nu l-ar fi intimidat, dar nu se temea de nimic mai mult decît să-şi complice existenţa. Ţinea foarte mult s-o cruţe pe domnişoara Blandine şi nu voia să-şi facă duşmană o persoană căreia îi sare ţandăra atît de repede.

IX

Spre sfîrşitul lunii decembrie, domnişoarei Blandine i se născu cea de-a şaisprezecea fină, în satul Saint-Pierre de Vassols. Frumoasa Rosine veni cu ucenicele sale la Piolina şi, cînd totul a fost gata, plecară spre Saint-Pierre. Locotenentul voi şi el să ia parte la călătorie. Plouase mult şi apa Medei, pe care dimineaţa o treceai dintr-un pas, acum ar fi putut purta corăbii. Drumul care ducea de la Piolina la Saint-Pierre fiind desfundat, ocoliră prin Lamanosc. La o sută de paşi de castelul de Saffras, căluţul Garri căzu şi se răni. Espérit ieşi din ţiglărie, deshămă căluţul corsican, iar Mezina fu pusă în fruntea catîrcelor. Espérit sări pe capră.

La înapoiere, după-amiază, trecură prin faţa Seyannei. Mătuşa era foarte nemulţumită ; dar n-avea ce născoci să se întoarcă din drum, căci ajunseseră la marginea satului. Mătuşa Blandine se răsuci către nepoată-sa pretextînd că vrea să-i vorbească sau să-i aranjeze boneta, dar în realitate ca să-i acopere vederea. La cotitura dinspre metereze, Mezina, care cunoştea bine locurile, refuză să coboare panta, prea abruptă, şi, întorcîndu-se brusc, o porni drept spre poarta tîrgului. Nu mai erau decît două-trei sute de paşi pînă la brutărie ; Mezina, care simţea în nări mirosul familiar de la grajdul Sendricilor, prinsese aripi ; catîrcele o urmau vesele ; peste cîteva clipe aveau să ajungă în piaţă.

— Dar opreşte odată, opreşte ! ţipa mătuşa, şi întoarce la dreapta !

Espérit trase de hamuri, dar fără prea multă convingere ; Mezina rezista.

— Biciul, biciul ! Biciuieşte-o odată, nătărăule, dă mai tare !

— Mezina n-a fost bătută niciodată, răspunse Espérit.

Locotenentul rîdea de furiile şi de ciuda grozavă a soră-si. Din capătul pieţei, sosea alergînd Damianet ; se aruncă de căpăstrul Mezinei şi conduse trăsurica în curte făcînd un tărăboi de mai mare dragul.

Damiana se afla în prag ; împinse un scăunel să poată coborî mătuşa din trăsură. Locotenentul îi oferi braţul, şi intrară cu toţi în bucătărie. Începuseră primele îngheţuri. Locotenentul, căruia îi era foarte frig, merse să se aşeze în preajma căminului, în care ardeau crăci de grozamă. Friguroasa domnişoară Blandine se ţinu departe de foc, vrînd să păstreze o oarecare independenţă. De cum păşise în casă, îşi făurise un plan de acţiune prin care s-o ţină pe Damiana la distanţă fără s-o jignească. Prevenită asupra familiarităţii provensale, îşi pregătise chiar o mică cuvîntare, care să explice venirea lor acolo ca pe un simplu accident de călătorie, înlăturînd orice interpretare care i-ar fi dat caracter de vizită ; dar fu cu totul descumpănită de simplitatea Damianei. Sendrica îşi primi oaspeţii cu o cordialitate atît de plăcută, fără să facă exces de zel, cu atîta firesc, cu atîta demnitate şi le vorbi cu un asemenea tact şi cu măsură, încît stînjeneala mătuşii crescu. În calitate de gospodină, mătuşa Blandine nu putea să nu admire ordinea desăvîrşită care domnea în bucătăria aceasta plină de lucruri, rufele albe, mesele strălucitoare, alămurile frecate.

Cumpărătorii intrau şi ieşeau, Damiana găsea timp pentru toate, pentru oaspeţi şi pentru clienţi. Obişnuită cu ţipetele Zounetei, mătuşa Blandine nu-şi credea ochilor văzînd această gospodărie atît de liniştită, atît de bine ţinută, şi nu numai acuma, pentru că veniseră străini ; se vedea bine că acesta era rostul ei obişnuit. De cum intrase, o învăluise o influenţă binefăcătoare, cu toate că nu voia să şi-o mărturisească. Se apăra împotriva acestei impresii şi, prin mii de tertipuri, căuta să se amăgească.

În aer plutea furtuna. Mătuşa Blandine privi cu îngrijorare norii negri care veneau dinspre Ventoux ; o salută pe Sendrica făcînd adînci plecăciuni şi se ridică să plece. Damianet deshămase animalele. Espérit, pe care-l trimisese la grajd, înhămă caii cu atîta încetineală, încît furtuna se porni înainte

de a fi isprăvit. Mătuşa se aşeză din nou pe locul ei murmurînd :

— Espérit ăsta le-ncurcă într-una ; ce nevoie avea să deshame ?

Gustarea de dimineaţă o luaseră foarte devreme.

— Mie mi-e foarte foame, spuse locotenentul.

Verişoarele, gonite de ploaie, se înapoiară de la spălătorie ; aşezară masa cu sprinteneală. Casa Sendricilor nu era prea bogată ; verişoarele dădură o fugă la vecini de unde aduseră nişte ouă, în timp ce Damiana servea fructele, brînzeturile şi plăcintele. Mergeau încolo şi-ncoace cu atîta drăgălăşenie, erau atît de bucuroase să pună pe masă puţinul pe care-l aveau, încît locotenentul era vrăjit şi, de perfectă bună-credinţă, declară că niciodată în viaţa lui nu mîncase atît de bine.

Mătuşa însă nu vru să se aşeze la masă ; se da-n vînt după fructe, iar cele cu care o înbiau Sendricii erau dintre cele mai frumoase. Fu poftită, dînsa refuză şi nu vru să se atingă nici măcar de strugurii *clairette*. Îi plăceau fructele foarte tare, şi nimic nu preţuia mai mult în ochii ei decît strugurii *clairette*. La Lamanosc, în fiecare an se trag la loterie aşa-numitele devoţiuni ; biletele sînt alcătuite cam în felul acesta : „Îi cer lui Dumnezeu virtutea discreţiei, şi îi ofer rodii", „Îi cer lui Dumnezeu darul tăcerii, şi îi ofer smochine". Şi tot aşa cu toate fructele şi cu toate virtuţile. O dată tras biletul, cel căruia-i cade trebuie să se abţină întregul sezon de la fructul oprit. Mătuşa Blandine făcea şi ea parte din această sectă, dar în privinţa strugurilor *clairette* se abătea de la regulă şi, cînd preşedinta îi înfăţişa săculeţul cu penitenţe, dînsa declara că, dacă îi va cădea un bilet cu *clairette*, o să trebuiască să se ia tragerea de la capăt. Zouneta, influenţată de acest rău exemplu, îşi rezerva la rîndul ei pepenii de toate culorile.

Cînd oferiră pentru a doua oară fructe la toată lumea, mătuşa Blandine fu îmbiată din nou cu struguri.

— Nu mănînc niciodată între mese, spuse dînsa.

— Doar un ciorchine, spuse Damiana zîmbind. Mă refuzaţi ?

De teamă să nu fie necuviincioasă, şi îmboldită de poftă, mătuşa acceptă un ciorchine de toată frumuseţea ; îl mîncă şi-i plăcu. Isprăvînd ciorchinele, se lăsă servită cu o bucată

de plăcintă, apoi cu încă un ciorchine, şi încă unul, pînă ce goli farfuria.

Marcel fusese de dimineaţă la pădure ; ajunsese în stradă tocmai cînd domnişoara Blandine traversa curtea, dînd dispoziţii pentru a grăbi plecarea ; mătuşa îl zări şi, ca să-l evite, schimbă repede direcţia, dar scăpă poşeta şi se întoarse s-o ridice. În loc să se folosească de încurcătura ei, Marcel se ţinu la distanţă şi, fără să intre în curte, urcă strada pînă la magazii. Se îndepărtase din discreţie. Mătuşa îi fu foarte recunoscătoare pentru asta.

La Seyanne, la Sendrici, stătuseră trei ceasuri. Întorcîndu-se la Piolina, mătuşa Blandine se porni să cugete asupra acestei vizite, care-i răsturna toate planurile. Sabina strălucea de fericire şi pe mătuşă acest lucru o impresionă. Mii de sentimente contrare se luptau în sinea ei, şi, din nevoia pe care o resimţea de-a arunca vina asupra altcuiva, ca să scape ea însăşi, mătuşa spunea :

— Espérit ăsta ! Espérit ăsta ! În ce capcană m-a băgat !

Nu era adevărat. Espérit se arătase destul de moale faţă de fanteziile măgăriţei, dar complicitatea lui se oprea aici şi, de fapt, Mezina făcuse totul.

Mătuşa Blandine avea darul de a-şi răstălmăci impresiile cele mai puternice ; datorită extremei sale sensibilităţi, pe care totul o stîrnea, dînsa scăpa de orice frămîntare apelînd la un minunat dar al zăpăcirii, şi, în acest fel, doar imaginaţia ei plătea ceea ce ar fi trebuit să plătească sufletul. Toată viaţa şi-o clădise pe aparenţe, şi iată că deodată primea un şoc. O atinsese ceva adevărat, sincer, adînc ; şi acum, prin mii de artificii, capricioasa şi cîrcotaşa mătuşă se chinuia să distrugă sentimentul adevărat care se trezise într-însa ; nu prea izbutea şi asta o scotea din sărite. Chipul liniştit al Damianei i se înfăţişa în fiecare zi înaintea ochilor, provocator în severitatea lui ; regăsea ceva din această gravitate blîndă pe toate figurile celor care aveau de-a face cu Sendrica. Plecînd de la Seyanne, toţi duceau cu ei mireasma minunatelor sale virtuţi, de care se simţea ea însăşi pătrunsă pe căi tainice ; dar, ca să prindă şi să crească această sămînţă de preţ avea nevoie să fie curăţată de toţi paraziţii care-i devorau substanţa, iar vechiul ei fel de a fi, care nu voia să moară, se apăra cu încăpăţînare, deznădejde şi tenacitate.

Niciodată nu fusese mătuşa mai agitată şi, cum n-o mai contrazicea nimeni, se zbătea în gol, se consuma în sinea ei; o dezaprobare nemărturisită părea că o învăluie, suferea de singurătatea în care de bunăvoie se retrăsese. În disputele sale lăuntrice îşi aducea laude singură pentru tăria de a lupta împotriva tuturor ca s-o scape pe Sabina de o căsătorie care şoca toate convenienţele. Nu îndrăznea încă să-şi mărturisească adevărul, dar începuse să nu mai creadă în dreptatea cauzei sale. Lucrurile ajunseseră într-un punct în care nu mai putea să-şi facă o armă din prejudecăţile aristocratice. Nobilul şi viteazul neam al Sendricilor îi inspira atîta respect, încît se simţea adînc rănită cînd o auzea pe Zouneta vorbind despre ei fără să-şi măsoare cuvintele; temelia obiecţiilor sale se năruise, şi totuşi ea nu păruse niciodată mai statornică în împotrivirea ei. Împinsă de amorul său propriu, ajunsese într-o situaţie falsă, imposibilă, din care nu mai avea scăpare. Un cuvînt, un singur cuvînt ar fi fost de-ajuns: că face un lucru măreţ, o faptă de erou consimţind la această căsătorie, că se făcea apel la devotamentul, la puterea ei de sacrificiu, şi ea s-ar fi folosit de această ieşire cu o pornire romantică.

— Dar nu mă opun la căsătoria asta! spunea dînsa deseori. Nu-mi dau consimţămîntul? Ce-are a face? Fratele meu e stăpînul, eu mă voi supune.

Cînd rămînea singură, în clipele ei de sinceritate, roşea de aceste minciuni care-i scăpau fără voie. Ştia bine că Sabina se socotea legată, şi că nu va face nimic fără consimţămîntul limpede şi clar al mătuşii. În alte dăţi, mătuşa spunea că ar vrea să se retragă într-o mînăstire de trapiste sau să meargă la Valenţa, la ruda sa, ca să ducă o viaţă mondenă. Şi în fiecare zi noi proiecte, noi griji. Venise iarna, zăpezile de pe munţi astupaseră toate drumurile, şi rar mai veneau oaspeţi la Piolina; mătuşa era în culmea agitaţiei; între fratele şi nepoata sa, atît de liniştiţi şi trişti, se simţea însingurată, oricît de binevoitori s-ar fi arătat cu dînsa. Zouneta nu-i era de nici un ajutor. Mătuşa căuta mereu pretexte noi ca să n-o mărite pe Sabina, tot mai subtile, mai rafinate, iar argumentele vechi, părăsite, de care roşea, le regăsea violente şi brutale în gura servitoarei; nu-i venea de loc la socoteală să audă acest ecou grosolan care-i arunca în obraz cu asprime fostele sale opinii.

X

Lucrurile aveau aerul să se prelungească astfel la nesfîrşit; treceau zilele, săptămînile, lunile, şi nimic nu se schimba. Se scurgeau ultimele zile ale lui martie; timpul se încălzea şi după-amiaza, ridicîndu-se de la masă, Cavalişii ieşeau să se plimbe la soare pe lîngă ziduri. Într-o zi se întîmplă ca mătuşa să nu iasă la plimbare, pentru că avea scrisori de scris, socoteli de încheiat. Era mai agitată ca oricînd, şi de fapt refuzase invitaţia pentru simplul motiv că fusese poftită; dacă ar fi plecat fără să o poftească, nu le-ar fi iertat-o niciodată. Locotenentul se duse să-şi vadă bostănăria, iar Sabina urcă în camera ei. Mătuşă-sa o strigă; nimeni nu-i răspunse, uşile scărilor şi ale coridoarelor erau închise. Nerăbdătoare, domnişoara Blandine urcă în fugă; Sabina şedea rezemată cu coatele pe pervazul geamului, cu ochii aţintiţi asupra clopotniţei din Seyanne.

— Aha! Va să zică aşa îţi petreci dimineţile! spuse mătuşa.

Sabina nu auzi. Atunci mătuşa se apropie de ea şi, cu un gest gelos, curios, bănuitor, cu o indiscreţie iritată, o privi ţintă. Ochii fetei aveau o expresie de nedescris.

— Îl iubeşti aşa de mult? spuse ea cu o voce muşcătoare şi rea.

Sabina o privi fără supărare: în ochii ei strălucea o lacrimă.

— Da, mătuşă, spuse ea.

O spusese cu atîta tristeţe şi dragoste, răzbătea în cuvintele ei atîta simplitate, tărie şi nevinovăţie sufletească, atîta adevăr, încît mătuşa tresări; o rază divină o lumină. Într-o clipă, într-o secundă se eliberă de gîndirea sa meschină; şi, în sfîrşit, eliberată, sinceră, uşoară, iubitoare, inimoasă înţelese totul. Cu un imbold pătimaş, o îmbrăţişă pe Sabina.

— Hai! Vino, îi spuse ea, vino, fata mea. Iubeşte pe cine vrei. Mă duc la Seyanne.

Şi, mînă-n mînă, coborîră scara în goană.

— Vino, fata mea!

Bătrînul Cazalis urca treptele dînd din cap. Îl agăţară în drum. În veselia lor cuceritoare, aproape că-l luară pe sus cu ele.

— De data asta o să mă asculţi, spuse mătuşa, şi să n-aud o vorbă, bătrîn ursuz ce eşti! Trăsurica! La Seyanne!

Trăsurica a fost gata în cîteva minute, deşi hamurile zăceau care încotro, Cascayot hoinărea, iar catîrcele leneveau pe cîmp. Totuşi, se făcu totul. Mari şi mici, tineri şi bătrîni, oameni şi animale, se-nţeleseră fără vorbe de prisos. Porniră. Cascayot se bucura şi el, şi în capul lui vesel totul suna limpede ca zurgălăii catîrcelor.

Locotenentul îşi privea sora cu mirare. O flacără uşoară alerga prin toată fiinţa ei; ochii, gesturile, vocea îi erau luminoase, libere, pline de viaţă, de toată spontaneitatea rîzătoare a Sudului. Şi această veselie nu avea nimic din însufleţirea artificială a unei voinţe slabe, care se grăbeşte să acţioneze la întîmplare, ca să nu gîndească. Era pornirea, zborul unui suflet eliberat, învingînd toate piedicile, ca vîntul care mătură negurile; era poate un gest necugetat, dar unul dintr-acelea care aduc salvarea.

Cînd ajunseră în dreptul Seyannei, locotenentul îi spuse surorii sale:

— Dăm foc corăbiilor, e perfect! Dar, în sfîrşit, draga mea Blandine, este oare foarte corect ca noi să fim aceia care-l cerem pe Marcel în căsătorie?

— Întîi şi-ntîi, în ce priveşte eticheta, iată ce fac cu ea, spuse mătuşa suflîndu-şi în palmă; apoi află dumneata un lucru: sora dumitale nu e o proastă, şi dacă este cineva la Piolina care se aruncă de gîtul oamenilor, acela, după cîte ştiu, nu e mătuşa Blandine. Dînsa merge la Seyanne nu ca să-l răpească pe Marcel, ci ca să-i dea a înţelege Damianei că ne poate cere fata şi, dacă din discreţie refuză să priceapă, mătuşa Blandine va pune atît de bine punctele pe *i*, încît buna Sendrica va înţelege fără îndoială că este aşteptată la Piolina, că va fi primită cu bucurie; în sfîrşit că ne iubim cu toţii, acolo ca şi aici. E limpede? Fratele meu Jean-de-Dieu, mor de poftă să te sărut!

— Cum să nu, spuse bătrînul domn, iată, sînt ani de zile de cînd pierdusem această fantezie.

Întîlnirea dintre Damiana şi mătuşa a fost foarte cordială. Vorbiră mai întîi de-ale gospodăriei, apoi mătuşa ceru un sfat pentru ţesutul pînzei.

— În curînd veţi povesti cum faceţi leşia, spuse domnul Cazalis; sînt un om pierdut. Vă las în şedinţă, mă duc la hangar.

Merse să viziteze atelierul lui Marcel. La întoarcere le găsi pe amîndouă foarte prietene, discutînd despre creşterea viermilor de mătase. De cîţiva ani la Piolina era slabă recolta de gogoşi, iar Sendricii treceau drept foarte pricepuţi în materie. Mătuşa cerea Damianei sămînţă din renumiţii lor viermi de mătase, din care Sendricii nu vindeau decît la prieteni.

— Dar nu te deranja să urci în pod, spuse dînsa; sîntem grăbiţi să plecăm, adu-mi-i chiar dumneata.

Cu aceste cuvinte atacă subiectul principal şi se pricepu să spună foarte bine ce avea de spus.

Cînd Zouneta povesti la piaţă că mătuşa Blandine a făcut o vizită oficială la Sendrici, cumetrele încremeniră de uimire. Damiana veni peste două zile la Piolina; mai veni o dată la sfîrşitul săptămînii cu fiul său. Atunci vestea se întinse în tot ţinutul cale de o leghe şi limbile se tociră căutînd explicaţii pentru această nemaipomenită schimbare a domnişoarei Blandine. Se alcătui un partid al neîncrezătorilor, care rămase pe poziţii pînă-n ultima clipă. Aceştia văzură rochia de mireasă la Rosine; Rosine le spuse că domnişoara Blandine lucrase chiar în faţa ei frumoasa cămaşă brodată pe care fetele tinere o trimit logodnicului lor. Cascayot purtă prin tot satul puşca cu două ţevi pe care locotenentul i-o dăruia lui Damianet, povesti despre toate darurile pregătite, pe care le văzuse cu ochii lui şi le atinsese cu mîna lui; nimic nu zdruncină partida celor sceptici, nici aceste relatări, nici bucuria lui Espérit, nici văicărelile celor şapte cîrtitori de la „Cafeneaua lui Apolo" care-i judecau cu asprime pe Cazalişi, nici răspunsurile hotărîte ale domnişoarei Blandine, nici măcar stînjeneala Zounetei, care se arăta foarte potrivnică acestei căsătorii şi căuta să scape de întrebări prin manevre cusute cu aţă albă. Notarul Giniez repeta într-una: „Să nu credeţi că s-a hotărît definitiv; trebuie să fie un şiretlic de-al domni-

şoarei Blandine în dedesubturile afacerii. O cunosc eu bine, e o femeie cu cap, o femeie şi jumătate. De altfel, vorbesc împotriva interesului meu : am să pierd un contract şi un ospăţ de nuntă grozav."

Mătuşa Blandine făcea faţă cu bine zvonurilor, ceea ce, în această republică a Lamanoscului, nu era puţin lucru. În fiecare zi, în fiecare ceas, mătuşa Blandine avea de ţinut piept prietenelor ca şi duşmancelor. Trebui să rabde obiecţiile sfioase ale unora, complimentele acrişoare ale altora, şi aluziile cu perdea, zîmbetele, şuşotelile ; pînă şi femeile de treabă veneau s-o plîngă cu naivitate, fără răutate, ca pe o învinsă. La Lamanosc toţi ştiau că jurase să-şi păstreze nepoata lîngă dînsa, să n-o mărite niciodată, şi iată, Sabina nu numai că se căsătorea, dar mai şi ieşea din casta ei. Ce înfrîngere pentru o persoană atît de mîndră ca domnişoara Blandine !

Mătuşa Blandine trecea veselă şi nestingherită prin acest furnicar în fierbere. Nimic n-o mai tulbura ; mîndria ei de burgheză, marele ei respect faţă de gura lumii, vanitatea ei, şmecheriile ei, întortochelile minţii ei, micile ei calcule egoiste de altădată, înciudările, pizmele le aruncase pe toate în lături cu o inimă uşoară, jucăuşă şi graţioasă, ca o fată care ştie ce vrea şi zburdă nepăsătoare. Graţia şi domnişoara Blandine ; iată două cuvinte greu de alăturat, dar acum totul era schimbat la Piolina ! Şi cum între toate există o legătură, aceste mari schimbări se vădeau în cele mai mărunte lucruri, în ţinuta domnişoarei Blandine ca şi în toate obiceiurile sale. Foarte firesc, din proprie iniţiativă, fără să i se fi spus un cuvînt, renunţase la îmbrăcămintea ei extravagantă, ceea ce Sabina nu izbutise niciodată s-o convingă. Fără luxul artificial şi toaletele de fetiţă tînără, fără şuviţele de păr blond care-i cădeau în ciorchine de bucle pe obraji, redevenită ea însăşi, părea de nerecunoscut ; se îmbrăca cu gust şi modestie. Nu numai că nu mai era ridicolă, dar devenise o bătrînă cu adevărat plăcută, purtîndu-şi bine vîrsta, ridurile şi frumosul ei păr cenuşiu ; pe scurt, o persoană plăcută cu toate cusururile ei, cum se întîmpla cînd era într-una din zilele sale bune.

Chiar în ziua cînd în biserică se făceau strigările, cumetrele mai spuneau înainte de a intra la slujbă : „Domnişoara

Blandine n-o să vină, cu nici un chip, e prea mîndră!" Mătuşa veni şi se aşeză curajoasă la locul ei obişnuit. Cînd se citiră numele, toate feţele curioase din sat se boldiră spre domnişoara Blandine, dar ea nu se tulbură. O lună mai devreme ar fi intrat în pămînt de ruşine.

Veştile despre caporalul Robin creară dintr-o dată o diversiune în toiul acestor mari evenimente care pasionau opinia publică. La Lamanosc nu se mai vorbea decît despre debutul caporalului la teatrul din Avignon ; se spunea că ar fi fost angajat cu sume fabuloase. Este drept că Robin debutase strălucitor şi urma să plece la Cairo. În ziua de Sfîntul Anton, printre străinii veniţi să asiste la *Moartea lui Cezar*, se găsea şi un individ înfrigurat şi mărunţel, cu o perucă blondă, încotoşmănat în plină vară cu o manta de blană, care nu înceta să ţopăie pe banca lui, căutînd să se bucure din plin de spectacol ; fetele din Lamanosc rîdeau de el văzîndu-l cum se fîţîia şi cum, printr-un binoclu de fildeş aplicat peste ochelarii de aur, se înălţa să privească peste capul vecinilor. Moşulică ăsta caraghios era directorul unui teatru în trecere prin Avignon şi tocmai strîngea o trupă pentru Egipt. Jocul lui Robin îl impresionase foarte mult.

Cînd în Lamanosc lucrurile se liniştiră, culese informaţii despre caporal şi îl luă cu dînsul ca să-l mai cioplească şi să-l şlefuiască. Două luni au fost de-ajuns ca să-l dreseze pe Robin, şi în *La tour de Nesle* reuşita lui întrecu toate aşteptările. Cînd la spectacol porniră cîteva fluierături din loji, cărăuşii sparseră şi distruseră totul în jur, banchete, bariere şi pereţi ; a fost ceea ce se numeşte un succes monstru.

— Vai, domnule Lagardelle, spunea sergentul Tistet, să fie oare cu putinţă ? Este oare de crezut ? El, Robin ! Un soldat atît de prost ! E foarte trist. Din fericire, ajung şi eu la linia de plutire. Ghiciţi noutatea ? Mă-nsor !

— Dumneata ?

— Chiar eu. Mi-am dat mîna lui Zounet. Aşa a vrut locotenentul. Trebuie să-mi semneze numirea zilele astea. Este o fată foarte pricepută în medicină.

— Are o statură impunătoare ! spuse profesorul.

— Am s-o îmbrac ca pe o cucoană, spuse sergentul Tistet.

XI

A doua zi, după ultima strigare a numelor, locotenentul puse să se înhame trăsurica şi plecă spre Seyanne cu fiica sa. Mătuşa rămăsese la Piolina să-şi rezolve gravele probleme de croitorie şi bucătărie. Cascayot pregătea o intrare trumfală în sat; catîrcele sale aveau hamuri noi, împodobite cu ciucuri de lînă roşii şi albaştri; puştimea care se zbenguia pe malurile apei se adunase în alai, dar drumeagul, fiind desfundat de puhoaiele din ajun, devenise atît de anevoios, încît locotenentul se folosi de acest prilej ca să urce pe jos, fără zgomot, pînă la brutărie, iar trăsurica o părăsiră în josul colinei, pe cîmp. Locotenentul n-o anunţase pe Damiana de sosirea sa; o găsiră la covată, cu mîinile în făină. Era zi de copt. Femeile intrau purtînd pe cap străchini cu turte de spanac, de pătlăgele roşii, de ghiveci de legume de tot felul; apoi cumpărători, neguţători de grîne, gură-cască ai satului şi mulţimea de copii care ieşeau de la şcoală, umplînd bucătăria, aşteptînd cu nerăbdare plăcintele calde. Damiana îşi primi musafirii în mijlocul acestui du-te-vino gălăgios, o îmbrăţişă pe Sabina şi pe locotenent, se ocupă de ei cu toată grija, ştiu să le spună cuvintele cele mai afectuoase, neîncetînd să-şi servească clienţii, fără ca să-şi neglijeze treburile.

Intrînd în casa asta săracă, pe care şi-o închipuise şi mai săracă, Sabina se simţi cuprinsă de o mare bucurie. Din dorinţa de a lua parte la toate, la muncă şi eforturi, apucă un şorţ alb, îşi suflecă mînecile, şi se apucă veselă să o ajute pe Damiana. Împreună, isprăviră repede toată treaba. Cînd rămaseră singure în bucătărie, Sabina se duse la covată şi luă făină ca să frămînte. O făcea cu tot sufletul, dar, fără să-şi dea seama, avea aerul că se joacă de-a brutăreasa. Cu marele ei tact, Damiana o opri cu blîndeţe.

— Îţi mulţumesc pentru vitejia ta, spuse ea desfăcîndu-i şorţul: nu vom face o brutăreasă din tine; un om nu se poate schimba aşa, cît ai bate din palme, fata mea; nici măcar într-o singură zi, şi-apoi totul se hotărăşte de către o voinţă mai presus de a noastră.

Sabina o sărută foarte mișcată. Damiana îi trecu pe deget inelul său de argint, apoi își desprinse salba prinsă cu trei rînduri de lanțuri de argint pe care o avea de la bunica sa : erau singurele bijuterii de familie care le mai rămăseseră.

Vizitară toată casa. Străbătînd camerele acelea dărăpănate, Sabinei i se părea că le recunoaște ca pe niște locuri familiare, ca și cum toate amintirile ei din copilărie ar fi fost aici. Damianet, care i se agățase de poală, îi umplea buzunarele cu alune și migdale ; îi spunea pe nume și nu voia să se mai dezlipească de ea.

De aici se duseră cu toții la mătușa Laurenția. De cîteva luni mătușa Laurenția nu mai locuia la brutărie. Dorise cu orice preț o locuință proprie, izolată, ca să fie de capul ei, după cum spunea. I se ridicase o căscioară în fundul curții, lîngă poartă, cu două uși și ferestre mari, una spre stradă, alta spre curte. Prin cea dinspre stradă vedea de departe pe cei ieșiți la plimbare ; prin cea dinspre curte pîndea pe mușteriii care ieșeau din prăvălie, și n-avea decît să întindă furca prin fereastră ca să-i agațe în drum, pe vizitatori sau pe trecători. Oricum, dînsa avea parte înaintea tuturor de veștile zilei, trufandaua bîrfelor de dimineață. În schimb povestea trecătorilor noutățile casei, cît și toate poveștile din timpurile de demult : Războiul Allobrogilor, bătălia de la Sarrians, cucerirea Avignonului de către Cartauz, asediul cetăților Isle și Carpentras, toată Revoluția, și genealogia Sendricilor, brutari din tată-n fiu, de veacuri.

— Cum, ați și sosit ! spuse mătușa, luată pe neașteptate în timp ce se gătea. Dumneata, domnișoară Sabina ! Ar fi trebuit să fiu vestită demult. Doamne sfinte ! Încă n-am dereticat odaia ! Nu întotdeauna e dezordine ca acum, te rog să mă crezi. Doamne ferește cum arăt ! Nu sînt bogată, copila mea, și nu port rochii pe talie, dar dacă m-ar fi prevenit, nu m-ai fi găsit îmbrăcată așa ; îmi e rușine ! Cu toată sărăcia, mai am rufe frumoase pe care le-am țesut singură. Se zice că domnișoarele din ziua de azi nu mai torc ; pe vremuri bunica dumitale era cea mai bună torcătoare din ținut. Pe timpul ciumei, cînd toate comunele trimeteau căruțe de rufe la Avignon, pînzele Cazalișilor se recunoșteau după frumusețea lor. Bunica dumitale era o gospodină pricepută ; ai aceiași ochi,

dar cred că eşti ceva mai înaltă. Te uiţi la ceaşca asta de argint, Marcel mi-a adus-o, pentru tors! Cine ştie cît l-a costat; totu-i atît de scump azi! Poţi să mă crezi că n-am folosit-o niciodată; pentru fir e mai bun scuipatul decît apa, şi, de cînd e lumea, bunicile noastre au învîrtit fuiorul după obiceiul vechi, fără să se îmbolnăvească de piept. Vrei să-ţi spun părerea mea, Damiană? Toate astea sînt născocirile medicilor, nici nu mai ştiu ce să născocească. Vai, Doamne! de ce-oi fi aşa de săracă? Zi şi noapte muncesc degeaba, o să-i las tare puţin băiatului ăstuia. Cum o s-o scoată el la capăt cînd o să-i crească familia? Toate se scumpesc, nu mai poţi să te atingi de nimica. Cum o să trăiţi peste douăzeci de ani? N-am mai văzut livada noastră, dar sînt sigură că nu mai e ţinută ca altădată. De cînd nu mai pot să supraveghez toate astea, lucrurile trebuie să meargă tare prost; dacă şi-acum se mai plantează garanţă atît de aproape de pomi, toţi duzii or să se usuce. N-am fost noi mereu atît de nenorociţi. Înainte de Revoluţie, aveam cea mai bogată rufărie din ţinut. Sendricuţ, du-mă pînă la pat.

Marcel împinse încet fotoliul de la fereastră la pat.

— Trageţi perdelele, spuse mătuşa; întoarceţi capul, daţi-vă-ţi la o parte.

În timp ce Sendrica şi fiul ei se îndepărtau, mătuşa Laurenţia ridică salteaua şi scotocea prin paie.

— Veniţi, spuse dînsa. Damiana, ia ciorapii ăştia şi întoarce-mă la fereastră. Mai repede, mai repede, nu mă tem eu de zdruncinături. Bine, fata mea; acum deznoadă legăturile, desfă ciorapii şi goleşte-i în şorţul meu. Să vedem dacă iese socoteala; ţii minte că acum şase ani nişte lucrători străini de ţinut au furat la notar?

Ciorapii aceştia vechi conţineau vreo sută de franci în bani mărunţi; cîteva monede de argint străluceau ici şi colo printre banii ruginiţi şi cocliţi.

— A ieşit socoteala, spuse mătuşa Laurenţia; ce bine am făcut că i-am scos din grădină acum şase ani! Hoţii care au furat la notar s-au întors poate peste noapte şi, tot dînd tîrcoale, ar fi descoperit poate şi groapa mea, lîngă fîntînă, şi mi-ar fi luat totul, chiar dacă i-aş fi văzut prin fereastră; eu nu pot să ies, şi de ţipat, ţip degeaba, că tot nu m-aude

nimeni. Hai, fiule, ia, totul e pentru tine; o să-ţi folosească pentru maşinile tale. Damiana, bine faci că-l laşi la cărţile lui; nu e uşor să te întorci din nou la cuptor. Cît este el de viteaz, n-ar fi făcut niciodată ca bunicii lui. Dar cine o să ţie cuptorul?

Cînd se aşteptau mai puţin, în casă intraseră nişte creanţe uitate; nu era o avere, şi, măritîndu-se cu Marcel, Sabina se cununa cu sărăcia; dar cît aveau era de-ajuns ca Marcel să-şi poată relua pentru cîţiva ani studiile şi Damiana vorbise cu ruda lor, un Sendric din Cayranne, pentru brutărie. În felul acesta cuptorul rămînea în familie. A fost nevoie de îndelungi explicaţii ca mătuşa Laurenţia să priceapă toate schimbările astea.

Marcel trase perdelele, ca bătrîna să-şi poată încheia salteaua la loc.

— Nu mai e nevoie, spuse dînsa, salteaua e goală, şi nu mai am de ce să mă tem de hoţi.

Cuprinsă de bucuria de a se despuia de tot ce avea mai preţios, îşi scoase de după gît lanţul şi i-l oferi Sabinei.

— Zi binecuvîntată! Ce frumoasă e! spunea mătuşa ridicînd mîinile spre cer. Întoarce-te puţin, mititico, să te privesc mai bine. Sfîntă Fecioară! ce drăgălăşenie! Cît e de mîndră şi de dulce! Mă simt cu douăzeci de ani mai tînără: vreau să joc la nunta voastră!

La plecare, Damiana îşi petrecu oaspeţii pînă în cîmp, şi, în timp ce vorbea cu ei, tăia cu secera smocuri de iarbă. Espérit se duse după trăsurică. În aşteptarea lui se aşezară, la adăpost de vînt, lîngă o claie de snopi. Damiana şedea între Marcel şi Sabina; norii se învîrteau goniţi de vînt; o rază de soare lumină grupul. Espérit încremeni fermecat:

— Dar vino odată! îi strigă locotenentul. Ce faci acolo, ai prins rădăcini printre pietroaie? Eşti mai prost ca Mezina.

Mezina crezu că e chemată, sosi iute, cu paşi mărunţi, şi începu să pască în şorţul Damianei.

Se despărţiră în josul drumeagului. Espérit îi însoţi pe Cazalişi pînă la răscrucea de la Sables, după care se întoarse, tăcut şi visător, la castelul de Saffras. Trecuse mai bine de un an de cînd Espérit lăsase deoparte sculpturile lui, căci statuia aceea a lui Pompei, care apăruse în *Moartea lui Cezar*, nu era decît un Sfînt Petru vechi de cinci sau şase ani, pe care-l

transformase pe cît se putuse în general roman, în cîteva ceasuri de muncă. Absorbit de tragedie, de neliniştile intelectuale, de prieteniile sale, îşi lăsase celelalte proiecte în voia sorţii.

Se duse în atelier să-i caute un dar amicului său Marcel. Schiţele zăceau pe jos, în praf, şi păianjenii îşi ţeseau pînza pe resturi de sculptură. De la prima vedere, Espérit fu izbit, uluit de stîngăcia, grosolănia şi neîndemînarea care se vădeau în operele informe pe care le concepuse şi le executase cu atîta dragoste, muncă şi nădejde. După ce atîta vreme le lăsase să zacă, le privea ca un străin, cu un simţ critic ascuţit. Se mira de toate ideile noi pe care arta aceasta grosolană i le sugera. În joacă, fără să-şi dea seama, se pomeni cu argilă în mîini; degetele sale nerăbdătoare voiau să lucreze, şi totul lua o înfăţişare neaşteptată, sprintenă şi elegantă sub degetele sale. Se distra lucrînd aşa, fără scop, fără plan hotărît, modelînd la întîmplare frunze, volute, scoici, şi iată că deodată în toiul acestui joc fantezist, se simţi cuprins de un mare elan; forme ideale, pure şi mîndre se perindară înaintea ochilor lui ca nişte năluci; îi bătea inima cu putere. Va putea vreodată prinde şi da chip frumuseţii pe care o presimţea? Fugi la groapa cu argilă, gîfîind înfierbîntat, parcă l-ar fi mînat ceva din urmă. Se puse pe frămîntat lutul, pămîntul lua chip cu iuţeală în mîinile lui. Cu o uşurinţă, cu o libertate, cu o decizie de care se mira singur, punea stăpînire pe propria sa idee, o domina, o dirija. Învingea într-o clipă piedici care-l chinuiseră ani de zile; se elibera de toate copilăriile laborioase, ingenioase care atît de ades îl înlănţuiseră. Acest Espérit al almanahurilor, Espérit lunaticul, Espérit cu sticleţi la cap devenea bărbat; se maturiza, era stăpîn pe sine; firea lui adevărată ieşea la iveală, îşi găsea în sfîrşit drumul. Cincisprezece ani de efort neîntrerupt îşi dădeau pînă la urmă roadele; toate puterile sale, reţinute atîta vreme, ieşeau la lumină; se născuse artistul.

Ceasurile se scurgeau şi braţele nu-i osteniră. Lucra, lucra înainte fără oboseală, fără să se poticnească de piedici în drum, cu o inspiraţie continuă, sinceră şi liberă. Cînd se opri, în pragul nopţii, grupul pe care-l concepuse era alcătuit în linii mari, fixat cu limpezime. Acele trei personaje, la o treime din mărimea naturală, erau aşezate cu îndrăzneală şi, cu toate că nu era încă decît o eboşă, trăiau cu adevărat. Cu liniile sale

aspre, această primă etapă era de o mare eleganţă, şi lumina de apus care-o scălda în penumbrele ei, îi îndulcea şi mai mult aspectul brut şi aspru ; Espérit îl admira cu o surpriză naivă, nevenindu-i să creadă că este lucrul mîinilor sale. Cînd se lăsă întunericul, aprinse un felinar şi se puse iarăşi pe treabă ; nu se odihni decît puţin, pe la mijlocul nopţii. Se culcă la picioarele grupului ; zorile îl găsiră tot la lucru. Astfel timp de trei zile munci cu mare rîvnă. Mai pierduse din prospeţimea primei inspiraţii, şi deseori întîmpina greutăţi ; dar le depăşea energic, cu un efort eroic, şi din chinurile, din arderea, din frămîntările acestea nobile se născu o operă luminoasă şi pură, pătrunsă de un sentiment duios, ingenuu, de o autentică originalitate, liberă şi plină de forţă în graţia sa rustică.

Mătuşa Laurenţia se cam lăudase făgăduind că are să joace la nuntă. Dacă mintea îi era sănătoasă, limba mereu slobodă şi activă, sărmanele sale picioare erau de mult şi pentru totdeauna moarte. Totuşi, cum timpul era foarte plăcut, izbutiră s-o ducă la Piolina, în fotoliul cu rotile, învelită bine între perne şi pături. Nu mai ieşise de şase luni ; a vrut să rămînă pînă noaptea tîrziu pe terasă, ca să asiste la defilarea nuntaşilor care veneau de prin sate cu muzica în frunte. Cayolis conducea farandola împreună cu Perdigal, şi nu s-au mai văzut niciodată steaguri fluturate cu mai multă măiestrie ; a fost o petrecere minunată, despre care se mai vorbeşte şi azi în ţinut ; veniră din Seyanne ca şi din Lamanosc, din Baux, din San-Bouzielli, din Abeilles, din Sainte-Colombe, şi chiar din Saint-Léger, locul de baştină al Zounetei. Veniseră toţi vecinii : cei de la Bernade, din Gargorys, din Christol, de la Pierravonne, numai oameni de treabă. În cinstea Cazalişilor s-au scos la iveală datini aproape date uitării şi care astăzi nu se mai întîlnesc decît prin părţile Monnieux-ului şi în alte cîteva sate din ţinutul Apt. La biserică, stoluri de porumbei zburară din toate părţile în întîmpinarea Sabinei ; la ieşirea din biserică, ciobani în costume de primăvară veniră să-i ofere un mieluţ alb, împodobit cu flori, în timp ce fetele tinere îi dădură un foarfece ca să taie sfoara întinsă înaintea ei de-a curmezişul drumului.

La Piolina se dansă toată noaptea ; butoiaşele de muscat erau desfundate pe terasă. Malattere ciocnea cu jandarmii ; Cayolis dansa cu logodnica sa, frumoasa Rosine ; se făcuse roată în jurul lor ca să poată fi admirat un pas complicat

născocit de frumosul potcovar ; doar Bélésis s-ar fi putut încumeta să-i ţie piept : făcea minuni, cu tot piciorul lui beteag. Zouneta mergea şi venea printre nuntaşi, zornăindu-şi cheile, era îmbrăcată cu o frumoasă rochie castanie, cu mîneci bufante şi volane plisate, moştenită de la domnişoara Blandine. Ca să-şi întregească iluzia, se făcuse stăpînă şi pe meşele de păr părăsite de stăpîna ei. Tistet o ajuta galant, după care se întorcea să se aşeze lîngă domnul Lagardelle. Pahare după pahare se goleau, iar magistrul vorbea despre tragediile lui Tistet, repetînd această zicală scumpă beţivilor : „Nu mă contrazice : nu vinul îmbată, ci contrazicerea".

În bucătărie se frigea un miel întreg. La intrare, pe un butuc erau deşertate măruntaiele animalului. Iarba pe care-o mîncase mai era încă verde, nefiind încă digerată. Ţăranii bătrîni veneau unul cîte unul să-l cerceteze şi spuneau :

— Iată un animal bine ţinut. Cine l-a dus la păscut ?

— Eu, răspundea Cabantoux.

— A păscut bine, eşti un păstor bun. Şi cît timp îl ţii dimineaţa la păşune ?

— Trei ceasuri, răspundea nărodul.

— A mîncat bine pentru trei ceasuri, spuneau oamenii. Eşti un păstor bun.

A fost un mare triumf pentru Cabantoux...

La capătul mesei, sub pomi, se afla printre flori capodopera lui Espérit : era o frumoasă faianţă smălţuită, colorată în tonuri dulci şi luminoase, înfăţişînd-o pe Damiana aşezată în iarbă, între Marcel şi Sabina. Mezina, ghemuită la picioarele lor, ridica botul păscînd.

SFIRŞIT

Redactor : NICULINA BENGUȘ
Tehnoredactor : DECEBAL ENESCU

Dat la cules 23.09.1968. Bun de tipar 22.02.1969. Apărut 1969. Tiraj 40.180 ex. broșate. Hîrtie tipar înalt A mat de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 16,25. Coli tipar 17,5. A. nr. 16.047. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 84—31=59

Tiparul executat sub comanda nr. 80 761 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România